

ҚАРАҒАНДЫ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ
ВЕСТНИК
КАРАГАНДИНСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА

ISSN 0142-0843

ҚҰҚЫҚ
сериясы
№ 2(78)/2015
Серия
ПРАВО

Сәуір–мамыр–маусым
30 маусым 2015 ж.

1996 жылдан бастап шығады
Жылына 4 рет шығады

Апрель–май–июнь
30 июня 2015 г.

Издается с 1996 года
Выходит 4 раза в год

Собственник РГП

Карагандинский государственный университет
имени академика Е.А.Букетова

Бас редакторы — Главный редактор

Е.К.КУБЕЕВ,

академик МАН ВШ, д-р юрид. наук, профессор

Зам. главного редактора

Х.Б.Омаров, д-р техн. наук

Ответственный секретарь

Г.Ю.Аманбаева, д-р филол. наук

Серияның редакция алқасы — Редакционная коллегия серии

Г.З.Кожаметов,	редактор д-р юрид. наук;
Г.С.Стародубцев,	д-р юрид. наук (Россия);
Маркус Августо Малиска,	д-р юрид. наук (Бразилия);
Хавьер Диас Риворио,	д-р юрид. наук (Испания);
Кристиан Цомплак,	д-р юрид. наук (Польша);
К.З.Алимов,	д-р юрид. наук (Узбекистан);
С.К.Амандыкова,	д-р юрид. наук;
М.А.Сарсембаев,	д-р юрид. наук;
О.К.Копабаев,	д-р юрид. наук;
И.Ш.Борчашвили,	д-р юрид. наук;
К.А.Жиренчин,	д-р юрид. наук;
Б.М.Нургалиев,	д-р юрид. наук;
К.А.Бакишев,	д-р юрид. наук;
Г.А.Ильясова,	ответственный секретарь
	канд. юрид. наук

Адрес редакции: 100028, г. Караганда, ул. Университетская, 28

Тел.: 77-03-69 (внутр. 1026); факс: (7212) 77-03-84.

E-mail: vestnick_kargu@ksu.kz. Сайт: vestnik.ksu.kz

Редакторы *Ж.Т.Нұрмұханова*
Редактор *И.Д.Рожнова*
Техн. редактор *Д.Н.Муртазина*

Издательство Карагандинского
государственного университета
им. Е.А.Букетова
100012, г. Караганда,
ул. Гоголя, 38,
тел.: (7212) 51-38-20
e-mail: izd_kargu@mail.ru

Басуға 29.06.2015 ж. қол қойылды.
Пішімі 60×84 1/8.
Қағазы офсеттік.
Көлемі 23,25 б.т.
Таралымы 300 дана.
Бағасы келісім бойынша.
Тапсырыс № 248.

Подписано в печать 29.06.2015 г.
Формат 60×84 1/8.
Бумага офсетная.
Объем 23,25 п.л. Тираж 300 экз.
Цена договорная. Заказ № 248.

Отпечатано в типографии
издательства КарГУ
им. Е.А.Букетова

© Карагандинский государственный университет, 2015

Зарегистрирован Министерством культуры и информации Республики Казахстан.

Регистрационное свидетельство № 13108–Ж от 23.10.2012 г.

МАЗМҰНЫ

КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ

<i>Көбеев Е.Қ., Әбдікімова М.Ю.</i> Жаһандану жағдайындағы мемлекеттердің егемендігінің халықаралық-құқықтық аспектілері	4
<i>Амандықова С.К., Алтынбасов Б.О.</i> Қазақстанда заңгер мамандарды дайындау жүйесін жетілдірудің мәселелері	12
<i>Цомплак К., Божқараұлы А.</i> Көші-қонға әсер ететін негізгі факторлар	19
<i>Белова Г., Базарова Г.</i> ТМД-ғы елдеріндегі әлеуметтік-экономикалық саясаттың сұрақтарын халықаралық-құқықтық реттеу	23
<i>Мүсілімова Қ.С.</i> Ұлттық қауіпсіздік мәселелері бойынша Қазақстан Республикасының халықаралық ынтымақтастығының ұйымдық-құқықтық нысандары	29
<i>Әміров Н.К.</i> Ұлтаралық қатынастарды қалыптастырудың қазақстандық моделі	36
<i>Ержанова Ф.А.</i> Еуропа құқығының түсінігі мен ерекшеліктері туралы	42
<i>Бурлаков Л.Н., Нұрышева Т.С.</i> Мемлекеттік қызмет жүйесіндегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттыру факторы ретінде	48
<i>Мүсілімова Қ.С., Әлжанова А.Н.</i> Қазақстан Республикасының Электрондық үкіметі: қалыптасу және даму тарихы	57

МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ТЕОРИЯСЫ МЕН ТАРИХЫ

<i>Аюпова З.К., Құсайынов Д.Ө.</i> Қазақстан Республикасындағы саяси жүйені жетілдірудің құқықтық негіздері мәселесіне	65
<i>Турлаев А.В., Райханова Қ.Қ.</i> Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес: тарихи аспектілері	76

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ КРИМИНОЛОГИЯ

<i>Марин Н., Уәлиева Ж.</i> Халықаралық нормалар ТМД елдерінің ұлттық құқығының қайнар көзі ретінде	82
<i>Овчаренко А.С.</i> АҚШ әскери-пенитенциарлық жүйесіндегі түзету мекемелері	89
<i>Орел Ю.В.</i> Санкция ұйқастығы мен қудалауды үнемдеу Украина пенитенциарлық қызметі органдары мен мекемелерінің қалыпты жұмысына қарсы әрекеттерді криминализациялаудың қағидасы ретінде	99

СОДЕРЖАНИЕ

КОНСТИТУЦИОННОЕ И МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

<i>Kubeyev Ye.K., Abdakimova M.Yu.</i> International legal aspects of the sovereignty of states in the context of globalization	4
<i>Амандықова С.К., Алтынбасов Б.О.</i> Проблемы совершенствования системы подготовки юридических кадров в Казахстане	12
<i>Complak K., Bozhkarauly A.</i> Main factors influencing migration	19
<i>Belova G., Bazarova G.</i> International-legal regulation of socio-economic policy issues in the CIS	23
<i>Musilimova K.S.</i> Organizational and legal forms of international cooperation of the Republic of Kazakhstan on National Security	29
<i>Amirov N.K.</i> Kazakhstani model of inter-ethnic relations	36
<i>Yerzhanova F.A.</i> The concept and features of the European law	42
<i>Бурлаков Л.Н., Нұрышева Т.С.</i> Противодействие коррупции в системе государственной службы как фактор повышения эффективности государственного управления	48
<i>Musilimova K.S., Alzhanova A.N.</i> Electronic government of the Republic of Kazakhstan: the history of formation and development	57

ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА

<i>Аюпова З.К., Кусаинов Д.У.</i> К проблеме совершенствования правовых основ политической системы в Республике Казахстан	65
<i>Turlayev A.V., Raikhanova K.K.</i> The anticorruption efforts: historical aspects	76

УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ

<i>Marin N., Ualieva Zh.</i> International standards as source of the national right of the CIS countries ...	82
<i>Овчаренко А.С.</i> Исправительные учреждения военно-пенитенциарной системы США	89
<i>Орел Ю.В.</i> Соразмерность санкции и экономия репрессии как принцип криминализации деяний против нормальной деятельности органов и учреждений пенитенциарной службы Украины	99

<i>Балтабаев С.А.</i> Әйелдерге қатысты тұрмыстық зорлық-зомбылықтар туралы мәселе жайлы....	110	<i>Балтабаев С.А.</i> К вопросу о бытовом насилии в отношении женщин.....	110
<i>Биебаева А.Ә., Қалғұжинова А.М., Мавлянов А.С.</i> Қазақстан Республикасының нәпсіқұмарлық сипаттағы әрекеттерге мәжбүрлегені үшін жауаптылық туралы қылмыстық заңнамасының қалыптасуы.....	114	<i>Biebayeva A.A., Kalguzhinova A.M., Mavliyanov A.S.</i> Formation of the criminal law of the Republic of Kazakhstan on the responsibility for compulsion to perform sexual acts.....	114
<i>Қыздарбекова Б.Ж.</i> Ынталандыру және жаза-лау шаралары сезіктілер мен айыпталушыларды қамауда ұстауды қамтамасыз етудің құралы ретінде.....	122	<i>Qyzdarbekova B.Zh.</i> Incentives and penalties as a means of ensuring the regime of detention of suspects and defendants.....	122
АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ ПРОЦЕСС		ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО И ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС	
<i>Сақтаганова И.С.</i> Қазақстан Республикасындағы қызметкерлердің еңбек құқықтарының қорғалу дәрежесі.....	128	<i>Сактаганова И.С.</i> Степень защиты трудовых прав работников в Республике Казахстан.....	128
<i>Жасқайрат М.</i> Қазақстан Республикасында туристік қызметті құқықтық реттеу.....	135	<i>Zhaskairat M.</i> Legal regulation of tourist services in the Republic of Kazakhstan.....	135
<i>Әлиева Л.Р., Ілиясова Г.А.</i> Азаматтық іс жүргізудегі ерекше сот өндірісі бойынша істерді қарастыру тәртібі.....	143	<i>Aliyeva L.R., Ilyassova G.A.</i> The order of consideration of special proceeding cases in civil process.....	143
<i>Ілиясова М.Т., Нұржанова А.С.</i> Қазақстан Республикасында қоршаған табиғи ортаның трансшекаралық ластануын құқықтық реттеудің мәселелері.....	150	<i>Ilyasova M.T., Nurzhanova A.S.</i> International legal regulation of transboundary environmental pollution.....	150
ЖАС ҒАЛЫМ МІНБЕСІ		ТРИБУНА МОЛОДОГО УЧЕНОГО	
<i>Серім Ғ.Ө.</i> Зиян келтіру салдарынан туындайтын міндеттемелердегі зиян келтірушінің және жәбірленушінің кінәсі.....	156	<i>Серім Ғ.Ө.</i> Вина причинителя вреда и потерпевшего в обязательствах, возникающих вследствие причинения вреда.....	156
<i>Темірбеков Ж.Р.</i> Кеңес дәуірінен кейінгі заң ғылымындағы құқықтық мемлекет мәселелері: кейбір қырлары.....	163	<i>Темірбеков Ж.Р.</i> Проблемы правового государства в постсоветской юридической науке: некоторые аспекты.....	163
<i>Ысқақова И.Е.</i> Ар-ождан бостандығының түсінігі және оның конституциялық-құқықтық негіздері.....	172	<i>Iskakova I.E.</i> The concept of freedom of conscience and its constitutional and legal basis... ..	172
<i>Тоқыбаев Қ.З.</i> Қазақстан Республикасының және шетелдердің Қылмыстық кодекстері бойынша ұйымдасқан қылмыстың белгілері ...	180	<i>Tokubayev K.Z.</i> Signs of organized crime according to the Criminal code of the Republic of Kazakhstan and foreign countries.....	180
АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР.....	185	СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ.....	185

КОНСТИТУЦИЈАЛЫҚ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ КОНСТИТУЦИОННОЕ И МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

UDC 321.011

Ye.K.Kubeyev, M.Yu.Abdakimova

*Ye.A.Buketov Karaganda State University
(E-mail: abdakimova77@mail.ru)*

International legal aspects of the sovereignty of states in the context of globalization

This article deals with the theme of the sovereignty of States, which requires constant attention of researchers. This need is particularly felt in modern world of increasing interdependence of the international community. The ratio of globalization and sovereignty belongs to one of the fundamental problems of modern international relations. Intense globalization and active processes of integration, accompanied by the laying on of the states of their traditional functions and powers to international organizations in order to successfully address regional and universal problems become apparent trend of the international community.

Key words: the sovereignty of States, globalization, international legal personality, the European Union.

The theme of the sovereignty of States requires constant attention of researchers. This need is particularly felt in today's world of increasing interdependence of the international community. Intense globalization and active integration processes, accompanied by the laying on of the states of their traditional functions and powers to international organizations in order to successfully address regional and universal problems become apparent trend of the international community. The ratio of globalization and sovereignty belongs to one of the fundamental problems of modern international relations. Development of supranationalism in international organizations is controversial among international lawyers not only on the nature of the phenomenon, but also the legitimacy of its existence from the point of view of state sovereignty and modern international law.

Globalization has become one of the of the most urgent issues of the modern world, which is being actively discussed in all countries at different levels. At the heart of globalization as an objective process are the historical background and the results of scientific and technical progress, in particular the development of communication and telecommunication technologies. Initially, globalization was seen only as an economic phenomenon, but it is now recognized that globalization has had a profound impact on other areas of international cooperation: environmental, social, political, and includes legal and cultural aspects that affect the full realization of the rights to the questions human. Globalization highlights the growing interdependence of all states, when the events in the state of one part of the world have consequences for individuals residing in states other regions.

Increasingly, there are points of view, according to which the basic concept of modern international law — sovereignty lost its importance and role in the international community, and that is amplified in the context of globalization quality supranationalism within the international organizations threaten the independence and autonomy of the states. Created the mistaken impression that because of globalization the problems of humanity can not be solved within the traditional system of international law, despite its potential inherent in the UN Charter, which provides the sovereign equality of states, general security, protection of economic interests of states and cultural diversity.

Sovereignty as a historical category arose at a certain stage of human development as the legal quality of the state. When changing historical conditions of the category of «sovereignty» changeModern

international law reflects the existence of the meaning of sovereignty in the international arena of independent and legally equal to the primary subjects of international law. Sovereign equality of States, as enshrined in international law, it is the legal equality of states, providing the same amount of rights, opportunities and responsibilities for all independent subjects of international law. In this context, sovereignty is represented not only as an imperative principle of international law, but also as a characteristic feature of the modern international community, a priority condition for the existence of international law in its current form.

Statements like the «equality of States, proclaimed by international law, is largely a formality», identifies the wrong approach to the principle of the sovereign equality of States, due to the fact that in any other way, except legal, the state is not equal. Imperative principle of the sovereign equality of States not only guarantees the supremacy of the sovereign state over its territory and non-interference in domestic affairs from the outside, but also provides the legal equality of states in modern international law. Neither the economic strength nor the political weight, geographical scope, geostrategic location, nor any other power of the state are not directly related to the concept of sovereignty. State sovereignty does not affect the actual balance of forces in the international community, and reflects, above all, legal equality of power independent states.

According to modern approaches, we should recognize that a sovereign state is a political organization with a presence in three elements: a set of people, forming the people; state government, which is subject to this people, as well as the separate territory with a population of people, and within which extends the power of independence and autonomy. In Section 2, Article 2 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan provides: «The sovereignty of the Republic extends throughout its territory. The state ensures the integrity, inviolability and inalienability of its territory» [1]. Thus, the existence of sovereignty legally enshrined in the constitutional laws of the state, but is rooted in public opinion, which is the original and the necessary political force. The main characteristics of political sovereignty, in particular: a) the right of each state to elect political form; b) the right to publish laws and internal management; c) the right to enter into relations with other states.

It is a conscious voluntary will of the people regarding the disappearance or appearance of single people in the state as a whole social body exercising rule over a certain territory, we associate the possibility of extinction or appearance of sovereignty as the quality of the state in modern international law. Thus, the appearance and disappearance of sovereignty is primarily associated with historical and political processes in the nation, as well as subsequent international legal recognition of a state by the international community.

With regard to the international law principle of self-determination of the peoples, it should be recognized that the Kazakh concept of international law based on the fact that the key to self-determination — is to ensure conditions for the free disposal of their own destiny, development of the people in any form chosen by the people themselves. If territorial self-determination of the people associated with international contradictions and conflicts, rather than voluntary peaceful expression of the will of all the people of the state, the achievement of political independence is contrary to international law [2; 59].

People are the source of state sovereignty, and its carrier — a state in the sense of an organized social body led by sovereign, independent, independent public authority endowed with the people who are legally recognized as legitimate by the international community. The State implements state laws protecting the national interests of the people as a whole, both within the national territory and outside.

The rights inherent in the sovereignty of the state, or state laws are a set of powers of the government. State laws are established by virtue of the existence of state sovereignty, and not vice versa. Number of civil rights indefinitely and any of their implementation either directly through the public authorities and international organizations is a confirmation of independence, autonomy and sovereignty of the state.

Sovereignty is not predetermined by the existence of certain public rights does not depend on the functions carried out by a public authority, but depends on the freedom of states to impose on yourself or give up some or other authority. Sovereignty as the quality of the state is related to the question of the existence of the state — the presence of his legal status, and the state of law — to the question of the extent of its capacity, arising in connection with the presence of sovereignty. In the framework of modern international law cannot be by acting on the competence of a sovereign state cause the disappearance of the primary subject of international law without his voluntary consent.

Rights of the state are realized by public authorities. Sovereign state authority is the supreme authority and sovereignty in force dominates within the boundaries of the state on the basis of its own national law. The attribution of the sovereignty rights of state power leads to a confusion of these two different concepts.

In contrast to the sovereignty of the state power is relative and has limits their activities, not only due to the centralized domestic law and the national constitution, but also decentralized international law.

There is no doubt that any country has universal jurisdiction, in its sole discretion determines objects of reference, and performs a self-defined scope of functions. Some states extend their jurisdiction, while others constrict it, but all States to implement the various scope of authority, which may or may not be the same in different countries. Even being about the same level of sovereign states can very significantly differ in terms of the powers and objects of reference. The fact of national sovereignty does not depend on the quality or quantity of functions implemented by the state.

State sovereignty as a political and legal quality of the state does not depend on the nature of compliance with the state authorities of international law, its national legislation, as well as the established domestic political regime. Of course, avoiding legal violations, the government threatens the legitimacy of its existence, it has established political regime. Due to violations of international law or human rights the state can get into the category of «rogue state» in relation to the international community, but the enforced state sovereignty under contemporary international law is inadmissible.

An important property of state sovereignty is its inalienable. About any division of sovereignty out of the question. Any division of sovereignty, of course, only leads to its destruction and disappearance of the primary subject of international law.

The state, as a sovereign right to independently and freely decide their own destiny, until rejection of sovereignty. Voluntarily falling under the authority of another State, the transfer of sovereignty of one State to another does not occur. Since the merger combines the state loses its sovereignty, is deprived of it. Along with the fact that the loss of state independence sovereignty disappears completely as a property of the state, not shown, is assigned, and the like, that is not alienated. Therefore, there is no sovereignty divided, fragmented, reduced, limited, relative, etc.

It is recognized that the participation of States in multilateral cooperation and international organizations through the implementation of any volume and quality of its rights inherent in state sovereignty is not restricted, and the realization of sovereignty, even if we are talking about the rights that the state is traditionally considered to be the domestic jurisdiction. The growing interdependence of states at the present stage of development of the international community only confirms this understanding of sovereignty.

Sovereign states pursuing their national interests, voluntarily agree to implement and limit their rights inherent in state sovereignty, by means of international treaties. Any international treaty carries as the realization of the rights of the state and limit the rights of its member states. Only the state itself the right to decide what issues the domestic jurisdiction and to what extent it makes the subject of an international treaty. Any attempt to impose selection criteria such domestic issues as the time and would be a violation of sovereignty and interference in the internal affairs of the state [3; 22].

In this context, the most interesting practice in the development of the integration of the European Union. State, its generators, transfer a part of its sovereign rights to supranational governments. Before it came to economic issues now — monetary, in the long term — issues of foreign policy and defense. We draw your attention to the following. Supranational governing bodies act strictly with the mandate within the limits specified by national states. Further, they implement a common interest in these areas agreed upon democratically. There are appropriate procedures and mechanisms. Thereby consolidating national interests in the European Union as a result of sometimes very difficult to find a compromise between nation states.

In this case, seems to be clear: who, what, why and for what is transferred sovereignty. However, it should be noted that there is no rejection of national interests. Their implementation is passed-controlled body, besides itself and the nation-state and its representatives are involved in this process. Ignoring the nation-state, its sovereignty and interests include this false path leading to conflicts. The state as a representative of the company, its implementer of sovereign power for a long time will be the main representative and in international relations, to participate in the formulation of their regulators at the bilateral, regional and global levels. The world community does not yet have a long time and will not have the tools for regulation at the national level of political democracy, economic and financial systems, ensuring social and civil rights [4; 114].

Thus, no international obligations do not detract from the universal capacity of the state. Restricting the freedom of action of the State arising from its obligations under international law, is not a limitation of state sovereignty, and restricting the legal capacity of the state, ie, Restrictions on the exercise of certain rights.

Within the state of human caused, first of all, the mutual interest of the state to respect the sovereignty and rights of other States.

In modern international law, sovereignty is a quality category, which is absolute. State sovereignty has no boundaries and is a unified will of the people — it's either there or it is not. There are no boundaries of sovereignty, it is whole, does not affect the actual balance of forces in the international community, ensure the independence and autonomy of states regardless of the nature of their relationship, and the volume of a particular type of exercise state power functions.

The sovereignty of the state to provide at each time freely to take him to exercise the necessary powers, or abandon their implementation in accordance with international law, including the ability to abandon the previously accepted international obligations. Needless to international law is based on the absolute nature of sovereignty, which guarantees the independence and autonomy of states regardless of the nature of their relationship and the amount of exercise the powers.

The absolute nature of the concept of sovereignty and the personality of the State does not mean the absolute capacity of the state in international activities. Under the conditions of the existence of interdependence unlimited capacity of the impossible — Capacity of States relative. In pursuit of its national interests, the state usually most interested to limit their state laws to achieve the goals of multilateral cooperation within the international community.

By entering into numerous international treaties on bilateral and regional and universal levels, the state does not diminish and implements its national sovereignty. Moreover, states include in their legislation relating to the laying of public law at the international organizations that have the right to make their own decisions with regard to the state, regardless of his or her consent. We are talking about the specific powers of the domestic jurisdiction of states that have traditionally belonged to the important aspects of state sovereignty — the economy, defense, and other rights of citizens. And that the modern state is subjected to international regulation at the multilateral level.

Authority of any state is wider than the powers of all international organizations combined. Limit the sovereignty of the state within the framework of an international organization is not possible without violating international law, or changes in the actual international legal status of an international organization. The presence of sovereignty is a sign that distinguishes the state from other subjects of international law.

As we know, the sovereignty of a federal state is possible only in the absence of sovereignty in federal subjects, even if they actually retain the status of states. Sovereignty precludes the existence of two levels of sovereign authorities within a single system of government that would have the supremacy and independence. In a federal state can only be a sovereign federation. There are territorial entities within federations, which in structure, function, the presence of its constitution, the supreme authorities, administration and the courts, the territorial limits and other state attributes, etc. legally represent the state, but are not sovereign states.

The basis of a federal state is an international treaty that at the time the new state becomes an act of domestic usually determines the distribution of powers between the federal center and the subjects of the federation. In a federation, the relationship between the subjects regulated by the federal constitution and national laws, ie, norms of domestic rather than international law. The Federation shall have the rule over the entire territory comprising its territorial entities, and has the status of a sovereign state.

Unlike the federal state confederation, with the international legal point of view, is the international legal association of states, preserving the sovereignty, which is based on an international treaty. Activities of the Confederation is a matter of international legal relations. Treaty establishing the confederation is part of international law. Member States to impose certain confederation voluntarily serve on central authorities confederation, including the ability to enter into international agreements on a range of issues, but at the same time continue to hold themselves delegated functions as a full-fledged state. International standing and international legal Confederation limited its Member States, its power is not sovereign.

The Confederation is not a state. Traditional Confederation, as a rule, does not have its own territory, a single legislative and judicial bodies, and state jurisdictions. Confederation of limited powers under international treaties and mainly directed towards common objectives of the Member States of the Confederacy, mainly to ensure collective internal and external security of each Member State. Confederation bodies exercise delegated powers, within certain limits, usually only in respect of the Member States themselves, rather than their citizens. Each Member State confederation itself provides a legal connection between the Confederation as a whole and the citizens of the Member States [5; 165].

The reality of the modern world community shows that the absolute sovereignty does not have and can not have any state. The situation in the world leads to more convergence, in different countries, their close relationship. This requires considerable coordination will and actions of states, mutual compromises when it comes to compromise what — that the interests of creating opportunities for mutual survival under the threat of total destruction of a nuclear or environmental catastrophe. But if we are talking about a single state, even arranged as a federal, then another government but nationwide, is unlikely to be fully independent.

The growth of interdependence among nations leads to the fact that they are increasingly turning to voluntary laying of traditional governmental functions to international organizations. Despite the expansion of the collective interests of the States and the international community in the context of globalization, allowing certain voluntary restrictions of the functions of sovereign states in order to achieve the public interest, the modern international legal order does not give grounds for approval of the possibility of a limitation of sovereignty.

As a result of globalization and supranational aspects of the activities of international organizations in the role of the changes. There is a certain imbalance between the political, economic and legal understanding of sovereignty in sectors affected by globalization. States as the primary subjects of international law to make decisions based on the need to take into account not only the domestic political and legal aspects and the constraints imposed by the desire to preserve its legitimacy, but also international realities are increasingly integrated international community. States that are not able to adapt their national policies to multilateral requirements of the modern world, will not be able to deal effectively with the requirements of global integration and increasing their impact on domestic policies.

Globalization should be seen as an objective inevitable phenomenon that has positive aspects and opportunities. Due to the influence of globalization greatly reduced the cost of moving information, people, goods and capital across the globe — global communications have become faster and cheaper. High-tech industries have proven to be the most rapidly growing sectors of the world economy, and the success of economic development is increasingly dependent on the ability of States to participate and compete in them. In parallel with globalization continue to develop technological progress and economic integration in the world who are pushing the state to adopt uniform global standards and behavior [6; 12].

We must recognize that in today's globalized state does not lose its sovereign status, its role and importance of not weakening. The state's role becomes more important from the point of view of control government resources allocated in an efficient private sector and non-governmental organizations. Globalization leads to an increase in the participation of individuals in areas traditionally belonging only to the sphere of public administration, and, accordingly, the development of private international law. Functions of the state are concentrated mainly on the creation of a stable political climate, consistent and fair legal framework conducive to a market economy, as well as the rationalization of public functions. Another important element of the control and influence of state power in the international arena is getting involved in the development of the key strategic areas of cooperation of the international community; and international regulation, including regulation, and regulation is not associated with the creation of international law.

A solid foundation of multilateral governance capable of providing basic interests of the states in the context of globalization is a comprehensive system of the United Nations. The objective process of globalization is driven by the existence of modern international law and states as the primary subjects of international law. Globalization does not lead to a limitation of state sovereignty. With globalization, the state performance in the international and domestic spheres are increasingly carried out under the influence of international legal factors and contributes to the emergence and development of international institutional structures, policies which is influenced by the balance of forces of the States Parties.

The position of the states as the main subjects of international law is not changed due to globalization, it is inseparable from notions such as independence and autonomy, as well as human rights, human values and progress toward social goals. Objective character of globalization makes meaningless arguments on the fact that its development and impact on sovereign states could be in a different form. States are usually interested in adapting their national interests to the interests of the international community.

The main features of globalization is that this is an objective process, firstly, associated with complex processes, which resulted in the national activities of the state are increasingly being carried out under the influence of international factors, and secondly, gives rise to international institutional structures, policy which is influenced by the balance of forces of member-States.

The position of the states as the main subjects of international law is not changed due to globalization, it is inseparable from notions such as independence and autonomy, as well as human rights, human values and

progress toward social goals. Objective character of globalization makes meaningless arguments on the fact that its development and impact on sovereign states could be in a different form. States are usually interested in adapting their national interests to the interests of the international community.

The main features of globalization is that this is an objective process, firstly, associated with complex processes, which resulted in the national activities of the state are increasingly being carried out under the influence of international factors, and secondly, gives rise to international institutional structures, policy which is influenced by the balance of forces of member- States.

The process of globalization contributes to the development of the legal quality of supranationalism in the activities of international organizations in connection with the search for the most effective international legal solutions to public problems by means of a multilateral mechanism, given the fact that between the Member States, except legal, there is objective inequality. At the same time, supranational in international organizations is due to the principle of sovereign equality of States. International organization cannot create rights inherent in sovereignty, because the nature of its power and authority of the state are different [7; 327].

Supranational international organizations to identify intra-organizational structure within an international organization by, for example, broad powers or implied powers and implemented at the stage of the aims and objectives set out in its memorandum of association. Supranational applicable to the rule of law, the creation of which is under the authority of an international organization necessary to achieve its statutory goals and objectives.

Quality supranationalism usually manifested in the activities of international organizations in the founding documents which set broad competence to achieve the goals and objectives of the organization. It is the sovereign government of the Member States, establish an international organization, determines what the goals and objectives of the international organization to delegate and what is its powers vest, as well as clips in its legislation, the possibility of laying a state of an international organization.

The emergence and development of the European Union is an example of a successful attempt to save influence on the universal level of the same region in the context of globalization. According to the degree of integration of the EU closer to a confederal form of legal devices regional association. The development of the European Union is on the way to increase the number of powers of the central bodies of European integration in the areas of foreign policy and economy, as well as elements of supranationalism. Recognizing the known features of the rights of European integration, we should agree that it is based on international public law and is part of [8; 39].

Summarizing the above, we can draw the following conclusions. During the creation of the existing multilateral system of the United Nations, whose charter is the basis of modern international law, development planning as individual states and the international community are based on a completely different date ideas. Modern technical possibilities of the globalizing world at the time were simply unthinkable. Despite this, the existing international legal order continues to maintain inherent in the postwar period principles related primarily to the equality of States in the international community and mutual respect for state sovereignty. State sovereignty as a legal as an independent state continues to be a necessary condition for multilateral cooperation among states.

The current crisis of international law is manifested mainly in its inability to effectively regulate the modern international relations, that is, the inability to subdue their members a unified global legal order. The main reason for this crisis — the contradiction between globalization and the absolutism of the conciliation nature of international law. Category of state sovereignty in the form in which it existed a hundred years ago, may not correspond to the nature of current international relations, the main feature of which is the interdependence of nations. Therefore, it is important to see in existing international law is gradually emerging trends that suggest the birth of a radically new international legal system.

The nature of international law is transformed, as in modern reality it is meant to subjugate national sovereignty to the common good. The main feature is a fundamentally new patterns of international law, the nature of which conciliation is increasingly giving way imperative. Existing international law, in respect of enforcement is obviously out of date and does not allow the international community to take effective and mandatory measures to ensure compliance.

The state of contemporary international relations, the main feature of which — globalization and the associated growth of interdependence among nations, requires strengthening the mandatory principles of the law. This in turn implies the recognition of naturally occurring conventional imperative principles, the revision of the hierarchy of sources of international law in favor of the resolutions of international organizations and the judiciary, an effective system of collective sanctions and collective coercion. Most importantly, the

necessary preconditions for this are already contained in the practice and theory of international law. It is noteworthy that the greatest willingness to sacrifice their sovereignty in favor of common values show today and the most developed democracies, demonstrating thus there is not weakness, but strength.

References

- 1 Конституция Республики Казахстан от 30.08.1995 г. (с изм. и доп. от 7.10.1998 г., 21.05.2007 г. и 02.02.2011 г.). — Алматы: Заңгер, 2014. — 44 с.
- 2 *Котов А.К.* Государственный суверенитет Республики Казахстан: политико-правовой анализ становления и проблемы национально-государственного развития. — Алматы: Дәнекер, 1994. — 296 с.
- 3 *Макуев Р.* Несостоятельность идеи «ограниченного» суверенитета // *Безопасность Евразии-Журнал личной, национальной и коллективной безопасности.* — 2006. — № 4. — С. 18–23.
- 4 *Политология: Учеб. пособие / Под ред. Г.Я.Козлова, Ю.О.Булуктаева.* — Алматы: Баспа, 1995. — 145 с.
- 5 *Тункин Г.И.* Теория международного права / Под общ. ред. проф. Л.Н.Шестакова. — М.: Зерцало, 2006. — 568 с.
- 6 *Клепацкий Л.* Глобализация и суверенитет // *Глобализация и национальные интересы.* — 2006. — № 5. — С. 11–14.
- 7 *Мецержакова О.М.* Интеграционный процесс в Европе и проблема суверенитета // *Актуальные проблемы современного международного права: Материалы ежегодной науч.-практ. конф. кафедры междунар. права РУДН.* 10–11 апреля 2009 г. — М.: Изд. РУДН, 2010. — С. 321–330.
- 8 *Моисеев А.А.* Правовые особенности статуса международных организаций в современном мире // *Дипломатическая служба.* — 2007. — № 5. — С. 34–41.

Е.Қ.Көбеев, М.Ю.Әбдіқімова

Жаһандану жағдайындағы мемлекеттердің егемендігінің халықаралық-құқықтық аспектілері

Мақала әрдайым ғалымдардың назарын талап етуші мемлекеттердің егемендік тақырыбына арналған. Авторлар әсіресе ол барлық халықаралық қауымдастықтағы өзара тәуелділіктің арту жағдайларының қазіргі қажеттілігін тілге тиек етеді. Мемлекеттің жаһандануы мен егемендігінің арақатынасы қазіргі халықаралық қатынастардың өзекті мәселелерінің біріне жатады. Әмбебап және аймақтық міндеттерді сәтті шешу мақсатымен халықаралық ұйымдарға мемлекеттердің өзінің дәстүрлі қызметтері мен құзыреттерін жүктеумен қоса жүретін қарқынды жаһандану және белсенді интеграциялық үрдісі халықаралық қауымдастықтың дамуының айқын беталысы болып табылады.

Е.К.Кубеев, М.Ю.Абдақимова

Международно-правовые аспекты суверенитета государств в условиях глобализации

Статья посвящена теме суверенитета государств, которая требует постоянного внимания исследователей. Особенно эта необходимость ощущается в современном мире в условиях возрастающей взаимозависимости всего международного сообщества. Подчеркнуто, что соотношение глобализации и суверенитета государства относится к одной из кардинальных проблем современных международных отношений. Авторы доказывают, что интенсивная глобализация и активные интеграционные процессы, сопровождающиеся возложением государствами своих традиционных функций и полномочий на международные организации с целью успешного решения региональных и универсальных задач, становятся тенденцией развития международного сообщества.

References

- 1 The Constitution of the Republic of Kazakhstan dated 30.08.1995 y. (as amended 07.10.1998, 21.05.2007 and 02.02.2011 y.), Almaty: Zanger, 2014, 44 p.
- 2 *Kotov A.K.* *State sovereignty of the Republic of Kazakhstan: political and legal analysis of formation and problems of nation-state development*, Almaty: Daneker, 1994, 296 p.
- 3 *Makuev R.* *Security of Eurasia. Journal of the personal, national and collective security*, 2006, 4, p. 18–23.
- 4 *Politics: Textbook*, Ed. G.Ya.Kozlov, Ju.O.Buluktaev, Almaty: Baspa, 1995, 145 p.

- 5 Tunkin G.I. *The theory of international law*, general editorship by prof. L.N.Shestakov, Moscow: Zertsalo, 2006, 568 p.
- 6 Klepatsky L. *Globalization and national interests*, 2006, 5, p. 11–14.
- 7 Meshcheriakova O.M. *Actual problems of modern International Law*: Materials annual International Conference of the Department of International Law of RPFU, 10–11 April 2009, Moscow: Russian Peoples Friendship University Publ., 2010, p. 321–330.
- 8 Moiseev A.A. *Diplomatic service*, 2007, 5, p. 34–41.

С.К.Амандыкова, Б.О.Алтынбасов

*Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Астана
(E-mail: amandykova@mail.ru)*

Проблемы совершенствования системы подготовки юридических кадров в Казахстане

В статье рассматриваются организационные и правовые проблемы системы подготовки юридических кадров в Казахстане. Авторами сделан анализ действующего законодательства, раскрыты его позитивные стороны и имеющиеся недостатки. Осуществлен теоретический анализ отношений в сфере подготовки кадров и ее особенностей. Показаны теоретические проблемы совершенствования системы подготовки юридических кадров и выдвинуты соответствующие предложения. Дана оценка образовательной деятельности вузов, где ведется подготовка юридических кадров. Разработаны научно обоснованные предложения по совершенствованию действующего законодательства и системы управления в этой сфере.

Ключевые слова: юриспруденция, государственные органы, действующее законодательство, подготовка юридических кадров, реформа.

В 21 столетии остается актуальным высказывание известного философа Ф.Бэкона: «...В настоящее время экономическое благосостояние стран непосредственно зависит от состояния их сферы науки. Только те страны, которые уделяют серьезное внимание научным исследованиям, успешно осваивают наукоемкие технологии, мобилизуют для этого достаточно мощные финансовые, информационные, производственные, интеллектуальные средства, лидируют в современной политико-экономической гонке. Страны, которые не выдерживают темпа такого состояния (или вообще не участвуют в нем), быстро попадают в «тупик» социального развития и обречены вечно играть второстепенную роль на международной арене» [1; 56].

Наука и образование расширяют кругозор современного человека и позволяют формировать его личность. Роль науки и образования в модернизации общества и государства велика, и данный вопрос не нуждается в лишних комментариях. Однако, как мы знаем, система образования и науки Казахстана переживает период модернизации и, в свою очередь, со стороны государства делается многое для успешного и системного перехода этой сферы на мировые стандарты. В научном кругу в течение 10 лет продолжаются споры о целесообразности проводимых реформ и перехода на международные стандарты трехуровневого образования бакалавр–магистр–доктор PhD. В этой связи среди ученых-юристов и юристов-практиков часто поднимается вопрос о совершенствовании системы подготовки юридических кадров. Причиной этому стал выпуск кадров, получающих некачественное образование в основном по заочной или дистанционной форме обучения в вузах, где состав ППС не соответствует требованиям научной острепенности, иным лицензионным требованиям и т.п.

Система образования и науки — одна из важных сфер государства, где задействована почти четверть населения страны. Функционируют сотни государственных учреждений, предприятий при МОН РК, действуют различные формы и виды образовательных организаций на каждом из уровней образования, а также организации, курирующие сферу образования и науки. Субъектный состав представлен как обучающимися, так и работающими в данной сфере. Реформы в данной области порождают острые дискуссии и вызывают — широкий общественный резонанс. Особенно остро реагирует на реформы и активно участвует в их реализации научное сообщество. Свидетельствуют этому обращение академиков и профессоров к Президенту РК Н.Назарбаеву, имевшее место в 2010 г. во время принятия нового Закона РК «О науке», что вызвало соответствующую реакцию в обществе и государственные органы вынуждены были в течение следующего года обсуждать проект закона в различных кругах. В результате этого в проект закона было внесено множество изменений и дополнений.

В данной статье планируется рассмотреть ряд вопросов, касающихся системы подготовки юридических кадров и научных работников по юриспруденции. Конечно же, подготовка юридических кадров имеет свои специфические особенности, однако анализ правовых аспектов данной проблемы показывает несовершенство ряда нормативно-правовых актов, регламентирующих систему подготов-

ки кадров в целом. Это говорит о том, что некоторые организационные и правовые проблемы в системе подготовки кадров свойственны не только сфере подготовки юридических кадров, но и в целом всем направлениям подготовки специалистов.

Анализ системы подготовки юридических кадров Казахстана указывает на ряд проблем, негативно влияющих на нее. Остановимся на некоторых из них и попытаемся предложить пути их решения.

Во-первых, предлагается ужесточить условия лицензирования учебных заведений, обучающих юристов (повысить требования к лицензированию).

Как нам известно, кризис переходного периода 90-х годов не прошел мимо и системы образования. Демократический режим, несовершенная законодательная база проложили путь к массовому открытию частных вузов. Многие государственные вузы были приватизированы и перешли в частную собственность, в результате чего образовательная деятельность стала источником дохода. Надо отметить, что приватизировались и те вузы, которые были прибыльными и стратегически важными в подготовке кадров для государства. Кадровый потенциал ряда частных вузов состоит из чиновников, имеющих ученые звания, которые не могут вести полноценную преподавательскую деятельность, поскольку заняты на основной работе. Очевидно, что такой режим организации работы в вузах не способствует полноценной подготовке специалистов.

В настоящее время образовательная деятельность по юридическим специальностям ведется в 66 вузах страны, тогда как в советское время выпуск студентов-юристов был возложен только на три вуза. Предлагается разработать более жесткие единые требования к образовательным организациям, которые имеют лицензии на преподавание обучающимся в бакалавриате и магистратуре по специальности «Юриспруденция». Прежде всего, необходимо установить минимальную пороговую процентную долю штатных остепененных ППС, в том числе долю ученых-юристов из общего количества остепененных ППС, определить минимальное количество студентов, обучающихся по гранту по отношению к обучающимся на договорной основе. Одним из критериев оценки факультета или вуза, обучающихся юристов, должен быть уровень научной активности ППС. По данному вопросу уместно было бы создать рабочую группу и согласованно определить названные выше единые требования, которые дали бы возможность повысить качественный уровень научно-педагогического состава и материально-техническое положение учебного заведения.

Во-вторых, предлагается усовершенствовать механизм прохождения производственной и преддипломной практики студентов по специальности «Юриспруденция». В связи с тем, что поступает много нареканий и замечаний от работодателей по поводу отсутствия у выпускников соответствующих навыков по ведению делопроизводства, составлению процессуальных документов, а также психологической неподготовленности к своей профессиональной работе, необходимо разработать нормативно-правовую базу по прохождению практики студентов в правоохранительных органах. В данном случае можно прибегнуть к немецкому опыту. Например, в германской образовательной системе практическое образование длится два года, во время которого обучающийся проходит стажировку. В течение этого времени выпускник бакалавриата после учебы должен пройти обязательную стажировку в ряде учреждений (5 месяцев — в суде по гражданским делам, 3 месяца — в прокуратуре или суде по уголовным делам, 3 месяца — в административных органах, 10 месяцев у адвоката, 3 месяца — в избирательных органах). За время стажировки выпускники получают разнообразные практические навыки. Для этого им предоставлены достаточно широкие права — обучающиеся могут присутствовать в совещательной комнате при вынесении судебного решения. Это специально регламентировано в законе о судоустройстве. По окончании стажировки выпускники получают удостоверение о прохождении стажировки в каждом из перечисленных выше учреждений. В удостоверениях отмечаются содержание стажировки и достижения стажера. И главное, государственные экзамены у выпускников принимаются органами юстиции соответствующих земель.

В данном случае *предлагается на уровне нормативных актов* предусмотреть правовые нормы, которые обязывали бы местные исполнительные и правоохранительные органы активно участвовать в организации прохождения практики выпускниками-юристами. Необходимо также увеличить длительность прохождения практики, с указанием конкретных сроков и баз прохождения в соответствующих органах. Таким образом, необходимо выработать механизм, который бы дал возможность качественно организовать прохождение практики с возможностью дальнейшего трудоустройства выпускников, добившихся наилучших успехов.

В целях формирования реального сотрудничества между работодателями и юридическими факультетами вузов *предлагается часть некоторых кафедр факультета*, например уголовного права, уголовно-процессуального права, гражданского, гражданско-процессуального права и т.п., открыть в самих правоохранительных и судебных органах, с тем чтобы студенты могли иметь возможность доступа на место практики в любое время учебного года. Это поможет студентам приобретать практические навыки, иметь непосредственный доступ к практическим материалам при написании курсовых и дипломных работ. Данная система подготовки кадров эффективно и результативно применяется в системе медицинского образования страны.

В-третьих, необходимо разработать механизм распределения выпускников. Как показывает официальная статистика по выпуску юристов, каждый год по республике заканчивают вуз более 20 000 студентов. Нынешняя статистика по их трудоустройству оставляет желать лучшего. Значительное количество выпускников не трудоустраиваются по своей специальности. На это есть много различных причин: кто-то не имеет достаточных знаний (учился на заочном или дистанционном отделении), у многих нет соответствующего стажа работы, иногда предусматривается усложненная процедура приема на работу в те или иные правоохранительные органы, требуется стаж государственной службы, другие не имеют возможности работать за небольшую заработную плату, поскольку необходимо содержать семью (не секрет, что для начинающих сотрудников заработная плата невысокая), и т.п. Таким образом, высвечивается комплекс проблем, которые необходимо решать, чтобы выпускники юридических вузов со статусом «молодой специалист» могли быть трудоустроены.

По поводу дистанционного обучения в подготовке юристов российский ученый и эксперт рабочей группы по совершенствованию системы подготовки юридических кадров при Правительстве Российской Федерации С.М.Шахрай пишет следующее: «Я считаю дистанционную форму обучения при получении высшего юридического образования профанацией. Стать юристом на расстоянии невозможно. Дистанционное обучение является формой выкачивания денег из родителей, а также из людей, которые пришли за вторым высшим образованием. Однако я отнюдь не предлагаю упразднить дистанционную форму обучения. Я считаю, что решением проблемы здесь должен быть не запрет дистанционного образования, а нахождение ниши для этого образования». Необходимо отметить, что значительное количество выпускников юридических вузов заканчивают заочное и дистанционное отделения, и, конечно же, в основном в частных и региональных вузах.

Предлагается через МОН РК выйти с предложением на Правительство РК по трудоустройству выпускников юридических факультетов. Данный вопрос можно отрегулировать на уровне Правительства, согласовать с другими министерствами и ведомствами. Необходимо определить, какие органы, в каком количестве ежегодно могут трудоустроить выпускников-юристов. В свое время данный вопрос был инициирован бывшим министром Б.Т.Жумагуловым. Однако по различным причинам вопрос остался неразрешенным. Особенно это касается выпускников, получивших образование по государственному гранту, т.е. на которых государство выделило соответствующие средства. И мы полагаем, что они должны отработать именно там, где остро требуются подобного рода специалисты. Это могут быть и сельские районы, где особо стоит вопрос о необходимости высококачественных специалистов.

В-четвертых, требуется логическая и последовательная система подготовки научных кадров.

Существует ряд проблем:

а) Здесь стоит особо отметить необходимость соблюдения основного принципа государственной политики в области образования, который согласно Закону об образовании предполагает «непрерывность процесса образования, обеспечивающего преемственность его уровней» (п. 7 ст. 3 Закона «Об образовании»). В настоящее время в магистратуру и докторантуру PhD по специальности «Юриспруденция» поступают выпускники, имеющие базовое образование по другим специальностям. Таким образом, выпускники бакалавриата по специальности «Экономика», «Информационные технологии», даже «Биотехнология» и др. могут обучаться в магистратуре по специальности «Юриспруденция». Магистранты, не имеющие базового образования, имеют очень слабое представление о категориальном аппарате юридической науки, плохо ориентируются в определениях понятий и терминов юридической науки, не говоря уже о навыках написания научных статей и магистерской диссертации по юриспруденции.

Данная ситуация возникла из-за пробела, имеющегося в Типовых правилах приема на обучение в организациях образования, реализующих профессиональные учебные программы послевузовского образования, утвержденных Постановлением Правительства РК от 19 января 2012 г. Пункт 8 данных

Правил гласит: «В магистратуру, резидентуру и адъюнктуру принимаются лица, освоившие профессиональные учебные программы высшего образования». То есть в магистратуру по юридической специальности могут поступать лица, которые освоили любую специальность по образовательной программе «Бакалавр».

В этой связи предлагается дополнить данный пункт следующим содержанием: «В магистратуру, резидентуру и адъюнктуру принимаются лица, освоившие профессиональные учебные программы высшего образования *по соответствующей специальности*». При поступлении в докторантуру также необходимо применить подобные правила.

б) В подготовке юридических кадров по образовательной программе PhD докторантуры имеется актуальная проблема. Как показывает практика, некоторая часть выпускников по программе PhD докторантуры после завершения учебы отдает предпочтение работе в государственных и правоохранительных органах, не всегда остаются работать в научно-педагогической сфере. Возникает вопрос: для чего и в каких целях готовились эти кадры? В целях формирования высококвалифицированного потенциала научных кадров вуза необходимо на нормативно-правовом уровне закрепить: выпускников докторантуры обязать не менее пяти лет отработать в вузе, где обучались. Если докторант обучался по целевому назначению, то он должен отработать минимальный срок в том вузе, откуда был отправлен на учебу. В настоящее время подобным путем разрешен вопрос с обучающимися по программе «Болашак».

Предлагается внести дополнение в Постановление Правительства Республики Казахстан от 19 января 2012 г. № 109 «Об утверждении Типовых правил приема на обучение в организации образования, реализующие профессиональные учебные программы послевузовского образования» следующего содержания: *«После окончания учебы выпускники по образовательной программе докторантура PhD обязаны отработать 5 лет в вузе или научной организации в качестве основного места работы. В случае обучения по целевому гранту выпускник обязуется отработать 5 лет в той организации, которая его направила на учебу»*.

в) В настоящее время наблюдается тенденция, заключающаяся в том, что выпускники магистратуры, не имея научно-педагогического стажа, без ограничений поступают в докторантуру PhD. Также поступают в докторантуру PhD представители государственных органов или частных структур, которые далеки от науки, вследствие чего в докторантуре PhD обучаются вчерашние магистранты и чиновники низкого ранга, которые не готовы заниматься серьезной научно-исследовательской работой. Как показывает практика, именно эта категория докторантов PhD не успевает защититься или по окончании обучения уходит на практическую работу.

В целях формирования стабильности научно-педагогической среды, а также выработки научно-исследовательских навыков у будущих ученых-юристов *предлагается внести дополнение* в Типовые правила приема на обучение в организации образования, реализующие профессиональные учебные программы послевузовского образования, следующего содержания: *«В докторантуру PhD могут поступать лица, имеющие диплом магистра по соответствующей специальности и стаж научно-педагогической деятельности не менее трех лет»*. Подобного рода правовые рычаги воздействия имеются в программе «Болашак».

г) Как нам известно, действующее законодательство в сфере послевузовского образования имеет пробелы. На сегодняшний день в Казахстане закрыли все диссертационные советы по защите кандидатских и докторских диссертаций, вместо них работают диссертационные советы по защите докторской диссертации PhD, которые функционируют, в лучшем случае, чуть больше 6 месяцев из-за организационных вопросов. Если раньше по юриспруденции по различным отраслям юридической науки действовал ряд диссертационных советов, и каждый из них раз в месяц проводил по два заседания по защите диссертаций, то сейчас количество защищающихся сократилось в десятки раз. Такое положение дел явно не обеспечивает потребности юридической науки в научных кадрах и не дает полноценно развиваться отечественной юридической науке. Здесь необходимо учесть, что платное обучение по программе докторантуры PhD не предусмотрено. В силу указанных выше обстоятельств остро ощущается нехватка молодых ученых, что негативно сказывается на подготовке научных кадров и уже отражается на процессе старения научных кадров и в целом ППС.

Предлагается увеличить количество выделяемых грантов по докторантуре PhD в несколько раз и обеспечить стабильную работу диссертационных советов. Здесь необходимо пересмотреть подзаконные акты, регулирующие деятельность диссертационных советов, и правила присвоения ученых степеней и званий.

д) Следующей весьма важной проблемой в подготовке юридических кадров является пассивность научно-исследовательской деятельности нынешних кандидатов юридических наук. В советский период научная степень и звание были одной из веских мотиваций в активизации научной деятельности преподавателей, но в связи с упразднением традиционной докторантуры нынешние кандидаты в большинстве своем перестали заниматься наукой, не видят перспектив в занятиях научно-исследовательской длительностью, что было отмечено экспертами в области образования.

Традиционная система по подготовке научных кадров, хоть и имела определенные недостатки, но готовила высшую степень — докторов наук, что на постоянной основе пополняла ряды высококвалифицированных ученых. Из-за резкого поворота в политике государства в сфере подготовки научных кадров тысячи кандидатов наук уже пятый год бездействуют и не мотивированы на занятие научными исследованиями.

В целях активизации научной деятельности ППС *предлагается внедрить систему хабилизации.*

Хабилизация, или габилизация (*habilitation*, от лат. *habilis* — способный, пригодный), — в некоторых европейских и азиатских странах процедура получения высшей академической квалификации, следующей после учёной степени доктора PhD. После прохождения процедуры хабилизации претенденту присваивается титул хабилизированного доктора (лат. *doctorhabilitatus*, *Dr. habil.*), который даёт право на занятие профессорской должности в университете. При этом титул хабилизированного доктора соответствует традиционной степени доктора наук.

Хабилизация существует во Франции (*Habilitation à dirigerdesrecherches*), Швейцарии, Германии (*Priv. -Doz.* и/или *Dr.habil.*), Австрии (прежде — *Univ. -Doz.*, сейчас — *Priv. -Doz.*), Дании, Болгарии, Польше (*dr hab.*), Португалии (*Agregação*), Швеции и Финляндии (*Docent*, *Doc.*), Чехии (*Docent*), Венгрии (*Dr. habil.*), Словакии, Словении, Латвии, Молдавии (*Doctorhabilitat*).

Процедура хабилизации в разных странах происходит по-разному. В странах Западной Европы предметом рецензирования оппонентов является не диссертационная работа, которая в СНГ представляет собой рукопись, дублирующую так называемую «докторскую монографию», а вся работа учёного в целом. В отличие от степени доктора философии присуждение степени хабилизированного доктора не требует подготовки и защиты диссертации, но необходимо выполнение других условий (публикация солидных научных статей и монографий, подготовка научного доклада и т.д.).

Институт хабилизации может выступить в качестве стимулирующего фактора в развитии университетской науки. Думается, что институт хабилизации даст возможность «проснуться» тысячам кандидатов наук и сдвинуть с места университетскую науку. При хабилизации предлагается учитывать не только докторскую диссертацию, но и всю научно-педагогическую работу учёного в целом, включая научные публикации, которые оцениваются согласно принятой системе пунктации, педагогическую деятельность (издание учебных пособий и подготовку лекционных курсов) и организационную работу в сфере науки (участие в международных научных организациях, руководство научными проектами и т.п.).

Институт хабилизации был отмечен в статье академика А.Н.Нысанбаева и профессора С.Ф.Ударцева «Проблемы реформирования системы подготовки и аттестации научных кадров» еще в 2005 г. Однако в то время диссертационные советы работали и традиционных докторов наук еще готовили (до 1 января 2011 г.), поэтому необходимости в институте хабилизации не было. Также в данной статье пишется: «Бывшая советская система подготовки научных и научно-педагогических кадров делала акцент не столько на подготовку исследователей, сколько на подготовку *диссертаций*, стремясь максимально поднять формальные требования именно к диссертации, ее рецензированию, нередко закрытому, а не к уровню подготовленности будущего научного работника и педагога. Диссертация со временем превратилась в некое самодостаточное основание для присвоения ученой степени с трудно проверяемым личным участием в ее подготовке соискателя, что вполне соответствовало интересам тех, кто для достижения ученой степени имел возможности мобилизовать труд других людей за счет финансовых или бюрократических ресурсов. Отсюда порой и противоречие, когда казалось бы прекрасную диссертацию защищал недостаточно образованный и недостаточно подготовленный соискатель, который получал степень, но затем не всегда мог квалифицированно проводить научные исследования. Впрочем, нередко степень была нужна ему не как свидетельство его подготовленности к дальнейшей научной и педагогической работе, а для занятия определенной высокооплачиваемой должности, обычно вне сферы образования и науки» [2; 235]. Помимо этого в статье ученых были рассмотрены и другие проблемы, которые считались на тот момент актуальными в подготовке научных кадров.

Как мы видим, прошло десять лет, мы перешли на Болонскую систему подготовки научных кадров, т.е. магистров и докторов PhD, однако в системе подготовки научных кадров в целом остается достаточно проблем. Диссертационная работа является основным критерием и показателем оценки работы соискателя. Конечно же, есть и дополнительные требования в виде публикаций в журналах, входящих в базу данных Scopus. Чтобы это стало положительным показателем, представляется, что необходимо расширить базы данных для таких публикаций, указав и ряд других, что увеличило бы возможности для публикации соискателям и в целом ученым.

В переломный момент развития отечественной системы подготовки научных кадров весьма важную роль сыграло обращение академиков НАН РК и профессоров во главе с академиком С.Зимановым к Президенту РК Н.Назарбаеву по поводу проекта нового Закона РК «О науке». Там было отмечено: «Однако представленный для дальнейшего рассмотрения проект Закона «О науке», по нашему глубокому убеждению, противоречит основным идеям по реформированию науки. Такой ситуацией озабочена вся научная интеллигенция, которой приходится неустанно доказывать, что цепочка «образование – наука – инновационная экономика – интеллектуальная нация» сегодня уже есть аксиома, которая заложена в Ваших радикальных предложениях по созданию единого экономического пространства на территории СНГ. Если будет принят новый Закон «О науке» в представленной редакции, то мы не впишемся в единое экономическое пространство без традиционной подготовки кадров. В России, Беларуси и других странах СНГ существуют единые подходы по подготовке научных кадров, и если Казахстан пойдет по американскому пути (подготовка кадров через систему PhD), то тогда фундаментальная наука лишится прежних позиций в создании новых знаний» [3]. В официальном обращении академиков к Президенту РК Н.А.Назарбаеву были отмечены основные проблемы отечественной науки. Особо необходимо отметить и то, что ученые просили параллельно сохранить традиционную систему подготовки научных кадров: «Действующая система подготовки кадров проверена временем. Несколько поколений ученых с мировым именем прошли через нее». В настоящее время мы видим, что проблемы подготовки кадров высшей квалификации требуют дальнейшего осмысления и поиска новых путей разрешения. Это особо чувствуется сегодня, когда мы находимся в общем экономическом пространстве со странами ЕАЭС и конкурентная научная среда ставит дальнейшие, еще более значимые задачи перед учеными.

Список литературы

- 1 Философский словарь. Бэкон Фрэнсис / Под ред. И.Т.Фролова. — 5-е изд. — М., 1986. — 590 с.
- 2 Нысанбаев А.Н., Ударцев С.Ф. Проблемы реформирования системы подготовки и аттестации научных кадров / Научные труды «Адилет». — 2005. — № 1. — С. 235–242.
- 3 Зиманов С. Быть или не быть науке в Казахстане? // Время. — 2010. — 16 янв.

С.К.Амандықова, Б.О.Алтынбасов

Қазақстанда заңгер мамандарды дайындау жүйесін жетілдірудің мәселелері

Мақалада Қазақстанда заңгер мамандарды дайындау жүйесін жетілдіру саласындағы ұйымдастырушылық және құқықтық мәселелер қарастырылған. Қолданыстағы заңнамаға талдау жасалып, оның оң тұстары мен кемшіліктері ашылған. Заңгер мамандарды дайындау саласындағы қатынастарының табиғаты мен ерекшеліктеріне теориялық тұрғыдан талдау жасалған. Басқару жүйесін жетілдіруге қатысты теориялық мәселелер қарастырылып, тиісті ұсыныстар жасалған. Жоғары оқу орындарының білім беру қызметіне баға берілген. Осы саладағы қолданыстағы заңнама мен басқару жүйесін жетілдіру бойынша ғылыми негізделген ұсыныстар жасалған.

S.K.Amandykova, B.O.Altynbassov

Problems improve the training of legal frames in Kazakhstan

The article deals with the organizational and legal issues of judicial training in Kazakhstan. Provides an analysis of the current legislation, it reveals the positive aspects and shortcomings. A theoretical analysis of the relations in the field of training and its features. The theoretical problem of improving the system of judicial training and put forward relevant proposals. The evaluation of the educational activities of universities which provide training. Made evidence-based proposals for improving the existing legislation and management system in this area.

References

- 1 *Philosophical dictionary*. Bacon Francis, the editorship of I.T.Frolova, 5th ed., Moscow, 1986, p. 590.
- 2 Nysanbayev A.N., Udartsev S.F. *Scientific works «Adilet»*, 2005, 1, p. 235–242.
- 3 Zimanov S. *Vremya*, 2010, Jan. 16.

K.Complak¹, A.Bozhkaruly²

¹Wroclaw University, Poland;

²Ye.A.Buketov Karaganda State University
(E-mail: altai6969@mail.ru)

Main factors influencing migration

In the article considered such factors influencing migration as demographic, national, natural and climatic, and social. It is emphasized that the formation of labor migration is influenced by demographic, economic, legal and political conditions. The problem of migration is characterizing with special complexity, as it covers not only legal aspects, but also the problems of sociology, demography, political economy, ethno geography, the problems of labor resources in the economics. The legal aspect have the special important place, because the migration is closely connected with the legal security, regulation and organization of migration processes, from which depends other problems of essential value for living conditions of the society.

Key words: Migration, types of migration, commuting, migration, labor migration, migration factors, ethnic migration, migration policy, concept of migration.

In the face of increasing economic transformations in the Republic of Kazakhstan there are significant changes in the demographic situation, to make a significant change in the nature, shape and direction of migration processes in the whole country and in the regions, which can not but affect the future prospects of innovative development. The growth of labor mobility as a consequence of increasing the mobility of the population migration poses new challenges in improving their quality, and initiate new features of the labor market.

The downside of structuring innovative type of employment becomes structural unemployment. This involves the creation of new jobs for the lost jobs while their training and retraining [1].

Under these conditions, important questions are balanced socio-economic, regional development, to achieve a high standard of living, employment, income and economic growth. Important feature of the use of labor potential territories is a structural mismatch of supply and demand of labor in regional, professional, industry, age and other aspects that also must be considered when developing strategies of territorial development [2].

Modern migration processes are associated with a number of reasons. For external migration dominant phenomenon was the combination of socio-economic and political factors, for intra — socio-economic and environmental. The collapse of the Soviet Union exacerbated the economic crisis, accompanied by a decline in production, the growth of inflation, rising unemployment, which led to lower living standards and the crisis of the social sphere.

According to the International Organization for Migration (IOM), by 2004 only in Kazakhstan there were more than 19,000 refugees.

Migration has become one of the main factors influencing directly on the state of the economy, culture, national policy, inter-ethnic and international relations. Increasing role in the general flow of world migration plays international labor migration. It is no exaggeration to say that now has almost all countries participating in the international exchange of human resources as importers and exporters of labor.

In terms of economic development innovation research factors labor migration is an important part of development of the national economy. Migration policy is an integral part of the state's foreign and domestic policies of the country, based on the universally recognized principles and norms of international law, international treaties and laws of the Republic of Kazakhstan [3].

International labor migration has become an integral part of the modern system of world economy, the existence of the norm of most states. The presence of foreign workers in the developed world has evolved from a temporary phenomenon in a structural element of the economy. During the years of independence, Kazakhstan has become an active participant in the world of migration, as a country of entry, exit and transit. In Kazakhstan, a new migration situation, there is rapid growth in cross-border migration flows, active form of migration flows «near abroad», a growing number of migrants from the «far abroad». The variety and intensity of migration processes affect the whole society, changing its quantitative and qualitative parameters. To a large extent the change of structuring modern Kazakhstani society affect the level and rate of foreign

labor migration. The employment of foreign workers is economically justified, but further maintain the rate of external labor migration is a danger, violates the stable forms of life of the host society [4].

The main factors that increase the migration processes in the country, should include the economic laws of development, as well as material and spiritual needs of the migrant labor force, expressed in their interests.

Also causes of international labor migration in Kazakhstan are also economic in nature. These include the following: differences in the level of economic development of individual countries, the existence of national differences in wage levels. The largest share of participants of international labor migration are representatives of the workers specialties.

Also causes of international labor migration in Kazakhstan are also economic in nature. These include the following: differences in the level of economic development of individual countries, the existence of national differences in wage levels. The largest share of participants of international labor migration are representatives of the workers specialties.

At the moment comes to the fore the problem of studying not only the quantitative characteristics of migration, but also its quality parameters. It is of paramount importance in the understanding of the current development of migration processes and scenarios of their development in the future. Sophisticated modern cross-border migration highlights the issue of adaptation of migrants and the host society, the factors of their interaction, problems of conflict situations. It should be emphasized that the issues of regional and national security in Central Asia will largely be determined by the nature and intensity of migration flows. The geopolitical aspect of the relationship between migration to national security is relevant in the context of ethnic migration. Intolerance to ethnic migrants threatens the stability, security existence of all society. The occurrence of this phenomenon in the multiethnic, multireligious country whose inhabitants have always had a high level of positive complementarity — a disturbing fact. As world practice shows, in countries where there is a gradual acceptance of cultural diversity, is the formation of ethnic communities, which can be seen with all grounds as an integral part and parcel of a multicultural society. Formation of ethnic minorities is the most intense in those countries and regions of the world where the presence of migrants is regarded as undesirable, as a threat to economic welfare, public order and national identity, and the migrants themselves are treated as secondary members of society.

The peculiarity of Kazakhstan — a large length of the border, which in many areas is «transparent». Around the perimeter of the borders of the republic is an intensive cross-border migration. On the territory of Kazakhstan as transit routes of transit, which move migrants from Tajikistan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, CIS countries in Russia.

In a study of patterns of migration processes in market conditions it is important to be aware that groups of factors migrations are qualitatively different from each other and have different effects on resettlement. Some factors stimulate migration, others on the contrary inhibit it.

The principal differences between migration factors apply to their nature, resulting in the use of these or other factors in the optimization of migration processes are not identical. Thus, climatic factors almost unmanageable society in terms of regulating migration. Demographic, ethnic, moral and psychological factors only indirectly controlled by society. Ethnic, social, administrative factors of migration are subject to direct regulation in the conditions of market relations.

Demographic factors include characteristics on the following grounds: gender, age, marital status and family structure. The main directions of the intensity and volume movements largely depend on the demographic composition of the population in places out in the places of settlement of migrants. Imbalance in the demographic structure by age and sex always cause «advancing» of the population. Demographic factors, like many others, appear in conjunction with the economic, social and other factors of migration. By demographic conditions are, on the one hand, a surplus population, and on the other — an aging population in the demographic development and thus demographic unmet workforce.

Under national or ethnic factors migratory mobility refers to the national traditions, customs, specific material and spiritual culture, differences in language, etc. National factors in one way or another affect the intensity and other indicators of resettlement.

An important role is played by climatic factors migrations, ie the environment. This includes the climate is one of the geographic characteristics of a particular area, that is the set of all weather conditions in the area over many years. Climate affects the resettlement, location of production, living conditions and human health [5].

During the 2000–2010 the number of inter-regional migrants in Kazakhstan amounted to 138,747 people. From 2010 to 2012, this figure increased by 18.8 %, with an average annual growth of regional migration — 3.2 % [6].

Among the economic conditions distinguish the processes of global integration, encompassed almost all areas of society, not excluding the area of labor relations: the formation of international commodity markets and capital markets. In addition to the economic conditions of the population affected by migration and social factors. The presence of well-developed social infrastructure, particularly education, health, culture, and the content and nature of work, the conditions for professional qualification growth are crucial for decision-making on resettlement.

One of the significant indicators of living standards is wages and education, which on the one hand refers to social factors, because based on the interests of individuals to their spiritual enrichment, the comprehensive development of man as a social being. On the other hand, the development of education due to production needs for skilled workers.

Consequently, the process of external labor migration responds to the impact of various factors and conditions. The development of this process and its results at any given time will depend on the nature and extent of the influence of certain factors.

The formation of labor migration exerts their influence economic, demographic, legal and political conditions.

Under legal conditions that determine labor migration implied legal institutions and regulations, agreements, contributing not only to control, but also the process of regulating the movement of labor across countries.

Kazakhstan's strategy on migration mainly takes into account the existing relationship with the CIS countries, so the basis for migration policy can be based on an agreement between States, a concerted effort on the rights and responsibilities of migrants.

For further innovative reforms in the country must, above all, to improve the legal and institutional conditions for the formation and regulation of migration policy, to create a complete system for monitoring, analysis, forecasting and planning of migration processes. The scenario approach provides rationale several options that implement various models of demographic and migratory behavior of the population.

References

- 1 Санкова Л.В. Занятости внедренческого типа: теоретические и методологические координаты исследования: Монография. — Саратов: Изд. центр «Наука», 2007. — 427 с.
- 2 Иванова Н.А. Трудовой потенциал городского развития // Вестн. Саратов. гос. соц.-экон. ун-та. — 2012. — № 1. — С. 117–121.
- 3 Горелов Н.А. Трудовые ресурсы. — М., 2003. — 345 с.
- 4 Витковская Г. Мировой опыт миграционной политики: ретроспектива и новейшие тенденции. — Алматы: Международная организация по миграции, 2004. — 352 с.
- 5 Сапиев Б. Вопросы трудовой миграции в Казахстане // Работать в Казахстане. — 2010. — № 10. — С. 24–26.
- 6 Миграционная ситуация в Республике Казахстан // Интернет-портал СНГ. [ЭР]. Режим доступа: <http://www.e-cis.info>.

К.Цомплак, А.Божқараұлы

Көші-қонға әсер ететін негізгі факторлар

Мақалада көші-қон саласына тікелей әсер ететін факторлар: ұлттық, әлеуметтік, демографиялық және табиғат әсерлері жан-жақты қарастырылған. Сондай-ақ еңбек көші-қонын қалыптастыруда демографиялық, экономикалық, құқықтық және саяси жағдайдың әсер ететін ықпалын ашып көрсетеді. Қазақстандағы көші-қон мәселесі өзінің күрделілігімен ерекшеленеді. Себебі онда құқықтық сұрақтардан басқа, саяси-экономикалық, демографиялық, әлеуметтік сұрақтармен қатар, этногеографиялық және экономикадағы еңбек ресурстары мәселелері де өзектілігімен көрінуде. Солардың ішінде заңдық қырлары ерекше орынды иеленеді, себебі тиімді құқықтық қамтамасыз етілуден, көші-қон үрдісін реттеу мен ұйымдастырудан қоғамның тіршілік әрекеті үшін мәнісі бар басқа да мәселелердің шешілуі тәуелді болады.

К.Цомплак, А.Божкараулы

Основные факторы, влияющие на миграцию

В статье рассмотрены факторы, оказывающие влияние на миграцию — демографические, национальные, природно-климатические, социальные. Отмечено, что трудовая миграция обусловлена демографическими, экономическими, правовыми и политическими условиями. Проблема миграции в Казахстане характеризуется особой сложностью, так как в ней переплетены не только правовые вопросы, но и вопросы социологии, демографии, политической экономии, этногеографии, проблемы трудовых ресурсов в экономике. Среди них, как определено авторами, юридический аспект занимает особое место, поскольку от надлежащего правового обеспечения, регулирования и организации процессов миграции зависит решение других задач, имеющих существенное значение для жизнедеятельности общества.

References

- 1 Sankova L.V. *Employment innovative type: theoretical and methodological coordinates research*: Monograph, Saratov, 2007, 427 p.
- 2 Ivanova N.A. *Bull. of the Saratov state social-economic university*, 2012, 1, P. 117–121.
- 3 Gorelov N.A. *Labor resources*, Moscow, 2003, 345 p.
- 4 Vitkovskaia G. *World experience of migration policy: a retrospective and the latest trends*, Almaty: International Organization for Migration, 2004, 352 p.
- 5 Sapiev B. *Work in Kazakhstan*, 2010, 10, p. 24–26
- 6 The migration situation in the Republic of Kazakhstan, Internet portal of the CIS, <http://www.e-cis.info>

G.Belova¹, G.Bazarova²¹South-West University «Neofit Rilski», Bulgaria;²Ye.A.Buketov Karaganda State University
(E-mail: gulmira.www@mail.ru)

International-legal regulation of socio-economic policy issues in the CIS

In the scientific article discusses actual issues of international legal regulation of the socio-economic policy in the Commonwealth of Independent States. There is important role played by international law in an increasingly integration of states in determining the socio-economic policy. The article analyzes the main international legal instruments, which significantly affected at the socio-economic policy in the CIS and some problems with the implementation of international norms into national legislation.

Key words: socio-economic policy, human rights, protection of socio-economic rights, UN, CIS, international pact.

At the end of XX and the beginning of XXI centuries effective social policy was the main attribute of any civilized state. The main objective of social policy is to ensuring stable incomes, providing equal access to health care and the provision of necessary social services. As a necessary section of public policy — social policy is a priority direction of modern nation-building. Article 1 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan establishes the legal and social state, which determines the state urged to implement policies aimed at ensuring a certain level of well-being of all its citizens, support for socially disadvantaged groups in society and adoption of social justice. Fundamentals of state social policy are reflected in the Constitution of the Republic of Kazakhstan «Man and the Citizen» by the declaration of the state guarantees, as the right to education (citizens are guaranteed the right to free secondary education, moreover, secondary education is compulsory for citizens of the Republic, as well as there is a right to free higher education on a competitive basis (Art. 30), healthcare (citizens have the right to free, guaranteed, extensive medical assistance Art. 29), and the same in the field of social protection (citizen is guaranteed the minimum wage and pensions, social security in old age, case of illness, disability, loss of a breadwinner and other legal grounds Article 28) [1].

Traditionally, in the economically developed countries social policy issues and ensuring social and economic rights is an essential part of the national economy, the cost of which today make up more than a quarter of gross domestic product. In international practice, most developed socially oriented economic systems have the European Union. That they appeared and developed the first social programs. Thanks to form an effective system of protection of socio-economic rights of the modern European economy have been called socially-oriented. As the experience of Western European countries, the existence of elaborate mechanism of protection of rights, covering all citizens, not only leads to an improvement in their well-being, expands and strengthens the country's human resources, but also contributes to economic growth and stabilization of the political and social situation in the country. Thus, social policy aimed at protecting social and economic rights as a legal and institutional framework has a positive impact on society by promoting social cohesion and ensuring the overall feeling of social safety among its members.

Talking about the social policy of the state, we mean the government's actions aimed at the distribution and redistribution of income and various members of the groups in society. So it is possible to determine social policy in the narrow sense of the word. In a broad sense, social policy is one of the areas of macroeconomic management, designed to ensure social stability and to create, as far as possible, the same «initial conditions» for its citizens. State social policy — a purposeful activity of the state, with its goal of weakening income differentiation, mitigation of conflicts between the participants of the market economy and prevent social conflicts on an economic basis. Through the state social policy in a market economy implemented the principle of social justice, assuming a measure of the alignment property of citizens, creating a system of social guarantees and equal starting conditions for all segments of the population. «It should be emphasized that the essence of international legal regulation of social and economic rights as the main indicator of socio-economic policy is primarily the idea of legal protection highest values of society and the state.» [2].

The strategic goal of social policy is to ensure the right of everyone to a standard of living, including food, clothing, housing, employment, medical care and social services that are required for the health and

well-being of the person and family. Also the right to security in the event unemployment, sickness, disability, widowhood, old age, and in another case of loss of livelihood in cases beyond his circumstances. Such a strategic goal characterizes the state as a social being.

This image of the modern state largely was formed under the influence of democratic constitutions and international law, the latter play an important role in the formation of national legislation aimed at ensuring the implementation and socio-economic rights. In determining their social and economic policy are free to choose international legal mechanisms. Their willingness or unwillingness to sign or accede to international treaties or conventions depends on many factors, including the economic situation of the state and the political will of the political elite of the state. However, assuming the international treaty obligations, states should conscientiously implement them in accordance with the fundamental origin of all legal systems — the principle of *pacta sunt servanda* (treaties must be respected). This universally recognized principle of international law is both a basic condition for the effectiveness of the international mechanism to ensure compliance by States of their obligations in the field of socio-economic rights. The effectiveness of international legal standards depends largely on the effectiveness of the international monitoring mechanism for their implementation. Providing as a means of enforce international norms, the control is in the actions of the subjects of international law on the establishment of the actual situation and its evaluation in terms of compliance with laws and regulations being developed at the international level. One of the main forms of cooperation in the field of socio-economic rights and freedoms is to develop international agreements containing certain standards concerning the legal status of the individual and the obligations of States to adhere to these standards in the domestic legal order. The vast majority of these agreements developed within the framework of the UN. The main purpose of the UN as an international organization is to be an effective mechanism that is able to responsibly at the governmental level to discuss the fundamental problems of world politics, and supportive of, the joint to be a place to find a balance of conflicting, but the real interests of the world community of nations. These provisions are reflected in the Charter of the United Nations, where it was laid the foundation for the development of the principle of the protection of human rights and freedoms, has become today one of the generally recognized principles of international law. UN today carries a variety of activities that aimed at the realization of one of its main statutory objectives — the promotion and protection of human rights. The UN Charter, because of the nature of its legal nature and character, has no specific guaranteed human rights and fundamental freedoms. However, despite this, he still became one of the first major international legal instruments, which raised the question of the need to ensure universal, individual rights, enshrines the principle of universal respect for the rights and freedoms of all individuals, non-discriminatory personality. In order to ensure human rights within the UN has adopted a number of documents and decisions, which emphasizes the legal nature of the obligations of States to respect basic human rights and freedoms in accordance with the Charter. Therefore, a central place in the international system of forms and controls occupies the UN. Normative legal acts of the UN formulated a package of basic human rights, including social, to be contained in the legislation of any state wishing to become civilized. The first in the history of international relations document proclaimed the list of rights and freedoms is the Universal Declaration of Human Rights, adopted by the UN General Assembly on 10 December 1948. In addition, in 1966, the General Assembly adopted the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights and the International Covenant on Civil and Political Rights. These documents also contains a list of rights and freedoms that should be provided by States Parties to all persons within the jurisdiction, noting that the state will ensure the implementation of the rights recognized in the Covenant, through legislative and other internal measures.

International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights on its legal nature is a multilateral international treaty ratified by the majority of UN member states, including the Republic of Kazakhstan. The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights attached list of basic socio-economic rights of each person, which are formulated in more detail than in the Declaration, the circle of those rights more widely and, in addition, the Covenant (as opposed to the Declaration) contain specific obligations of States, ratified the Covenant, to implement the provisions contained therein. According to the legal nature of the Covenants on Human Rights are binding on the states participating in them, unlike the Universal Declaration, which was adopted as a resolution of the General Assembly of the UN and therefore has only advisory in nature. Covenants on Human Rights and other international agreements in this area of the state is obliged to bring a whole range of domestic measures to fulfill its commitments. In a number of international instruments and, in particular, in the UN Charter specifically stresses that States are obliged to take «joint and separate» action in cooperation with the Organization for the promotion of universal respect for and observance

of basic human rights and freedoms (Art. 56 of the UN Charter). The phrase «separate action» is quite obviously means that it is only the state and they are obliged to take measures to comply with the fundamental rights and freedoms.

Concretization of the most important aspects of socio-economic rights was also reflecting in the documents of the International Labor Organization. The International Labor Organization established in 1919 and in 1946 became the first specialized agency of the United Nations, with purpose to questions of international legal regulation of labor. Features characteristic of this organization is that it is attended not only by representatives of the Member States, but as an equal the representatives of workers and representatives of employers in these countries. The General Conference of the ILO to develop and adopt conventions and recommendations on various aspects of social and economic rights. To date, the ILO adopted nearly 200 of these conventions and recommendations. They regulate and concretize almost the entire set of rights enshrined in the International Covenant on Economic, Social, cultural and other rights. So Convention № 122 on Employment Policy, adopted by the General Conference of the ILO in 1964, obliges members to «exercise as a major goal, an active policy designed to promote full, productive and freely chosen employment» (v. 1) [3]. Such policies should contribute to the work of «all who are available for and seeking work» (v. 2). A number of ILO Conventions (Convention № 111 of discrimination in respect of employment and occupation in 1958, the Convention № 100 of equal remuneration for men and women for work of equal value in 1951, and others.) Prohibits discrimination in employment and remuneration, carrying out based on race, color, sex, religion, political opinion, national extraction or social origin. A significant number of ILO Conventions adopted on freedom of association (Convention № 87 Freedom of Association and Protection of the Right to Organize, 1948, № 151 Convention for the Protection of the Right to Organize and procedures for determining conditions of employment in the public service in 1978, and others.). These conventions regulates the creation of workers' rights and protection against all kinds of interference. A number of ILO Conventions prohibits forced labor (Convention № 29 of the Forced Labor Convention, 1931 № 105 Abolition of Forced Labor 1957).

Along with the existing system of universal cooperation of States in the field of human rights, such activities are carrying out based on regional agreements. Regional cooperation complements the shape of universal cooperation and in some ways provides more efficiently the basic human rights and freedoms.

According to Art. 52 and 53 of the Charter of the United Nations, regional organizations created for the peaceful settlement of «local disputes», as well as the application of enforcement measures under the leadership of the Security Council. However, shortly after the adoption of the UN Charter were created the organization, the purpose of which — the protection of the rights and freedoms at the regional level. The oldest regional organization is the Council of Europe. November 4, 1950, the Committee of Ministers of the Council of Europe in Rome adopted the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms, which entered into force in 1953. In addition, as part of the Council of Europe in 1960 in Turin adopted the European Social Charter, which came into force in 1965. Unlike the Convention, the Charter provides for its implementation system only reports of States parties considered by a specially created for this purpose the Committee of Experts, which laid the international legal basis for the formation of basic standards in the field of socio-economic development of the state. Formed as part of the Council of Europe regional standards of social and economic rights reflect the best practices in the field of social and economic policy, which should be consider in the improvement and reform of the economic system of state and national social security systems [4; 203]. Some CIS countries ratified the European Social Charter that is in full conformity with their domestic law. In addition, international standards of social welfare in the remaining part (eg, anti-poverty, the right to housing, etc.) should be received by the CIS states as benchmarks development of domestic legislation and not as a liability, but due to the lack of economic opportunities for their realization.

Feature of the Charter is that the rules are conditional. In accordance with the Charter to promote and protect social and economic rights, we can only discuss about international cooperation in promoting and encouraging respect for these rights. For example, Art. 20 of the Charter specifies that States Parties undertake: a) to consider Part I of this Charter as a declaration of goals; b) to consider itself bound by at least five of the following articles of Part II of this Charter: Articles 1, 5, 12, 13, 16 and 19. If we take the art. 1 of Part II of the Charter, entitled «Right to work», which, within the meaning of Art. 20 is mandatory, we see that it is not stated in the form of rules that can be applied for judicial protection of the rights of a particular individual, but as a declaration of the goals of the states. There States undertake, for example, recognized as one of the main objectives and responsibilities to achieve and maintain the highest possible and stable level of employment in order to ensure full employment, as well as to organize or expand appropriate vocational guidance, training and retraining of labor.

Globalization of the world economy has a growing influence on the evolution and transformation of socio-economic systems and institutions, the structural characteristics of national and regional economies. In the specific conditions of globalization processes take place in the CIS countries. CIS countries are united not only geopolitical position, but also the continued existence of one state with hard economic ties. Creating CIS acted as a structure-forming factor in the creation of fundamentally new interstate relations while preserving the centuries-old friendship of the nations of the participants. Providing institutional and legal conditions for equitable dialogue and cooperation on complex issues, many of which had no analogues in the world, the Commonwealth thereby fulfilling an important historic mission of promoting a sovereign, independent states, with their own foreign policy model of economic reforms and ways to nation-building.

Legal and organizational basis of the relationship defined by the constituent documents of the CIS, as well as the Constitution, adopted in 1993. On this basis has gradually established an extensive infrastructure of cooperation, which includes the structure of cooperation in the sphere of social and economic policy.

In addition, an important role in cooperation in the field of the formation of social and economic policy and the protection of social and economic rights plays a Charter of social rights and guarantees of citizens of independent states approved the Resolution of the Interparliamentary Assembly of CIS Member States on October 29, 1994. This document contains minimum standards of socio-economic rights, which should be recognized by national legislation of CIS member states. It is necessary to emphasize this feature of the cooperation within the CIS, as a regional human rights instrument adopted by the Member States in the usual manner of international law. The Convention of the Commonwealth of Independent States on Human Rights and Fundamental Freedoms of 26 May 1995, 9 is not fully contain rights provisions in the area of security and the implementation of socio-economic rights, despite the fact that the preamble states have taken note of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights of 16 December 1966.

Important fact is that the prisoners still in the early days of the CIS multilateral agreements allowed on the background of the big geopolitical changes necessary to ensure the proper functioning of daily life for the people of social mechanisms: the payment of pensions and benefits, work of transport and energy, conservation of free movement in the CIS etc. As international experience shows that regional integration can become an effective response to the challenges of globalization. Its potential CIS countries can use fully and effectively the provided joint adaptation to the geopolitical and geo-economic realities, coordinated participation in solving global economic problems. Favorable prospects for mutual support and coordination of the CIS states in the field of economics and social policy due to the presence of preserved between the countries of the CIS potentially large market, as well as the similarity of reform objectives in the field of socio-economic development. This allows not only to preserve the traditional cost-based socio-economic relations, but also to productively develop them on a new basis [5].

Necessary precondition for socio-economic and political development of each of the countries — participants is to maintain peace and stability in the CIS. One of the policy documents aimed at socio-economic development of the CIS countries is the economic development strategy of the Commonwealth of Independent States for the period to 2020. It was developed in accordance with the provisions of the Concept of further development of the CIS and the Plan of basic measures for its implementation adopted by the Council of CIS Heads of State 5 October 2007 [6]. The strategy is based on the fundamental documents adopted within the Commonwealth, the results of research and analysis of the socio-economic situation in the States — CIS member states in the course of economic reforms and integration processes. In its content strategy is a comprehensive document, which is a system of coordinated States — CIS members' views on the overall objectives, priorities and perspectives of socio-economic development for the deepening of bilateral economic relations and the conversion of the CIS in full significant participant in the international economic relations. The strategy aims to give further impetus to economic cooperation States — CIS member states, sustainable development, economic security, welfare and quality of life based on the synergies and economies of scale, the competitiveness of the national economy — the CIS member states and strengthen their position in the world economic system.

One of the most effective mechanisms aimed at creating a social and economic policy is The agreement of the participating countries — the CIS. One of the first agreements in this area is the «Agreement on the guarantees of the rights of citizens of states-members of the Commonwealth of Independent States in the area of pensions», which was directed at the nationals of pensions the people and their families. The main idea of this agreement is that all costs associated with the implementation of the pension scheme should be borne by the State Security Provider. States-parties to the Agreement have pursued a policy of harmonization

of legislation on pensions. This Agreement established a legal framework for pensions citizens residing in the territory of the CIS excluding labor contribution to the development of a citizen of a State of the CIS.

The priority of the CIS in the formation of social and economic policy is the development of reference and policy documents. These documents include «The concept of the formation of the legal framework mechanisms for the implementation of the welfare state in the Commonwealth accepted on May 31, 2007», «The Concept of coordinated social and demographic policy of the states-members of the Commonwealth of Independent States» [7].

Concept based on the universally recognized norms and principles of international law governing the rights and freedoms of the individual in the social sphere, consistent with the basic provisions of the international instruments adopted by the United Nations and its specialized agencies, including the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights of 16 December 1966. Concept generalizes the experience of interaction states — members of the Commonwealth in the field of coordinated social demographic policy, including the implementation of operating under the CIS multilateral treaties and agreements on certain aspects of it, and is aimed at further development of multilateral cooperation in this area. In developing the concept used in the documents adopted by the Interparliamentary Assembly of States — CIS member states, including the Charter of social rights and guarantees of citizens of independent states on 29 October 1994. As part of the implementation, an additional document constitutes the legal basis for social policy in the CIS countries resulted in recommendations «Main directions of social policy in the states — participants of the CIS» [8; 118].

In terms of active development of bilateral economic relations within the Commonwealth of particular relevance today are issues of strengthening and improving the international institute proceedings in the CIS, carried out by the Economic Court. Due to highly specialized jurisdiction, certain agreements on the status of the CIS Economic Court on July 6, 1992, a number of problems in interstate economic cooperation is not legal permission that prevents full integration processes. It should be recognized that the Economic Court plays an important role in the development of the CIS due to its interpretive authority. Accepting interpretative decision on the request of the CIS, Economic Court promotes not only the domestic law of the CIS (specifying, for example, the functions of its organs), but also the national law of the Member States (for example, decision of the Economic Court of the Commonwealth of Independent States N 01-1 / 2-07 «On the interpretation of the Agreement on the guarantees of the rights of citizens of states — members of the Commonwealth of Independent States in the field of pensions by 13 March 1992» (Adopted in Minsk 26.03.2008).

In the states of the Commonwealth formed legal framework of social and economic policy. However, much remains to be done in the future. First of all, it is necessary to achieve the implementation of the provisions of ratified international treaties in the field of socio-economic rights. Also should ratify a number of documents that contain the international standards for the protection of social and economic rights and freedoms, to consolidate these standards into national legislation, thereby eliminating the potential for conflict with the existing system of international law.

Thus, drawing conclusions we can say that the international legal cooperation of CIS member-states in the field of social and economic policy has a comprehensive legal framework, including both traditional forms of international legal cooperation — an agreement multilateral and bilateral issues, concluded at the intergovernmental level, as well as the original forms, in particular, acts of regional harmonization — recommendation legislative acts adopted by the Interparliamentary Assembly of the CIS member states, as well as the acts adopted in the framework of local integration associations — the Community. In addition, the protection of social and economic rights affect the decision of the Economic Court of the CIS, containing the interpretation of certain provisions of a socio-economic sphere.

References

1 Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 г. // [ЭР]. Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_

2 Базарова Г.С. Роль международно-правовых норм в закреплении и реализации социально-экономических прав // Экономические, юридические и социокультурные аспекты развития регионов: Сб. науч. тр. — Челябинск, 2014. // [ЭР]. Режим доступа: www.chier.ru.

3 Конвенция № 122 о политике в области занятости, принятая Генеральной конференцией МОТ в 1964 году // [ЭР]. Режим доступа: conventions.ru/

4 Белова Г. Европейский союз и международное право (продължение) // Списание «Общество и право». — 2009. — № 2. — С. 203.

5 Международно-правовые гарантии социального государства // [ЭР]. Режим доступа: <http://www.superinf.ru>

6 Стратегия экономического развития Содружества Независимых Государств на период до 2020 года // [ЭР]. Режим доступа: www.e-cis.info

7 Концепция формирования правовых основ и механизмов реализации социального государства в странах Содружества от 31 мая 2007 года // [ЭР]. Режим доступа: www.e-cis.info

8 Щепотьев А.В., Яшин С.А. Экономическое и социальное единение стран СНГ // Инновации в управлении и образовании: технико-технологические и методические аспекты: Материалы III Междунар. науч.-практ. конф. / Под общ. ред. В.Д.Киселева, С.Д.Журавлева. — Тула: Филиал ГОУ ВПО «Орловская региональная академия государственной службы» в г. Туле, 2010. — 528 с.

Г.Белова, Г.Базарова

ТМД-ғы елдеріндегі әлеуметтік-экономикалық саясаттың сұрақтарын халықаралық-құқықтық реттеу

Мақалада Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына қатысушы-мемлекеттер шеңберінде жүргізілетін әлеуметтік-экономикалық саясатты халықаралық-құқықтық реттеудің өзекті мәселелері көтерілген. Қазіргі замандағы мемлекеттер арасындағы интеграциялану үрдісінің артуы жағдайында әлеуметтік-экономикалық саясатты айқындау бойынша халықаралық құқықтық нормалардың маңызы жоғарылап отыр. ТМД мемлекеттерінің әлеуметтік-экономикалық саясатына әсер еткен негізгі халықаралық-құқықтық актілерге және аталмыш актілердің Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығының қабылдаған актілері мен модельдік заңнамалары қалыптасуына тигізген ықпалына ғылыми тұрғыдан талдау жасалған.

Г.Белова, Г.Базарова

Международно-правовая регламентация вопросов социально-экономической политики в странах СНГ

В статье рассматриваются актуальные вопросы международно-правового регулирования социально-экономической политики в странах Содружества Независимых Государств. Отмечено, что в условиях возрастающей интеграции в современных государствах при определении социально-экономической политики все более важную роль играют нормы международного права. В статье проанализированы основные международно-правовые документы, которые существенно повлияли на социально-экономическую политику стран СНГ, на основе которых были приняты акты и модельные законы.

References

- 1 *The Constitution of the Republic of Kazakhstan*, adopted on August 30, 1995, http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_
- 2 Bazarova G.S. *Economic, legal and socio-cultural aspects of regional development*, Collection of Scientific Works, Chelyabinsk, 2014, www.chiep.ru
- 3 *Convention № 122 on Employment Policy*, adopted by the General Conference of the ILO in 1964, conventions.ru/
- 4 Belova G. *Society and Law*, 2009, 2, p. 203.
- 5 *International legal guarantees of the welfare state*, <http://www.superinf.ru>
- 6 *Strategy of Economic Development of the Commonwealth of Independent States for the period up to 2020*, www.e-cis.info
- 7 *The concept of producing a legal framework mechanisms for the implementation of the welfare state in the Commonwealth of May 31, 2007*, www.e-cis.info
- 8 Shepotev A.V., Yashin S.A. *Innovations in management and education: technical, technological and methodological aspects*: Proceedings of the Intern. Scient. Conf., Ed. V.D.Kiseleva, S.D.Zhuravlev, Tula: Branch GOU VPO «Orel Regional Academy of Public Administration» in Tula, 2010, 528 p.

K.S.Musilimova

*Ye.A.Buketov Karaganda State University
(E-mail: karlygash1959@mail.ru)*

Organizational and legal forms of international cooperation of the Republic of Kazakhstan on National Security

In this article, based on the an analysis of the Law of the Republic of Kazakhstan «On National Security of the Republic of Kazakhstan», «On Combating Terrorism», «On Countering Extremism», other normative legal acts, current issues of organizational and legal forms of international cooperation of the Republic of Kazakhstan on National Security are considered.

Key words: the Republic of Kazakhstan, national security, the Interpol, the CIS Anti-Terrorist Center, the Regional Anti-Terrorist Structure of the SCO, national security bodies.

It was stressed in the Address by the President of the Republic of Kazakhstan, Leader of the Nation, N.Nazarbayev «Strategy Kazakhstan-2050»: new political course of the established state» of December 14, 2012 that «during the years of independence Kazakhstan has taken place as an equal participant in international processes, and we were able to create a favorable external conditions» [1]. The Head of State pointed out that the priority of the modernization of the foreign policy is the comprehensive strengthening of regional and national security.

The Republic of Kazakhstan, as a full member of the international community, declaring commitment to the basic principles of international law, uses various forms of international cooperation on matters of national security.

Versatile and active role of our country is evidenced by the fact that the Republic of Kazakhstan is a member of authoritative international organizations, including the International Criminal Police Organization (Interpol).

The National Central Bureau of Interpol in the Republic of Kazakhstan (the NCB of the RK) is a subdivision of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan.

The main objective of the NCB is to ensure international cooperation of the departments of the Ministry of Interior of the Republic of Kazakhstan with similar bodies of the Member States of Interpol in the fight against crime.

As part of this task on the basis of the Regulation «On the National Central Bureau of Interpol in the Republic of Kazakhstan» NCB of the RK:

- organizes interaction and cooperation of law enforcement bodies of the Republic of Kazakhstan in the fight against crime at the international level;
- provides functional and confidential information on international crime. For that purpose the communication between the Interior Ministry of the Republic of Kazakhstan and other law enforcement agencies of the Republic of Kazakhstan, the General Secretariat of Interpol, the NCB's of other countries is created.
- directs to the General Secretariat and to the NCB's of member states of Interpol requests and alert law enforcement authorities of the Republic of Kazakhstan to provide data on crimes and criminals, of wanted persons, objects and documents, the implementation of surveillance of persons suspected of criminal activity, as well as other information in order to disclose and to prevent crime.
- adopts the similar requests and alert from the General Secretariat and NCBs of the states — members of Interpol, organizes through appropriate national law enforcement activities to detect persons, documents and objects, wanted by their requests, and informs the law enforcement authorities.
- directs the General Secretariat and the NCBs of the concerned States information on the crimes committed by foreign citizens in the Republic of Kazakhstan, as well as on foreign nationals detained in the Republic of Kazakhstan on suspicion of committing a crime, prosecuted and convicted of crimes related to terrorism, illicit trafficking in narcotic drugs and psychotropic substances, manufacture and sale of counterfeit money, infringe on the historical and cultural values, and other crimes that are in accordance with the decisions of Obligations Interpol General Assembly shall be included in the International Criminal Statistics, etc. [2].

The entry of the independent Kazakhstan to the Interpol and the creation of the NCB of the Interpol made it possible to carry out a branched collaboration and cooperation of law enforcement bodies of the Republic of Kazakhstan with foreign colleagues within the framework of this authoritative international organization. A real opportunity has appeared to send requests through the Bureau to establish the location of certain persons, to receive copies of various documents required, etc. To date, the NCB of the Interpol in the Republic of Kazakhstan supports business contacts with law enforcement agencies of members of the organization, trying to improve their performance through mutual experiences.

At the present time a number of topical areas of international cooperation of the Republic of Kazakhstan on Crime Prevention and control and extradition of offenders clearly took shape. Among them:

- Extradition and legal assistance in criminal matters;
- scientific information;
- providing professional technical assistance to States in their fight against criminality;
- cooperation of States against certain types of crime on the basis of international agreements [3].

The bulk of the agreements on legal assistance is bilateral or has a group character. However, the increasing importance of cooperation in this field requires additional efforts by the UN, which led to the adoption in 1990 of the General Assembly of the Model Treaty on Mutual Assistance in Criminal Matters, as well as a model agreement on the transfer of criminal prosecution. Our state is constant and active in this direction, concluding treaties with various countries for legal assistance [4].

There is no doubt that the most close coordination and cooperation of the Republic of Kazakhstan in matters of national security in general and in countering terrorism and extremism has developed especially in the framework of the Commonwealth of Independent States. For example, the CIS Interparliamentary Assembly gives priority to issues related to the harmonization and approximation of the laws of the Commonwealth states, including in matters of countering terrorism and extremism. It has developed and adopted the model law «On Combating Terrorism», in which such basic concepts as terrorism, international terrorism, the principles of the fight against terrorism, organizational forms of counter-terrorism, information support of the fight against terrorism, about counter-terrorism operations, forms of international cooperation between states, etc were defined. Despite the advisory nature of the Act, it should be noted that it had a positive impact on the development and improvement of national regulations on the issue of combating terrorism.

The Council of Heads of Security and Special Services of the states, which are members of the Commonwealth of Independent States, was established by Council Decision of the Heads of State of the CIS on 28 March 1997 in order to interact and coordinate security bodies and special services in the fight against organized crime, international character and other agreed areas.

The Council of Heads of Security and Special Services is an organ of the Council of CIS Heads of State on matters within the competence of the special services of the Commonwealth.

In accordance with the Charter the Council of Heads of Security and Special Services has such tasks as:

- implementation of the effective collaboration in the fight against organized crime, international character and other agreed areas of the special services;
- implementation of decisions of the Council of Heads of States on issues related to the competence of special services;
- development of the proposals for the approximation of national legislation of the CIS member states, the development of the legal framework for international cooperation in the fight against organized crime and other agreed areas of special services [5].

The Council of Heads of Security and Special Services is actively involved in the implementation of the Programme of cooperation in the fight against terrorism and other violent manifestations of extremism, of the Interstate program of joint measures to combat crime, of the Program of cooperation in the fight against illicit trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances and their precursors, adopted within the CIS [5].

The Council of Heads of Security and Special Services supports the information interaction with the statutory bodies of the Commonwealth and industry, with a number of whom agreements (protocols) were signed, and takes part in the coordination meeting of CIS bodies, to cooperate in the fight against crime.

For the strengthening of mutual understanding and joint efforts of special services in combating modern threats and challenges, primarily international terrorism and transnational organized crime, the Council attends the meetings as observers at meetings of heads of special services of the Council of Heads of Security and Special Services of Western States.

The CIS Anti-Terrorist Center (ATC) is an industry body of the Commonwealth of Independent States, providing coordination and cooperation of the competent authorities of the Commonwealth of Independent States in the fight against international terrorism and extremism. The ATC was formed by the decision of the Council of Heads of CIS countries 21 June 2000. On the 1 of December, 2000 the Decision of the Council of CIS Heads of State approved the Regulations on the CIS Antiterrorism Center [6].

Overall direction of the ATC is provided by the Council of Heads of Security and Special Services of the CIS member states.

The ATC interacts with the Council of Ministers of Internal Affairs of the CIS member states, the Council of Defence Ministers of the CIS member states, the Coordinating Council of Prosecutors General of the CIS member states, the Council of Commanders of Border Troops and other CIS bodies, their working bodies, as well as the Office for the Coordination of the fight against organized crime and other dangerous crimes in the territory of the CIS member states.

There are the following directions in the functional activity of the ATC:

- coordination;
- information-analytical;
- function of the assistance in the operational and investigative activities, conducting anti-terrorist operations, the international wanted persons who have committed terrorist crimes and hiding from criminal prosecution or execution of a judicial sentence;
- participation in the preparation of draft regulations to combat terrorism and extremism.

Within the first direction the ATC provides:

- 1) the development of proposals to the Council of Heads of State of the Commonwealth of Independent States and other bodies of the CIS on the directions of cooperation of the CIS member states in the fight against international terrorism and extremism;
- 2) ensures the coordination of the interaction of competent authorities of the CIS member states in the fight against international terrorism and extremism;
- 3) assists in the training of specialists and instructors of units involved in the fight against terrorism;
- 4) develops models concerted anti-terrorist operations and assists in their implementation;
- 5) participates in the development of the interstate programs of the CIS member states in the fight against international terrorism and extremism;
- 6) facilitate the exchange of experiences in the fight against international terrorism and extremism;
- 7) cooperates with international centers and organizations involved in the fight against international terrorism, as well as with relevant specialized agencies of other states.

The second direction of the ATC's practice is related to:

- 1) analysis of the incoming information on the status, dynamics and trends of international terrorism and other manifestations of extremism in the CIS's member states and other countries;
- 2) analytical studies on topical issues of the international anti-terrorist activities, preparation and organization issuing its own publications;
- 3) the formation and development of specialized data bank of the Centre with the possibility of combining the data bank of the security and intelligence services, data banks of other competent authorities of the CIS member states;
- 4) the provision of information to the competent authorities of the CIS member states participating in the formation of a specialized data bank.

The third direction is carried out practical cooperation between states — members of the CIS in matters of countering terrorism and extremism. The ATC takes part in the preparation and conduction of the regular anti-terrorist command and staff and tactical exercises, organized by the Council of Heads of State of the Commonwealth of Independent States; promotes interested CIS's member states in the preparation and conduction of search operations and complex operations to combat international terrorism and other manifestations of extremism, as well as in the international wanted persons who have committed terrorist crimes and hiding from criminal prosecution or execution of a judicial sentence.

Participation of the ATC in the rulemaking in the fight against terrorism and extremism is expressed in the preparation of model laws, regulations and international agreements affecting the fight against international terrorism and extremism.

Kazakhstan is an active participant in regional and international organizations: the Collective Security Treaty Organization (CSTO), the Shanghai Cooperation Organization (SCO), the Organization of Islamic Cooperation (OIC).

The CSTO is a political-military alliance, created on the basis of the CIS Collective Security Treaty (CST), signed in May 15, 1992. The objectives of the Organization are to strengthen peace and international and regional security and stability, the collective defense of the independence, territorial integrity and sovereignty of the Member States, in the attainment of which Member States give priority to political means.

In accordance with Article 8 of the Charter of the CSTO member states coordinate and harmonize their efforts in the fight against international terrorism and extremism, drug trafficking, narcotics and psychotropic substances, weapons, organized transnational crime, illegal migration and other threats to the security of the Member States [7].

Member States carry out their activities in these areas, including close cooperation with all interested States and international intergovernmental organizations with the leading role of the United Nations.

The highest body of the organization is the Collective Security Council (CSC). The Council consists of the heads of the Member States. The Council shall consider the fundamental issues of the Organization and shall take decisions aimed at implementing its goals and objectives, and provides coordination and joint action by Member States to achieve these goals.

The Council of Foreign Ministers (CFM) is a consultative and executive body of the Organization concerned with cooperation between Member States in the field of foreign policy.

The Council of Ministers of Defense (CMD) is a consultative and executive body of the Organization for coordination between member states in the field of military policy, military construction and military-technical cooperation.

The Committee of Secretaries of Security Councils (CSSC) is intended to implement the special role in the fight against terrorism and extremism. The CSSC is consultative and executive body of the Organization concerned with cooperation between Member States in their national security.

An important element of security and stability in the fight against terrorism and extremism is founded in June 15, 2001 the Shanghai Cooperation Organization.

On June 7, 2002 in St. Petersburg, the head of the SCO member states adopted the Charter of the SCO and the Agreement on the Regional Anti-Terrorist Structure (ARATS SCO) [8]. On January 1, 2004, the Executive Committee of the Regional Anti-Terrorist Structure was created (RATS) in Tashkent.

Regional Anti-Terrorist Structure is a permanent body of the SCO and is intended to facilitate coordination and interaction between the competent authorities of the SCO member states in the fight against terrorism, separatism and extremism.

The main functions of the SCO RATS are:

- coordination;
- information;
- regulatory;
- organizational.

The coordinating role of the SCO RATS is pronounced in the development of proposals and recommendations on the development of cooperation in the fight against terrorism, separatism and extremism for the relevant structures of the SCO, and in the assistance to the competent authorities of SCO member states in the fight against terrorism, separatism and extremism, including in accordance with the provisions of the Convention SCO Counter-Terrorism for the request of the SCO member states.

Considerable importance and information activities of the SCO RATS are the collection and analysis of information coming in from the RATS SCO member states on combating terrorism, separatism and extremism, the formation of the RATS databank, providing information requested by the competent authorities.

The RATS SCO exercises active participation in standards-related activities through the preparation of international legal documents concerning the fight against terrorism and extremism.

In organizational terms, the SCO RATS primarily assists in the preparation and conduction of anti-terrorist command-staff and tactical exercises at the request of assistance in the preparation and carrying out of operatively-search and other measures to combat terrorism, separatism and extremism at the request of the SCO member states.

For example, on the basis of the Programme of Cooperation of SCO member states in the fight against terrorism, separatism and extremism, and in accordance with the decision of the SCO RATS Council of 14 September 2012, on the territory of the Republic of Kazakhstan under the coordination of the Executive Committee of the RATS SCO a joint anti-terror exercises of the competent authorities of the Member States of the SCO «Kazygurt Anti-Terror 2013» was held in June 13, 2013. Delegation of the competent authorities of the Member States of the SCO, SCO Secretariat, the SCO RATS Executive Committee, the Ministry of

Defense, Ministry of Interior and the Ministry of Emergency Situations and Civil Defense of the Republic of Kazakhstan took part in it. It is noteworthy that representatives of the Anti-Terrorist Center of the CIS, CSTO, UN, OSCE, embassies of USA, France, Italy, the Islamic Republic of Iran, Afghanistan and India in the Republic of Kazakhstan were as observers [8].

In the course of command and staff exercises «Kazygurt Anti-Terror 2013»:

- the coordination of the main issues of interaction of participants teaching (secret service and law enforcement agencies) in joint anti-terrorist operations was carried out;
- the efficiency and effectiveness of schemes to inform and alert in the event of a crisis caused by the terrorist acts on an object crowded was tested;
- readiness of the security forces was increased;
- exchange of experience and strengthening of cooperation of SCO member states in the field of combating international terrorism was carried out.

Antiterrorist exercises like «Kazygurt Anti-Terror 2013» allow commanders and personnel of law enforcement agencies of the member states to improve the skills of planning, preparation and carrying out of special measures to curb preparing terrorist acts, detection and control of the activities of «terrorist groups», the release of hostages and carrying out operational investigative activities.

The practical effect of the activities of the SCO RATS is seen in the implementation of the international investigation of persons who have committed crimes of terrorism and extremist nature, for the purpose of criminal prosecution, in training specialists and instructors for anti-terrorist units in scientific and practical conferences, seminars to exchange experience in combating terrorism, separatism and extremism, in establishing and maintaining working relationships with international organizations dealing with the fight against terrorism, separatism and extremism.

For example, the Regional Anti-Terrorist Structure cooperates with the regional office of the UN Office on Drugs and Crime in Central Asia.

Thus, the versatile activities of the SCO RATS is of great importance to further strengthen of international cooperation and collaboration on joint counter-terrorism, peacekeeping and security in the region.

The initiative of the Republic of Kazakhstan for the convening of the Conference on Interaction and Confidence Building Measures in Asia (CICBMA) has greatly contributed to the dialogue and cooperation of the Central Asian region on topical issues of international security, countering terrorism and extremism. The idea to convene the Conference was first announced by the President of the Republic of Kazakhstan Nursultan A.Nazarbaev at the 47th session of the UN General Assembly in October 1992. The first CICBMA Summit held in 2002.

The Conference on Interaction and Confidence-Building Measures in Asia (CICBMA) is an international forum that brings together countries of the Asian continent, aiming to strengthen relations and cooperation among Asian countries in order to ensure stability and security in the region [9].

On September 14, 1999 in Almaty a meeting of Foreign Ministers of CICBMA Member States was held, on which the Declaration of Principles was signed, which for the first time laid the legal basis for an Asian security system, with concrete actions, measures and mechanisms for ensuring stability in the region.

In the concept of regional cooperation and security in Asia one of the priorities of the CICBMA is the joint fight against security threats such as terrorism and religious extremism, drug trafficking, weapons. For more than twenty years of its existence, the CICBMA has become an effective and universal structure to ensure security on the Asian continent.

Organization of Islamic Cooperation (OIC), of which the Republic of Kazakhstan has become a member since 1995, also makes an important contribution to the security, countering terrorism and extremism.

International legal co-operation of the Republic of Kazakhstan and the cooperation of law enforcement agencies and special services is carried out on the basis of bilateral agreements, which may be on the inter-state, intergovernmental and interdepartmental levels in combating international terrorism and extremism.

The National Security Committee of the Republic of Kazakhstan has been actively involved in the activities of international organizations.

The Anti-Terrorism Center of the National Security of the Republic of Kazakhstan was formed by the Order of the President of the Republic of Kazakhstan dated December 29, 2003. It is permanent inter-ministerial council for the coordination of activities of state bodies of the Republic of Kazakhstan in the field of counter-terrorism and other manifestations of extremism [10]. The structure of the ATC includes government agencies with the responsibility for the issues of combating terrorism: Committee on National Security, Security Service of the President of the Republic of Kazakhstan, the Ministry of Internal Affairs, Defence,

Emergency Situations, Justice, Culture, Communication and Information, Transport and Communications, Customs Control Committee of the Ministry of Finance.

The main activities of ATC are focused on:

- the coordination of anti-terrorist activities of state bodies;
- the collection and analysis of information on terrorist and other extremist threats;
- preparedness of state bodies to act in the event of a terrorist threat;
- organization and conduction of outreach;
- the development of regulations, joint plans and programs;
- cooperation with international centers and organizations;
- preparation and conduct of anti-terrorist measures.

The ATC provides interaction with the CIS Anti-Terrorism Centre, the Regional Anti-Terrorist Structure of the SCO, working bodies of the Collective Security Treaty Organization.

Summarizing the above discussion we can conclude that now the Republic of Kazakhstan carries out international legal cooperation to combat terrorism and extremism, threatening, first of all, state and public security, on next directions:

- Convention's forms of cooperation that are based on universal, regional and bilateral agreements and related institutions issuing;
- cooperation within the UN and international organizations;
- cooperation within the regional associations and groups of countries, among which the organizational and legal forms of collaboration and cooperation of Kazakhstan with the CIS member states have a special role;
- cooperation with foreign countries within the institution of legal aid;
- participation in the activities of international agencies to prosecute and punish perpetrators of terrorist acts.

Further optimization of the relationship of ATC with international centers and organizations involved in the fight against terrorism are required. Range of cooperation in this area should focus on the development of proposals for harmonization and development of national legislation in the field of counter-terrorism, the introduction and use of common terminology and conceptual apparatus, further expansion and deepening of joint anti-terrorist measures.

In the case of the national security of the Republic of Kazakhstan, the national security forces and in particular, special services have a major role in counter-terrorism. In general, today an appropriate legal framework is set up, issues of organizational and legal nature are resolved. International organizations actively interact. The current situation in the world is characterized by the fact that unfortunately there are attempts to hold military intervention in crisis situations from individual states bypassing the universally recognized international legal norms and principles in the field of security. The Republic of Kazakhstan supports the resolution of all issues in full compliance with the principles of international law, the rule of law and democratic principles in international relations. In this sense, our country does active and multifaceted activities both within the UN and in various international organizations.

References

- 1 Послание Президента Республики Казахстан – Лидера нации Н.А.Назарбаева народу Казахстана от 14 декабря 2012 года «Стратегия «Казахстан–2050»: новый политический курс состоявшегося государства» // [ЭР]. Режим доступа: <http://www.akorda.kz>
- 2 [ЭР]. Режим доступа: <http://www.mvd.kz>
- 3 [ЭР]. Режим доступа: [http:// otherrefrats.aibest.ru/international/00076797_0.html](http://otherrefrats.aibest.ru/international/00076797_0.html)
- 4 [ЭР]. Режим доступа: <http://100pudov.com.ua/subject//51/23438>
- 5 [ЭР]. Режим доступа: <http://www.cis.minsk.by>
- 6 Положение об Антитеррористическом Центре СНГ // [ЭР]. Режим доступа: <http://www.cisatc.org/132/166/189>
- 7 Устав ОДКБ // [ЭР]. Режим доступа: <http://www.adilet.zan.kz>
- 8 Хартия ШОС и Соглашение о Региональной антитеррористической структуре (ПАТС ШОС) // [ЭР]. Режим доступа: <http://ecrats.com/ru/>
- 9 Совещание по взаимодействию и мерам доверия в Азии (СВМДА) // [ЭР]. Режим доступа: <http://www.akorda.kz>
- 10 [ЭР]. Режим доступа: <http://www.knb.kz>

Қ.С.Мүсілімова

Ұлттық қауіпсіздік мәселелері бойынша Қазақстан Республикасының халықаралық ынтымақтастығының ұйымдық-құқықтық нысандары

Мақалада Қазақстан Республикасының «Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі туралы», «Терроризмге қарсы әрекет туралы», «Экстремизмге қарсы әрекет туралы» Заңдары және басқа нормативтік-құқықтық актілерді талдаудың негізінде ұлттық қауіпсіздік мәселелері бойынша Қазақстан Республикасының халықаралық ынтымақтастығының ұйымдық-құқықтық нысандарының өзекті мәселелері қарастырылды.

К.С.Муслимова

Организационно-правовые формы международного сотрудничества Республики Казахстан по вопросам национальной безопасности

В данной статье на основе анализа Законов Республики Казахстан «О национальной безопасности Республики Казахстан», «О противодействии терроризму», «О противодействии экстремизму» и иных нормативных правовых актов рассматриваются актуальные проблемы организационно-правовых форм международного сотрудничества Казахстана по вопросам национальной безопасности.

References

- 1 *The Address by the President of the Republic of Kazakhstan, Leader of the Nation, N.Nazarbayev «Strategy Kazakhstan-2050»: new political course of the established state»,* December 14, 2012, <http://www.akorda.kz>
- 2 <http://www.mvd.kz>
- 3 http://otherrefrats.aiibest.ru/international/00076797_0.html
- 4 <http://100pudov.com.ua/subject//51/23438>
- 5 <http://www.cis.minsk.by>
- 6 Decree on the CIS Antiterrorism Center, <http://www.cisatc.org/132/166/189>
- 7 CSTO Charter, <http://www.adilet.zan.kz>
- 8 SCO Charter and the Agreement on the Regional Anti-Terrorist Structure, <http://eocrats.com/ru/>
- 9 Conference on Interaction and Confidence-Building Measures in Asia, <http://www.akorda.kz>
- 10 <http://www.knb.kz>

N.K.Amirov

«Turan» University, Almaty
(E-mail: kz50@mail.ru)

Kazakhstani model of inter-ethnic relations

The article considers the issues of successful build inter-ethnic relations in the Republic of Kazakhstan. The features of the Kazakhstan model of ensuring ethnic harmony. The analysis of inter-ethnic relations in some post-Soviet countries. Based on the conducted research the author draws a conclusion about the possibility distribution of the Kazakhstan experience of interethnic and interreligious harmony in other countries of the world.

Key words: multinational state, multyconfessional, internationalism, CIS, nation, international security, international relations, official language, tolerance.

The former USSR was a multinational state, which were very popular ideas of internationalism. The multi-ethnic as inherited from the USSR became characteristic of all post-Soviet countries. After the collapse of the USSR not always managed to maintain ethnic harmony. Unfortunately, there was a conflict that took the lives of many people. Nagorno-Karabakh, South Ossetia, Transnistria, Abkhazia and other regions have become a place of inter-ethnic clashes. In the post-Soviet space began to appear in the new States, the recognition of the sovereignty which seems to be quite problematic. Moreover such unrecognized pseudo-folk of the Republic violate the basic agreement within the CIS, threaten the system of European and international security. It seems that the best solution for all parties would not be available to the deaths of people, the creation of a common house for all General state and not attempt to create a state for one of the titular nation. Therefore, the post-Soviet countries have to learn from the experience of other States, where international relations are built on a peaceful, mutually acceptable basis.

In several of these countries can be called and Kazakhstan. Among post-Soviet countries Kazakhstan occupies a special place as an example of successful inter-ethnic relations. According to the Constitution of the Republic of Kazakhstan proclaims itself a democratic, secular, legal and social state whose highest values are an individual, his life, rights and freedoms. The fundamental principles of the Republic are: public consent and political stability, economic development for the benefit of all the people of Kazakhstan patriotism, the most important issues of public life and democratic methods, including voting in the Republican referendum or in Parliament [1].

Basically the law States declares that the only source of state power is the people. While the word «people» refers to all citizens of Kazakhstan, representatives of all nationalities and faiths. Unlike some post-Soviet Baltic republics of Kazakhstan did not divide their people in their own and others, did not leave non-Kazakhs without citizenship. The law adopted on 20 December 1991, it was said that «citizens of the Republic of Kazakhstan are persons who: permanently resided in the Republic of Kazakhstan on the day of entry into force citizenship law (i.e., 1 March 1992); born on the territory of the Republic of Kazakhstan and are not in the citizenship of a foreign state; has acquired citizenship of the Republic of Kazakhstan in accordance with the law on citizenship [2]. In Latvia as citizens were defined as those who had the citizenship of Latvia until June 17, 1940 (before the date of entry of the Soviet troops in Latvia), as well as their descendants [3]. In addition, the Latvian citizenship law contains a long list of persons who cannot be admitted to the citizenship of Latvia, a former Soviet military, employees of the Soviet state and party organs, persons who have spread the ideas of communism, etc.

Ethnic issue shows such a thin matter is the sovereignty and integrity of any state. Attempts of Scots, Basques, Catalans, Kosovo Albanians, Kurds in Iraq to gain independence show how fragile the modern state. If the parties had a long and bloody civil war, it is likely no chance to remain a single state. It should be noted that it is impossible to divide citizens into different grades, do not try to allocate the titular nation. An example of sufficient successful solution to the ethnic question in the post-Soviet space are Russia, Belarus and Kazakhstan. The citizenship law should be simple and clear and should not contain any discriminatory or separate standards. For example, the citizenship of the Republic of Kazakhstan will be acquired and terminated in accordance with the law, is uniform and equal, irrespective of the grounds of its acquisition. Grounds for acquisition of citizenship should not assume any hidden advantages for some and

restrictions for others. Such restrictions exist in the laws of some post-Soviet Baltic republics, in particular in Lithuania law on citizenship. Some standards shine through provisions on the failure of citizenship in connection with the political views of the person. In the former USSR citizen could be deprived of his citizenship for political reasons. As for Kazakhstan, the citizen under any circumstances, be deprived of citizenship, the right to change his nationality, and is unable to be expelled from the territory of Kazakhstan. Now for a citizen of Kazakhstan does not recognize the citizenship of another state, although according to the Constitution of the Republic of Kazakhstan in 1993 and this was possible.

It is very important to maintain the country's real political pluralism, to tolerate political opponents. Unfortunately, in some post-Soviet countries last Communist regime almost equal to the fascist. Lithuania believes that it was occupied from 1940 to 1990. Few post-Soviet countries are quite tolerant to various political ideologies. In the Republic of Kazakhstan recognizes ideological and political diversity. There are dozens of political parties and socio-political organizations, including a number of parties with the Communist ideology. The General rule is that prohibited the establishment and activities of public associations whose goals or actions are aimed at violent change of the constitutional system, violation of the integrity of the Republic, undermining of state security, inciting social, racial, national, religious, class and tribal strife, and the establishment is not provided by the legislation of the paramilitaries.

One of the problematic issues in international relations is the question of languages. Infringement on the grounds of language is one of the severe forms of discrimination. The attempt of some forces in Ukraine to limit the use of the Russian language led to the split of the country. In any multi-ethnic country, the question of languages is the most painful and policy responsibility is to come to him. In the world there are countries where there are multiple official languages. While respecting the interests of all major ethnic groups. Kazakhstan is a multinational country, where the share of Russian according to the census of 2009 amounts to 23.7 %. According to the Constitution of the Republic of Kazakhstan in state institutions and local authorities along with the Kazakh Russian language is officially used. Through the use of the Russian language, which is largely distributed in Kazakhstan, expanding the opportunity to explore the cultural, scientific and technical achievements of the world. As noted by the President of RK N.A. Nazarbayev «the Russian language we all need to know... Kazakhs through the English language came to world culture. It is impossible to lose the wealth that you have. And the more languages knows, the cultured he is. Besides, English is a great language, great writers» [4]. There is another words of the President of Kazakhstan: «All the science in the world is translated into English and Russian. If we did not know the Russian language, where we took knowledge?» [5]. Also in the Constitution of the Republic of Kazakhstan stipulates that the state shall promote conditions for the study and development of languages of people of Kazakhstan. In the Constitution of Kazakhstan States that everyone has the right to use their native language and culture, to free choice of language of communication, upbringing, education and creative expression. The law on languages spoken: «in the Republic of Kazakhstan is not permitted the violation of the rights of citizens by language» [6].

One of the main points in the preservation of interethnic harmony is the provision of good-neighbourly relations with neighbouring countries. For example, the error of the new Ukrainian authorities were attempts to join NATO, thus was created the threat of Russia and the CSTO. Also the Association of Ukraine with the EU did not take into account the interests of countries of the Customs Union. Kazakhstan respects the principles and norms of international law, pursues a policy of cooperation and good neighbourly relations between States, their equality and noninterference in the internal Affairs of other States, the peaceful settlement of international disputes. May 25, 1992, the heads of Russia and Kazakhstan signed the Agreement on friendship, cooperation and mutual assistance between Russia and Kazakhstan, the Agreement about the use of the Baikonur cosmodrome. Later on 22 October 1992, our countries established diplomatic relations. Cooperation of Russia and Kazakhstan is rapidly developing, it becomes multidimensional. This political, economic, cultural relations, scientific and technical cooperation, defense, security, law enforcement and much more. In Kazakhstan freely broadcast Russian TV channels and radio stations, spread free Russian Newspapers and magazines. This proves the vast freedom of information in Kazakhstan. Our country was settled in the international Treaty of the state border. Between the Republic of Kazakhstan and the Russian Federation signed agreement on friendship and cooperation in the twenty-first century. The purpose of the agreement is to further strengthening of the Kazakh-Russian strategic partnership and mutually beneficial cooperation in political, trade-economic, scientific-technical, energy, transport and transit, environmental, humanitarian, cultural and other fields. According to the agreement, the parties develop their interaction with each other as equal and sovereign States on the basis of mutual trust, strategic partnership and comprehensive cooperation. The

parties will not participate in any blocks or alliances directed against any of them, and will not assist third States when the armed conflict between the States and the other party [7].

For ethnic harmony is important for the equality of all before the law and court. In the Constitution of Kazakhstan stipulates that no one may be subjected to any discrimination on grounds of origin, social, official and property status, sex, race, nationality, language, attitude to religion, convictions, place of residence or any other circumstances whatsoever. The Doctrine of national unity of Kazakhstan said put forward the principle of «Different origins — equal opportunities: «the main principle of our national unity, is equality of opportunity for all citizens, regardless of ethnic or other origin, religion or social status» [8].

In the Constitution of Kazakhstan States that everyone has the right to determine and indicate or not to indicate his national party and religious affiliation. In the Constitution of Kazakhstan States that freedom of speech and creativity is guaranteed. Censorship is prohibited. Everyone has the right to freely receive and disseminate information by any legal method. The Russian-speaking population of Kazakhstan is free to obtain information from Newspapers, magazines, radio and TV channels in Russian. It should also be noted that in Kazakhstan at the expense of the state published many editions in different languages of people of Kazakhstan. The only condition is that propaganda or agitation violent change of the constitutional system, violation of the integrity of the Republic, undermining of state security, war, social, racial, national, religious, class and tribal superiority, as well as the cult of cruelty and violence.

The diversity is in many cases also implies as multyconfessional. In Kazakhstan Constitution enshrines the right of everyone to freedom of conscience and religious freedom. The exercise of the right to freedom of conscience must not specify or limit human and civil rights and duties before the state. In Kazakhstan there are about 3434 religious associations, representing several dozen major religions and denominations, Islam, Orthodoxy, Catholicism, Buddhism and others [9]. In 2001 was the official visit of Pope John Paul II to Kazakhstan. Also in Kazakhstan on an ongoing basis and the congresses of leaders of world and traditional religions. The first Congress was held in September 2003 in Astana. The forum was attended by representatives of 17 religious institutions of Islam, Christianity, Buddhism, Judaism, Hinduism, Shintoism, Taoism and other faiths from 13 countries of Europe, Asia, Africa and the Middle East [10].

In the sphere of political rights of citizens of different nationalities and religions have equal rights. Citizens of the Republic of Kazakhstan have the right to freedom of Association. In Kazakhstan, there are dozens of national-cultural centers of different ethnic groups, supported by the local authorities. The country has many public associations representing different nationalities. All citizens of the Republic of Kazakhstan has the right, peacefully and unarmed, to assemble, to hold meetings, rallies and demonstrations, processions and picketing. The exercise of this right may be restricted by law in the interests of national security, public order, protection of health, rights and freedoms of other persons. All citizens of the Republic of Kazakhstan have the right to participate in the management of state Affairs directly and through their representatives, to appeal personally and also to submit individual and collective appeals to state bodies and bodies of local self-government. All citizens of the Republic have the right to elect and be elected to state bodies and bodies of local self-government, as well as to participate in the national referendum. The President may be elected to any citizen by birth, not younger than forty years old, fluent in the state language and living in Kazakhstan for the last fifteen years. Fifteen members of the Senate appointed by the President of the Republic taking into account the need to ensure representation in the Senate of the national-cultural and other important interests of society. All citizens of the Republic have the right to equal access to public service. In the public service and among the deputies in the Parliament represented many nationalities.

In Kazakhstan, there is a unique state body — the Assembly of people of Kazakhstan, «whose main task is the implementation of the state national policy, the maintenance of political stability in the Republic of Kazakhstan and increase the efficiency of interaction between state and civil society institutions in the sphere of interethnic relations. The Assembly of people of Kazakhstan has the right to vote in the Majilis nine members, which significantly increased the socio-political role of the Assembly. 9 deputies of the Majilis of the Parliament from the people's Assembly of Kazakhstan, represent the interests of all ethnic groups of the country. Over the years of its existence, the Assembly of people of Kazakhstan has passed a long way of development, having a consolidating and intellectual potential and transformed into the Institute of public diplomacy. Thanks largely to the work of the Assembly in our country has created a unique model of interethnic and interreligious harmony, a special atmosphere of trust, solidarity and mutual understanding, when every citizen, regardless of ethnic or religious affiliation, possesses and enjoys full civil rights and freedoms guaranteed by the Constitution» [11].

However, all this is not to say that in Kazakhstan there are no problems. Just trying to decide in advance. Either they are quite small scale. «Small ethnic clashes in Kazakhstan were before, but Russians and other European ethnic groups in the country didn't participate in them. The absence of conflict «Slavic component A.Shustov explains the fact that Kazakhs and Russians, as a rule, occupy different economic niches, high complementarity (L.Gumilev) two ethnic groups. The lack of serious mass inter-ethnic conflicts, Kazakhs and representatives of the Korean, Tatar, Bashkir, Kyrgyz, Uzbek, Belarusians, Ukrainians and other nationalities have in Kazakhstan the Diaspora, as well as the complete absence of conflicts with the Russians and Germans after 1991 rather proves the low level of nationalist ideas among the Kazakhs in contrast to the neighboring Central Asian republics. This level of tolerance of the Kazakh people was due to prolonged stay in the multi-religious and multi-ethnic country, a large percentage of Kazakhs, who speaks second language in addition to native Kazakh language» [12]. Tolerance of Kazakhs is long. This is one of the kind of life principles of the Kazakh people. Historically, for more than a century on the territory of Kazakhstan was inhabited by the representatives of many nationalities. During the great Patriotic War of Kazakhstan has adopted a large number of refugees from the European part of the USSR, were deported to Kazakhstan, representatives of many peoples from different regions of the USSR. In the 1940-ies Koreans, the Germans, Karachays, Chechens, Ingush, Meskhetian Turks and other peoples were deported to Kazakhstan. It should also be noted that the older and middle generation of Kazakhs in the Soviet times it was brought up in the spirit of internationalism. The current Kazakh young people generally adheres to the principles of internationalism. The lack of international education some young and middle generation in some post-Soviet countries such as Ukraine, the Baltic republics can have quite negative consequences. Currently when there are new threats to the sovereignty and territorial integrity of some States, ensuring ethnic harmony is brought to the forefront and becomes the most important and decisive factor. Only the unity of the people, the understanding and respect of the Nations in the country is able to ensure the safety of the state, its sovereignty. It will take a little time when you drop these threats and the world will move on in a more peaceful period.

Kazakhstan «as a country with its rich culture and practice of international communication can make a huge contribution to the accumulation of experience of interethnic and interreligious communication. A significant portion covered by the Kazakhstan way — this is a unique history of ethnic and cultural interaction of its peoples, penetrating essentially in all spheres of life — language, way of life and thinking, mentality. It is tolerance that became the decisive factor in ensuring peace, stability and economic progress of Kazakhstan. The principle of tolerance for Kazakhstan is not only the norm of political culture and state principle. Kazakhstan has developed a system of maintaining ethnic harmony, the main principle of which is the dialogue between society and the state. For multi-ethnic States, such as Kazakhstan, strengthening of interethnic consent is essentially the main value for survival, the most important part of progress towards democracy, a necessary condition for the development and success of ongoing transformation» [13].

According to the President of the Republic of Kazakhstan, the distinctive feature of the Kazakhstan model of tolerance, which could successfully be adapted to the specific conditions of other OSCE participating States, is the number of provisions. First, the basis of the Kazakhstan model were assumed characteristic of the long history of the Kazakh people tolerance and patience, hospitality, respect for other peoples, cultures, and religions. Kazakhstan found at the intersection of different religions and all it took for granted, taking with understanding the needs of other ethnic groups and peoples. Secondly, in terms of sovereign Kazakhstan tolerance has become not only the norm of political culture, but also a key principle of state policy. In addition, Kazakhstan's policy of tolerance initially includes both internal and external measurement. Due to this fact the policy of Kazakhstan on issues of tolerance is consistent, predictable and free from double standards. Not accidentally Kazakhstan is perceived by many OSCE States as a possible mediator in resolving the frozen conflicts. Fourth, Kazakhstan is an active supporter of inter-civilizational dialogue. Our country actively promotes the dialogue between the Muslim world and the West, is a member of the group of friends of the Alliance of civilizations [14].

In General, the experience of Kazakhstan to create their own model of stable inter-ethnic relations is indeed unique. Not by accident during the ethnic conflicts in different republics, many refugees have sought and seek to live in Kazakhstan, where more stable environment, tolerance and economic growth. Kazakhstani way to some extent based on their own work, and somewhere on a method adopted from other countries successful experience. The stability and harmony in inter-ethnic and inter-confessional relations largely contributed to the economic spurt that made the country. Also in Kazakhstan are gradually and political reforms. Kazakhstan model of achieving inter-ethnic accord proves that this is possible and in other former Soviet republics, where now there are tensions and conflicts. As noted by the President of RK N.A.Nazarbayev

«human rights in Kazakhstan provided wider than in some European countries, where they begin to be laws against it along ethnic lines. In Kazakhstan, there are 100 Nations and peoples, they have the same rights, protected their languages, culture, and school work in 18 languages. Forty denominations operate freely, built and mosques, and synagogues, and churches, and so forth. That is, thorough, major human rights — to work, to have the freedom to live, to have a roof over your head, to be able to live well — that's what we all provide» [15].

The example of Kazakhstan in ensuring ethnic harmony and tranquility in the country is deserving of close attention and study from many other countries of the far abroad, authoritative universal and regional international organizations. It would be quite interesting distribution of the Kazakhstan experience through the UN. Kazakhstan could become the initiator of a representative of the international conference on inter-ethnic harmony in the world. Currently, there are many flashpoints, many of them on ethnic and religious basis. Many Nations and States have a dream to have the same stability, harmony and peace in Kazakhstan. To achieve this you only constant work of the whole people, of all Nations in the country, permanent unity through dialogue and mutual respect. Need to celebrate the General public and special events of individual Nations and faiths, to learn the culture, customs, literature and languages of each other. In his speech dedicated to the Independence Day of the Republic of Kazakhstan the Head of state N.A.Nazarbayev noted that the new 2015: «first, will be the event of the Year, the people's Assembly of Kazakhstan and the 20th anniversary of the national Constitution of the Republic of Kazakhstan. These are the main foundations of our statehood. The second, we will celebrate an important anniversary of national history and culture — the 550th anniversary of formation of the Kazakh khanate. The third, together with the CIS countries and the world we will celebrate the 70th anniversary of the Victory over fascism in the great Patriotic war. For us the memory of the heroes of the war generation is Holy at all times. We are the people, at all times in regards to their past with gratitude and forgiveness. Our perception of historical past should always be solid and positive. It must unite all of the people and not divide them» [16].

References

- 1 Конституция Республики Казахстан. — 1995. — П. 2 ст. 1 // [ЭР]. Режим доступа: <http://www.akorda.kz/ru/category/konstituciya>
- 2 Закон Республики Казахстан от 20 декабря 1991 г. «О гражданстве Республики Казахстан». Ст. 3 // [ЭР]. Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1000816
- 3 Закон Латвийской Республики от 22 июля 1994 г. «О гражданстве». Ст. 2 // [ЭР]. Режим доступа: <http://www.am.gov.lv/ru/consul-info/356/>
- 4 Назарбаев высказался относительно развития казахского и русского языков в Казахстане // [ЭР]. Режим доступа: <http://meta.kz/novosti/kazakhstan/756797-nazarbaev-vyskazalsya-otnositelno-razvitiy-kazahskogo-i-russkogo-yazykov-v-kazahstane.html>
- 5 Русский язык в суверенном Казахстане. Мнение Нурсултана Назарбаева // [ЭР]. Режим доступа: <http://uknews.kz/news/russkii-yazyk-v-suverennom-kazahstane-mnenie-nursultana-nazarbaeva>
- 6 Закон Республики Казахстан от 11 июля 1997 года «О языках в Республике Казахстан». Ст. 7 // [ЭР]. Режим доступа: http://online.zakon.kz/document/?doc_id=1008034&show_di=1
- 7 Казахстан ратифицировал договор с РФ о добрососедстве и союзничестве // [ЭР]. Режим доступа: <http://ria.ru/politics/20141107/1032182371.html>
- 8 Доктрина национального единства Казахстана // [ЭР]. Режим доступа: <http://akmola.assembly.kz/ru/docs/doktrina-nacionalnogo-edinstva>
- 9 Религиозные объединения Республики Казахстан // [ЭР]. Режим доступа: http://www.din.gov.kz/rus/religioznye_obedineniya/?cid=0&rid=1638
- 10 Съезд лидеров мировых и традиционных религий // [ЭР]. Режим доступа: <http://mfa.gov.kz/index.php/ru/vneshnyaya-politika/aktualnye-voprosy-vneshnej-politiki-kazahstana/s-ezd-liderov-mirovykh-i-traditsionnykh-religij>
- 11 Ассамблея народа Казахстана // [ЭР]. Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/page/page_assambleya-naroda-kazahstana_1352453861
- 12 Межэтнические конфликты в Казахстане // [ЭР]. Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Межэтнические_конфликты_в_Казахстане
- 13 Борисов Н. Межнациональные конфликты: актуальность проблемы и опыт Казахстана // [ЭР]. Режим доступа: http://m.megapolis.kz/art/Mezhnatsionalnie_konflikti_aktualnost_problemi_i_opit_Kazahstana
- 14 Назарбаев предложил странам ОБСЕ казахстанскую модель толерантности // [ЭР]. Режим доступа: <http://www.diapazon.kz/kazakhstan/kaz-politics/29555-nazarbaev-predlozhit-stranam-obse-kazahstanskuju.html>
- 15 Назарбаев: Этнические и религиозные права в Казахстане соблюдаются лучше, чем в Европе // [ЭР]. Режим доступа: <http://www.zakon.kz/4673199-nazarbaev-jetnicheskie-i-religioznye.html>

16 Независимость Республики Казахстан — Великая история Мәңгілік Ел. Выступление Главы государства Нурсултана Назарбаева на торжественном собрании, посвященном Дню Независимости Республики Казахстан // [ЭР]. Режим доступа: <http://www.kazpravda.kz/articles/view/nezavisimost-respubliki-kazahstan—velikaya-istoriya-mangilik-el>

Н.К.Әміров

Ұлтаралық қатынастарды қалыптастырудың қазақстандық моделі

Мақалада Қазақстан Республикасындағы ұлтаралық қатынастарды сәтті дамытудың мәселелері қаралды. Ұлтаралық келісімді қамтамасыз етудің қазақстандық моделінің ерекшеліктері көрсетілді. Сонымен қатар бұрынғы кеңес республикаларындағы ұлтаралық қатынастардың мәселелері талданды. Зерттеудің негізінде ұлтаралық және конфессияаралық келісімді қамтамасыз етудегі Қазақстан тәжірибесін әлемнің басқа да елдеріне тарату мүмкіндігі туралы тұжырым жасалды.

Н.К.Амиров

Казахстанская модель построения межнациональных взаимоотношений

В статье рассматриваются вопросы успешного развития межнациональных отношений в Республике Казахстан. Показаны особенности казахстанской модели обеспечения межнационального согласия. Проводится анализ вопросов межнациональных отношений в некоторых странах постсоветского пространства. На основе проведенного исследования делается вывод о возможности распространения казахстанского опыта обеспечения межнационального и межконфессионального согласия на другие страны мира.

References

- 1 *Constitution of the Republic of Kazakhstan*, 1995, p. 2, art. 1, <http://www.akorda.kz/ru/category/konstituciya>
- 2 *Law of the Republic of Kazakhstan «On citizenship of the Republic of Kazakhstan»*, December 20, 1991, art. 3 // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1000816
- 3 *Law of Latvian Republic «On citizenship»*, July 22, 1994, art. 2, <http://www.am.gov.lv/ru/consul-info/356/>
- 4 *Nazarbaev said about development of Kazakh and Russian languages in Kazakhstan*, <http://meta.kz/novosti/kazahstan/756797-nazarbaev-vyskazalsya-otnositelno-razvitiy-kazahskogo-i-russkogo-yazykov-v-kazahstane.html>
- 5 *Russian language in independent Kazakhstan*. Nursultan Nazarbaev's opinion, <http://uknews.kz/news/russkii-yazyk-v-suverennom-kazahstane-mnenie-nursultana-nazarbaeva>
- 6 *Law of the Republic of Kazakhstan, the «On languages of the republic of Kazakhstan»*, July 11, 1997, art. 7, http://online.zakon.kz/document/?doc_id=1008034&show_di=1
- 7 *Kazakhstan and the Russian Federation signed agreement on friendship and cooperation*, <http://ria.ru/politics/20141107/1032182371.html>
- 8 *The Doctrine of national unity of Kazakhstan*, <http://akmola.assembly.kz/ru/docs/doktrina-nacionalnogo-edinstva>
- 9 *Religious associations of the Republic of Kazakhstan*, http://www.din.gov.kz/rus/religioznye_obedineniya/?cid=0&rid=1638
- 10 *Meeting of leader of world and traditional religions*, <http://mfa.gov.kz/index.php/ru/vneshnyaya-politika/aktualnye-voprosy-vneshnej-politiki-kazahstana/s-ezd-liderov-mirovykh-i-traditsionnykh-religij>
- 11 *Assembly of people of Kazakhstan*, http://www.akorda.kz/ru/page/page_assambleya-naroda-kazahstana_1352453861
- 12 *Inter-ethnic conflicts in Kazakhstan*, <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
- 13 Borissov N. *Interethnic conflicts: actual issues, problems and experience of Kazhstan*, http://m.megapolis.kz/art/Mezhnatsionalnie_konflikti_aktualnost_problemi_i_opit_Kazahstana
- 14 *Nazarbaev offered OSCE countries Kazakhstani model of tolerance*, <http://www.diapazon.kz/kazahstan/kaz-politics/29555-nazarbaev-predlozhiil-stranam-obse-kazahstanskuju.html>
- 15 *Nazarbaev: Ethnic and religious rights in Kazakhstan are respected better than in Europe*, <http://www.zakon.kz/4673199-nazarbaev-jetnicheskie-i-religioznye.html>
- 16 *The Independence of the Republic of Kazakhstan — the great history of Mangilik-Yel*. Speech of head of state Nursultan Nazarbaev at the meeting dedicated to Independence day of the Republic of Kazakhstan, <http://www.kazpravda.kz/articles/view/nezavisimost-respubliki-kazahstan—velikaya-istoriya-mangilik-el>

F.A.Yerzhanova

*Ye.A.Buketov Karaganda State University
(E-mail: erzhanova_farida@mail.ru)*

The concept and features of the European law

On the basis of analysis of scientific literature, constituent documents of the European Union, as well as the decisions of the European Court of Justice an attempt is made to identify the main features of European law. This article is intended to consider the termination problems of «the European law», to discuss relationship with the concepts of «the law of the European Communities», «Law of the European Union», to analyze the characteristic peculiarities of the European Union law, to discover the fundamental principles of European law, which determine its specific legal nature.

Key words: European Union, European law, European Union law, principles of European law.

An entirely new legal phenomenon — the European law has formed in the modern world. European Community law arose in the second half of the XX century, and can be defined as both as the product, and the tool of integration that took place in Europe. Today the European Union consists of 28 member states. EU experience shows that economic and political integration is an natural and logical phenomenon. Similar integration processes are developing in other regions.

European law, the formation of which began with the creation of the European Communities, is one of the most dynamic and fastest growing legal systems [1; 99]. Since that time, this legal system has established itself as universally recognized, and plays a fundamental role in the regulation of social and public life of a large part of the European continent.

European law has a lot of characteristics and features on account of the structure of the European Union legal system, peculiarities of the European Union institutional structure, hierarchy and principles of the European law, the subject and method of legal regulation of a various public relations fields and others. Let us evaluate some of them.

Today such terms as «European law» [1; 19], «Law of the European Communities» and «Law of the European Community» [2; 20] are firmly included into scientific circulation.

In the literature, there are different approaches to the define the European law, some of them are significantly different.

Prof. B.N.Topornin examines the concept of «European law» in the broad and narrow senses. Thus, under European law in the broad sense B.N.Topornin understands the legal regulation of relations in Europe, covering the organization and activities of virtually all European international organizations, the whole set of economic, social, political, scientific and cultural relations. In the narrow sense European law is the law of the European Communities, supplemented to a certain extent by legal regulation of the entire European Union [1; 19].

By some authors European law is defined as a set of European countries' national legal systems. In this case, the «European law» refers to the family of European legal systems. In this context, it is relevant to state that «Europe — a special world, a special family of mankind» [3; 8].

In legal literature, European law is regarded as the law of the European Community and the national law of the Member States. In this approach, the emphasis is made on the close cooperation of the law created within the EU and Member States' national legal systems, which allows to separate the last from the national legal systems of other European countries because of the special legal order set by the EU member states.

European Communities, embodying a new and original legal order, base their functionality on the existence of a special and independent (autonomous) system of law. However, the system itself is created and functions not in a legal vacuum. It is most closely and directly interconnected with the national legal systems of the Member States [4; 53]. «There has been an «interweaving» of two strata of legal regulation in separate areas of the European and national law. Alignment and similarity in interests of the Member States facilitates harmonization and convergence of their laws. In areas recognized as common, legal norms created by the EU institutions lead to eradication of the legal differences and introduction of unified, common and harmonized methods of legal regulation» [5; 68]. Thus, subordinating the national law to the EU law, Member States not only create common economic, but also a common legal space.

Another position is that «European law» includes the law of all European organizations, including the Council of Europe, the North Atlantic Treaty Organization (NATO), the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), the Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE), and others. Central place in it is occupied by the law of the three European communities — European Coal and Steel Community (ECSC), European Economic Community (EEC) and European Atomic Energy Community (Euratom), transformed in 1992 into the European Union. This is a definition of the European law by prof. A.H.Saidov [6; 79].

The concept of «European law» in the legal literature also refers to the set of regulation norms that are governing the relationship developing in the framework of European integration associations within the European Communities and the European Union. [7; 34] In addition to the European Community law and the European Union law, this concept is supplemented by the provisions of the European Convention on Human Rights, 1950: «The European Convention for the Protection of human Rights and Fundamental freedoms signed in Rome on 4 November can be regarded as incorporated into the law of the European Communities. It can assumed that European law includes the European communities' law, the law of the Union, and the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.». From this perspective, European law is considered in the textbook «European law», edited by L.M.Entin [7; 35].

The term «European Union law» is used since the early 1990s with the creation of the European Union [8]; before that the established legal array was referred to as «the law of the European Communities» or «the law of the European community.» Some scholars consider the notion of «European Union law» as a synonym of the broader notion of «European law» [9; 835, 836].

Thus, the term «European law» is used in legal literature in a variety of meanings. But it should be noted that in one way or another most authors associate the European law with the right of the European Communities. In our opinion, the most correct is the position of B.N.Topornin, who defines the law of the European Communities as the European law in the narrow sense of the word. The concept of the «European law» can be interpreted much wider, it can be include national legal systems of European countries as well. Although the terms «Community law», «law of the European Community», «European Union law» are not quite equal, but, in our opinion, adequately express the most common essence and nature of the European law, so they can be used interchangeably.

European law is a system of legal norms established in connection with the formation and functioning of the European Communities and the European Union. These norms are carried out and used within their jurisdiction on the basis and in accordance with the Treaties and the general principles of law [7; 43].

A wide debate unfolded in the scientific literature regarding the legal nature of European Union law. Some authors are of the opinion that EU law is identical to international law [10; 128]. Other authors believe that the law of the European Union is complex: it cannot be separated from the common international law, but at the same time, a certain part of it is a form of coordination, convergence and harmonization of the domestic law of the Member States [11; 64]. The last opinion is, in our view, the most precise, since, on the one hand, the basic acts of the EU are international treaties, and on the other — acts of the EU institutions adopted on the basis of the Treaties play a very important role in the functioning of the European Union.

EU law is extremely different from the law of the international organizations in the traditional sense. EU law is endowed with much greater autonomy than the law of other international organizations. Treaty of the European Union, signed in 1992 in Maastricht, initiated a new stage of integration in Western Europe. In accordance with article A of the Treaty, the European Union «is based on the policy of the Community, complemented by new directions and forms.» In particular, it is about: 1) the implementation of the common foreign and defense policy; 2) on cooperation in the field of justice and home affairs.

In accordance with this, three elements can be distinguish in the structure of European Union. The European Communities constitute the first composite element, and two areas of intergovernmental cooperation, introduced by the Maastricht Treaty constituted the second and the third elements. These constituent elements, or «pillars» of the EU, differ in functions and methods of legal regulation. Communities' activity is based on the «principle of supranational», which states that the Community authorities have priority in the areas falling within their competence, while the other two «pillars» of the European Union (common foreign and defense policy and cooperation in the field of Justice and Home Affairs) are of the traditional forms of interstate cooperation.

In the legal literature there is a suggestion that «the Communities' law and the law of the European Union — are largely coinciding, but not identical concepts. The legal regime of the rules applied in the Communities, that form the first pillar of the Union, and rules applied in the second and third pillars, have signifi-

cant differences.» [7; 34, 35]. Since the signing of the Maastricht Treaty in 1992 that established the European Union, the term officially denotes only one of the three, namely the European Economic Community. Moreover, with the creation of the term «European Community», the countries who signed the Maastricht Treaty, retained the independence of the other two communities, and thus the difference between the legal basis for their existence and peculiarities in legal regulation. Accordingly, the term «EU law», which is widely used in modern literature, actually describes the legal system of not one but all three communities, forming a core and basis of the European law [7; 38].

Constitutive (Paris) Treaty on the formation of the European Coal and Steel Community, signed in 1951 for a period of 50 years, was not prolonged, and in 2002 the ECSC ceased to exist. Therefore, currently in the structure of the European Union there are two Communities, each maintains its relative autonomy and operates on the basis of its Constitutive Treaty, and the structural elements of the European law are the legal systems of Euratom and the EU.

European Union countries made an attempt to adopt their own European Constitution. The draft of the Constitution was signed in 2004, but not entered into force, since it has not been ratified by all EU countries. Therefore, many of the provisions of the draft Constitution in 2004 were transferred to the new treaty, which brought changes and additions to the Treaty of the European Union and the Treaty establishing the European Community. The new treaty was signed in 2007 in Portugal, and was called the Lisbon Treaty [12; 68]. The Lisbon Treaty introduced a lot of new changes to the law and the structure of the European Union; in particular, all references to the «European Community» were replaced by the «European Union», the system of the «three pillars» was mostly eliminated, and etc.

European law differs from international law on the following grounds. Firstly, the international legal order is based primarily on cooperation, while the legal order of the European Union is aimed at the development and deepening of the European integration. This difference of the EU law from the international public law has been recognized by the Court of the EU: «the Treaty establishing the EEC, is more than an ordinary contract, which gives justification to mutual obligations of the States who signed it.» Secondly, the international law and the EU law have different sources: international law is contractual, while EU law is mostly developed by the EU institutions, whose acts constitute the secondary EU law.

International law and the law of the European Union operate in different systems. International law regulates the relations of the interstate system participants, and the EU law covers relations developing both in interstate and domestic systems, as it regulates the relations of the Member States with each other and the relationship between the subjects of the domestic law of the member countries. These circumstances caused the differences from international law both on the subject composition, and on the object of regulation.

The decision of the Court of Justice on the case of the EU Commission / Italian Republic, adopted on February 26, 1976, introduces the concept of the Communities' law autonomy, which includes independence from both the international and domestic law in the opinion of the Court of Justice. Although the EC Treaties are concluded by the States, the legal order based on them is objectified and does not depend on the will of the individual member states. The EU law acts equally and in the same way on the territory of all the Member States and should be applied by national judicial authorities in their original form.

The definition of the concept of the «European law» can be approached from other positions. While describing the European law, it should be kept in mind that it is not a separate branch of the law, but goes along with the constitutional, administrative, civil, financial laws, etc. European law appears as a special independent legal system that exists alongside the national legal system and the international law [7; 41].

European law as a special system is characterized by two main features. Firstly, all legal norms that form the European law are generated by the development and deepening of the integration process, which found its organizational expression and fulfillment in the creation of the European Communities and the European Union. Secondly, all these legal norms are united by the fact that they are intended to ensure the achievement of EU goals and tasks [7; 43].

In contrast to the traditional law of international organizations, the main purpose of which is to regulate the corporate activities of the organization itself, the European Union law is intended primarily to ensure the development of the integration processes between the individual member states of the EU. Because of this, it has a number of very specific features, among which the primary ones are: European Union law has priority over the national law of the Member States; its provisions are obligatory not only for the States parties, but also for their physical and legal entities.

The practice of the Court of Justice has gradually strengthened the representation of the EU law special nature. The EU law is moving towards strengthening its autonomy and becoming a new kind of law. The

most important principles of the European law have developed under the influence of the Court of the EU. This applies especially to the principles of direct, immediate action of the European law, and principle of supremacy of the EU law.

Supremacy of the European Union law has not been stated in any of the three founding treaties establishing the European Communities. The priority of Community law over the Member States national law is not even indirectly referenced in the constituent treaties. The principle of the primacy of the EU law over the participating countries domestic law has found its expression in the practice of the Court of Justice, which proclaimed the supremacy of the Communities law and has contributed to ratification of this principle as the supreme principle governing the relations of the EU law with the Member States legal systems.

The concept of the primacy and supremacy of the EU law over the national law has found its fullest expression in the decisions of the Court of Justice for *Costa v. ENEL* and *Van Gend et Loos*. Activity of the Court of the European Communities, which has gained recognition, consolidated the principle of the EU law direct effect on the territories of the member states and subsequently — the application of this principle in the national legal systems.

The decision of the EU Court on the case of *Van Gend en Loos* of 5 February 1963 has played a key role in the application of the supremacy principle if the national legal systems. In its final decision on the case the Court of Justice emphasized that «... The community has formed a new form of the law in the international law... the subjects of which are not only participating the States but also their citizens. For this reason, regardless of the legislation of the member states, the law of the European Communities may provide certain rights for individuals and impose certain obligations on them...» The Court also pointed out that all the legal rules contained in the founding treaties of the European Communities and expressed in absolute form, possess qualities such as validity, sufficiency, legal integrity, and can be directly applied to natural and legal persons of the participating States without requiring special implementation procedures.

For the first time the doctrine of EU law supremacy towards the national legal systems of the Member States has been formulated by the Court of the European Communities in the judgement of *Costa vs. ENEL*. The decision of the Court of Justice, adopted March 15, 1964 in the case of *Costa vs. ENEL*, was of fundamental importance and has had a strong influence on the EU law. In this decision, the EU Court formulated two major conclusions with regard to the relation of the EU law and the national law of the States Parties. Firstly, the EU member states have transferred a part of their sovereign rights in favor of the Community created by them and shall not be entitled to reverse it by subsequent unilateral actions that are inconsistent with the established within the EU legal order. Secondly, no Member State can call into question the status of EU law as a system uniformly and generally applicable in respect to the Community.

In the judgment *Costa v. ENEL* the EU Court ruled: «In contrast to the international treaties, the European Economic Community (EEC) Treaty has created its own legal order, which, after the Treaty came into force has become an integral part of the Member States; legal systems and their courts are bound to respect it. By creating a community with its own body, legal personality and international capacity, and in particular, real powers from the limitation of sovereignty and the transfer of powers from the States to the Community for an unlimited amount of time, Member States have limited their sovereign rights, though within certain limits, and thus creating a legal body, which is mandatory for their citizens and themselves.» The principle of the European Union law precedence, formulated in the judgment of the EU Court, means the absolute rule of the EU law over any domestic law of the Member States.

Along with the justification of the EU law direct action in the legal systems of the Member States and its supremacy over the national law, the EU Court of Justice developed the concept of autonomy from its international law. In this regard, the decision of the Court of Justice in the case of *Van Gend et Loos* (1963.), in which the European Court of Justice concluded that «the Community constitutes a new legal order of the international law for the benefit of which, though within certain limits, states have limited their sovereign rights, legal order, the subjects of which are not only Member States but also individuals» is indicative. In this decision, the Court defined the legal order of the EU as a new legal order of the international law.

With the continuous integration, the EU law has increasingly distanced itself from the international law. The development of the EU law was going in the direction of strengthening its autonomy, becoming a new kind of law. Generally, in the rule on international legal personality, an individual does not have the legal personality, however, in practice of the European Communities, the European Union has changed the classical notions about the place of the individual in the contemporary international law.

One of the most important milestones in the consolidation and further development of the EU law supremacy over domestic legal rules of States Parties principle was the decision of the Court of the European

Communities on the case of Simmenthal (1978). Most importantly, the Court noted that the direct duty of the national court is to provide full and effective operation of the EU law rules on the territory of each Member State, as well as to refrain from using any contrary provision of domestic law, even if the domestic legal rules were adopted later. Secondly, the European Court of Justice emphasized that not all legal provisions adopted in the EU have the supremacy, but only those who have the status of «direct action» norms on the territory of States Parties.

Principle of the supremacy EU law over national law of the Member States is considered today as an unwritten, but the primary rule in force in the European Community. It applies regardless of the nature and the final form of consolidation of a particular legal norm. In addition, it is typical for regulations adopted in the framework of the EU as well. The Court of Justice shall not be entitled to cancel the domestic law of the Member States, contrary to EU law. However, the Court can achieve the desired results through by applying of the concept of supremacy in the practice of national courts.

These two most important features play a key role in the functioning of the entire European Union legal system and define the relationship between the EU law and national legal systems of the Member States. For more than 60 years of European integration, they evolved from mere features to the fundamental principles of the European Community law: the principle of supremacy of the EU law over the Member States domestic national law; principle of direct effect of the law on the territory of the EU Member States.

Thus, in the analysis of European law it must be taken into account that all of its components with their characteristic features represent a unified system — the law of the European Union. All this leads to the conclusion that European law is a new, unique system of legal regulations of international and inter-state relations. The principles of EU law are the core and the fundamentals of the European law — most general provisions defining the meaning, content, implementation and development of all the other rules of the European Union law.

References

- 1 *Топорнин Б.Н.* Европейское право. — М.: Юрист, 2001. — 455 с.
- 2 *Хартли Т.К.* Основы права Европейского сообщества. — М.: Юнити, 1998. — 598 с.
- 3 *Борко Ю.А., Загорский А.В., Караганов С.А.* Общий европейский дом: что мы о нём думаем? — М.: Междунар. отношения, 1991. — 232 с.
- 4 *Энтина Л.М., Наку А.А., Водолагин С.В., Толстопятенко Г.Л., Козлов Е.Ю.* Европейское право: Учебник для вузов. — М.: Инфра-М Норма, 2000. — 896 с.
- 5 *Тихомиров Ю.А.* Курс сравнительного правоведения. — М.: Норма, 1996. — 466 с.
- 6 *Саидов А.Х.* Сравнительное правоведение (основные правовые системы современности). — М.: Юристь, 2003. — 448 с.
- 7 Европейское право. Учебник для вузов / Под общ. ред. проф. Л.М.Энтина. — М.: Норма, 2001. — 720 с.
- 8 Право Европейского Союза: правовое регулирование торгового оборота: Учеб. пособие / Под ред. В.В.Безбаха, А.Я.Капустина, В.К.Капустина, В.К.Пугинского. — М.: Зерцало, 2000. — 400 с.
- 9 *Кашкин С.Ю.* Право Европейского союза: Учебник. — М.: Юрайт, 2010. — 1120 с.
- 10 *Хиришлер М., Циммерман Б.* Западноевропейские интеграционные объединения. Право / Пер. с нем.; под общ. ред., с предисл.: Аметистов Э.М., Брагинский М.И. — М.: Прогресс, 1987. — 368 с.
- 11 *Олтеану О.М.* Правовой механизм эволюции ЕЭС к наднациональным федеративным структурам // Вестн. МГУ. Сер. 11. Право. — 1993. — № 1. — С. 55–63.
- 12 Европейский союз. основополагающие акты в редакции Лиссабонского договора с комментариями. — М.: Инфра-М, 2008. — 920 с.

Ф.А.Ержанова

Еуропа құқығының түсінігі мен ерекшеліктері туралы

Мақалада ғылыми әдебиеттер, Еуропа одағының құрылтай құжаттары мен Еуропа Әділет Сотының шешімдеріне негізделі отырып, еуропа құқығының ерекшеліктерін айқындауға бағытталған мәселелер қарастырылған. «Еуропа құқығы» түсінігінің өзекті мәселелері, оның ішінде «Еуропа қауымдастық құқығы», «Еуропа одағы құқығы» арақатынасы, Еуропа одағы құқығының ерекшеліктеріне сипаттама бере отырып, еуропа құқығының қағидаларына құқықтың негізін қалаушы көрсеткіш ретінде талдау жасалған.

Ф.А.Ержанова

О понятии и особенностях европейского права

В статье на основе анализа научной литературы, учредительных документов Европейского союза, а также решений Европейского Суда Справедливости предпринята попытка выявить основные черты европейского права. Автором рассматриваются проблемы понятия «европейского права», соотношение с понятиями «право Европейских сообществ», «право Европейского союза», анализируются характерные особенности права Европейского союза, раскрываются основополагающие принципы европейского права, обуславливающие его специфическую правовую природу.

References

- 1 Toporin B.N. *The European law*, Moscow: Yurist, 2001, 455 p.
- 2 Hartley T.K. *Foundations of Law of the European Community*, Moscow: Yuniti, 1998, 598 p.
- 3 Borko Yu.A., Zagorsky A.V., Karaganov S.A. *Common European home, what we think of it*, Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniya, 1991, 232 p.
- 4 Entin L.M., Naku A.A., Vodolagin S.V., Tolstopyatenko G.L., Kozlov E.Yu. *The European law*, Textbook for colleges, Moscow: Infra-M Norma, 2000. — 896 p.
- 5 Tichomirov Yu.A. *Course of Comparative Law*, Moscow: Norma, 1996. — 466 p.
- 6 Saidov A.Kh. *Comparative jurisprudence (the main legal systems of modern times)*, Moscow: Yurist, 2003.
- 7 *The European law*, Textbook for colleges, Under the general editorship of prof. L.M.Entin, Moscow: Publishing Group NORMA-INFRA, 2001, 720 p.
- 8 *The European Union law: legal regulation of trade turnover*: Textbook, Ed.by V.V.Bezbach, A.Ya.Kapustin, V.K.Kapustin, V.K.Puginsky, Moscow: Zertsalo, 2000, 400 p.
- 9 Kashkin S.Yu. *The European Union law*. Textbook, Moscow: Yurait, 2010. 1120 p.
- 10 Hirschler M., Zimmerman B. *Western European integration associations*, Moscow: Progress, 1987, 368 p.
- 11 Olteanu O.M. *Moscow State University Bulletin*, Ser. 11. Law, 1993, 1, p. 55–63.
- 12 *European Union. Fundamental Acts in edition of the Lisbon Treaty with comments*, Moscow: Infra-M, 2008, 920 p.

Л.Н.Бурлаков, Т.С.Нурышева

*Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан, Астана
(E-mail: Nurysheva_T@mail.ru)*

Противодействие коррупции в системе государственной службы как фактор повышения эффективности государственного управления

В статье рассматриваются основные направления реализации антикоррупционной политики Республики Казахстан, опыт административно-правового регулирования противодействия коррупции в системах государственной службы зарубежных государств, административно-правовые средства противодействия коррупции. Авторами предлагается механизм взаимодействия государственных служащих с населением.

Ключевые слова: правовая база борьбы с коррупцией, антикоррупционная политика, противодействие коррупции, государственная служба; факторы, порождающие коррупционную преступность в системе государственной службы; административно-правовые средства противодействия коррупции, борьба с коррупцией в системе государственной службы США и ФРГ.

Одной из основных проблем современного состояния государственной службы является недостаточная эффективность деятельности органов государственной власти и их аппаратов. Этот важнейший показатель состояния государственной службы остается пока на низком уровне, и одна из причин — высокая коррумпированность государственных служащих.

За весь период независимости развития Казахстана одним из приоритетных направлений реформирования системы государственного управления стала борьба с коррупционными правонарушениями в системе государственной службы. В числе основных направлений реализации антикоррупционной политики избраны были следующие.

Во-первых, создание правовой базы борьбы с коррупцией. В Казахстане с момента обретения независимости осуществлялись отдельные меры по борьбе с коррупцией, однако точкой отсчета здесь можно считать 1998 г., когда был принят первый Закон «О борьбе с коррупцией». На базе этого закона были разработаны и приняты: Государственные программы борьбы с коррупцией на 1999–2000 гг. и на 2001–2005 гг. Программные документы в наиболее систематизированном, обобщенном виде содержат те меры, которые были приняты и реализованы в рамках антикоррупционной политики. Издан ряд Указов Президента РК о борьбе с коррупцией, в том числе «О мерах по совершенствованию системы борьбы с преступностью и коррупцией» (2000 г.).

Кроме того, правовую базу борьбы с коррупцией составляют неспецифические законодательные акты, в которых отражены те или иные антикоррупционные меры, к примеру, Закон «О государственной службе в Республике Казахстан», ряд законов, направленных на обеспечение прозрачности экономической политики, и др.

14 апреля 2005 г. Президент Казахстана подписал Указ «О мерах по усилению борьбы с коррупцией, укреплению дисциплины и порядка в деятельности государственных органов и должностных лиц», на основе которого принята Государственная программа по борьбе с коррупцией на 2006–2010 гг.

Во-вторых, создание специализированных органов по борьбе с коррупцией. Для повышения ответственности госслужащих и недопущения злоупотребления властью в 1997 г. в Казахстане был утвержден Высший дисциплинарный совет РК, а также дисциплинарные советы на местах. Затем дисциплинарный совет был преобразован в Государственную комиссию РК по борьбе с коррупцией. В 2000 г. Госкомиссия по борьбе с коррупцией была упразднена, а дисциплинарные советы на местах были переподчинены Агентству по делам государственной службы. Для противодействия коррупции в экономической сфере учреждено Агентство РК по борьбе с экономической и коррупционной преступностью. Ныне на базе этого Агентства и Агентства Республики Казахстан по делам государственной службы образовано новое ведомство — Агентство по делам государственной службы и противодействия коррупции Республики Казахстан.

Указом Президента РК от 14 апреля 2005 г. образованы дисциплинарные советы Агентства РК по делам государственной службы в областях, городах Астане и Алматы, упразднены дисциплинар-

ные советы областей, городов Астаны и Алматы (теперь дисциплинарные советы Агентства по делам государственной службы и противодействию коррупции).

В-третьих, была проведена серьезная работа по предупреждению коррупции в сфере государственной службы. В частности, внедрена должностная квалификация с достаточно четкими стандартами обязанностей должностных лиц каждой категории и квалификационных требований, предъявляемых к ним. Сдача соответствующего экзамена и прохождение конкурса — обязательное условие занятия административных должностей (кроме категории «политических» должностей). По оценке экспертов, данная система подборки и расстановки кадров в полной мере соответствует методам построения государственной службы в западных странах.

Указ Президента РК от 14 апреля 2005 г. «О мерах по усилению борьбы с коррупцией, укреплению дисциплины и порядка в деятельности государственных органов и должностных лиц» предусматривает в сфере государственной службы реализацию таких мер, как разработка законодательной нормы о запрете на занятие должностей в органах государственной власти для лиц, совершивших коррупционные преступления.

Также были разработаны Типовое положение о проведении аттестации государственных служащих, сотрудников правоохранительных органов, Кодекс чести государственного служащего РК. Кроме того, в результате мер по обеспечению прозрачности проведения конкурсов на занятие вакантных должностей административных государственных служащих эта система стала более транспарентной.

В своем Послании народу Казахстана «Стратегия «Казахстан–2050» Глава государства Н.А.Назарбаев особо отметил повышение качества государственных услуг населению, которое должно стать важным аспектом противодействия коррупции и повышения доверия граждан к деятельности государственных органов. Для решения этой задачи необходимо объединить усилия государственных органов и институтов гражданского общества, которые с помощью населения страны смогут обуздать эту социальную болезнь [1].

Таким образом, на сегодняшний день в Казахстане создана солидная нормативно-правовая база для борьбы с коррупцией: Закон РК «О борьбе с коррупцией», Указ Президента страны «О дополнительных мерах по усилению борьбы с преступностью и коррупцией и дальнейшему совершенствованию правоохранительной деятельности в РК», отраслевая программа по противодействию коррупции РК на 2011–2015 гг., Закон РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования борьбы с коррупцией», который ввел конфискацию имущества, добытого преступным путем, и т.д. Кроме этого, в 2011–2013 гг. Парламент страны принял 19 законов, направленных на борьбу с коррупцией, среди которых Закон «О государственном контроле и надзоре в Республике Казахстан», направленный на создание единой правовой основы для проведения контрольно-надзорной деятельности государственных органов.

На предыдущих этапах развития казахстанского государства были достигнуты общепризнанные результаты, наметились очевидные положительные тенденции в деле противодействия коррупции, усиление и развитие которых станут залогом успешной реализации Антикоррупционной стратегии на 2015–2025 гг. [2].

Вместе с тем борьба с коррупцией должна вестись не только карательными методами, необходима информационно-воспитательная работа среди населения, направленная на пропаганду правового воспитания и неприятие различных форм коррупционных деяний.

Коррупция по своей природе достаточно различна — от коррупции в высших эшелонах власти до коррупции в любом городском или поселковом учреждении, предоставляющем услуги (жилищно-коммунальный комплекс, образование, здравоохранение, социальная помощь и т.д.). В частности, при осуществлении права собственности злоупотребление чиновников своим служебным положением, как правило, связано с управлением государственной собственностью.

В ходе деятельности по оказанию услуг населению (государственных гарантий), а также при осуществлении защитной функции государству приходится заключать договоры с самостоятельными хозяйствующими субъектами на исполнение отдельных видов деятельности, а также на производство и поставку определенных товаров, например, поставка мебели и учебников для школ, оборудования для больниц, компьютеров для органов государственной власти и т.д. В этом случае явление коррупции возникает, как правило, на этапе распределения государственных заказов.

Средствами регулирования социально-экономических процессов являются предоставление различных льгот и прав (на вылов биоресурсов, пользование участками Лесного фонда и др.) или нало-

жение ограничений (по цене, объемам производства, объемам экспорта и импорта и т.д.). Здесь коррупция возникает в ситуациях, когда отдельным хозяйствующим субъектам или даже целым отраслям необъективно, без учета государственных интересов, даются льготы и права или наоборот — к ним применяются ограничения.

К сожалению, в Казахстане прочные коррупционные связи между бизнесом и государственными чиновниками становятся обычным делом. Чем теснее такие связи, тем больше возможностей появляется у нечистых на руку бизнесменов: государственные заказы, важные контракты, секретная информация. На уровне акиматов — это проведение всевозможных тендеров на товары и услуги, на выделение земельных участков и т.п. И наконец, «низовая» коррупция — повсеместная дача взяток дорожным полицейским, медработникам, учителям, «столоначальникам» за быстрое получение какой-нибудь справки и т.д. Главная причина подобной ситуации состоит в том, что мы боремся с последствиями и осложнениями, а не с самой болезнью и условиями, которые ее порождают.

Как показывает международный опыт, для борьбы с коррупцией необходимы системные усилия и согласованные действия, направленные, в первую очередь, на устранение причин и условий возникновения коррупции. В связи с этим Президент РК Н.А.Назарбаев на состоявшемся в декабре 2013 г. совещании в Правительстве дал следующие поручения:

- 1) определить перечень конкретных правоотношений и ситуаций, уязвимых с точки зрения коррупции;
- 2) предложить системные и точечные меры, решающие проблемы коррупционности этих правоотношений;
- 3) представить предложения в разрезе сфер и направлений деятельности каждого госоргана;
- 4) сформулировать наименования мероприятий так, чтобы они точно отражали преследуемую цель и прямо указывали на антикоррупционную составляющую [3].

Для того чтобы выявить антикоррупционную составляющую, необходимо определиться с понятием коррупции и факторами, влияющими на нее.

Под коррупцией в Законе Республики Казахстан от 2 июля 1998 г. № 267-І «О борьбе с коррупцией» понимается не предусмотренное законом принятие лично или через посредников имущественных благ и преимуществ лицами, выполняющими государственные функции, а также лицами, приравненными к ним, с использованием своих должностных полномочий и связанных с ними возможностей либо иное использование ими своих полномочий для получения имущественной выгоды, а равно подкуп данных лиц путем противоправного предоставления им физическими и юридическими лицами указанных благ и преимуществ [4].

Среди факторов, порождающих коррупционную преступность в системе государственной службы, предлагается различать правовые, экономические, организационно-управленческие, психологические, социокультурные.

Правовой фактор, с одной стороны, отражает то, что главная проблема в сфере правового обеспечения противодействия коррупции — это отсутствие целенаправленного антикоррупционного законодательства, которое полностью определило бы порядок взаимодействий представителей власти и носителей интересов, власти и гражданского общества, власти и граждан. С другой стороны, органы законодательной власти также являются объектами коррупционных интересов, а часть представляющих их законодателей различного уровня — активными участниками коррупционных действий. Такое положение тормозит развитие правового обеспечения противодействия распространению коррупции, создает условия для ее расширенного воспроизводства. Кроме того, сами государственные служащие отмечают недостаточность правовой регламентации их деятельности, что тоже объективно способствует распространению коррупции в органах власти.

Экономические факторы выступают общими причинами и условиями распространения коррупции. К ним могут быть отнесены: нечеткое государственное регулирование экономики; монополия государства на определённые услуги; низкий уровень экономического развития; высокий уровень инфляции; отсутствие благоприятного режима деятельности предприятий и предпринимателей, особенно по уплате налогов; отсутствие прозрачности процессов разгосударствления собственности, решения различных экономических и хозяйственных вопросов; общая бедность и рост имущественной дифференциации; экономический кризис, неустойчивость экономической ситуации; разрешительный принцип, охватывающий практически все сферы экономической активности; высокий уровень теневой экономики и т.д.

В Казахстане экономические факторы обусловлены, прежде всего, тем, что в результате хода реформ, процесса разгосударствления собственности, массовой приватизации, неупорядоченности экономических отношений возникли условия использования государственными чиновниками своих должностных полномочий для влияния на экономические процессы в стране с целью создания новых возможностей для различного рода и размера должностных злоупотреблений. Это влияние сегодня является тем «товаром», которым обладает определенная часть высокопоставленных работников государственного аппарата и который становится объектом коррупционных и криминальных интересов.

Зарубежный опыт свидетельствует о том, что важную роль в воспроизводстве коррупции играют *организационно-управленческие факторы*, а именно управленческие недостатки, способствующие ее существованию, распространению и трансформации.

Применительно к Казахстану организационно-управленческие факторы обусловлены тем, что формирование новой структуры организации государственной власти во всех постсоветских странах было реализовано без детально разработанной программы и ясного представления о конечных целях и результатах. Изначально не был определен единый порядок разграничения полномочий и компетенций органов государственной власти как по ее ветвям, так и по организационным уровням. Это привело к дублированию управленческих функций в разных ведомствах, практике принятия противоречивых решений, в том числе и в определенных корыстных целях.

Психологический фактор показывает взаимосвязь профессионально-должностных и нравственных качеств государственных служащих, а также степень социальной толерантности населения к коррупции в обществе.

Нравственно-психологическими признаками коррупционеров являются: доминирование универсальных ценностей, сложившихся на основе индивидуализма и прагматизма; алчное отношение к деньгам; отрицание значения честного и производительного труда; игнорирование традиционных нравственно-правовых норм; авантюризм моральной саморегуляции; цинизм, импульсивность и склонность к риску при принятии решений; эгоизм. Значительное развитие этих признаков свидетельствует о психологической готовности человека к коррупционным правонарушениям.

Оценка влияния *социокультурных факторов* на уровень коррупции в системе государственной службы является очень сложной задачей ввиду «нематериальности» и латентности этой сферы. Однако именно культурную предрасположенность госслужащего следует рассматривать как основную причину коррупции, поскольку культурные и социальные факторы могут способствовать или препятствовать созданию условий, в которых возможность получения дополнительного дохода ведет к соответствующему поведению.

Опыт административно-правового регулирования противодействия коррупции в системах государственной службы зарубежных государств позволяет увидеть, что во многих из них разработаны механизмы по противодействию коррупции на государственной службе, позволяющие применять правовые и организационные средства, направленные на исключение условий и причин, способствующих проявлению коррупционных рисков.

Борьба с коррупцией в системе государственной службы США

В законодательстве США понятие «коррупция должностных лиц» определено достаточно широко. Оно включает ряд противоправных деяний, предусмотренных в основном в четырех главах раздела 18 Свода законов:

1. Взятничество, нечестные доходы и злоупотребление своим положением публичными должностными лицами.
2. Должностные лица и служащие по найму.
3. Вымогательство и угрозы.
4. Выборы и политическая деятельность.

Уголовному преследованию за взяточничество в США подвергаются не только те, кто получает взятки, но и те, кто их дает.

Законодательство США предусматривает ограничение деловой активности бывших государственных должностных лиц после ухода из органов государственной власти.

Своеобразным видом должностного злоупотребления является подкуп с целью использования влияния при назначении на государственную должность. В данном случае речь идет не о взятке в собственном смысле — вознаграждение принимается или дается за одно лишь обещание использо-

вать в будущем свое влияние. Субъектом этого преступления могут быть как частное лицо, так и фирма, корпорация [5; 241].

Во избежание распространения скрытой формы незаконного использования должностного положения законодательство рекламирует ситуации, определяемые в американском праве понятием «конфликт интересов». В министерстве юстиции США действует специальный отдел, нацеленный на борьбу с преступлениями, связанными с конфликтом интересов. Законодательное закрепление «конфликта интересов» призвано гарантировать, чтобы частные соображения не оказывали чрезмерного влияния на решения государственной важности, чтобы справедливость и равное отношение были проявлены к тем, кто имеет дело с правительством.

В США расследованием уголовных дел в отношении высших должностных лиц занимается независимый прокурор, назначаемый специальным подразделением окружного федерального суда в Вашингтоне. Более того, комитеты конгресса США имеют право расследования фактов правонарушений, совершаемых президентом и высшими должностными лицами.

Борьба с коррупцией в системе государственной службы ФРГ

Германский госслужащий несет полную личную ответственность за правомерность своих действий по исполнению служебных обязанностей. О сомнениях относительно правомерности служебных указаний (распоряжений) госслужащий должен немедленно сообщить своему непосредственному начальнику. Если распоряжение остается в силе, а сомнения не устранены, он должен обратиться к вышестоящему начальнику. Если и тот подтверждает распоряжение, то госслужащий должен его исполнить, при условии, что это не противоречит установленному порядку. Подтверждение распоряжения в этом случае, при наличии просьбы, должно быть дано в письменном виде.

Актуальная проблема борьбы с коррупцией — соблюдение служебной тайны. В ФРГ госслужащий и по истечении срока службы должен держать в тайне сведения и факты, ставшие ему известны в процессе деятельности. Без разрешения госслужащий не имеет права давать показания или делать заявления по таким фактам (делам) даже в суде.

Повышенные требования и ограничения, связанные с государственной службой, компенсируются соответствующим государственным жалованием и другими выплатами, гарантиями, обеспечивающими стабильность рабочего места и продвижение по службе, а также достойный уровень жизни.

Государственные служащие не вправе заниматься какой-либо предпринимательской деятельностью лично или через доверенных лиц, в том числе участвовать в деятельности правления, наблюдательного совета или в ином органе общества, товарищества или предприятия любой другой правовой формы.

Подробные предписания о порядке совместительства госслужащих издает федеральное правительство путем принятия постановлений, имеющих законодательную силу.

Подробно регламентированы и последствия невыполнения или ненадлежащего выполнения госслужащими возложенных на них обязанностей. Госслужащий (согласно уставу федерального дисциплинарного права) считается совершившим служебный проступок, если виновен в нарушении исполнения возложенных на него обязанностей. Однако не каждое нарушение обязанностей влечет за собой применение мер ответственности. Подробно регламентируется порядок привлечения служащих к ответственности за служебные проступки (дисциплинарный процесс). Порядок увольнения со службы за проступки по другим основаниям предусмотрен Общим законом о правовом положении государственных служащих и Законом о федеральных служащих [6; 74].

Исходя из представленного анализа зарубежного опыта антикоррупционных мер в системе государственной службы, можно сделать вывод, что многие составляющие в той или иной степени уже учтены в казахстанском законодательстве и в практике организации государственной службы.

В частности, в ходе реформы государственной службы реализованы следующие меры, имеющие антикоррупционный характер: введение конкурсного отбора на вакантные должности административных государственных служащих, официального (публичного) принесения присяги; принятие Кодекса чести (правил служебной этики); введение обязанности информировать должностное лицо (имеющее право назначения на должность) о противоречии между частными интересами государственного служащего и его полномочиями; ограничение совместной службы близких родственников в одном государственном органе; предоставление декларации о доходах; передача имущества в доверительное управление; обеспечение прозрачности процесса приватизации, деятельности национальных компаний и государственных предприятий, а также частных компаний; принятие специальных решений в области налоговой политики, недропользования и земельных отношений и т.д.

Тем не менее отдельные проблемы предупреждения и пресечения коррупции в системе государственной службы РК требуют дополнительного изучения для принятия необходимых практических действий по их устранению с учетом международного опыта.

Также можно сослаться на опыт стран, победивших или почти победивших коррупцию. К ним в первую очередь относятся Сингапур и административный район Китая Гонконг. Имеют очень высокий антикоррупционный рейтинг такие государства, как Новая Зеландия, Финляндия, Дания и Швеция.

В законодательстве этих государств достаточно детально определены механизмы разрешения конфликта интересов в системе государственной службы, что позволяет минимизировать коррупционные риски в административной деятельности государственных служащих.

Необходимо подчеркнуть, что зарубежные государства, которые добились положительных результатов в деле противодействия коррупции, на протяжении многих лет создавали соответствующие правовые средства для этого. Как правило, успех в деле противодействия коррупции достигается при комплексном применении различных правовых средств, а именно конституционных, международно-правовых, уголовно-правовых, информационных и др. Иначе говоря, антикоррупционные предписания содержались в законодательстве различной отраслевой принадлежности, а использование всей совокупности правовых средств вносит существенный вклад в дело противодействия коррупции в системе государственной службы. Учитывая изложенное выше, зарубежный опыт противодействия коррупции может и должен быть использован при создании комплекса правовых средств по противодействию ей.

Можно утверждать также, что для эффективного противодействия коррупции в системе государственной службы Республики Казахстан необходимо использовать всю совокупность правовых средств. Однако центральное место в механизме противодействия коррупции в системе государственной службы РК, как представляется, должно быть отведено именно административно-правовым средствам. Связано это с тем, что нормы административного права определяют режим осуществления государственной службы. Они же определяют режим публичного управления в целом, ими устанавливаются порядок предоставления публичных услуг гражданам и юридическим лицам, порядок взаимоотношения различных субъектов в сфере исполнительно-распорядительной деятельности.

К числу административно-правовых средств противодействия коррупции можно отнести: административные запреты, связанные с режимом государственной службы; средства урегулирования конфликта интересов на государственной службе; четкий должностной регламент государственного служащего; конкурсное замещение должности государственной службы; установление и обязательное использование кадрового резерва в системе государственной службы; обязательное установление альтернативы при выборе кандидатов при назначении на должность; испытание при поступлении на государственную службу; механизм согласования с подразделениями собственной безопасности кандидатур при назначении на ответственные должности государственной правоохранительной службы; определение статуса должности государственной службы, которая связана с коррупционными угрозами; социальные гарантии, связанные с режимом и статусом государственного служащего; аттестацию государственных служащих; поощрения и награждения государственных служащих; определение примерных этапов карьерного роста государственного служащего; отстранение от занимаемой должности государственной службы в случаях возникновения «конфликта интересов»; квалификационный экзамен; режим служебной дисциплины на государственной службе; административный контроль за служебной деятельностью государственных служащих; налоговый контроль за имущественным положением государственного служащего и членов его семьи; дисциплинарную и административную ответственность государственных служащих; механизм предоставления сведений о доходах, имуществе и обязательствах имущественного характера государственного служащего; оплату труда государственных служащих; ротацию кадров в системе государственной службы и др.

Еще одно средство, на которое следует обратить особое внимание, — это ротация кадров. Процедура ротации в системе государственной службы является одним из самых эффективных средств противодействия коррупции. И в этом случае, как представляется, было бы вполне целесообразно учесть зарубежный опыт, например, Германии, в которой на основании Закона «О борьбе с коррупцией» администрация органа, в котором осуществляется государственная служба, обязана вести непосредственное наблюдение за ситуацией, связанной с противодействием коррупции, определять наиболее уязвимые в коррупционном плане должности государственной службы, а также проводить мероприятия по предупреждению возможных коррупционных правонарушений. Подчеркнем, что

набор на такие должности осуществляется целенаправленно, подобранные служащие должны быть устойчивы в морально-психологическом плане, их, как правило, меняют каждые 5 лет. Китайская система ротации предусматривает перевод через определенные промежутки времени государственных служащих на работу в другую местность, на другую должность. Государственные органы КНР обязаны иметь некоторое количество вакантных мест для принятия должностных лиц в порядке ротации [7]. Названная практика, по нашему мнению, заслуживает внимания и может быть внедрена в механизм административно-правового регулирования ротации кадров в системе государственной службы РК.

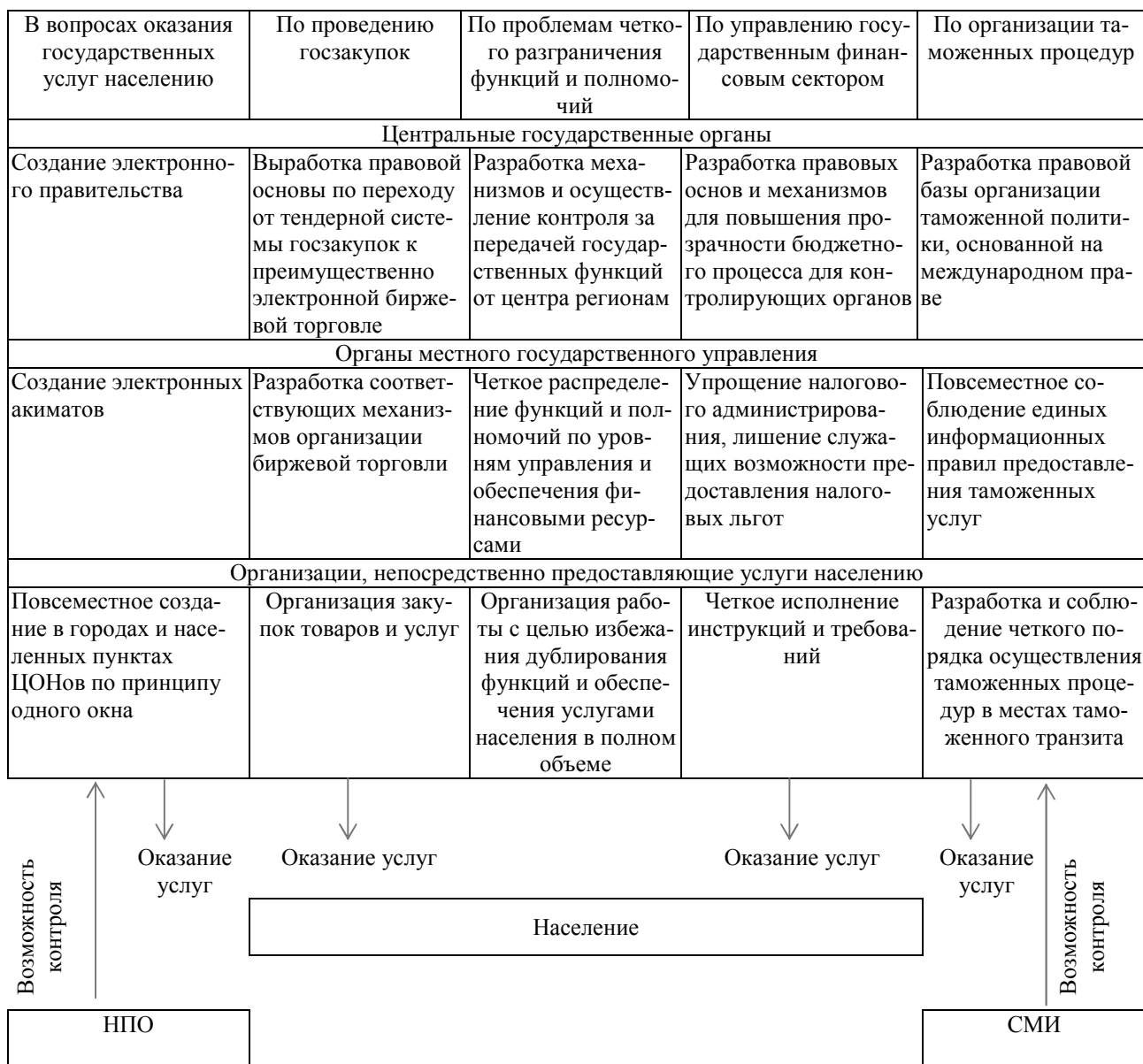

Рисунок. Комплексные меры по противодействию коррупции в системе государственной службы, основанные на исключении прямых контактов государственных органов с населением (составлено авторами)

Относительно низкое денежное содержание государственных служащих также не обеспечивает эффективность служебной деятельности. Хотя в последнее время положение значительно улучшилось, но в сравнении с зарплатой в коммерческих структурах, особенно в национальных компаниях, госслужащие получают значительно ниже. Необходимо существенно увеличить денежное содержание государственных служащих, что отчасти может способствовать предупреждению и пресечению коррупции в системе государственной службы. Однако лишь одним повышением денежного содержания государственных служащих проблему коррупции не решить. По нашему глубокому убежде-

нию, здесь нужен целый комплекс административно-правовых, социальных, экономических и информационных мероприятий.

В связи с этим в настоящее время необходимы разработка и осуществление целого комплекса разнообразных и последовательных мер административно-правового характера по предупреждению и пресечению коррупции в системе государственной службы РК, направленных, в первую очередь, на исключение прямого контакта государственных чиновников, работающих в органах, предоставляющих государственные услуги физическим и юридическим лицам. В этих целях предлагаем использовать разработанную авторами схему взаимодействия государственных служащих с населением, где показано, как на практике логично противодействовать коррупции, минимизируя прямые контакты (рис.).

Исходя из изложенного выше считаем, что прежде всего необходимо совершенствование нормативных предписаний, которые определяют административно-правовой режим работы исполнительных органов государственной власти, а также систематическое дополнение законодательства о государственной службе современными административно-правовыми средствами антикоррупционного характера.

Список литературы

- 1 Назарбаев Н.А. Послание Президента РК — Лидера Нации народу Казахстана. Стратегия Казахстан–2050: новый политический курс состоявшегося государств // Казахстанская правда. — 2012. — 14 дек.
- 2 Антикоррупционная стратегия Республики Казахстан на 2015–2025 годы. Указ Президента Республики Казахстан от 26 декабря 2014 года № 986 // [ЭР]. Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/>
- 3 Отчет с заседания Правительства Республики Казахстан // Казахстанская правда. — 2013. — 13 дек.
- 4 Закон Республики Казахстан «О борьбе с коррупцией» от 2 июля 1998 г. № 267-І (с изм. и доп. по сост. на 29.12.2014 г.) // [ЭР]. Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/>
- 5 Денисов С.А. Совершенствование уголовно-правовых средств противодействия коррупции в России на основании использования опыта Соединенных Штатов // Уголовная юстиция: состояние и пути развития: Материалы регион. науч.-практ. конф. — Тюмень: Изд.-полигр. центр «Экспресс», 2003. — С. 240–243.
- 6 Масловский В. Правовые меры борьбы с коррупцией: зарубежный опыт // Организованная преступность Дальнего Востока: общие и региональные черты: Учеб. пособие. — Владивосток, 2004. — 462 с.
- 7 Тудоровский Я. В Китае все по плану // Аргументы и факты. — 2011. — № 46 (1619).

Л.Н.Бурлаков, Т.С.Нұрышева

Мемлекеттік қызмет жүйесіндегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттыру факторы ретінде

Мақалада Қазақстан Республикасының сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатын іске асырудың негізгі бағыттары, шетелдердің мемлекеттік қызмет жүйесінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылды әкімшілік-құқықтық реттеу тәжірибесі, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың әкімшілік-құқықтық құралдары қарастырылды. Сонымен қатар мемлекеттік қызметшілердің халықпен өзара іс-әрекетінің тетігі баяндалды.

L.N.Burlakov, T.S.Nurysheva

Countering corruption in the public service as a factor in increasing the efficiency of public administration

The article discusses the main directions of anti-corruption policy of the Republic of Kazakhstan, the experience of administrative and legal regulation of combating corruption in the public service of foreign states, administrative and legal means of combating corruption, the proposes mechanism of interaction between government officials with the public.

References

- 1 Nazarbayev N.A. *Kazakhstanskaya pravda*, 2012, Dec. 14.
- 2 *Anti-Corruption Strategy of the Republic of Kazakhstan for 2015–2025*. Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated December 26, 2014 № 986, <http://adilet.zan.kz/>
- 3 *Kazakhstanskaya pravda*, 2013, Dec. 13.
- 4 *Law of the Republic of Kazakhstan «On Combating Corruption»* dated July 2, 1998 № 267-I (as amended as of 29.12.2014), <http://adilet.zan.kz/>
- 5 Denisov S.A. *Criminal justice: condition and ways of development*. Materials of regional scientific and practical conf., Tyumen: Publishing and printing center «Express», 2003, p. 240–243.
- 6 Maslowski V.V. *Organized crime of the Far East: general and regional features*, Vladivostok, 2004, 462 p.
- 7 Tudorovskiy Ya. *Arguments and Facts*, 2011, 46(1619).

K.S.Musilimova, A.N.Alzhanova

*Ye.A.Buketov Karaganda State University
(E-mail: aneka_001kz@mail.ru)*

Electronic government of the Republic of Kazakhstan: the history of formation and development

The article considers the history of formation and development of e-government in Kazakhstan. Integrated Information System Citizen Service Center is described more accurately, as one of the varieties of direction in functioning of e-government. Conclusion is given in the end that the implementation of e-government is an important element of administrative reform aimed at increasing the efficiency of the state administration. Prospect of Kazakhstan development is the task of Kazakhstan at the present stage — the concentration of efforts for transition to informational society through informational technology.

Key words: informational technologies, public administration, electronic services, individuals and legal entities' satisfaction, monitoring and quality evaluation, certification of workers, informational society.

The modern development of human civilization is characterized as a next stage in scientific and technical revolution — implementation in every sphere of Information and Communication Technologies (ICT) which change the way of people's living and construct the foundation and material base for transition to informational society, the society with high social and economic, political and cultural development.

Informational technologies of XXI are designed to solve the global complex problems in state politics sphere, social sphere, improve the organization of industrial processes and business structures.

A world-class cybernetic Glushkov Victor Mikhailovich set the question and developed the technology of electronic document management firstly in the USSR. The prototype of «electronic government» within the USSR was a project and ideology of Glushkov V.M.He was an initiator and a main ideologist in development and creation of Nationwide automated accounting system and information processing (NASI), designed for automated managing of the national economy of the USSR on the whole. He designed the theory of systems of distributed databases management (SDDM) for it.

«Electronic government» is a system of state management based on automation of the whole complex of management processes across the country and serving the purpose of significant increase of efficiency in state government and costs of social communications decrease for every member of the society.

«Electronic government» creation involves nationwide distributed system of public administration building implementing the full range of tasks decision connected with documents management and their processing.

The tasks of «e-government» are:

- optimization of providing government services to the public and business;
- support and empowerment of citizens self-service;
- growth of technological knowledge and skills of the citizens;
- increasing the level of participation of all voters in governance and country management;
- reducing the impact of geographical location factor.

«Electronic government» is not an addition or analogue of the traditional government, but it defines a new way of interaction on the basis of information and communication technologies (ICT) for the purpose of increasing the efficiency of providing public services.

Types of interactions «e-government»:

- between government and citizens (G2C, Government-to-Citizen);
- between government and business (G2B, Government-to-Business);
- between different branches of government (G2G, Government-to-Government);
- between government and employees (G2E, Government-to-Employees).

The automation of public authorities' activity is carried out within the «e-government» creation. Creating the information systems of state bodies is the main thing here which allows providing a citizen with electronic service which is necessary and rather actual for his/her everyday life and work. And the main idea of «e-government» in Kazakhstan is «providing the citizens with quick and qualitative access to electronic services of state bodies». Creation of «electronic government» should provide not only more effective and less

expensive administration but total change in interactions between the society and the government. Finally, it will lead to improving the democracy and increasing the responsibility of the authority to people.

The idea of «e-government» creating in Kazakhstan was announced at the annual Message of the President of the Republic of Kazakhstan March 19, 2004 «Towards the competitive Kazakhstan, competitive economy, and competitive nation» [1]. «The state program of forming «e-government» in the Republic of Kazakhstan for 2005–2007» was accepted on the 10th of November 2004» [2]. This was one of the first serious steps towards the development of high technological country.

Creation of «electronic government» in Kazakhstan is long-termed and its realization can be implemented only in several stages. The experience of the countries was studied where significant progress in development the technology of e-government was achieved: Korea, Singapore, Estonia and others. Taking into account the world experience, the implementation of «electronic government» in the Republic of Kazakhstan is carried out in four steps:

1. Informational step (2005–2006) — the publication and spreading the information. At this stage, a single point of access to all informational resources of state bodies and focus on the needs of the citizens and organizations, basing on the concept of life and business events. Within this stage, the informational services of all state bodies were placed at the portal up to the end of 2006;

2. Interactive step (2006–2008) — the service delivery by means of direct and inverse interaction between the government and the citizen. Within this step the mechanism of identification and authorization of the users with the purpose of providing the citizens with interactive services with the help of state bodies, the service of the citizens' appellations reception is implemented and the mobile version of the portal was put into operation;

3. Transactional step (2008–2010) — interaction by the way of performing the financial and juridical operations at the governmental portal. At this stage, mechanisms of citizens' applications through the portal to paid state services to perform financial transactions, through integration with payment gateway and banking information system were implemented;

4. Transformational stage (2010 to present days) — the creation of complex electronic services. Maximum efficiency in the providing the socially significant services.

But it is not enough to develop a program for its implementation for the realization of «e-government». It is also necessary to train people who are computer literate and have the access to ICT will be able to interact with the «electronic government» in any geographical point of the country.

The first stage in forming the informational society is a reduction of the informational inequality. To achieve this objective, the Agency of the Republic of Kazakhstan for informatization and communications developed a «Program for information inequality decrease for 2007–2009» [3]. The program is aimed to the deal with challenges on reducing the information inequality, characterized by different levels of computer literacy and unequal opportunities of access to modern communication technologies.

On the way to reducing informational inequality three important steps are needed to do. The first is training the population. The second is lowering tariffs on the Internet. The third is ensuring citizens' access to Internet resources.

State Program on forming «electronic government» is mainly focused on the formation of the basic infrastructure of e-government. The implementation of the concept of «electronic government» requires, at least, the following initial conditions:

- the appropriate level of computerization of state bodies;
- a certain level of market development of information and communication technologies in the country;
- the existence or the presence of IT professionals like customers represented by public authorities and suppliers of goods and services capable to realize assigned tasks;
- suitable legal and regulatory framework;
- a sufficient level of funding;
- the political will should be possessed not only by the head of state, but by all the participants in this process.

The portal of «electronic government» of the Republic of Kazakhstan is a reference and interactive web portal providing state services and services in electronic form and providing a single point of access to obtain the most relevant information on state services.

The portal of «electronic government» is developed for the Ministry of Transport and Communications of the Republic of Kazakhstan by the national operator in the field of Information Technology of the Repub-

lic of Kazakhstan JSC «National Informational Technologies», a subsidiary of JSC «National ICT Holding «Zerde».

The launch of the web portal of «electronic government» on the Internet — www.egov.kz took place on the 12th of April 2006. At the initial stage, it contained the materials about public services with information and reference character.

The web portal of «electronic government» is a practical mechanism for implementing the concept of providing public service by the principle of «one window». Currently, the informational services, covering the activities of the Ministry of Education and Science, Labour and Social Protection of Population, industry and trade, justice, finance, healthcare, energy and mineral resources, the Agency for Civil Service Affairs and the National Bank, are implemented at the portal. The services are provided as by public authorities, the General Prosecutor's Office, the Constitutional Council, the Tax Committee of the Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan, the National Security Committee and others, and by private enterprises «Kazpost» JSC, «NC «KazMunaiGas» JSC, «Kar-Tel» (Beeline), LLP «GSM Kazakhstan», «Kazakhtelecom» JSC (Kcell), and others.

The projects of «electronic government» include dozens of different information systems (IS), registers, state databases (SDB), hundreds of applications and services. This is IS «E-akimat» IP «E-Notary» IP «Electronic government procurement», SDB «Individuals», SDB «Legal Entities», SDB «Real Estate Registry», Unified system of electronic documentation of public authorities, Integrated IS «PSC», IP SDB «E-licensing», internet-portal of public authorities, gateway and payment gateway of e-government, and many others.

Let's examine the informational system PSC in more details.

The public service centers (PSC), providing public services to individuals and legal entities on the principle of «one window» were created in the regions, in the cities of Almaty and Astana to implement the President's Message to the people of Kazakhstan dated February 18, 2005 «Kazakhstan is on the way of accelerated economic, social and political modernization» [4] on the basis of Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated 05.01.2007 № 1 «On creation of public institutions — public service centers of the Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan» [5].

The government service is an activity of state bodies, aimed at meeting the needs of individuals and legal entities, which has particular character and carried on the addressing of individuals and entities.

In Kazakhstan the company «I-Teco» performs a large-scale project on automation the Public service centers. «I-Teco» is one of the leading IT companies in Russia in terms of turnover, growth rate, number of performed projects, specialists' skill.

The basis of all public service centers work is an integrated informational system (IIS) developed by the company «I-Teco» software-based Amdocs CRM 7.5. The system provides complex IT support for the process of providing public services to citizens. The main purpose of the implementation of IIS PSC is improving the quality and efficiency of public services provision. The services will be included in IIS PSC within the approving the way of its delivery at the state level, said the Head of the analysis and design of business processes «I-Teco».

Initially, only the services of the Ministry of Justice of Kazakhstan were provided at the PSC, and now other ministries and departments of the country joined the project. The PSC began provide the services of almost all ministries: transport, land relations, education, finance, environment, agriculture, economy and budget planning, etc. Such way provides a significant reduction in the costs of a system creation and its support solves the problem with the unification of services, allows using a single network PSC to provide all services. And finally, thanks to the citizens are not needed to think which agency or public authority issues a particular reference, but in any case he/she should be referred immediately to the PSC.

As a result of monitoring, the analysts came to the conclusion that the load of PSC is uneven; a lack of resources is the main problem for compliance with quality standards. According to recommendations, the experts primarily indicate a need to translate the most popular services in electronic format, as it is, in their opinion; will help to reduce the load of PSC.

In order to reduce costs the existing IT infrastructure of PSC is used at maximum. The use of so-called «smart client» will reduce the costs for work places support. In general, within the project solves the problem of unification of business processes in the national system of PSC, which will reduce the transaction costs in the future.

Data security is of special importance within the project. Serious steps in this direction were taken: data about citizens and organizations will not be discharged in IIS PSC. It tests the mechanism helping to obtain the data about the citizen (or organization) only when he/she addresses to PSC.

Experience on introduction IIS PSC in Kazakhstan is a valuable example of realization the function of control over the process of citizen servicing. The system allows tracking all actions of civil servants in each addressing of applicants. If the documents of the citizen are unreasonably delayed at any stage of the preparation, it is easy to identify who exactly stops it, and then figure out why it happened. IIS PSC has become a convenient and effective tool to fight the corruption, bureaucracy and red tape thanks to this transparency of the whole working process. Thus, at the initial stage the shortcomings of the work of PSC revealed and 250 employees received disciplinary action.

The main positive qualities of PSC became ensuring the equal access for all, the creation the opportunity to receive services of producing the documents of various organs at one place, the exclusion of the direct contact between documents performers and citizens.

The practice of operating system IIS PSC demonstrates how effective this mechanism of interaction with the public.

The Decree № 11 «On the transfer of public institutions — public service centers Registration Service Committee and legal assistance of the Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan management to local executive bodies» [6] was adopted on January 15, 2010 after two years of activity under the Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan in accordance with the request of the President, the Government of the Republic of Kazakhstan.

The transfer of authority was due to the fact that the local authorities work closely with the population and know the needs and requirements of residents better. Thus, the government body of PSC and the body carrying out towards him function of the subject of state ownership became akimats of regions, cities of Almaty and Astana. But the results of the monitoring showed that the quality of work of PSC during this time decreased significantly.

According to the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated 11.03.2011 № 249, the PSC were given for operating to Monitoring Committee of automation of public services and coordination of service centers of the Ministry of Communications and Information of the Republic of Kazakhstan [7].

Ministry of Communication and Information of the Republic of Kazakhstan the conversion of PSC to republican state-owned enterprises was planned to the end of 2011.

Republican state enterprise on the right of business «Citizen Service Center» of the Monitoring Committee of automation public services and coordination of service centers of the Ministry of Communications and Information of the Republic of Kazakhstan was created based on the Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated November 11, 2011 № 1325 «On some measures on optimization of the activities of public service centers» in order to improve the efficiency of public service centers[8].

According to this decision 25 republican state institutions of regions, cities of Astana and Almaty were reorganized by attaching them to the Republican state enterprise on the right of business «Public Service Center» of the Monitoring Committee of automation of public services and coordination of service centers of the Ministry of Communications and Information of the Republic of Kazakhstan.

The Ministry of Communications and Information of the Republic of Kazakhstan transformed into the Ministry of Transport and Communications of the Republic of Kazakhstan according to the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan «On further improvement of the system of government of the Republic of Kazakhstan» № 226 from 20.01.2012 [9].

The Ministry of Transport and Communications to improve the quality of public service delivery and further development of PSC implemented measures for their modernization, optimization of business processes of public service delivery and automation.

So, 28 PSC located in major cities, regional and district centers upgraded in 2011 and 224 PSC upgraded in 2012.

Modernization of PSC is characterized by the introduction of new information and communication technologies, business process optimization, reducing the number of required documents, the introduction of a barrier-free service.

14 PSC working in the mobile mode with departure to remote rural districts were launched in a pilot mode within the framework of execution of the task set by the Head of State to ensure the availability of public services to the general population, including people in remote settlements in all areas. There are over

10 thousand of such visits. 120,000 applications from people in remote areas accepted. They did not have to go to regional centers or cities to obtain the services.

In 2012, work of additional 56 similar PSC was organized. In 2013, 70 mobile PSC functioned, the chairman of the Monitoring Committee of automation services and coordination of PSC Ministry of Transport and Communications of the Republic of Kazakhstan marked.

In all regional PSC there is a trained employee who can help on e-government, to conduct a brief excursion into the e-government portal. When you receive a digital signature it is explained how to use it and what services you can get at home.

An informational Call-center of the Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan with a single free number has started to operate in the country. Call-center operators will consult on the list of required documents, time and cost of providing services; will answer any question about government services. The citizens can also report the complaints about unlawful actions of inspectors of PSC calling the free number.

Transition to new formats of work of Public service centers helped to improve the quality of public service delivery to the population and create tools for monitoring and quality assessment.

Improving the quality of public services is a strategic task set by the Head of State. The quality of delivery of public services should be steadily improved and perfected. An important component here is professionalism of civil servants. Their professionalism in this case is a timely and qualitative delivery of public services. In addition, public servants should have proper culture of communication with the consumers of these services. Therefore today it is not enough for us to determine only the standard of public services. It is necessary to provide qualitative functioning of the whole process of assist. In other words, a system of assessment is necessary. The assessment criteria are the availability, quality of public service delivery, timeliness, courtesy, the appeals process and providing public services in electronic form. Social surveys of consumers and statistics will be used for the evaluation. Independent experts and non-governmental organizations will be enlisted for the survey. Furthermore, the mentality change of civil servants is one of the conditions for improving public service. They are called to provide public services to citizens by the state. The level of public confidence in the civil service as a whole depends mainly on the competent execution of this task. The trust is not only civil servants' work evaluation criteria but indicator of their image in society. The assessment of branch employees of the enterprise has been made in order to determine the level of professional and qualification preparation and knowledge of current legislation of the Republic of Kazakhstan.

5552 employees of the following positions were certificated: inspectors and consultants, heads of departments and their deputies, heads of operating rooms, supervisors and mentors, workers of monitoring and control of the quality of public services, chief specialists of the storage sector, branch directors and their deputies, employees of office services.

4 411 (79 %) workers passed successfully and confirmed their qualification and 1 141 (21 %) workers didn't pass the test.

Special attention is paid to improving quality and service delivery of public services, new institutions of mentoring and supervising, introduced in PSC from 2012 perform a significant role. Staff training and development is provided by the Institute of mentoring (tutorship), and the main task of supervisors is timely and effective supervision and monitoring of technological processes of public services.

The independent monitoring of PSC activity and the quality of public services delivery is held annually as part of implementing of the Memorandum of Association of Legal Entities (ALE) «Civil Alliance of Kazakhstan». The results of the surveys showed the level of population trust increases. So, it counted 65 % in 2010, 76 % in 2011 and 81 % in 2012.

A large-scale work on launching the projects of specialized PSC on registration of vehicles and driver's licenses issuance was carried out to execute the paragraph 7 of the National Action Plan for implementation of the Message of the President of the Republic of Kazakhstan «Socio-economic modernization is main direction of development of Kazakhstan» dated January 27, 2012 in conjunction with the local executive bodies of Almaty, Astana and Karaganda, Mangistau regions.

This project was implemented successfully on the 7th of December, 2012 on the basis of branch № 3 «PSC» in Karaganda region.

Minister of Transport and Communications, Minister of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan and akim of Karaganda region participated at the opening of the first specialized PSC where services for the issuance of driver's license and vehicle registration are provided.

The time of service delivery is reduced significantly because of business process automation, integration of databases and information systems of state bodies and unification within the same complex of all the steps necessary to obtain these types of services.

It will be possible to register vehicles in specialized PSC within 1 hour, and it will take for about 2 hours to obtain a driving license in case of passing the theoretical and practical exams successfully.

Passing exams on knowledge of traffic rules takes place in a specialized PSC. A class for testing is equipped and automated circuit is built, which is equipped with special sensors and video cameras. Electronic system for monitoring and evaluation driving skills records all stages of the examination, excluding the human factor when deciding on the results of the practical examination.

It should be noted that PSC operators and the traffic police are involved in the course of providing services, but their responsibilities are clearly defined: center operators receive the necessary documents, and traffic police certificate the units, manufacturing driver's licenses and registration certificate. Thus it eliminates the direct contact citizens with performers, responsible for the production of documents.

January 10, 2013 a grand opening of a similar PSC in Almaty with the participation of Head of State N.A.Nazarbayev was held.

May 31, 2013 the opening of a specialized PSC in Aktau took place, and in September 2013 a dedicated PSC in Astana opened.

The idea of creating PSC was progressive, convenient for citizens and for the state, which demonstrated its value in practice. Every citizen who applies for public services, receives all the necessary information and documents in a «single window» and does not think in what authorities he/she needs to address, what documents collect and the most important how much time will be spent to get each of the required documents.

The introduction of «electronic government» is an important element of administrative reform aimed at improving the efficiency of public administration. Firstly, it provides transparency in government procedures, reduces the level of corruption. Secondly, it reduces the state costs of the government apparatus and simultaneously increases the social level of civil servants. Thirdly, the professionalism and the coefficient of efficiency (CE) of employees' activity are improved. Fourthly, it allows not spending much time on procedures such as payment of taxes, registration and preparation of various documents. Created web-portal offers over a thousand information services of state bodies. These services increase every year. Electronic document management is implemented at the Presidential Office, Government, Parliament, some ministries and departments. Now it is possible to send tax returns declaration via the Internet, to apply for government purchases electronically, virtual receptions function.

During its existence, e-government of the Republic of Kazakhstan overcame four stages of formation and development, it was accepted positively and appreciated highly by the international community; a high position at international and national ratings, nominations at contests prove it. The degree of development of Kazakhstan's e-government is assessed as «developing» (emerging leaders) and is considered one of the most successful.

Kazakhstan task at modern stage is to concentrate the efforts for transition to informational society through informational technologies.

In our country, only one of the components of informational society was accentuated; it is the formation and development of e-government, which has been successfully implemented. However, the problem of informational society is broader than just the development of e-government and the telecommunications industry.

References

- 1 Послание Президента Республики Казахстан Н.А.Назарбаева народу Казахстана. «К конкурентоспособному Казахстану, конкурентоспособной экономике, конкурентоспособной нации» от 19 марта 2004 г. // [ЭР]. Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/K040002005_
- 2 Указ Президента Республики Казахстан «О Государственной программе формирования «электронного правительства» в Республике Казахстан на 2005–2007 годы» № 1471 от 10 ноября 2004 г. (утратил силу) // [ЭР]. Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/U040001471_
- 3 Постановление Правительства Республики Казахстан «Программа снижения информационного неравенства в Республике Казахстан на 2007–2009 годы» № 995 от 13 октября 2006 г. (утратил силу) // [ЭР]. Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/P060000995_
- 4 Послание Главы государства народу Казахстана «Казахстан на пути ускоренной экономической, социальной и политической модернизации» от 18 февраля 2005 г. // [ЭР]. Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/K050002006_

5 Постановление Правительства Республики Казахстан «О создании государственных учреждений — центров обслуживания населения Министерства юстиции Республики Казахстан» № 1 от 05.01.2007 г. // [ЭР]. Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/P070000001_

6 Постановление Правительства Республики Казахстан «О передаче государственных учреждений — центров обслуживания населения Комитета регистрационной службы и оказания правовой помощи Министерства юстиции Республики Казахстан в ведение местных исполнительных органов» № 11 от 15 января 2010 г. // [ЭР]. Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/P100000011_

7 Постановление Правительства Республики Казахстан «О передаче ЦОН в ведение Комитета по контролю автоматизации государственных услуг и координации деятельности центров обслуживания населения Министерства связи и информатики РК» № 249 от 11.03.2011 г. // [ЭР]. Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1100000249>

8 Постановление Правительства Республики Казахстан «О некоторых мерах по оптимизации деятельности центров обслуживания населения» № 1325 от 11 ноября 2011 г. // [ЭР]. Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1100001325>

9 Указ Президента Республики Казахстан «О дальнейшем совершенствовании системы государственного управления Республики Казахстан» № 226 от 20.01.2012 г. // [ЭР]. Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/U090000832_

Қ.С.Мүсілімова, А.Н.Әлжанова

Қазақстан Республикасының Электрондық үкіметі: қалыптасу және даму тарихы

Мақалада Қазақстандағы Электрондық үкіметтің қалыптасу тарихы мен дамуы талқыланды. Электрондық үкіметтің қызметінің бір бағыты ретінде Халыққа қызмет көрсету орталығының интеграцияланған ақпараттық жүйесі сипатталған. Қорытындылай келе, Электрондық үкіметті енгізу — бұл мемлекеттік басқару тиімділігін арттыруға бағытталған әкімшілік реформаның маңызды элементі деген тұжырым жасалды. Қазіргі кезеңдегі Қазақстанда даму келешегі болып ақпараттық технологиялар арқылы ақпараттық қоғамға көшу үшін күш салу міндеті табылады.

К.С.Мусилимова, А.Н.Альжанова

Электронное правительство Республики Казахстан: история становления и развития

В статье рассматривается история становления и развития электронного правительства в Казахстане. Более подробно описывается интегрированная информационная система «Центр обслуживания населения», как одна из разновидностей направления функционирования электронного правительства. В заключение дается вывод о том, что внедрение электронного правительства — это важный элемент административной реформы, направленный на повышение эффективности государственного управления. Задача Казахстана на современном этапе, отмечено авторами, — концентрация усилий для перехода к информационному обществу через информационные технологии.

References

1 Message of the President of the Republic of Kazakhstan N.A.Nazarbayev. «Towards competitive Kazakhstan, competitive economy, competitive nation» dated March 19, 2004, http://adilet.zan.kz/rus/docs/K040002005_

2 Decree of the President of the Republic of Kazakhstan «On State program of formation of» electronic government «in the Republic of Kazakhstan for 2005–2007» № 1471 November 10, 2004, http://adilet.zan.kz/rus/docs/U040001471_

3 The decision of the Government of the Republic of Kazakhstan «Program for informational inequality decrease in the Republic of Kazakhstan for 2007–2009» № 995 October 13, 2006, http://adilet.zan.kz/rus/docs/P060000995_

4 Message of the President to the Nation «Kazakhstan on the way of accelerated economic, social and political modernization», February 18, 2005, http://adilet.zan.kz/rus/docs/K050002006_

5 Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan «On creation of public institutions — public service centers of the Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan» № 1 05.01.2007, http://adilet.zan.kz/rus/docs/P070000001_

6 Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan «On the transfer of public institutions — public service centers Registration Service Committee and legal assistance of the Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan management to local executive bodies» № 11 January 15, 2010, http://adilet.zan.kz/rus/docs/P100000011_

7 Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan «On the transfer of PSC to the Committee for the control automation of public services and coordination of service centers of the Ministry of Communications and Information» № 249 11.03.2011, <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1100000249>

8 Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan «On some measures on optimization of the activities of public service centers» in order to improve the efficiency of public service centers» № 1325 of November 11, 2011, <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1100001325>

9 The Decree of the President of the Republic of Kazakhstan «On further improvement of the system of government of the Republic of Kazakhstan» № 226 from 20.01.2012, http://adilet.zan.kz/rus/docs/U090000832_

МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ТЕОРИЯСЫ МЕН ТАРИХЫ

ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА

ӘОЖ 321.017 (575)

З.К.Аюпова¹, Д.Ө.Құсайынов²

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті;

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы
(E-mail: zaure567@yandex.kz)

Қазақстан Республикасындағы саяси жүйені жетілдірудің құқықтық негіздері мәселесіне

Мақалада көп партиялықты, өкілдік демократияны, сонымен қатар ұлттық идеологияны жетілдірудің конституциялық негіздері қарастырылған. Авторлардың ойынша, осы факторлар жаһандану кезінде мемлекеттілікті нығайтудың негізі болып есептеледі, жазу барысында авторлар еліміздің таңдаулы мемлекеттанушыларының еңбектеріне сүйенген.

Кілт сөздер: саяси жүйе, саяси партиялар, көп партиялылық, ұлттық элита, ұлттық идеология, мемлекеттілікті жетілдіру, мемлекеттік билік, мемлекеттік аппарат, құқықтық негіздер, құқықтық тетіктер.

Әлемде болып жатқан демократиялық үрдістерге жауап бере отырып, қазақ елі өзінің мемлекеттігін одан әрі қарай дамытудың ауадай қажет екендігін мойындайды. Еліміздегі демократиялану процестерінің әсерінен көп партиялық саяси жүйе пайда болып, қазіргі еліміздің заң шығарушы органы — Парламентте үш партия өкілдерінен тұрады. Бірақ бұл жеңіске біз бірден қол жеткізген жоқпыз, белгілі дәрежеде тәжірибе мектептерін бастан кештік. Сонымен қатар көп партиялы жүйенің кемшіліктерінің бірі — ұсақ, бір-бірін қайталайтын партиялардың да өмір сүре беретіндігі болса керек. Алайда жалпы партиялар саны қанша деген мәселе бірінші орында ешқашан тұрған емес, маңыздысы, мемлекеттік органдарды құруға шынайы қатыса алатын партиялардың саны қанша және олардың саяси бағыты қандай деген мәселе болмақ. Бұл мәселеде көп партиялы жүйе және партиялардың көптігі туралы екі мәселені бір-бірінен ажыратып қарағанда ғана белгілі бір нәтижеге қол жеткізуге болады. Қазақстан тәуелсіздігін алғалы бері бұрынғы кеңестік бір партиялы жүйеден эволюциялық жолмен көп партиялы жүйеге қарай даму жолына бет бұрды. Оған дәлел ретінде Елбасының 2000 ж. Қазақстан халқына Жолдауында айтылған: «Өткен он жылдың ішінде біз еркін сайлау өткізілетін, он алты саяси партия жұмыс істеп жатқан, оның төртеуі Парламентте өкілдік ететін қоғам құрдық. Екі жарым мыңнан астам үкіметтік емес ұйымдары бар қоғам құрдық. Кәсіпқой екі палаталы Парламенті мен тәуелсіз сот жүйесі бар қоғам құрдық» деген сөз жолдарын келтірсек болады [1]. Олай болса, біз қазір Қазақстанда демократиялық тұрпаттағы саяси жүйенің жағдайына қалай қараймыз? Ізденуші ретінде мемлекеттік биліктің жоғары органдарының қызмет саласын терең зерттеген сайын, шешімін таппаған көптеген мәселелер мазалап, соғұрлым өткір, қиын сұрақтар туындайды. Республиканың саяси жүйесі, мемлекеттің қазіргі даму сатысы әлі де өтпелі сипатқа ие болып отырғаны баршаға белгілі жағдай.

Осы мәселе жайлы академик М.Т.Баймаханов 1994 ж., партиялар енді қалыптасып келе жатқан кезеңде, мынадай ой білдірген екен: «Құқықтық мемлекетке өту бұрын өмір сүрген бір партиялық жүйеден міндетті түрде ажырауды және біртіндеп көп партиялы жүйені қалыптастыруды көздейді. Бір партиялық жүйе, әдетте, заң үстемдік құратын тәртіп құру мен сақтау мүмкіндігін жоққа шығарады. Өзінің сипатына орай, алдымен, ол жекелеген асыра пайдалануға алып келсе, уақыт өте келе — тәлкек пен заңсыздыққа алып келеді. Көп партиялы жүйенің бір партиялыққа қарағанда,

сөзсіз, бір артықшылығы бар: әрбір партияның, әсіресе парламентте көпшілік орынға ие және үкіметті құратын партияның әрекеттері — қалған партиялардың қатаң қарауында болады және оның заңды кішігірім бұзуының өзі жария болып, сынға ұшырайды» [2]. Сонда партиялық жүйенің қаншалықты маңызға ие екендігін білу үшін мынадай бір анықтаманы айтып өткіміз келеді, заң саласында мемлекет нысанын сипаттау үшін «саяси режимнің мемлекеттік басқару амалдары мен тәсілдерінің жиынтығы тұрғысында тар мағынасы да, сонымен бірге жеке тұлғаның демократиялық құқықтары мен саяси бостандықтарының кепілді деңгейі, ресми конституциялық және құқықтық нысанның саяси шындыққа сәйкес келу дәрежесі, билік құрылымдарының мемлекеттік және қоғамдық өмірдің құқықтық негіздеріне қарым-қатынасы сипаты тұрғысынан алғандағы кең мағынасында да маңызы зор», дейді Ресейдің белгілі мемлекеттанушысы В.Лазарев [3]. Ал, саясаттанушылар оны «бұл мемлекеттік билікті жүзеге асыру әдістері мен құралдарының жиынтығы» деп түсіндіреді [4]. Жалпы, осы «саяси режим» термині мемлекет конституцияларында мүлдем дерліктей қолданылмайды және біздің еліміздің Негізгі Заңында да бұл термин көрсетілмеген. Оның орнына барлық конституцияларда саяси режимге қатысты мәселелерді реттейтін нормалар қарастырылады. Мұндай норма біздің қолданыстағы заңнамада да бар. Саяси режимге «билікті жүзеге асыру процесінде қалыптасатын және үстемдік құрушы саяси идеологияға және қоғамның саяси мәдениеті деңгейіне негізделетін қоғамдық қатынастардың жиынтығы» ретінде анықтама беруге болады [5]. Кейде «мемлекеттік режим» ұғымы да қолданылады, ол мемлекеттік билікті жүзеге асыру нысандары мен әдістерінің жиынтығын және бұл процеске ел азаматтарының қатысуын білдіреді.

Негізі, елде орын алған саяси режимнің сипатын анықтау күрделі екені белгілі, өйткені әр түрлі саяси күштер мен саяси қозғалыстар оны түрлі түсіндіреді. Мұндай жағдайда партиялық жүйенің даму дәрежесі, мемлекеттік билік органдары арасындағы қарым-қатынас, мемлекеттік органдар мен қоғамдық бірлестіктердің халықпен байланысы, үстемдікті идеологияның сипаты немесе оның мүлдем болмауы, қоғамның саяси және құқықтық мәдениет деңгейі, ел басшысының жеке тұлғасы, діннің ықпалы сияқты көптеген факторлар маңызға ие болады. Сонда, президенттік басқару нысаны мен біртұтас мемлекеттік құрылыс нысанын Конституцияда бекіту Қазақстан мемлекеттілігінің сыртқы нысаны туралы көрініс бергенімен, мемлекеттің толық сипаттамасы үшін, оның ел өмірінің саяси билігіндегі қандайда бір институттарының, түрлі демократия институттарының рөлі мен адамның саяси процестегі орны жеткіліксіз болады. Аталған институттар «саяси режим» деген ұғымның аясына кіреді.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаев біздің қоғамдағы саяси жетілдіру сипаты мен демократияны орнықтыру жайында мынадай тұжырым жасайды: «Қазақстан ТМД-ның өзге елдері сияқты өтпелі кезеңдегі мемлекет болып табылады. Әлем мұндай жағдайда барлық институттар, ең алдымен, саяси институттар ұзақ эволюциялығымен сипатталатындығын түсінуі қажет. Біз жетілдірудің жалпы сипатта болуын мойындауымыз қажет, бұл орайда саяси трансформацияның қарқыны қоғамның экономикалық, әлеуметтік, мәдени, психологиялық салаларының трансформациялану мүмкіндігіне тәуелді. Тиісінше, саяси жаңарудың жылдамдығы мен ауқымы, ең алдымен, әрбір мемлекет пен қоғам үшін әр түрлі болып келетін тұрақтылық әлеуетіне қарай беріледі [6]. Иә, өтпелі кезеңдегі қоғамда жағдай жылдам өзгеріске ұшырап отырады, тіпті алдыға қойылған мақсат-міндеттерді іске асыру тәсілдері бір-бірімен қайшылықта да болып жатады. Қоғамдағы саяси реформалар қазірде әлеуметтік-экономикалық жетілдіруден көш кейін келе жатқандығы да шындық. Еркіндік, теңдік, демократия идеалдары үшін күреспей тұрып, егер олар Конституцияда жария етілсе де, құқықтық мемлекет құру мүмкін емес. Сондықтан «күшті азаматтық қоғам — бұл саясиленбаған қоғам емес, ал саясатқа белсенді және ақылмен қатысу арқылы өзінің келешекте үйлесімді қалыптасуын қорғау мақсатында саяси процестердің тетіктерін толықтай бағындыратын қоғам» [7; 209]. Құқықтық мемлекет, демократиялық режим қалыптастыру — қоғамның алдында бірінші кезектегі міндетті — қажетті құқықтар мен бостандықтармен қорғалған жеке тұлғаны қалыптастыру міндетін қояды. Саяси режимнің Қазақстан Республикасының Конституциясында реттелу мәселелерін қарастырар болсақ, оның Негізгі Заңда әр түрлі жақтары көрсетілгенін байқауға болады, атап айтқанда: биліктің халыққа тиесілі болуы — мемлекеттік биліктің бірден-бір бастауы — халық (3-б. 1-т.); биліктің бөлінуі (3-б. 4-т.); саяси плюрализм (5-б. 1-т.); азаматтардың саяси құқықтары мен бостандықтары, олардың саяси өмірге өз беттерінше қатысу мүмкіндіктері (23, 32, 33-б.). Осылайша, Конституцияда Қазақстан Республикасында демократиялық саяси режимнің белгілері жеткілікті бекітілген дей аламыз. Алайда, уақыт көрсетіп отырғанындай,

Қазақ ССР-інің 1977 ж. және 1978 ж. Конституцияларының мазмұны қағаз жүзінде демократиялы болғанымен, демократиялық институттар іс жүзінде орын ала бермейтін. Сондықтан саяси режимнің сипатын анықтаған кезде конституциялық нормалардың іс жүзінде қалай жүзеге асырылатынын да талдау қажет демекпіз.

Сайлау демократиялық нысанның орталық институты болып табылады. Сонда демократиялық сайлау дегеніміз не? Ол, ең алдымен, бәсекелі нысанда болуы тиіс. Демократиялық елдерде сайлау кезең-кезеңімен жүргізіледі, оларда президент өмір бойы басқаруға сайланбайды. Демократиялық сайлау — бұл өмір сүру үшін күрес емес, керісінше, халыққа қызмет ету құқығы үшін жарысу. «Сайлау — бұл билікке жетер кілт. Сайлаудың мақсаты — ең үздіктердің басқаруы», — деген А.Котовтың анықтамасы сайлаудың мақсатын айқындап береді [8]. Партия жүйесі мен көп партиялықтың қалыптасуына түрлі деңгейдегі өкілдік органдарды сайлау үлкен ықпал жасайтындығы белгілі нәрсе. Өздерін партия деп атайтын қоғамдық бірлестіктер үшін сайлау олардың қоғамдағы шынайы салмағы мен беделін анықтап береді. Бұл көзқарасымызды мынадай тұжырымдар арқылы дәлелдеп көрсетуге болады. Елімізде 2007 ж. 21 мамырда өз күшіне енген Конституциялық заңға сәйкес, Парламент депутаттарын сайлаудың пропорционалды жүйесі енгізілді, ол саяси партиялардың рөлін арттыруға, олардың бәсекеге қабілеттілігін күшейтуге бағытталады деп айтылды. М.Әшімбаев 2007 ж. реформа туралы «Казахстанская правда» газетіне берген сұхбатында, «Депутаттарды сайлаудың мұндай жүйесін енгізу өте түбегейлі өзгеріс емес пе?» деген тілшінің сұрағына: «Егер біз Қазақстанда дамыған демократиялық жүйе құрғымыз келсе, онда саяси партияларды нығайтуымыз және рөлін көтеруіміз қажет. Пропорционалды жүйе Қазақстанда саяси мәдениетті біртіндеп қалыптастыратын болады... мажоритарлық жүйе елімізде шынайы көп партиялықты объективті түрде шектейді. Пропорционалды жүйе сайлаушылардың белгілі бір қолдау деңгейіне ие барлық негізгі саяси күштер өкілдік етуіне жәрдемдеседі», — деген еді [9]. Ендеше, содан бері қарайғы саяси өмірімізде қандай өзгерістер, ұтыстар мен ұтылыстар болғанын бағамдап көргенде, әсілі, сайлаудың екі негізгі мүмкіндігі бар екендігі белгілі, біріншісі көпшілік дауыспен сайлану (мажоритарлық сайлау жүйесі), екіншісі, пропорционалдық өкілдік (мысалы, партиядан, облыстан өкілдік).

Бұрынғы норма бойынша жай көпшілік дауыс, яғни 50 пайыз және бір дауыс, жинаған үміткер сайланған болып есептелетін. Әдетте, мұндай жүйе екі партиялы жүйесі бар елдерде болады. Жеңіп шыққан үміткер айтарлықтай басым тұрмаса, сайлаушылар дауысының 49 пайызының жоғалуы бұл жүйенің кемшілігі болса, тәуелсіз үміткерге сайлануға мүмкіндік беруі, сол арқылы партияны емес, жеке тұлғаны таңдауы бір артықшылығы деуге болады. Ал, енді енгізілген пропорционалды жүйеге келер болсақ, мандаттар партия жинаған дауыс санына тура пропорционалды түрде бөлінеді. Бұл жүйе парламентте партиялардың өкілдік етуімен ерекшеленеді. Сайлау жүйесінің біздегі таңдап алынған түрі жайында Қ.Тоқаев: «Мәжілісті жасақтаудың жаңа қағидаты — Қазақстанның демократиялық дамуындағы үлкен прогресс. Сөз шынайы парламентаризм жөнінде болып отыр. Өйткені жеңіске жеткен партиялар елдің заңнамалық органында халықтың басым бөлігінің мүдделерін білдіруге және тиімді қорғауға мүмкіндік алады. Сайлауға тек қана партия атынан түсу — елдегі саяси күштердің танымалдық деңгейі мен ықпалы, халық арасындағы беделін нақты сараптауға мүмкіндік береді», — дейді [10]. Бірақ, біздің ойымызша, бұл жүйенің де өз кемшілігі бар. Сайлаушы жеке тұлғаны емес, тек партияны таңдайды. Бұл жүйе белгілі бір дәрежеде өкілді жеке жауапкершілігінен де айырады. Мысалы, 1993 және 1995 жж. Ресейде Мемлекеттік думаға сайлау барысында екі рет осы пропорционалды жүйе қолданылып, сарапшылар бұл жүйенің тағы бір кемшілігін ашып берген еді. Өйткені 6–10 % деңгейіндегі жоғары пайыз партиялардың пропорционалды өкілдік ету қағидасын бұрмалайды [11]. Ал, батыстың демократиялық стандарттары деңгейіндегі «пайыздық деңгейді» (2–5 %) қолдану басқа бір қиындықты туындатады екен. Оған бір ғана мысал ретінде Ресейдегі В.В.Жириновский партиясының сайлаудағы жеңісін айтуға болады. Тағы бір айта кетер жайт, егер бір партия сайлауда абсолютті дауыс санын жинаса, онда парламент бір партиялы болмауы үшін екінші орында келе жатқан партия автоматты түрде 10 пайыздық квотаға ие болады (мысалы, осындай тәжірибе Ресейде қолданылады).

Қоғамда әлі өркениетті нысанда көп партиялық жүйе қалыптаспаған және халықтың саяси немқұрайдылығы күшті болған жағдайда, тек қана пропорционалды сайлау жүйесін ғана пайдалану депутаттардың сайлаушылардан алыстап кетуіне алып келуі мүмкін деген саясаттанушылардың көзқарасы біздің қоғамда нәліктен бір партиялы жүйенің орын алып отырғанын белгілі дәрежеде ашып береді. Себебі көп партиялық жағдайда ғана «пропорционалды жүйе дауыс беру нәтижелерін

анықтауда барынша демократиялық нысан болып табылады, өйткені оның негізінде сайланған органдар өкілдік сипатқа ие болады» [12; 20]. «Мажоритарлық» үлгі таза күйінде Англияда көрініс тапқан, ол жерде салыстырмалы түрде көпшілік дауысқа ие болған үміткер депутат болады, ал оның бәсекелестеріне дауыс берген сайлаушылар заң шығарушы органда өкілдерінің болу мүмкіндігінен айрылады. Ол екі партияның тұрақты өмір сүруіне сүйенетін үкіметтің тұрақтылығына алып келеді. Ал, американдық жүйеде республикалық және демократиялық билікті ауыстыратын негізгі екі партия арасын бөліп тұратын сайлау жүйесі қарастырылған. 1958 ж. қабылданған француз үлгісі, ағылшын үлгісіне қарағанда, мажоритарлық белгілері анағұрлым икемдірек. Францияда негізгі айырмашылық сайлау тетігінен көрінеді: бірінші турда абсолютты көпшілік дауыс жинамаған, бірақ, басқаларына қарағанда, көбірек дауыс жинаған екі партия өз үміткерлерін екінші турға шығарады, бұл турда көпшілік дауыс жеткілікті болады. Президенттік басқару жүйесімен бірге бұл үлгінің айтарлықтай икемділігін байқауға болады. Президенттік блок жеңіске жетсе, атқарушы билік қажетті өкілеттіктерге ие болады, ал президентке қарсы күштер жеңіске жетсе, демократиялық күштердің жұмыс істеуіне қажетті кепіл сақталып қалады. Соңғы жылдардың тәжірибесінен көрініп отырғанындай, ағылшын және француздық сайлау жүйелері осы мемлекеттерде салыстырмалы түрде алғанда саяси тұрақтылықты қамтамасыз етіп отыр. Қалай болғанда да, «мажоритарлық жүйеге қарағанда, пропорционалдық жүйе халық мүддесін толығырақ есепке алады деп саналғанымен де, мажоритарлық жүйенің артықшылығы — ол қоғамдық проблемаларға тереңірек үңілуге қабілетті болуында» [12; 22]. Себебі саяси партиялар қоғамдық өмірдің ерекше бір саласына жатады. Азаматтық қоғам ұғымына берілетін ғылыми анықтамаларда оның негізгі бір белгісі саясаттың болмауы деген көзқарас бар. Бұл пікірді жақтаушылар саясат — бұл мемлекеттің ісі және оның органдарының қызметіне байланысты, дейді. Ал, С.Оспановтың пікірі бойынша: «Азаматтық қоғамды құратын халық белсенді болмаса — жекелеген индивидтер саясатқа белсенді қатысатын азшылық тарапынан жасалатын әр түрлі сипаттағы қысымға шыдап та келген, шыдай да бермек» [7; 209]. Даму жолындағы елдердің қазіргі заманғы саяси тәжірибесі көрсетіп отырғанындай, билік құрылымдарының саяси және құқықтық мәдениетке қарым-қатынасы сол қоғам өміріндегі саяси режимді айқын сипаттайды. Академик Ғ.Сапарғалиев ол туралы былай дейді: «Парламентарлық республика құру саяси процесте шынайы тұғырға ие, қалыптасқан саяси партияларсыз, сондай-ақ өзін-өзі басқару органдарының жүйесі болмай тұрып, мүмкін емес. Басқаша айтқанда, парламенттік демократия қалыптасқан көп партиялы жүйе болғанда ғана мүмкін болады. Елдің саяси өмірінде атсалысуға қабілетті, қоғамдық пікір қалыптастыратын күшті саяси партиялардың болмауы, сондай-ақ азаматтардың конституциялық шеңбердегі таным-түсінігі мен тиісті тәртібінің жеткілікті деңгейде болмауы Қазақстанда парламенттік басқару нысанын қолдануға жол бермеді» [13].

Осыған байланысты «Қазақстандағы қазіргі заманғы конституциялық процестің ерекшелігі — оның субъектілері толыққанды саяси партиялар емес, ал мемлекеттік билік институттары болғандығы» деген Б.Майлыбаевтың сөзімен келіспеуге болмайды [14]. Сондықтан бүгінгі күн талабына сай, өзара әрекет жасау жүйесі тұтас партия жүйесін құрай алатын саяси партиялар құру қажет. Бүгінде Қазақстанда қазақстандық көп партиялықтың қалыптасуы үшін негіз қалаушы саяси және экономикалық элитаның ықпал жасауы туралы мәселенің маңызы зор. Демократиялы батыс елдеріндегі заң шығарушы биліктің жоғары тиімділікпен қызмет етуі, ең алдымен, партиялардың күштілігімен қамтамасыз етіледі. Тиісті парламенттік фракцияға кіретін депутаттар сол партия дайындаған заңдардың жобаларына қарсы дауыс бермейді. Олай болмаған жағдайда келесі парламенттік сайлауда партиялар оларға қолдау көрсетпейді, сөйтіп, оларға өз беттерінше сайлануға тура келеді. Ал, мұндай жағдай табысқа қол жеткізуді азайтады. Себебі батыстағы электораттың басым көпшілігі үміткердің партияда мүше болуына баса назар аударып, соған бағдар жасайды. Біздің елде партиялардың қазақстандық электоратқа ықпал жасауы бүгін-ертең қолға алынады деп болжам жасай алмаймыз. Н.Назарбаев 1992 ж. «көп партиялық жүйе жасанды қалыптаспайды, ал қоғамның әлеуметтік-экономикалық біртұтастығының нарық пен халықтың негізгі тобының мүдделерін айқындау жолына қарай табиғи бұзылуы есебінен оған шынайы негіз қаланғанда орын алады» деп айтқан екен [15]. Бірақ ол кезде бұл процесті бір нәтижеге жеткізуге мүмкіндік болмады. Экономикалық және әлеуметтік жетілдіру жүргізу қарқынын тежеген заң шығару саласындағы кемшіліктер атқарушы биліктің елдегі орын алған дағдарыстың алдын алу үшін әрекет жасауына түрткі болды. Ал, қазір парламентте толыққанды көп партиялы жүйенің болмауы біздің қоғамдағы өтпелі кезеңдегі онсыз да күрделі қиындықтарды тереңдетіп жіберді.

Негізінде заң шығарушы және атқарушы билік арасындағы қарама-қайшылықтар әдеттегі демократиялық мемлекеттерде партия тетігі арқылы шешімін табады, әзірге Қазақстанда мұндай тетік енді ғана пайда бола бастады. Партия өкілдерін билік құрылымынан, ең алдымен, заң шығару органынан аластау билік жүйесінің ішкі байланысын жоғалтып алуға алып келуі мүмкін. Ол, өз кезегінде, үкімет саясатының ішкі бірлігінің жетімсіздігіне алып келеді, оның салдарын қазір байқап та отырмыз. Біздің айтарымыз, президенттік биліктің демократиялық үлгісін дамыту жолында бір-бірімен бәсекеде болатын саяси партиялар мен бірлестіктердің қызметін белсенді ету елеулі рөл атқарары сөзсіз. Қоғамды демократияландырудағы мақсат — көп партиялы жүйені қалыптастырумен бірге, азаматтардың саяси өмірге араласуын да қолдау болмақ. Бұл мәселелердің шешімін табуға қол жеткізуге бола ма? 1998 ж. өзінде Мемлекет басшысы Н.Назарбаев Қазақстан халқына Жолдауында негізгі 7 бағыт бойынша саяси және конституциялық реформа жүргізуді ұсынған болатын, олар: «сайлау, парламенттік реформа, саяси партиялар, үкіметтік емес ұйымдар, сот жүйесі, баспасөз бостандығы, әйелдер жағдайы» [16]. Президенттің бұл ұсынысына қолдау көрсетудің бір жолы сол кездегі Парламенттің 1998 ж. 7 қазандағы «Қазақстан Республикасы Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заңды және одан кейін 2007 ж. Конституциялық реформа жүргізу туралы заңды қабылдауы болды.

Қазақстан Республикасының Конституциясы — бұл өз кезеңіндегі құжат. Ол Қазақстанның өтпелі кезеңдегі даму жолын ескере отырып жасалған. Ал өтпелі кезең мен оның мерзімі туралы біздің қоғамымызда әлі бір түйінге келген көзқарас, пікір жоқ екендігін жоғарыда атап өткен болатынбыз. Конституцияға енгізілген өзгертулер мен толықтырулар мемлекеттің экономикалық, қоғамдық құрылымының тұрақтылығын қамтамасыз ету тетіктерін жасауға бағытталды. Дегенмен, әлі қоғам өмірінде шынайы жүзеге аспаған, бірақ Негізгі Заңда жария етілген қағидалар бар. Ол Қазақстан Республикасы Конституциясының болашақтағы әлеуеті жайлы ойды тұжырымдауға жол ашады. Соңғы өзгертулер өз деңгейінде, талапқа сай жұмыс істеп жатыр деп айту әлі де ертерек, өйткені мұндай тұжырым жасауға жаңа нормаларды іске асыруда экономикалық, әлеуметтік, саяси және басқа да факторлардан туындайтын қиындықтар кедергі болып отырғандығы бүгінгі өміріміздің шындығы.

Өзгерген саяси-экономикалық жағдайларға қарай Конституцияны реформалап, толықтырып жетілдіріп отырмаса, ел дамуына кері әсер ететіндігі анық. Қазақстан Республикасы Президенті Н.Назарбаев Парламент Палаталарының бірлескен отырысында сөйлеген сөзінде: «Заңдылық пен конституциялық тәртіп сақталмайтын жерде, экономикалық және әлеуметтік берекесіздік орын алған жерде, адамның іргелі құқықтары, азаматтардың армандары мен үміттері қамтамасыз етілмейтін, келешегі бұлдыр жерде демократия құру мүмкін емес екендігін бүгінде әлемдік тәжірибе көрсетіп отыр», — деген тұжырымын конституциялық реформа жасау қажет болғанда заңгерлер мен қоғам қайраткерлерінің ылғи да назарында боларлық проблемалық мәселе деп қараймыз [17].

Осыған орай көп партиялық демократия белгісі деп таныр болсақ, онда парламенттегі партиялық фракциялардың рөлін дамытуға баса назар аудару керек. Өйткені, даму жолындағы елдердің қазіргі заманғы саяси тәжірибесі көрсетіп отырғанындай, билік құрылымдарының саяси және құқықтық мәдениетке қарым-қатынасы сол қоғам өміріндегі саяси тәртіпті айқын сипаттап береді. Бүгінгі күні көп партиялы жүйесіз демократиялық қоғамды көз алдыға елестету мүмкін емес, сол үшін басқарушы партиямен қатар, заңды түрдегі оппозиция өкілдері бар басқа да партиялардың болуы қажет. Әзірге Қазақстанда партиялық жүйедегі өзіндік ерекшелік нормативтік-құқықтық негізге келіп тіреледі, яғни Конституция да, өзге заң актілері де саяси партиялардың мемлекеттік саясатқа белсенді араласуына теориялық тұрғыдан мүмкіндік бергенімен, іс жүзінде ол мақсат толық орындалмай жатқандығы да өмір шындығы. Ал, саяси партияларды құрудағы мақсат саяси өмірге ең бірінші сайлау арқылы араласудан тұрады емес пе. Қоғамның мүддесін білдіретін шынайы партияларды халық қолдайды, халық үшін кезекті шенеуніктің қандай орынға отырғаны емес, ал қоғам үшін, жеке отбасы мен ұрпақ алдындағы борышы үшін партияның не беретіндігі туралы толғаныс бірінші орынға шығады.

Сондықтан мемлекет Конституциясы ең алдымен, бүкіл қоғамның мүддесі үшін реформаны жалғастырудың кепілі, мемлекеттік саясат процесіне түзетулер енгізуге бағдар болып табылады. Тәуелсіздік алған жылдардан бері демократияны дамытуға іргетас қаланды, жеке адамның негізгі құқықтары мен бостандықтары сақталатын мемлекет құрылды. Бұл, Елбасы атап өткеніндей, мынадай проблемаларды ойдағыдай шешудің нәтижесі болды:

– «түрлі ұлттардың, этникалық топтар мен діни сенімдегі адамдардың өзара келісімі мен бір-бірін құрметтеуіне қол жеткізу;

- еркін сайлау өткізу, әрекет етуші парламентаризм дәстүрін енгізу, демократиялық институттардың белсенді қызмет жасауы үшін жағдай жасау;
- азаматтық қоғамның тәуелсіз институттарын ұйымдастыру, қоғамда маңызды орын алатын үкіметтік емес ұйымдарды қалыптастыру;
- еркін және тәуелсіз баспаларды, мемлекеттік билік жүйесінде ашық ақпарат ағынын құру;
- экономиканы реформалау;
- бейбіт ішкі және сыртқы саясат жүргізу» [18].

Алайда А.Ащеулов, Ө.Қопабаев сынды заңгерлер бұл міндеттің шешімін табу күрделі және қайшылықты процесс, ол бірқатар факторларға негізделеді дейді: «Халықтың әлеуметтік топтарға бөлінуінің аяқталмауы, демократиялық жетілдіруді халықтың солғын қабылдауы, негізгі топтардың өз мүдделерін саналы түрде білдіруге қабілетсіздігі, демократиялық даму үлгісінің толық көлемде қалыптасып бітпеуі», — деген көзқарастарын алдыға тартады [7; 133]. Демократияның қалыптасуы көп жағдайда жүргізілетін реформа нәтижесіне, яғни қоғамның экономикалық әлеуетін көтеруге, жеке меншіктің тиімді жұмыс істеуіне, демократияландыру процесіне халықты кеңінен тартылуына, мемлекеттік саяси идеологияның кемеліне келу дәрежесіне, ТМД елдерінің интеграциялану деңгейіне, сыртқы қоршаған ортаның жағымды болуы мен құзыретті және белсенді демократиялық көшбасшылардың болуына тәуелді болады» [19]. В.Петрова, А.Ащеулов қатарлы ғалымдар демократияның қалыптасуы үшін «интегративтік идеологияның маңызы ерекше — өйткені «өз күшіне сен» деген қағида ізгілік құндылығынсыз қоғамның жоғары сатыға көтерілуін қамтамасыз ете алмайды. Мұндай идеяның негізгі мақсаты — азаматтардың тәуелсіз мемлекеттің, оның экономикалық, саяси, әлеуметтік жүйелерінің қалыптасуы мен дамуының негізгі проблемаларын шешуге жұмылуы. Жалпы азаматтық құндылықтарға сүйене отырып, ол ұдайы байытыла бермек деген көзқарастарын білдіреді» [7; 134]. Қазақстан Республикасында демократияның қалыптасуы мен дамуы тек экономика мен саяси салалардағы реформалардың нәтижесіне ғана емес, сонымен бірге қоғамда біріктіруші, яғни интегративтік идеологияның тиімді жұмыс істеуіне де тәуелді болады, ол биліктің барлық тармақтарының жоғары келісім деңгейінің болуын да көздейді. Академик С.З.Зиманов ұсынған биліктің үйлесімді бөлінісі қағидасын тоқтамай және белсенді түрде жүргізу оған кепіл бола алады. Жалпы «идеология» термині XVII ғасырда Еуропада қолданысқа енгізіле бастады. Одан бері осы қоғамдық-саяси құбылысқа көптеген көзқарастар пайда болуда. Кеңестік заманда идеология қоғамдық идеялардың, теориялар мен көзқарастардың жиынтығы ретінде қарастырылып келді. Марксизм идеологиясы конституциялық деңгейде бекітілді.

Қазіргі кезде заң әдебиеттерінде мемлекеттік идеология туралы мәселе кеңінен талқылануда. Бір тарап мемлекеттік идеология қажет емес деген көзқарасты ұстанып, қандайда бір партия мемлекетті монополияға айналдырып алады да, халықтың емес, ал белгілі бір топтың, адамдардың мүддесіне жұмыс істейді, дейді. Ресейдің бір топ ғалымдары мемлекеттік идеология болуы тиіс, дейді. С.С.Алексеев: «Мемлекеттік идеология — бұл мемлекет көзқарасымен және мүддесімен әлеуметтік шындықты бейнелейтін, бағалайтын және жетілдіретін идеология», — деп есептейді [20]. Әрине, мемлекет өз қызметін белгілі бір идеялар, теориялар мен тұжырымдамалар негізінде ұйымдастырып, жүзеге асырады сөзсіз. Академик Ғ.Сапарғалиев мемлекет идеологиялық құбылыстарға үш жақты қарауы мүмкін дейді: біріншісі, мемлекет түрлі, тіпті бәсекелестіктегі идеологиялық ағымдардың өмір сүруіне жол береді. Екіншісі, мемлекет өз саясатын қалыптастыру үшін идеялары мен тұжырымдарын қолданатын бір идеологиялық ағымға артықшылық беруі мүмкін. Үшіншісі, мемлекет қандайда бір идеологияға басымдық бермей, түрлі идеологиялық ағымдардан өз мүддесіне сай келетін элементтерді алуы мүмкін дей келе, «мемлекеттік идеология» ұғымына анықтама береді. «Мемлекеттік идеология — бұл қоғам шындығын бейнелейтін, бағалайтын және белгілі бір әлеуметтік топтардың немесе бүкіл қоғамның мүддесі үшін жетілдіру құралы ретінде қызмет ететін идеология», — дейді [21]. Сонда демократиялық, құқықтық мемлекет құру жолына түскен және азаматтық қоғам институттарын қалыптастыруды маңызды міндет ретінде алдыға қойған біздің мемлекетіміз үшін жалпы мемлекеттік идеологияның болуы аса қажетті екенін аңғарамыз. Ол үшін «идеологиялық алуандылық қағидасын мемлекет пен қоғамның мойындауына негізделген конституцияның идеологиялық функциясының маңызы зор» деген Қ.Айтхожиннің пікірі орынды демекпіз [22]. Сол кезеңде Отан партиясында қызмет еткен қоғам қайраткерлері С.Терещенко және А.Балғымбаев болса, «әрбір мемлекет дамыған сайын өз идеологиясына ұмтылады. Біз мемлекеттік идеология қалыптастыруды қолдаймыз, оның басты негізі жалпы ұлттық идея болуы тиіс», дейді [23]. Олардың ойынша, мұндай идея ретінде қоғам да, билік те келісетін идеялар мен қағидалар жүйесін

атауға болады деп жалпылама тәсілмен көрсетеді. Ал, нақты қандай ұлттық немесе мемлекеттік идея қоғамды біріктіруші күш ретінде болатындығы жайлы ешқандай ой айтылмаған. Қазақстанда бүкіл қоғам үшін өміршеңдігімен және қолайлығымен ерекшеленетіндей қандай ұлттық идея қандай шарт-жағдайда қалыптасуы мүмкін екендігі жайлы Д.Кішібеков: «Біздің жетпіс жылдық тәжірибеміз көрсетіп отырғанындай, марксистік идеологияның ғана үстемдік құру өзін-өзі ақтамады... енді біреулері марксистік идеологияның орнына — діни, ал басқалары ұлттық идеология ұсынады. Сайып келгенде, бұл «басқа» да моноидеологияның үстемдік құруына алып келеді, одан біз бас тартамыз», — дейді [24]. Ал, біздің көзқарасымыз бойынша, мемлекеттік идеология қазақ ұлтының, сонымен бірге Қазақстанда өмір сүретін барша халықтың мүдделерін ескеруі қажет. Қазақстан Республикасы Конституциясы жоғарғы заң күші бар нормативтік-құқықтық акті болып танылғандықтан, оның кейбір ережелері идеологиялық сипатқа ие. Қазақстан мемлекеті идеологиясының жүрегі қазақстандық конституционализм болып табылады, ол бірқатар тұрақты, бұлжымас элементтерге ие. Оларға билікті тармақтарға бөлу идеясы мен практикасы, президенттік басқару нысаны, мемлекеттің біртұтас құрылымы, аумақтық тұтастығы, құқықтық, демократиялық, әлеуметтік және зайырлы мемлекет болуы жатады. Реформа жүргізуді іске асыруда назарға алынуы тиіс мәселенің біреуі — идеологиялық қамтамасыз ету, яғни ұлттық мемлекеттілікті құру жолына түскен қоғам үшін идеологияның, оның ішінде ұлттық идеяның болуы маңызды.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтың: «Ұлттық идея қоғамның өз ішінде пісіп жетіледі. Онда сырттан таңылған сипат болмайды. Ол, ең алдымен, өзінің ұлттық тұтастығын айқын түсінуге негізделеді» [25; 237] деген ойын әрі қарай дамытып айтар болсақ, Қазақ мемлекетінің ұлттық идеясы — бұл қазақ халқының рухани-мәдени өмірінде орныққан өркениеттік белгілерді одан әрі дамытып, бүкіл Қазақстан халқының күнделікті өміріне орнықтыру. Сондықтан да Қазақстан мемлекеті көп этносты ел болса да, ұлтына қарамастан, барлық азаматтардың мүдделерін қорғайды. Сол үшін де барша халықты бір идея төңірегіне жұмылдыру міндеті алға шығады. Біздің бұл көзқарасымыз Елбасы Н.Назарбаевтың: «Мемлекеттік бірегейліктің екі деңгейі бар: 1) ұлттық бірегейлік [25]; 2) Қазақстан халқының саяси және азаматтық бірегейлігі» деген бағдарламалық ойынан туындап отыр [25; 217]. Президенттің «Бүгін «біздер — қазақстандықтар кімдерміз?» деген сырттай қарағанда қарапайым сауалға кез келген адам бірден жауап бере алмайды. Өзін-өзі бірегейлендіру проблемасын шешу үшін уақыт пен белгілі бір тарихи даму кезеңі қажет болады» деп айтқанынан бері де, міне, 13 жылдай уақыт өтіп кетіпті [25; 12]. Елбасымыз Н.Назарбаев осы аса өзекті мәселе хақында өзінің ой-толғамын былайша білдіреді: «Сонда ұлттық бірегейліктің нақты үлгісі дегеніміз не? Әлбетте, бұл қазіргі Қазақстанның саяси және мәдени өміріндегі ең бір қиын мәселе. Бірегейлік мәселесін шешуге екі деңгейлі көзқарас керек» [25; 187, 188]. Бастапқы деңгей Қазақстан халқының қалыптасуына байланысты болса, екінші деңгейде ұлттық мемлекеттік идея аса маңызды құндылық ретінде алға қойылады. Сонымен бірге ұлттық мемлекеттік идеяның қалыптасуын «қай ұлтқа жататына қарамастан, күллі қазақстандықтардың Отаны болып табылатын — бірыңғай, аумағы тұтас, тәуелсіз Қазақстан төңірегінде» [25; 188, 189] жұмылдырылуы арқылы іске асатындығын баяндайды да, «ұлт дегеніміз — ұлттың өзін-өзі билеу идеясы басын құраған адамдардың бірлестігі» деген анықтама береді [25; 197]. Ал, өз кезегінде, Е.Әбен ұлттық идеяның ұлттық бірлік мәселесімен тығыз байланыста болатындығын айта келіп: «Ұлт — этникалық категория. Алайда ол тарихи-әлеуметтік, геосаяси-мемлекеттік категория да болып табылады. Сол себепті де ұлттық бірлік идеясы жалпы халықтың және жалпы мемлекеттік мүдделермен тығыз байланыста қарастыруды қажет етеді. Олай болса, халықтық идея бар да, ұлттық идея бар» [26]. Жалпы қоғамдық ғылымдарда «ұлт» ұғымына түрліше анықтама беріліп келгені белгілі. Мәселен, соңғы кезде: «Ұлт — бұл тілі бір, жері бір, ғасырлар бойындағы тіршілік күресінен, тұрмыс салтынан, жиі қатынасынан туған мінез-жан сипаты бір жұрттардың қосылуы, бір жұрт болуы», — дейтін көзқарас орнығып келеді [27]. Ол үшін қоғамның өзі біртұтас болуы керек, оны Қазақстан Республикасы Конституциясының 2-бабынан да көреміз, өйткені Қазақстан Республикасы біртұтас мемлекет болып жарияланған. Жалпы, тоталитарлық жүйе жағдайында, кеңестік империя кезеңінде жүргізілген солақай саясаттың құрбаны болған этностарға қатысты Қазақстан Республикасы Конституциясының кіріспесінде біз, ортақ тарихи тағдыр біріктірген Қазақстан халқы, байырғы қазақ жерінде мемлекеттілік құра отырып,... осы Конституцияны қабылдаймыз деп атап көрсетілуі көп нәрсенің басын ашып береді. А.Котов «Қазақстан халқы» ұғымына мынадай анықтама береді: «Қазақстан халқы — тарихи бір тағдырмен біріккен адамдардың полиэтникалық тұрақты қауымы.

Қазақстан халқы біртұтас әлеуметтік мемлекет Қазақстан Республикасының тұрақты саяси қауымына бірігеді» [28].

Әрине, қазақ жерін мекендеген барлық ұлт өкілдерінің ойынан шығатын ортақ шешім қабылдау оңай іс емес. Осы орайда Қазақстанның мемлекеттік идеологиясын қалыптастыратын бір субъекті ретінде Қазақстан халқы Ассамблеясын айтуға болады. Ассамблеяның қызметі ұлтаралық келісім мен елдегі тұрақтылықты сақтауға жәрдемдесу; барлық ұлттық топтардың өкілдері арасында достық қарым-қатынасты дамытатын мемлекеттік саясатты жүргізу жөнінде ұсыныстар жасау; олардың рухани-мәдени жаңаруына және теңдік негізінде дамуына жәрдемдесу; өркениетті және демократиялық нормаларға сүйенетін азаматтардың саяси мәдениетін қалыптастыру және т.б. Ұлттық қарым-қатынас, В.Лазаревтың көзқарасы бойынша, «бұл қоғамдық қатынастардың бір түрі» екен [29]. Сондықтан оларды құқықтық реттеуде тұтастай қоғамдық қатынастарды реттеу барысында қолданылатын негізгі қағидалар таралады. Тұрақты демократиялық дамудың басты шартының бірі барлық қоғамдық ұйымдардың Қазақстан қоғамының тыныс-тіршілігіне қатысуы екендігі белгілі. Осы орайда Ассамблея құрылғалы бері этносаралық қарым-қатынасты үйлестірудегі қоғамдық институт ретінде қызмет етіп келе жатыр. Ал, 2007 ж. мамырда қабылданған өзгерістер негізінде жүргізілген конституциялық реформа биліктің бүкіл өкілді тармағының рөлін айтарлықтай өзгертуге алып келді де, Ассамблеяның құқықтық мәртебесінің өзгеруіне де себеп болды. Жүргізілген реформаға сәйкес, жоғары заң шығарушы органда этникалық топтар өкілдерінің болуын қамтамасыз ету үшін Парламент Мәжілісінің тоғыз депутатын енді Қазақстан халқы Ассамблеясы сайлайтындығы да аса маңызды өзгерістердің бірі (Қазақстан Республикасы Конституциясының 51-б., 1-т.), сол арқылы Ассамблеяның рөлі күшейтіліп, конституциялық орган мәртебесіне ие болды (бұрын консультативті-кеңесші орган мәртебесіне ие болатын).

Қазақ елінде ұлтаралық келісім мен бейбітшілікті нығайту жолындағы бірегей саясаттың нәтижесі осындай болмақ. Бір жағынан, бұл Қазақстан қоғамының осы органға көрсеткен үлкен сенімі болса, екінші жағынан — мұндай сенім Ассамблея мен оның әрбір мүшесіне жауаптылық жүктейді. Ендігі жерде Парламент қабылдайтын барлық заң актілері ұлтаралық келісім, төзімділік пен тең құқылық сияқты талаптарға сәйкес келуіне қосымша сараптамадан өтетін болады. Қазақстан халқы Ассамблеясын құру идеясын Қазақстан Республикасы Президенті Н.Назарбаев 1992 ж. І-ші этникалық форумда алғаш рет айтқан еді. Белгілі қоғам қайраткері М.Әшімбаев 2007 ж. реформа туралы «Казахстанская правда» газетіне берген сұхбатында, «Қазақстан халқы Ассамблеясының рөлін күшейтудегі мақсат қандай?» деген тілшінің сұрағына: «Бұл ұйым бүгінде өз дамуының жаңа сатысында тұр. Біріншіден, енді бұл ұйым Қазақстан халқы Ассамблеясы деп аталатын болады, Қазақстан Республикасы Конституциясына сәйкес, Қазақстан Халықтар Ассамблеясы атауына қатысты «халықтар» емес, ал «халық» деген ұғым дұрыс болатындығы жайлы мәселе бірнеше рет баспасөз беттерінде айтылып жүрді, екіншіден, Ассамблея конституциялық орган мәртебесіне ие болады, оның құрамын Президент жасақтайды. Үшіншіден, Ассамблея енді Парламентте өкілдік етеді, сөйтіп, заң шығару қызметіне ықпал етуге шынайы мүмкіндікке ие болады» — деген еді [30]. «Ассамблеяның қызметі: елде ұлтаралық келісім мен тұрақтылықты сақтауға, барлық ұлттардың өкілдері арасында достық қарым-қатынасты дамытуға әсер ететін мемлекеттік саясатты жүргізу жөнінде ұсыныстар әзірлеуге, олардың рухани-мәдени гүлденуіне және тепе-теңдік қағидасы негізінде дамуына ықпал етуге; азаматтардың өркениетті және демократиялық нормаларға сүйенген саяси мәдениетін қалыптастыруға; қоғамда туған әлеуметтік қайшылықтарды шешу үшін бәтуалық жолды іздестіру сияқты міндеттерден тұрады» [31].

Кез келген қоғамдағы сияқты біздің Қазақстан қоғамында да қандайда бір әлеуметтік қайшылықтардың орын алуы мүмкін. Сондықтан Ассамблеяның міндеті туындайтын қайшылықтарды алдын ала шешуге ұмтылу болмақ. Бірақ ұлттық тұтастық ұлтаралық келісіммен ғана шектелмейді. Ұлттар бірлігі ұрпақтар бірлігін де, билік институттары мен қоғамдық бірлестіктердің де өзара қарым-қатынасы. Бірақ қазіргі кезде этникааралық қарым-қатынасты реттейтін арнаулы орган бізде жоқ. Осы салаға қатысты барлық мәселелер Қазақстан Республикасы Конституциясының баптарымен реттеледі, қоғамдық татулық, қазақстандық патриотизм (1-б., 2-т.), Қазақстан халқының тілдері (7-б.), азаматтық (10–12-б.), жұрттың заң мен сот алдындағы теңдігі (14-б.), нәсіліне, ұлтына, тіліне, нанымына байланысты ешкімді ешқандай кемсітуге болмайтындығы (14-б. 2-т.). Десе де, басқа шет елдерде де бұл саланы реттеуші арнайы органның болмауы қалыпты жағдай. Ал, Ресей, Қытай, Канада сияқты елдерде (полиэтникалық мемлекет деп аталатын санатқа жататын) ұлттар ісімен, ұлттық саясатпен айналысатын арнайы органдар бар. Мысалы, Ресейде

ұлттық қарым-қатынас мәселесімен аймақтық дамыту министрлігі айналысады (бірақ оның негізгі қызмет бағыты — экономикалық).

Қазақстанда Ассамблея жанындағы жұмыс органы ретінде Президенттің 2005 ж. сәуір айында этникааралық қатынастарды зерттеу орталығын құру туралы жарлыққа қол қойғаны белгілі. Бұл органның қызмет нәтижесі қандай болатындығы уақыт еншісінде. Сонымен қатар Үкімет қаулысымен бекітілген Этникааралық және конфессияаралық келісімнің 2006–2008 жж. арналған қазақстандық үлгісін жетілдіру бағдарламасында «ұлттық саясат» термині қолданылғандығын атап өту қажет. Осы орайда «Ұлттық саясаттан қоғам не күтеді?» деген сауал туындайды. Бірінші кезекте, халықтың көші-қоны, демографиялық ахуал, мәдениет, тіл проблемалары сияқты күрделі мәселенің шешімін табуын күтеді. Ол үшін елдің саяси құрылымын демократияландыруды жалғастыра беру керек, ал азаматтардың басқару процесіне қатысуын, басқару аппаратының кәсібилігін арттыру сияқты мәселелер әлі де күн тәртібінде тұр.

Қорытындылай айтқанда, ұлт саясатындағы Ассамблея сияқты қоғамдық институттың өмір сүруін біртұтас мемлекеттің болашақтағы көрінісі емес, ал өтпелі кезеңнің уақытша көрінісі деп қарастырумыз керек. Олай болмаған жағдайда, елде сеператистік пиғылдардың пайда болуына және оны ішкі-сыртқы күштердің қоздыруына алып келуі мүмкін. Мемлекеттік басқару органдарында отырған басшылар, баспасөз өкілдері Президентіміздің осы бағыттағы саясатын дұрыс түсіну қажет, оның шын мағынасында уақытша қажеттіліктен туып отырғандығын, біртұтас Қазақ мемлекетін құрудың алғашқы баспалдағында басып өтетін жол екендігін, бірақ біртұтас Қазақ мемлекетін құрып шығудың ұзақ мерзімдік саясаты емес екендігін анық түсінуі, әрі халыққа оны тура түсіндіруі керек деп білеміз.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Назарбаев Н.Ә. Еркін де еңселі әрі қауіпсіз қоғамға қадам басайық: Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы // Егемен Қазақстан. — 2000. — 25 қазан.
- 2 Баймаханов М.Т., Вайсберг Л.М., Котов А.К. Становление суверенитета Республики Казахстан (государственно-правовые проблемы) / Отв. ред. А.К.Котов. — Алматы: Ин-т государства и права НАН РК, 1994. — С. 64, 65.
- 3 Общая теория права и государства: Учебник / Под ред. В.В.Лазарева. — М.: Юрист, 1994. — С. 267.
- 4 Булатова А.Н., Исмагамбетова З.Н. Политология: Учеб. пособие. — Алматы: Дәнекер, 2000. — С. 78.
- 5 Сагиндыкова А.Н. Конституционное право Республики Казахстан: Курс лекций. — Алматы: Білім, 1999. — С. 88.
- 6 Назарбаев Н.А. Стратегия трансформации общества и возрождения евразийской цивилизации. — М.: Экономика, 2000. — С. 343, 344.
- 7 Ащевулов А.Т. Конституционное право Республики Казахстан: Учебник. — Алматы: КазГЮА, 2001. — 656 с.
- 8 Котов А.К. Казахстан — наше отечество (Власть. Общество. Конституция) / Гл. ред. А.Нысанбаев. — Алматы: Қаз. энцикл., 1998. — С. 71.
- 9 Ашимбаев М. Новые рубежи демократии // Казахстанская правда. — 2007. — № 78 (25323). — 25 мая.
- 10 Тоқаев Қ. Дәуірлік сипатқа сай батыл қадам // Егемен Қазақстан. — 2007. — № 138, 139 (24714). — 25 мамыр.
- 11 Гмыря С.В. Проблема выбора оптимальной модели избирательной системы в Казахстане в условиях трансформации современного общества // Науч. тр. «Әділет». — 1997. — № 2. — С. 14–19.
- 12 Зиядин А.С. Қазақстандағы саяси партиялар азаматтық қоғамды қалыптастырушы субъект ретінде: Саяси ғыл. канд. ... дис. автореф. — Алматы, 2008. — 25 б.
- 13 Сапарғалиев Г.С., Салимбаева Ж. Проблемы конституционной ответственности. — Алматы: Жеті жарғы, 2001. — С. 93.
- 14 Майлыбаев Б.А. Становление и эволюция института Президента Республики Казахстан: проблемы, тенденции, перспективы (опыт политико-правового исследования) / Под ред. С.З.Зиманова. — Алматы: Арыс, 2001. — С. 493.
- 15 Назарбаев Н.А. Становление и развитие Казахстана как суверенного государства. — Алматы: Дәуір, 1992. — С. 40.
- 16 Назарбаев Н.А. О положении в стране и основных направлениях внутренней и внешней политики: демократизация общества, экономическая и политическая реформа в новом столетии: Послание Президента Республики народу Казахстана от 30 сентября 1998 г. // Казахстанская правда. — 1998. — № 184 (22655). — 1 окт. — С. 1–3.
- 17 Назарбаев Н.Ә. Қазақстанды демократияландырудың жаңа кезеңі — еркін демократиялық қоғамды жедел дамыту: Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан Республикасы Парламенті Палаталарының бірлескен отырысында сөйлеген сөзі (Астана, 2007, 16 мамыр) // Егемен Қазақстан. — 2007. — № 128. — 17 мамыр.
- 18 Карелин С. Казахстан перед выборами президента. В любом случае Назарбаев не свернет с пути сотрудничества с Россией // Казахстанская правда. — 1998. — 28 окт. (перепечатано с «Независимой газеты». — 1998. — 24 окт.). — № 201 (22672). — С. 2.
- 19 Петрова В.Д. Демократия посттоталитарного мира: История и современность. — Алматы: Атамұра, 1999. — С. 97, 98.
- 20 Алексеев С.В., Каламанов В.А., Черненко А.Г. Идеологические ориентиры России. — М., 1998. — Т. 1. — С. 26.

- 21 Сапарғалиев Г., Мухамеджанов Б., Жанузакова Л., Сакиева Р. Правовые проблемы унитаризма в Республике Казахстан. — Алматы: Жеті жарғы, 2000. — С. 38, 39.
- 22 Айтхожин К.К. Конституционный принцип идеологического многообразия // Вестн. Ун-та им. Д.А.Кунаева. — 2009. — № 4 (33). — С. 36–40.
- 23 Терещенко С.А., Балгимбаев А.С. К вопросу о общенациональной идее (на материалах теоретических документов партии «Отан» // Ұлттық идея және Қазақстанның мемлекеттік тәуелсіздігі: Қазақстанның Тәуелсіздігінің он жылдығына арналған халықарал. ғыл.-теор. конф. материалдары. — Алматы: ҚазМЗА, 2001. — 7–9-б.
- 24 Кишибеков Д. Какой быть нашей идеологии? // Мысль. — 1993. — № 10. — С. 28–30.
- 25 Назарбаев Н. Тарих толқынында. — Алматы: Атамұра, 1999. — 296 б.
- 26 Әбен Е. Ұлттық идея: мұң-мұқтаждық: Тез. // Саясат-Policy. — 1999. — 16–20-б.
- 27 Шәріп А. Қазақ поэзиясы және ұлттық идея. (Кіріспе сөз). — Алматы: Білім, 2000. — 6-б.
- 28 Котов А.К. Суверенный Казахстан: гражданин, нация, народ (вопросы конституционного права). — Алматы: Жеті жарғы, 1996. — С. 85.
- 29 Общая теория права и государства: Учебник / Под ред. В.В.Лазарева. — М.: Юрист, 1994. — С. 385.
- 30 Ашимбаев М. Новые рубежи демократии // Казахстанская правда. — 2007. — № 78 (25323). — 25 мая.
- 31 Қазақстан Республикасы Президентінің 1995 жылғы 1 наурыздағы Жарлығымен бекітілген Қазақстан Халықтар Ассамблеясы туралы ереже // САПП РК. — 1995. — № 8. — 84-б.

З.К.Аюпова, Д.У.Кусаинов

К проблеме совершенствования правовых основ политической системы в Республике Казахстан

В статье рассматриваются конституционные основы развития многопартийности, представительной демократии, а также проблемы совершенствования национальной идеологии как основного фактора укрепления государственности в эпоху глобализации. Авторы опираются на труды ведущих государствоведов нашей страны.

Z.K.Ayupova, D.U.Kussainov

To the problem of modernization of the legal bases of the political system in the Republic of Kazakhstan

The article considers the contents and features of implementation of personal and political rights of suspects and accused, being held in custody and gives the characteristic of their volume. The author, analyzing the characteristics of the implementation of some of the personal and political rights of suspects and accused persons held in custody, arrest, comes to the conclusion that their actual implementation in the field of detention differs from that of free citizens. New approaches to the study of this problem can be expressed in theoretical positions articulated by the author, as well as in the proposals to improve legislation.

References

- 1 Nazarbayev N.A. *Egemen Kazakhstan*, 2000, Oct., 25.
- 2 Baimakhanov M.T., Vaisberg L.M., Kotov A.K. *Creation of the sovereignty of the Republic of Kazakhstan (state and legal problems)*, Ed. by A.K.Kotov, Almaty: Institute of state and law of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, 1994, p. 64, 65.
- 3 *Common theory of state and law: Textbook*, Edit. by V.V.Lazarev, Moscow: Yurist, 1994, p. 267.
- 4 Bulatova A.N., Ismagambetova Z.N. *Politology: Textbook*, Almaty: Daneker, 2000, p. 78.
- 5 Sagindykova A.N. *Constitutional law of the Republic of Kazakhstan: Lectures*, Almaty: Bilim, 1999, p. 88.
- 6 Nazarbayev N.A. *Strategy of the transformation of the society and renewal of the Eurasian civilization*, Moscow: Economy, 2000, p. 343, 344.
- 7 Asheulov A.T. *Constitutional law of the Republic of Kazakhstan: Textbook*, Almaty: KazGUY, 2001, 656 p.
- 8 Kotov A.K. *Kazakhstan — our land (Power. Society. Constitution)*, Edit. by A.Nysanbayev, Almaty: Kazakh encyclopedia, 1998, p. 71.
- 9 Ashimbayev M. *Kazakhstanskaya Pravda*, 2007, May, 25, 78 (25323).
- 10 Tokayev K. *Egemen Kazakhstan*, 2007, May, 25, 138–139 (24714).
- 11 Gmyria S.V. *Scientific works Adilet*, 1997, 2, p. 14–19.

- 12 Ziyaddin A.S. *Political parties of the Republic of Kazakhstan as the subject of the forming of the civil society*: Candidate of political sciences ... dis. ref., Almaty, 2008, 25 p.
- 13 Sapargaliyev G.S., Salimbayeva Zh. *Problems of the constitutional responsibility*, Almaty: Zhety zhargy, 2001, p. 93.
- 14 Mailybayev B.A. *Creation and evolution on the Institute of the Presidency in the Republic of Kazakhstan: problems, tendencies, perspectives (experience of the political-legal research)*, Edit. by S.Z.Zimanov, Almaty: Arys, 2001, p. 493.
- 15 Nazarbayev N.A. *Creation and development of Kazakhstan as the sovereign state*, Almaty: Daur, 1992, p. 40.
- 16 Nazarbayev N.A. *Kazakhstanskaya Pravda*, 1998, Oct., 1, 184 (22655), p. 1–3.
- 17 Nazarbayev N.A. *Egemen Kazakhstan*, 2007, May, 17, 128.
- 18 Karelin S. *Kazakhstanskaya Pravda*, 1998, Oct., 28, (Printed from «Independent newspaper», 1998, Oct., 24), 201 (22672), p. 2.
- 19 Petrova V.D. *Democracy of the post totalitarian world: history and modern time*, Almaty: Atamura, 1999, p. 97, 98.
- 20 Alekseyev S.V., Kalamanov V.A., Chernenko A.G. *Ideological vectors of Russia*, Moscow, 1998, 1, p. 26.
- 21 Sapargaliyev G., Muchamedzhanov B., Zhanuzakova L., Sakiyeva R. *Legal problems of unitarian state in the Republic of Kazakhstan*, Almaty: Zhety zhargy, 2000, p. 38, 39.
- 22 Aitkhozhin K.K. *Bull. of D.A.Kunaev University*, 2009, 4(33), p. 36–40.
- 23 Tereshchenko S.A., Balgimbayev A.S. *National idea and sovereignty of kazakhstan's statehood*: Materials of the International scientific theoretical conf., devoted to 10th Anniversary of the state sovereignty, Almaty: KazGUY, 2001, p. 7–9.
- 24 Kshibekov D. *Mysl*, 1993, 10, p. 28–30.
- 25 Nazarbayev N. *In the stream of history*, Almaty: Atamura, 1999, 296 p.
- 26 Aben E. *Saiasat-Policy*, 1999, p. 16–20.
- 27 Sharip A. *Kazakh poetry and national idea (Introduction)*, Almaty: Bilim, 2000, p. 6.
- 28 Kotov A.K. *Sovereign Kazakhstan: citizen, nation, people (questions of the constitutional law)*, Almaty: Zhety zhargy, 1996, p. 85.
- 29 *Common theory of law and state*: Textbook, Edit. by V.V.Lazarev, Moscow: Yurist, 1994, p. 385.
- 30 Ashimbayev M. *Kazakhstanskaya Pravda*, 2007, May, 25, 78 (25323).
- 31 *SAPP RK*, 1995, 8, p. 84.

A.V.Turlayev, K.K.Raikhanova

*Ye.A.Buketov Karaganda State University
(E-mail: turlaev_a@mail.ru)*

The anticorruption efforts: historical aspects

The article considers the historical aspects of the fight against corruption as a social phenomenon, which is characteristic for the state of any historical epoch. The concept and the basic forms of corruption are studied in this article, its manifestation in different historical epochs. Different approaches to corruption in different countries are revealed at different stages of development of the state. The article identifies the main varieties of corruption in modern conditions and identifies the main areas of fighting against this phenomenon.

Key words: corruption, historical development, forms of corruption, anti-corruption direction.

In modern conditions the fight against corruption is actual, because for many years there has been carried out the fight against this phenomenon. However, history shows that this phenomenon is accompanied by the state for many years, almost since the inception of the state and to our time. Corruption is usually considered as the use of powers and rights entrusted to the officials, as well as the related authority of official status, opportunities, contacts for personal gain, contrary to the laws and moral norms. Corruption is also called the bribery of officials, their venality, which is typical of the mafia. A characteristic feature of corruption is the conflict between the actions of the official and the interests of his employer, or the conflict between the actions of elected officials and the public interests. Many forms of corruption are similar to the fraud committed by an official, and are classified as crimes against the state. Corruption may be subject to any official with discretionary power — power over the distribution of resources not owned by him but in his sole discretion [1]. Thus, any venal action of person who has the ability to control not their own resources is seen as a corruption offense. That is, the use of power for other purposes. This approach can be seen as a broad understanding of corruption or understanding of corruption in everyday life, its meaning in a broad sense. In the present conditions, various abuses of officials, may not apply to corruption offenses or crimes. If we start from a broad understanding of corruption as the abuse of power in general, it can be argued that since ancient times the power and corruption were inseparable, because throughout history the evolution of the state and the evolution of corruption have evolved parallel, i.e. various abuses by officials.

For the first time humanity was faced with the phenomenon of corruption in the most ancient times, its existence is confirmed by numerous written monuments of bygone eras. Two of the oldest set of laws known to mankind, the Code of Hammurabi (Babylon, 2200 BC) and the Edict of Narmaba (Egypt, 1200 BC), referred the bribery to the offenses and prescribe for it the most severe penalties. For example, §5 of the Law of Hammurabi states that if the judge reviewed the case, made a decision and produced a document with a seal, and then changed his decision, this judge should be exposed in the change of his decision, which he made, and the claimed amount of this case, he shall pay in the twelfth rate; in addition, on the court meeting he should be banished from his judge seat and he won't have the right to go back and sit with the judges in the court [2; 18]. The ancient Indian treatise on statecraft «Arthashastra» (IV century BC) emphasizes that the most important problem facing the king, is the fight against embezzlement. There were described 40 ways of embezzlement of government property in this treatise, and it concluded that it is easier to guess the way the birds in the sky than clever tricks of officials. «Just as it is impossible to discern whether the fish is drinking water floating in it, it is impossible to determine whether the property is assigned to officials, who carry out the oversight of the affairs». The main means of fighting against the embezzlement becomes surveillance. The informer received a share of property confiscated from a person convicted for malfeasance [3; 78]. With similar issues were faced and the rulers of ancient Egypt. Documents, which were found during the archaeological research, evidenced the mass manifestations of corruption in Jerusalem in the period after the Babylonian captivity of the Jews in the 597–538 BC.

The issue of corruption is found in the biblical texts. Moreover, many authors wrote about its presence and danger. For example, in one of the books of the Bible, The Book of Wisdom of Jesus son of Sirach, father teaches his son: «do not be a hypocrite in front of the mouth of the other, and be mindful of thy mouth... do not let thy hand be stretched out to take... Do not do evil, and you will not suffer evil; depart from iniquity, and it will depart from you... Do not covet to become a judge, not to be powerless to crush the truth, so as

not to fear a strong person and do not put a shadow on the correctness of your...» [4; 314]. It is easy to notice that the very nature of the instruction indicates that the Bible Society was quite familiar with the facts of bribing the judges and unfair justice.

The ancient times didn't avoid the appearance and flourishing of corruption, when corruption was considered rather ambiguously. This is indicated by scholars of Roman law, who gave a lot of attention to research of this problem. It seems, that Niccolo Machiavelli researched its origins very comprehensive, according to him the term «corruption» had got own legal form [5; 107]. Characteristically, that many of his views on this issue is very relevant today. Suffice it to recall his likening of corruption with tuberculosis, which was initially difficult to recognize, but it is easier to treat, and if it is running, «although it is easy to recognize but hard to cure» [6; 137]. Seemingly simple truth is able to assess the current situation with the spread of corruption in the world.

Since the days of the Ancient near East and Ancient China, there was a common practice that later in medieval Russia was called «feeding». The gist of it was that a high official appointed by the governor of a region, and his entire subordinate unit did not receive a state salary and lived on the so-called voluntary offerings of the population, i.e., they took money from applicants for their services quite legally. And it was not only the money — in the reports of officials of that time, there was frequent mention of honey, meat, fish, wheat, i.e., those, who didn't have money, could pay the barter. Up until the 1760s, among the inhabitants of the provinces, there was the custom to «feed» their «own officials» in the four major holidays: Christmas, Mardi Gras, Easter and St. Peter's Day. In this case, the extent of the robbery of the population determined by the customs, and the violation of the «norms» could cause an uprising. In other words, the population itself regulated permitted by custom the extent of the robbery. For us it is noticeable, the fact that the «feeding» had become a custom and was regulated by the custom. As you know, the practice of «feeding» was officially canceled in the middle of the XVI century, but this did not led to the elimination of it in practice. The government revenue of Russia at that time did not allowed to have regularly paid officials unit, and the salaries of officials (even governors) were paid irregularly, reduced in size, and the like, which inevitably galvanized the system of «feeding» and offerings. Moreover, by this time, corruption had gained a lot of other forms — bribery, extortion, staging attacks of robbers, etc. The efforts of the government to eradicate corruption were minimal and inconsistent, and therefore had no success. «Feeding» had become part of the national mentality as an element of management culture. The works of many Russian scientists and historians such as V.N.Tatischev, N.I.Kostomarov, V.O.Klyuchevskii, N.M.Karamzin, and others, dedicated to the history, formation and development of the Russian state, the term «corruption» is not used, the attention of researchers was usually paid to the measures to fight the bribery. In Russian corruption is historically associated with the term «extortion» and «bribery». The explanatory dictionary of V.I.Dahl gives the following interpretation of bribery and corruption: to bribe — take gifts, offering, bribes; be venal person. In our land the bribery corresponds to the custom. The bribery — a strong disposition towards corruption. Bribery — fees, offerings, gifts, goodies, brings pecks, baksheesh, swag, kickback, or a gift to the official, in order to avoid embarrassment, or bribe him to the illegal affair. Oppressor — greedy extortionist, grafter [7; 121]. Bribery is mentioned in Russian chronicles in the XIV century. So, bribes, or as it was called in the past «promises» — compensation from the person, who is interested in the outcome of a case, as a kind of crime was mentioned in the Pskov Judicial Charter (XIV century), which had a special article about the «promises» (the Art. 48). According to the text of this article, there was prohibited the imposition of secret promises, and bribe-taker charged with robbery. Over time, the bribery became the abuse among officials — services execution for a bribe without breaking the law, extortion — accepting a bribe for acts, which violates the law. Statutory limitation of corrupt practices was undertaken by Ivan III, and his grandson, Ivan the Terrible introduced the death penalty as punishment for «excessive in bribes». In 1550, was created by a set of laws — Sudebnik. It first introduced the punishment for corrupt of officials — ranging from small office attendants — clerks, ending with the boyars. Specificity of feudal law is that the punishment for the boyars, decided to do wrong, for «promises» (bribes) were much softer than for clerks [8; 36, 37].

Since the end of the XVIII century, in the West, in the relations between corruption and society came the turning point. Liberal reforms took place under the slogan that the state exists for the benefit of the people subservient to it, and therefore people maintain the government in exchange for strict observance of the laws by the officials. In particular, according to the US Constitution, adopted in 1787, accepting a bribe is one of the two explicitly mentioned crimes for which the President of the United States may be declared impeachment. Society began to influence on the service of the state unit. With the strengthening of the political parties and government regulation, episodes of collusion of the political elite and big business began to cause

growing concern. However, the level of corruption in developed countries over the XIX-XX centuries had decreased in comparison with the rest of the world.

A new stage in the evolution of corruption in developed countries was a turn of the XIX and XX centuries. On the one hand, the beginning of the next greater state regulation and, accordingly, the government officials. On the other — large private business was born, that in the competition began to «state capture» — not to the individual small episodic bribery of officials, but to the direct submission of politicians and senior officials to the protection of the interests of capital. With the growth of importance of political parties in developed countries (particularly in Western Europe after the Second World War), there was developed party corruption, when for lobbying of interests large firms and multinational corporations paid not to politics but to the party's fund. In the second half of the XX century, corruption was increasingly beginning to become an international problem. Bribing senior officials abroad by corporations had a mass nature. Globalization led to the fact that corruption in one country became a negative impact on the development of many countries. In this case, the country with the highest level of corruption is not confined to the third world. Liberalization in the former socialist countries in the 1990s accompanied by flagrant abuse of power. In its issue on December 31, 1995 the newspaper «Financial Times» declared the year 1995 — the «year of corruption.» The United Nations considers corruption as «complex social, cultural and economic phenomenon that affects all countries», without giving a more detailed explanation of the term. It is noteworthy that even the text of «United Nations Convention against Corruption» does not contain a definition of against what are called to fight the participating countries. However, this is due to the fact that the phenomenon of corruption is too complex and multifaceted to be able to provide a comprehensive and at the same time sufficiently detailed definition. To promote knowledge of the corruption of the UN established the International Day of fight against corruption — the 9. of December. At the end of the century, unfortunately, it must be noted that the concept of position is a state service as an opportunity to enrich one is very common in the public consciousness. That is why there is corruption everywhere. Thus, the importance of defining the stages in the evolution of corruption is necessary for the development and improvement of the legal means of preventing and fighting against corruption in the public service. According to V.A.Vantsov, «the study of per iodization of the modern concept of corruption is not only a better understanding of the etymology of corruption, improving the legal definition of this concept in national and international law, but allows you to see the new trends in the social assessment of the phenomenon» [5; 107].

There are different types of corruption. Common corruption generated by the interaction of citizens and officials. It includes a variety of gifts from individuals and service to officials and their families. This category also includes nepotism. Business corruption occurs in the interaction between business and government. For example, in the case of a commercial dispute, the parties may seek to enlist the support of a judge for judgment in their favor. Corruption is the supreme power belongs to the political leadership and the supreme courts in democratic systems. It concerns those in power groups, misconduct of which is to implement the policy in their own interests to the detriment of the interests of the voters. As a variety of deviant political behavior, political corruption has been known since ancient times. Perhaps the first term «corruption» in relation to the policy was used by Aristotle, defining tyranny as corrupt (wrong, «spoiled») form of monarchy. Machiavelli wrote about it, Russo and many other thinkers of the past. In the XX century, due to increasing of scale of political corruption, this problem became particularly important. In the base of political corruption is an informal, uncontrolled exchange of resources between power elites and other institutions of society. At the disposal of the ruling elite are the following main types of public resources: the symbolic (the national anthem, flag, coat of arms and other signs of state symbols); power-administrative and material (state control over the economy, tax policies and others.). Not all types of political corruption are defined by law as criminal acts. It is a publicly condemned the behavior of those in power, which may or may not involve a criminal act.

In the Soviet Union the fight against bribery was very successful from the very beginning, when Bolsheviks came to power, the attitude towards bribery sharply deteriorated in the nation thanks to the competent policy of the rulers. However, gradually, the situation began to deteriorate, and in the postwar years, during perestroika and after, the growth of corruption came to the weakening of the state machine. Thus, the current state of corruption is largely due to emerging trends and long transitional phase, which in other countries in a similar situation, accompanied by the growth of corruption.

In broad terms, corruption is the direct use of the official rights associated with official's position for personal gain; venality, corruption of officials and politicians. In a narrower sense, corruption is generally understood as the situation where a person receives a wrongful decision, from which benefits any other party (e.g., the firm receives a state order, contrary to the established procedure), and the official receives illegal

remuneration from this side. A typical situation where an official is obliged by law to take a definite decision with respect to any entity (for example, to grant a license to any type of business), it creates artificial illegal barriers than compels his client to bribery, which usually happens. This situation corresponds to the traditional notion of corruption, because it is associated with the giving and the adoption of a bribe.

Corruption may be classified according to many criteria: by type of interacting subjects (citizens and clerks, and officials of the company, the nation and the political leadership); by type of benefit (profit or cost reduction); in direction (internal and external); by way of interacting entities, the degree of centralization, predictability, consistency and so on. Different manifestations of corruption have different ethical evaluation: some actions are considered criminal, others just immoral. The latter, as a rule, are nepotism and patronage, which are based on political orientation that violate the principle of meritocracy.

Throughout the history of bribery, it traditionally existed in several forms; originally it was a bribe, received for lawful acts or for wrongful ones. Then it began to appear other gradations and forms of corruption. Nowadays, the most typical and common forms of corruption are bribery, bribery of government and political leaders, officials, and other illegal protectionism. Fertile ground for corruption are the nationalization of public life, society and the state bureaucracy, excessive centralization of management, the prosperity of the shadow economy, rejection of real democracy, etc. Particularly widespread character corruption gets in crisis situations during the disintegration of social and political regimes, the fall of public morals, as well as during sudden changes in policy, while strengthening the fight against bribery.

There are several forms of corruption: lower (small, everyday); higher (large, elite). The most common and most dangerous corruption in the government, the corruption related to the use of administrative resources (political corruption, which may act in the form of lower corruption — a bribe for the registration of the enterprise, and in top shape — the use of administrative resources for the «right» election results). In addition to the inefficient use of material and financial resources, political corruption leads to discreditation of democratic values, to increasing of non-confidence to the authorities. One of the manifestations of elite corruption is lobbying or party funding by individuals, who receive compensation as a useful political decision (such as changing the laws for a more comfortable business). Should be distinguished the lobbying from corruption. When lobbying, officer also uses his powers to improve the chances for promotion or reassignment on the job ladder in exchange for actions in the interests of a particular group.

The difference is that lobbying satisfies three conditions:

- The process of influencing the official is competitive in nature and follows the rules, which are known to all participants;
- There is no secret or side payment;
- Customers and agents are independent from each other in the sense that no group receives a share of the profits earned by other groups [9; 71].

However, some researchers believe, that lobbying is only part of the corruption [10]. The most dangerous forms of corruption are the criminal offenses. These primarily include embezzlement (embezzlement) and bribes. Embezzlement is the waste of resources entrusted to the official with personal purpose. It differs from a conventional theft that initially the person is entitled to dispose by resources legally, from the chief, client, and so on. A bribe is a kind of corruption, in which the actions of an official are to provide any service to the person or entity in exchange for certain benefits. In most cases, if a bribe is not the result of extortion, the main benefit from the transaction receives the briber. The criminal offenses also include the purchase of the vote (although some believe it is not a form of corruption and unfair view of the election campaign). Corruption is often a pretext for incitement to violent change of government. In this case, the charges are often imposed not only to particular political elite, but also to the political system as a whole. According to Oscar Sanchez Trias, authoritarian regimes are able to successfully hide the vast majority of abuses of power from the society, so the conclusion of their corruption is based on the analysis of indirect evidence and harmful consequences for society. On the contrary, corruption in democratic regimes often gets a lot of publicity and stops before it starts to cause significant damage. However, periodic scandals cause people to doubt their ability to influence the process of decision-making in the country and leads to disillusionment with democracy [11].

Means of fight against corruption are divided into two types — preventive or soft methods and reactionary or harsh methods. The soft methods include, for example, training, personal policy (rotation) and organizational and cultural development, as well as certain controls. The harsh methods include laws and punishment. In the fight against corruption different countries use different methods. So, for this purpose are de-

signed television and radio programs, social campaigns, training courses, information to the public, legal acts of corruption research, information booklets, additions to the laws and so forth. The most Western European laws, which regulate anti-corruption activities, are similar to a large part. One of the greatest fighters in the field of punishment for corrupt acts and the appointment of punishment for them is OECD Working Group on combating the bribery. Its aim is to ensure that the briber won't not go unpunished in the same state, if in the neighboring state the punishment is very severe. They also try to make sure that similar requirements are used in all countries for the officials.

Different authors classify the phenomenon of corruption on various grounds. They distinguish lower (small every day, common) and the higher (large, elite, and political). It should be noted that the developed corruption relations exist in modern Kazakhstan society. It's those people who provoke corruption offenses, and those people on whom depends the distribution of any material or other benefits. It is possible to consider corruption in a broad sense — common understanding and synthesis of the majority of abuse by persons, who distribute or influence the distribution of any material or non-material benefits. Another understanding of corruption — legal, this is a definite act or omission by a person, who is the subject of a specific offense under the legislation. Both phenomena are interrelated and common or broad understanding of corruption, determines the legal definition in the legislation. A clear position to which method to fight against corruption is the most productive, does not exist. The same methods are not necessarily suitable for different cultures. At the same time it is well known that freedom of the media, the availability of the necessary information, etc. are prerequisites for reducing corruption.

To date, there are three main areas of anti-corruption:

- Formation in the public mind the unacceptability of corruption at all levels and in all situations;
- Prevention of corruption by officials and state servants as the principle of implementation of public functions;
- The protection and ensuring the rights and freedoms of human and citizen as the supreme value of the modern constitutional state.

In modern conditions it should be recognized that the work against corruption without effective interaction between state institutions and civil society institutions is impossible. Important components of the fight against corruption are developed and active civil society institutions, which together with the independent media should realize social control over all spheres of public authorities and state servants. Such interaction will effectively reduce corruption manifestations at all levels of government.

References

- 1 Материал из Википедии — свободной энциклопедии. Коррупция // [ЭР]. Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/>
- 2 *Акимова Н.В.* Истоки коррупции и особенности борьбы с ней в России XIV–XVII веков // История государства и права. — 2008. — № 8. — С. 17–19.
- 3 *Акимова Н.В.* Коррупция в России: история и современность // Юридический мир. — 2008. — № 12. — С. 78–80.
- 4 Библия. Сирах. 1, 29, 4, 9. — 644 с.
- 5 *Ванцев В.А.* Этапы развития понятия «коррупция» // Современная уголовная политика в сфере борьбы с транснациональной организованной преступностью и коррупцией. — Москва-Иркутск, 2008. — С. 107–118.
- 6 *Макиавелли Н.* Сочинения. — Милан, 1954. — 337 с.
- 7 *Даль В.И.* Толковый словарь русского языка. Современная версия. — М.: Наука, 2000. — 487 с.
- 8 *Кобрин В.Б.* Иван Грозный (История Москвы: портреты и судьбы). — М.: Норма-Инфра, 1989. — 336 с.
- 9 *Jain A.K.* Corruption: a review // Journal of Economic Surveys. — 2001. — Vol. 15, No. 1. — P. 71.
- 10 *Заграевский С.В.* О возможных способах борьбы с коррупцией в России // [ЭР]. Режим доступа: <http://www.zagraevsky.com/corruption.htm>
- 11 *Триас Санчес Оскар.* Предисловие // Основы борьбы с коррупцией (системы общегосударственной этики поведения) / Под ред. С.В.Максимова. — М.: Норма, 1999. — 234 с.

А.В.Турлаев, Қ.Қ.Райханова

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес: тарихи аспектілері

Мақалада кез келген тарихи кезеңдегі мемлекетке тән әлеуметтік құбылыс ретіндегі сыбайлас жемқорлықпен күрестің тарихи аспектілері қарастырылды. Сыбайлас жемқорлықтың түсінігі және түрлері, оның әр түрлі тарихи кезеңдегі көріністері зерттелді. Мемлекеттіліктің қалыптасу кезеңдеріндегі көптеген елдердегі сыбайлас жемқорлықтың алуан түрлі көріністеріне қатысты көзқарастар талданды. Сыбайлас жемқорлықтың көріністерінің негізгі түрлері және бұл құбылыспен күресудің негізгі бағыттары көрсетілді.

А.В.Турлаев, К.К.Райханова

Борьба с коррупцией: исторические аспекты

В статье рассматриваются исторические аспекты борьбы с коррупцией как социальным явлением, характерным для государства любой исторической эпохи. Исследуются понятие и основные виды коррупции, её проявления в различные исторические эпохи. Раскрываются разные подходы к коррупционным проявлениям в различных странах на разных этапах развития государственности. В статье определяются основные разновидности коррупционных проявлений в современных условиях, а также основные направления противодействия этому явлению.

References

- 1 <https://ru.wikipedia.org/>
- 2 Akimov N.V. *History of State and Law*, 2008, 8, p. 17–19.
- 3 Akimov N.V. *Yuridicheskiy mir*, 2008, 12, p. 78–80.
- 4 *Bible. Sirach*. 1, 29, 4, 644 p.
- 5 Vantsev V.A. *Modern criminal policy in the fight against transnational organized crime and corruption*, Moscow-Irkutsk, 2008, p. 107–118.
- 6 *N.Machiavelli's writings*, Milan, 1954, 337 p.
- 7 Dal V.I. *Dictionary of Russian language. The modern version*, Moscow: Nauka, 2000, 487 p.
- 8 Kobrin V.B. *Ivan the Terrible (History of Moscow: portraits and fate)*, Moscow: Norm-Infra, 1989, 336 p.
- 9 Jain A.K. *Journal of Economic Surveys*, 2001, 15, 1, p. 71.
- 10 Zagraevsky S.V. *Possible ways to fight corruption in Russia*, <http://www.zagraevsky.com/corruption.htm>
- 11 Trias Oscar Sanchez. *Basics fight against corruption (system-wide ethical behavior)*, Ed. by S.V.Maximova, Moscow: Norma, 1999, 234 p.

N.Marin, Zh.Ualieva

South-West University «Neofit Rilsky», Blagoevgrad, Bulgaria
(E-mail: nurli01@mail.ru)

International standards as source of the national right of the CIS countries

In the presented article questions of a role of the universally recognized norms of international law in system of the national right of the countries of participants of the CIS are considered, the characteristic of their contents and feature is given. The carried-out comparative analysis of the constitutional norms of these countries the fixed principle of rule of the Constitution and a primacy of the international standards, new approaches to research of this problem gave the chance in to formulate to authors conclusions and regulations on this topical issue.

Key words: international law, international treaties, national law, sources of law, Constitution, implementation, implement, the principle of the supremacy of the Constitution, the primacy of international standards.

The accurate reference point on international law in the course of preparation of the modern laws governing the main basic public relations more than once was stated in the speech by the leader of Kazakhstan. As it is told in the Concept of legal policy of the Republic of Kazakhstan for the period from 2010 to 2020 No. 858 signed with the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan of August 24, 2009 «For ensuring compliance of the national right to new calls of time, increases of its competitiveness further improvement of rule-making and law-enforcement activity of the state is necessary, having finally exempted from the legal doctrines which aren't answering to prospects of the 21st century» [1].

Therefore the Kazakhstan legal system has to be capable to compete as equals in questions of convenience of application and reliability of protection of the rights with the legislation of the developed countries of the world. General globalization and growth of the world competition let to know to participants of the world community need of modernization of legal systems and their maximum approach to needs and needs of people and interests of investors. Only the competitive legal system can attract investments into the country, promote realization of the progressive scientific and technical ideas, help growth of welfare of people, and increase the level of sense of justice and legal culture of citizens.

One of the directions of improvement of legislative base in modern conditions it is the further work connected with reduction of laws in compliance with the international standards. By N.B.Azimov's sight, the subsequent development of the legislation can be successfully realized only at creation of fundamental theoretical base and uniform methodology of transformation and implementation of the international legal acts on the basis of mutual cooperation of the states and the general principles of international law, thus introduction of international legal norms and standards has to be carried out taking into account national interests of the country, is consecutive and comprehended, to be followed by systematic monitoring of performance of each country of the assumed international obligations [2; 4].

In this regard relevance of inclusion of provisions of international treaties in norms of the national right by their subsequent implementation increased. The effective implementation mechanism would facilitate activities of government bodies of the power for timely development and adoption of national legal acts in pursuance of the international obligations of the state, significantly would reduce risk of international legal responsibility of the state for untimely and undue implementation of these obligations [3; 3]. In this context

the great interest is presented by both the international and interstate procedures of coordination, acceptance and the entry of treaties into force, and also the subsequent their practical realization.

The principles of international law at the heart of which, the conventional universal values as freedom, democracy, respect of the rights and freedoms of the person lie, ideas the defining essence, the contents and an order of construction and application of norms of modern legal system are understood. According to the specified world values, fixed in the Charter of the UN, the Universal declaration of human rights, the International Covenant on Civil and Political Rights, the International covenant on the economic, social, cultural rights, Conventions of Council of Heads of states of the Commonwealth of Independent States «About the rights and fundamental freedoms of the person», the European convention «About Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms» Protocols to it, Decisions of the European Court of Human Rights and other regulations of the Council of Europe in many countries, are defined bases and an order of criminal liability.

The basic principles on the basis of which activities of the state for criminal prosecution are conducted: legality, equalities of citizens before the law, guilty responsibility, justice, humanity.

All these principles qualitatively differ from each other, the independent contents, thus they are interconnected, and render equal interaction on formation of national precepts of law, and their actions.

The part which to be assigned to international treaties in national legal system of our state is so great that demands an adequate legal regulation [4; 69]. For clarification of a role of international treaties which a component of national legal system of the Republic of Kazakhstan, it is necessary to carry out the analysis of the constitutional norms making the leading value to international legal provisions.

Recognition by our country of supremacy of international law in the general system of the right is fixed in Ch. 3 Art. 4. of the Constitution of the Republic of Kazakhstan in the following treatment: «The international contracts ratified by the Republic have a priority before its laws and are applied directly, except cases when follows from the international treaty that its application requires the publication of the law». That gives the grounds to draw conclusions on a clear advantage of the international standards before postulates of the national legislation. However, it is impossible to claim that all international standards and the principles can have impact on Kazakhstan. Only standards of the international treaties ratified in the territory of the Republic of Kazakhstan and that which participant is, it is possible to consider obligatory for the country.

Meanwhile, it is necessary to tell that the norm of international law (contractual or usual) will find character obligatory only on condition of a consent of the state as sovereign participant of the international relations and main subject of international law with this norm and recognition of it legally obligatory for itself.

According to Zh.Kegembayeva «standards of international treaties take a high place in hierarchy of legal acts, conceding on the validity only to the Constitution of the Republic of Kazakhstan» [5; 19]. As the Constitution possesses the highest validity which expresses its place in hierarchy of the legal acts existing in the Republic of Kazakhstan and also establishes a priority of action and application of the constitutional norms. Exclusive properties of the Constitution of the country as supremacy, direct action and the highest validity are the main kernel of this act as main source of the right defining it as the regulatory legal act taking an independent and special place in legal system of any modern state.

Nevertheless, there can be also other opinion on rule of the Constitution of the country or a primacy of the international acts. So, according to L.M.Entin, the postulate that «the constitution is the highest normative legal act on the validity to which there correspond or have to correspond all other normative legal acts, from now on has to be perceived with some reservations, and often and in general to be called into question» [6; 21] if standards of international treaties are norms of direct action and possess supremacy in relation to norms of the national right even if it is about constitutional precepts of law.

As it is specified in Art. 53. of Vienna convention «About the Right of International Treaties»: the peremptory norm of the general international law is norm which is accepted and admits the international community of the states in general as norm the deviation from which is inadmissible and which can be changed only by the subsequent norm of the general international law [7] having the same character, this rule turns out has a binding character for the country which, recognized the contract and only international law in forces to cancel this decision.

The resolution of the Supreme Council of the Republic of Kazakhstan of March 31, 1993 «About accession of the Republic of Kazakhstan to the Vienna convention on the right of the international contracts of 1969» recognizes the right of international treaties in the territory of the Republic of Kazakhstan. This we have to recognize Art. 26. Rasta sunt servanda of the Vienna convention on the right of the international contracts where is stated, «Each existing contract is obligatory for its participants and has to be carried out hon-

estly by them», corrected Art. 27. «the participant can't refer to provisions of the internal law as a justification for non-performance of the contract by it» [7] which distinctly answers questions of a ratio of the internal law and the international treaty.

That's why it is necessary to find out concerning what it is standard — legal acts of the Republic of Kazakhstan the international contracts have advantage. Art. 4 determining standards of the Constitution, laws corresponding to it, other regulations, the international contractual and other obligations of the Republic, and also standard resolutions of the Constitutional Council and Supreme Court of the Republic by the law in force in the Republic of Kazakhstan also in ch. 2 proclaims the highest validity of the Constitution of RK and its direct action in all territory of the Republic.

For explanation of a place and a role of international treaties in legal system of various countries it is necessary to define first of all interaction of norms of international law with the national right of the states. General globalization of the world community, consolidation of interdependence between the countries cause the necessity of that their legal systems were compatible and capable to interact with each other and with global system in general as its components as there can be problems in the course of interaction of the international and internal law.

If to analyze standards of the Constitution of the countries of participants of the CIS on a role of international law in the country, it is possible to receive ambiguous positions on an occasion of fixing and a statement in standards of the constitution of the principle of a primacy of international treaties. We think and is interpreted this principle in laws the different countries differently.

The Republic of Kazakhstan after recognition of the highest force of the Constitution in the territory of the country in ch.2 Art. 4 of the Constitution, a trace in ch.3 the same article declares that, the international contracts ratified by the Republic have a priority before its laws and are applied directly, except cases when follows from the international treaty that its application requires the publication of the law. It suggests an idea of a priority of these contracts over all legal system where the hierarchy is headed by the Constitution of the country.

Almost same situation is fixed in Art. 6 of the Constitution of Turkmenistan of May 18, 1992 No. 691-XII which says Turkmenistan, being the full subject of the world community, adheres in foreign policy of the principles of a constant neutrality, non-interference to internal affairs of other countries, refusal of use of force and participation in military blocks and the unions, assistance to development of peace, friendly and mutually beneficial relations with the countries of the region and the states of the whole world Turkmenistan recognizes a priority of the universally recognized norms of international law. If the international treaty of Turkmenistan established other rules than provided by the law of Turkmenistan, rules of the international treaty» are applied [8].

Except Turkmenistan and Kazakhstan, any other of the countries of participants of the CIS in the constitution doesn't claim about a priority of the international treaties ratified by the Republic, and their direct application is so certain. From the above-stated formulation it is possible to judge the unconditional force of the international standards.

The constitution of the Russian Federation in ch.4 Art. 15 specifies that «The conventional principles and norms of international law and the international contracts of the Russian Federation are a component of its legal system. If the international treaty of the Russian Federation established other rules than provided by the law, rules of the international treaty» are applied [8]. Art. 10 of the Constitution of Tajikistan says «The international legal acts recognized by Tajikistan are a component of legal system of the republic. In case of discrepancy of laws of the republic to recognized international legal acts standards of international legal acts» are applied [8].

The constitution of the Kyrgyz Republic in ch.3 Art. 12 also established that, «the international contracts and agreements which came in the order established by the law into force which participant is the Kyrgyz Republic, and also the conventional principles and norms of international law are a component of legal system of the Kyrgyz Republic» [8]. Also in Art. 6. of the constitution of the Republic of Armenia it is told, «The international contracts are a component of legal system of the Republic of Armenia. If other norms are established by the ratified international treaties, than what are provided by laws, are applied these norms» [8].

These countries allocate for international treaties a certain place in legal system of the country. If the Constitution of the Russian Federation, Armenia and Tajikistan allows reservations about preferences to the international standards in case of discrepancy of laws of the country to recognized international legal acts, in the Constitution of the Kyrgyz Republic about it anything to have a good long talk and it is standard of the

constitution is limited only to recognition of the conventional principles and norms of international law a component of legal system of the Kyrgyz Republic.

Meanwhile inclusion in the Constitution of the conventional principles and norms of international law in legal system of the country obliges all public authorities to follow these norms and the principles. This rule belongs, including, and to bodies and the officials who are carrying out preliminary investigation and justice. Lack of the formalized definition of concept of the conventional principles and norms of international law and their list represents big difficulties for practical workers who traditionally got used to be guided by exclusively national industry legislation [9; 13], and conducts to uncertainty in practice in, in what documents the conventional principles and norms of international law are formulated, whether the positions of the European Court of Human Rights stated in decisions on concrete affairs, what mechanism of application of provisions of the Convention revealed in resolutions of the European Court in criminal trial concern to that.

First what to understand as the conventional principles of international law when one scientists consider that the conventional principles of international law contain in the Charter of the UN, pacts on human rights and the citizen, in documents of OSCE, other international structures [10; 92], others refer to them and norms of international law such principles and norms which admit within the country and work in the form of the international convention, or the international custom recognized as the civilized nations, or the judgment made by the International Court of Justice on business, one of which parties is the concrete state.

Because of ambiguity of opinions among scientists apropos the content of the conventional principles of international law, we think very vaguely, and to define a place of international treaties which are a component of legal system of any country, especially the conventional principles of international law.

The question and of a spontaneity of action of international legal norms which acts as a subject of basic discussion in domestic jurisprudence of these countries seems disputable. Supporters of direct action and its categorical opponents disperse not so much in approach to a role of international legal norms, how many in interpretation of the phenomenon «direct application». The comment of the Constitutional Council of the Republic of Kazakhstan of November 5, 2009 No. 6 according to the item of 3 St. 4 in relation to acts of the international organizations created according to the international treaties ratified by the Republic of Kazakhstan and their bodies it means that if in such international treaty is specified that the called acts have character, obligatory for the State Parties, the Party, its government bodies, officials are obliged to carry out all necessary organizational and legal actions directed on execution of such requirement including reduction in compliance of acts of the national legislation with them [11].

The resolution of the Constitutional Council of the Republic of Kazakhstan of October 11, 2000 N 18/2 «About official interpretation of point 3 of article 4 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan» says, «from sense of the given standard of the Constitution follows that before laws of the Republic only the international contracts ratified by Kazakhstan can have a priority. Direct application of such international treaties having a priority before laws of the Republic doesn't mean cancellation of standards of current laws by them. A priority before laws and direct application of the ratified international treaties in the territory of the Republic assume situational superiority of standards of such contracts in cases of collisions with standards of laws» [12].

In Constitutions of the CIS countries rules of relationship with norms of international law are established, without limiting the sovereign right of the state for implementation of policy of management in the state. The present has to mean any country the participant of the international treaty recognizes primacy of the general international standards, consolidating thus realization of the sovereign right.

Direct application shouldn't be interpreted as action of norms of international law out of the constitutional bases and requirements of the national right and contrary to of Action of the international standards assumes the activity of national legal system connected with execution of requirements of international law including reduction in compliance of acts of the national legislation with them. It is necessary to tell, at emergence of a collision between the international treaty and the Constitution of the specified countries, in particular the Republic of Kazakhstan, the rule about the highest validity of the

Constitution because the international contracts are a component of legal system of the state will work, and within this system there can't be acts standing above the Constitution of the country.

We can observe fixing of a priority of norms of international law in this foreshortening in the Constitution of Republic of Belarus which in Art. 8 recognize a priority of the conventional principles of international law and provide compliance to them legislations. As for the general norms of the international common law, they are obligatory regardless of will of our state, the Belarusian scientist A.B.Barbuk considers [3; 4],

moreover, discrepancy of the international obligation to a peremptory norm of the general international law (*jus cogens*) is the basis for recognition of the contract insignificant (Art. 53 of the Vienna convention).

It is very careful and flowed round approached the matter in constitutions of the Republic of Moldova, the Azerbaijan Republic and Uzbekistan. The republic of Moldova takes obligations only to observe the Charter of the United Nations and contracts in the Art. 8, it is one of which parties, to build the relations with other states on the conventional principles and norms of international law.

Norms establishing a primacy of the international precepts of law over national legal system of Moldova aren't stated in the constitution at all. This constitution claims only about need to build the relations with other states on the conventional principles and norms of international law, and also undertakes to observe the Charter of the UN. Whether means it, if superiority of the international standards over legal system isn't specified in the constitution, they can be ignored, or we can assume that the basic principles which are stated in the charter of the UN on what all international law is based and the relations will have the highest forces in this country [8]. We think such understanding of Art. 8 of the Constitution of the Republic of Moldova it is admissible.

In the Azerbaijan Republic the government is limited in internal questions only to the right, in external questions — only the provisions following from international treaties which party is the Azerbaijan Republic. The Azerbaijan Republic builds the relations with other states on the basis of the principles provided in the universally recognized international legal norms it is told in Art. 10 of the Constitution of this country [8]. The basic law of the Azerbaijan Republic recognizes a role of the conventional principles of international law only concerning external relations. It means domestic policy of the country is guided only by norms of the national right. However, having analyzed contents of some laws of Azerbaijan we can approve standards of these laws are based on the basic general principles of international law. For example Art. 4. The criminal code which fixed the general provision that «The present Code is based on the principles of legality, an equality before the law, responsibility for fault, justice and humanity» [13]. Further this criminal code lists in the Art. of Art. 5, 6, 7, 8, 9, and gives definition to these principles.

The constitution of the Republic of Uzbekistan concerning the general norms of international law adheres to the same position, there is no confirmation about a place of these principles in national system of the right. This country very much frostily approaches questions about relationship and ratios of the international and national law, only proclaiming the Republic of Uzbekistan the full subject of the international relations where its foreign policy proceeds from the principles of sovereign equality of the states, non-use of force or threat of force, inviolability of borders, peaceful settlement of disputes, non-interference to internal affairs and other conventional principles and norms of international law [8], is told in Art. 17 of the Country constitution. It is quite enough of it, for reduction of the national legislation in compliance with the international requirements.

Having analysed the regulations on a role of the universally recognized norms of international law fixed in constitutions of the CIS countries, we come to the following conclusions. First, these rules are formulated in Basic laws of the CIS countries differently in this connection, it is very difficult to understand sense specified unambiguously. The analysis of the constitutional legislation of the State Parties of the CIS shows that the states of the Commonwealth apprehended a world tendency of development of the international contract law, having fixed in constitutions and special laws basic provisions of the Vienna convention, having created thereby a legal basis for effective international and contractual cooperation.

This model speaks about necessary general implementation of norms of international law on which legal regulation of the states in intra national regulatory base within national legal system is based that will give the chance to the state on the basis of norms of international law to create progressive legal system.

References

- 1 Указ Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года № 858 «О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года // Казахстанская правда. — 2009. — № 205 (25949). — 27 авг.
- 2 *Азимов Н.Б.* Теоретические основы имплементации норм международного права в уголовное законодательство Республики Таджикистан: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. — М., 2013. — 44 с.
- 3 *Барбук А.В.* Имплементация международного права в Республике Беларусь // Белорус. журн. междунар. права и междунар. отношений. — 2001. — № 4. — С. 3–11.
- 4 *Резников М.* Имплементация международно-правовых норм в национальную правовую систему Республики Казахстан // Интеграционные процессы в Евразии: политико-правовой аспект. — Алматы: Искандер, 2003. — 96 с.

- 5 Кегембаева Ж. Проблемы имплементации норм международного права в уголовное законодательство Республики Казахстан // Фемида. — 2011. — № 6. — С. 19–20.
- 6 Конституционное право зарубежных стран: Учеб. для вузов / Под общ. ред. чл.-кор. РАН, проф. М.В.Баглая, д.ю.н., проф. Ю.И.Лейбо и д.ю.н., проф. Л.М.Энтина. — М.: Норма, 2004. — 832 с.
- 7 Постановление Верховного Совета Республики Казахстан от 31 марта 1993 года «О присоединении Республики Казахстан к Венской конвенции о праве международных договоров 1969 года» // [ЭР]. Режим доступа: <http://online.zakon.kz/>
- 8 Конституции стран СНГ // [ЭР]. Режим доступа: <http://online.zakon.kz/>
- 9 Алексеева Л.Б. Право на справедливое судебное разбирательство: реализация в УПК РФ общепризнанных принципов и норм международного права: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. — М., 2003. — 57 с.
- 10 Тихомиров Ю.А. Реализация международно-правовых актов в российской правовой системе // Журнал Российского права. — 1999. — № 3–1. — С. 89–94.
- 11 Нормативное постановление Конституционного Совета Республики Казахстан от 5 ноября 2009 года № 6 «Об официальном толковании норм статьи 4 Конституции Республики Казахстан применительно к порядку исполнения решений международных организаций и их органов» // [ЭР]. Режим доступа: adilet.zan.kz/rus
- 12 Постановление Конституционного Совета Республики Казахстан от 11 октября 2000 года № 18/2 «Об официальном толковании пункта 3 статьи 4 Конституции Республики Казахстан» // [ЭР]. Режим доступа: adilet.zan.kz/rus
- 13 Уголовный кодекс Азербайджанской Республики // [ЭР]. Режим доступа: <http://online.zakon.kz/>

Н.Марин, Ж.Уәлиева

Халықаралық нормалар ТМД елдерінің ұлттық құқығының қайнар көзі ретінде

Мақалада халықаралық құқықтың жалпы танылған нормаларының ТМД-ға қатысушы-елдердің ұлттық құқығы жүйесіндегі рөлі туралы айтылған, олардың мазмұны мен ерекшеліктеріне сипаттама берілген. Конституция үстемдігі қағидасы мен халықаралық нормалар басымдылығы қағидаларын бекіткен осы елдердің конституциялық нормаларына жүргізілген салыстырмалы талдау және осы мәселелерді зерттеуге арналған жаңа бағыттар авторларға осы өзекті сұрақтар бойынша өз қорытындылары мен тұжырымдарын жасауға мүмкіндік берді.

Н.Марин, Ж.Уәлиева

Международные нормы как источник национального права стран СНГ

В статье рассматриваются вопросы о роли общепризнанных норм международного права в системе национального права стран-участниц СНГ, даются характеристика их содержания и особенности. Проводимый сравнительный анализ конституционных норм этих стран, закрепивших принцип верховенства Конституции и примата международных норм, новые подходы к исследованию данной проблемы дали возможность сформулировать авторам выводы и положения по этой актуальной проблеме.

References

- 1 *Kazakhstanskaya Pravda*, 2009, 205(25949), 27 Aug.
- 2 Azimov N.B. *Theoretical bases of implementation of norms of international law in the criminal legislation of the Republic of Tajikistan*, Resume. dis. ... D.J.S., Moscow, 2013. — 44 p.
- 3 Barbuk A.V. *Belarusian journal of intern. rights and intern. relations*, 2001, 4, p. 3–11.
- 4 Reznikov M. *Integration processes in Eurasia: political and legal aspect*, Almaty: Iskander, 2003, 96 p.
- 5 Kегembayeva Zh. *Femida*, 2011, 6, p. 19–20.
- 6 *Constitutional right of foreign countries: The textbook for higher education institutions*, Under a general edition of the member correspondent of the Russian Academy of Sciences, the prof. M.V.Baglaya, D.J.S., prof. Yu. I.Leybo and D.J.S., prof. L.M.Entin, Moscow: Norma, 2004, 832 p.
- 7 *The resolution of the Supreme Council of the Republic of Kazakhstan of March 31, 1993 «About accession of the Republic of Kazakhstan to the Vienna convention on the right of the international contracts of 1969»*, <http://online.zakon.kz/>
- 8 *Constitutions of the CIS countries*, <http://online.zakon.kz/>
- 9 Alekseeva L.B. *Right on fair judicial proceedings: realization in the Criminal Procedure Code of the Russian Federation of the conventional principles and norms of international law*, Resume. dis. ... D.J.S., Moscow, 2003, 57 p.
- 10 Tikhomirov Yu.A. *Journal of Russian law*, 1999, 3–1, p. 89–94.

11 *Standard resolution of the Constitutional Council of the Republic of Kazakhstan of November 5, 2009 No. 6 «About official interpretation of standards of article 4 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan in relation to an order of execution of decisions of the international organizations and their bodies»,* adilet.zan.kz/rus

12 *The resolution of the Constitutional Council of the Republic of Kazakhstan of October 11, 2000 N 18/2 «About official interpretation of point 3 of article 4 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan»,* adilet.zan.kz/rus

13 *Criminal code of the Azerbaijan Republic,* <http://online.zakon.kz/>

А.С.Овчаренко

*Национальная академия прокуратуры Украины, Киев
(E-mail: xanten@i.ua)*

Исправительные учреждения военно-пенитенциарной системы США

В статье рассматривается деятельность исправительных учреждений, в которых отбывают наказание военнослужащие США, приговорённые судом к лишению свободы. Уделено внимание некоторым историческим аспектам возникновения специализированных учреждений исполнения наказаний. Проанализированы доктринальные подходы российских учёных к подразделению их на виды и предложена авторская классификация военно-пенитенциарных учреждений США. Отдельное внимание уделяется их персоналу. Отмечается, что военно-исправительная служба организована в трёхуровневую систему, особняком от которой стоят зарубежные объекты. Очерчены проблемные вопросы лишения ВС США пенитенциарной функции и единообразия правового регулирования в различных видах войск.

Ключевые слова: исправительные учреждения, военно-пенитенциарная система, военно-уголовное законодательство США, режим исполнения наказания, виды наказаний для военнослужащих.

Этимологически слово «режим» происходит от французского «régime» и латинского «regimen» [1; 172]. В науке уголовно-исполнительного права режим наказания в виде лишения свободы определяется как установленная законодательством совокупность правил поведения осуждённых (режим отбывания наказания) и мероприятий, которые осуществляются органами и учреждениями исполнения наказаний, направленных на достижение целей наказаний (режим исполнения наказаний) [2; 199].

В США военно-уголовное законодательство частично кодифицировано, включено в правовую систему государства в виде федерального закона — Единого кодекса военной юстиции 1951 г. (Uniform Code of military justice, далее — ЕКВЮ), принятого Конгрессом США и включённого в качестве 10-го раздела в Свод законов США [3; 46]. Нормы военно-пенитенциарного характера отдельно не дифференцированы, а представлены в разных статьях этого правового источника.

Кроме ЕКВЮ США, правовое регулирование назначения и исполнения наказаний, применяемых к военнослужащим, включает в себя «Руководство для военных судов» (Manual for Courts-Martial), а также подзаконные акты высшего командования — Президента, министра обороны, министров видов Вооружённых сил.

Осуждённые военнослужащие могут отбывать наказание в виде лишения свободы как в военных исправительных учреждениях, так и в федеральных тюрьмах, находящихся в ведении Министерства юстиции. Вопрос о том, куда именно они будут направлены, решается в административном порядке [4; 66]. На практике подавляющее большинство осуждённых военнослужащих попадает в военные тюрьмы.

Выделение специальных учреждений исполнения наказания для военнослужащих в США произошло в XIX в. Вообще, можно сказать, что дифференцированный подход к назначению наказания военнослужащим был предложен ещё отцами-основателями в так называемом «Билле о правах», внесённом в Конгресс США в 1789 г. и ратифицированном в 1791 г. В частности, об особенностях привлечения военнослужащих сухопутных или военно-морских сил говорит пятая поправка Конституции США [5].

Исторически сложилось так, что военная уголовно-исполнительная система в значительной мере опиралась на телесные наказания или акты публичного унижения, чтобы удержать других военнослужащих от совершения преступлений и поддерживать строгую дисциплину. Наказания представляли собой вычеты из денежного содержания и пайка, телесные наказания, порку, клеймение, килевание (преступников привязывали к верёвке, прикреплённой к судну, протаскивали под килем и поднимали вверх с противоположной стороны, в результате чего с них сдиралась кожа), лишение свободы, одиночное заключение «на хлебе и воде» и смертную казнь. Такой подход к наказанию отражал преобладающее отношение эпохи к преступлению и наказанию. Если было необходимо заключение, осуждённые военнослужащие помещались в различные государственные тюрьмы и военные остроги. Осуждённые военнослужащие, приговорённые к длительным срокам лишения свободы, как правило, содержались в государственных или местных тюрьмах. Военные остроги, которые были сравнимы

с гражданскими тюрьмами, были в плохом состоянии и предназначались для кары, а не для реабилитации [6; 1].

Забота о безопасности арестованных военнослужащих после их заключения в тюрьмы штатов привела военных к учреждению официальной военной системы исправительных учреждений. Например, изначально планировалось, что остров Алякатрас будет армейской оборонительной базой, но уже в 1859 г. 11 военнослужащих были заключены на его гауптвахте. Другие военные базы на Западе посылали своих дезертиров, беглецов, воров и пьяниц в Алякатрас, который был более безопасным, чем их гарнизонные военные тюрьмы. В 1861 г. Алякатрас официально был учреждён как военная тюрьма для Департамента Тихого океана ВМФ США [7; 122], а в 1907 г. реорганизован в штрафные казармы США в Тихом океане [6; 2].

В 1870 г., во время участия в первой конференции Американской ассоциации тюрем, майору Томасу А.Барру (ставшему известным в качестве основателя штрафных казарм США) поступила информация о жестоком обращении с военными заключёнными и отсутствии единого режима [6; 2].

В 1871 г. военные обратили внимание на положение военнослужащих в гражданских тюрьмах и ограниченный армейский контроль над заключёнными в пенитенциарных учреждениях штата [7; 122]. Понимая, что содержание осуждённых военнослужащих в тюрьмах штата или федеральных тюрьмах уже не было практичным, в 1873 г. Конгресс санкционировал создание военной тюрьмы для содержания осуждённых военнослужащих, приговорённых к срокам лишения свободы более 60 дней [6; 2]. В мае 1875 г. была учреждена военная тюрьма США в Форт-Ливенуорте, штат Канзас. Этот объект должен был служить в качестве военной тюрьмы для офицеров и военнослужащих, осуждённых на длительный срок за воинские преступления [7; 122].

В 1895 г. военная тюрьма США была переведена в управление Департамента юстиции и стала первым пенитенциарным учреждением, которое управлялось федеральным правительством. Её вернули под контроль военных в 1906 г. [6; 2]. В 1915 г. в соответствии с инициативой Конгресса название военной тюрьмы США было заменено на «штрафные казармы США» (USDB) [6; 2].

5 июля 1968 г. Конгресс принял Закон США «Об организации мест лишения свободы и определения режима для лиц, совершивших преступления, предусмотренные ЕКВЮ» [8; 37, 38]. Настоящий Закон устанавливает единую систему организации военных тюрем, цели и принципы их деятельности. Управление военной тюремной системой осуществляется военными ведомствами [8; 36]. Задача образования военных исправительных учреждений, их организация и объединённая система управления возложены на начальников штабов, в подчинении которых находятся те или иные категории военнослужащих [8; 37, 38]. На основе закона в видах вооружённых сил изданы инструкции, подробно регламентирующие вопросы отбывания наказания заключёнными.

В настоящее время 59 военно-пенитенциарных учреждений США рассчитаны на 3249 заключённых военнослужащих либо лиц, осуждённых за преступления, связанные с национальной безопасностью, но могут вместить до 4166 заключённых. В Министерстве обороны Сухопутные войска управляют 6 тюремными учреждениями, в которых отбывает срок самое большое в процентном соотношении количество осуждённых военнослужащих (примерно 41 %), в то же время в учреждениях, подведомственных Военно-морскому флоту, исполняется наказание относительно 34 % от общего числа осуждённых военнослужащих. Корпус морской пехоты США управляет 6 пенитенциарными учреждениями, в которых отбывает наказание примерно 20 % заключённых, и к Военно-воздушным силам относится 36 военных тюрем, в которых отбывают срок примерно 5 % заключённых военнослужащих [7; 123].

Военная исправительная система США имеет двуединую миссию, которая заключается в:

- содержания осуждённых военнослужащих;
- исправительной работе с осуждёнными военнослужащими.

Эта система работает на исправительной, а не карательной основе, и в 2002 г. американские военные занимали 5 место с конца по количеству осуждённых в США, с показателем 170 осуждённых на 100 тысяч военнослужащих, в то время как среднее количество осуждённых в государстве составляло 701 лицо на 100 тысяч жителей [9].

Российские учёные-правоведы, которые занимались вопросами исследования и классификации военно-пенитенциарных учреждений в США, как правило, выделяют три их вида. Так, Г.И.Кучер, делит военно-исправительные заведения на: 1) военные тюрьмы (несколько десятков на территории США и за их пределами, на военных базах); 2) дисциплинарные казармы (на территории Форт-Ливенуорт, штат Канзас); 3) исправительно-подготовительный центр (в Форт-Райли, штат Канзас) [4; 68].

В целом данная классификация является верной, с тем лишь уточнением, что не вполне корректно при перечислении военных учреждений исполнения наказаний на первое место ставить военные тюрьмы, а лишь затем так называемые «дисциплинарные казармы», поскольку доктринальный и законодательный подходы в странах СНГ сходятся на том, чтобы перечень уголовно-исправительных заведений давался от учреждения с наибольшим уровнем безопасности (самым строгим режимом отбывания наказания) к учреждению с наименьшим либо наоборот. Методологическая же неточность заключается в том, что дисциплинарные казармы (англ. United States Disciplinary Barracks) являются единственным учреждением строгого режима американских вооруженных сил для осуждённых военнослужащих-мужчин [10]. Это своего рода военная тюрьма максимального уровня безопасности. При этом там отбывают наказание офицеры и лица, осуждённые за преступления против национальной безопасности и на сроки, превышающие десять лет лишения свободы [10]. Поэтому утверждение Г.И.Кучера о том, что в дисциплинарных казармах отбывают наказание в условиях строгого надзора военнослужащие, осуждённые к тюремному заключению на срок не менее одного года [4; 68], следует также признать требующим уточнения.

Т.К.Белашенко также выделяет три вида военно-пенитенциарных учреждений, обоснованно поставив на первое место крупнейшую тюрьму вооруженных сил, которая находится в гарнизоне Форт-Ливенуорт, штат Канзас. Далее он выделяет «дисциплинарные бараки» и «исправительные центры» [11; 21]. В этой связи следует отметить, что крупнейшая тюрьма вооружённых сил в Форт-Ливенуорте и есть «дисциплинарные бараки», о чём мы уже говорили выше. В то же время подлежит уточнению сам термин «исправительные центры», поскольку он может ассоциироваться с другими гражданскими уголовно-исправительными учреждениями. Но в целом данная авторская классификация соотносится с предыдущей и может послужить фундаментом для дальнейших исследований.

Не претендуя на единоверную классификацию, мы склонны выделять четыре вида военно-пенитенциарных учреждений США: 1) штрафные казармы; 2) военные тюрьмы; 3) бригаи и 4) военно-исправительно-подготовительные центры.

Штрафные казармы США являются военным исправительным учреждением, которое расположено в Форт-Ливенуорте, пункте Сухопутных войск Соединённых Штатов в Канзасе [10]. Это одна из трёх основных тюрем, построенных на территории Форт-Ливенуорта, остальные — это Ливенуортские федеральные учреждения США, которые находятся в 6 км к югу, а также Среднезападное военное объединённое региональное исправительное учреждение, которое открылось 5 октября 2010 г. [12]. Оно подчиняется Исправительному командованию в Сухопутных войсках Соединённых Штатов, и его начальник обычно имеет звание полковника. Штрафные казармы США являются единственным учреждением строгого режима американских вооружённых сил, и в нём содержатся мужчины-военнослужащие, которые осуждены военным судом за нарушение ЕКВЮ [13].

Отметим, что в разных источниках указываются различные минимальные сроки наказания, при которых осуждённые военнослужащие направляются для отбывания наказания в штрафные казармы. Например, как мы уже обращали внимание, Г.И.Кучер указывает на один год наказания. В других источниках обозначают срок в пять [14], семь [7; 122] и десять лет [15]. Правильным следует признать последний вариант. Военнослужащие, осуждённые судом к лишению свободы на срок менее десяти лет, направляются в учреждения с менее жёстким режимом содержания, такие как Среднезападное объединённое региональное исправительное учреждение или Военно-морская объединённая тюрьма США в Чизпике, штат Вирджиния.

Целями штрафных казарм являются: заключение осуждённых военнослужащих США, которым военным судом назначено наказание в виде лишения свободы на длительные сроки; проведение исправительных программ для поддержания военного порядка и дисциплины, а также снижения рецидивности преступлений после освобождения; обеспечение боевой готовности, тренировки и подготовки солдат, готовых по приказу передислоцироваться в любую точку мира и принять участие в военной операции в боевой обстановке [7; 122].

По состоянию на 2012 г. из всех заключённых, отбывающих наказание в штрафных казармах, 9 находятся в камере смертников (хотя последняя казнь была проведена 13 апреля 1961 г. [13]) и 10 отбывают пожизненное заключение без права на досрочное освобождение [7; 122]. При этом лимит учреждения составляет 500 лиц.

Персонал по исправлению на объекте — это специалисты по исправлению в Сухопутных войсках, подготовленные в школе военной полиции Сухопутных войск США, расположенной в Форт-

Леонард Вуд, штат Миссури, а также персонал по исправлению в Морском флоте и Военно-воздушных силах.

Начиная с 1988 г. штрафные казармы постоянно аккредитируются американской исправительной ассоциацией (АСА). В 2012 г. объект получил рейтинг 100 % и одобрение оценивающей комиссии. Три независимых эксперта посетили тюрьму, чтобы проверить на соответствие более чем 500 стандартам, в том числе службу психического здоровья, вопросы безопасности и другие аспекты, касающиеся гуманного отношения к осуждённым. Штрафные казармы получили высшие оценки по всем стандартам, несмотря на то, что часть их персонала была отправлена в Ирак для контроля процесса исполнения и отбывания наказаний осуждёнными военнослужащими [16].

Штрафные казармы США в данный момент укомплектованы сотрудниками 15 бригады военной полиции. Большинство военнослужащих имеют военно-учётную специальность 31Е (специалисты по исправлению). Они подчиняются Исправительному командованию в Сухопутных войсках, которое было учреждено в 2007 г. в Вашингтоне (округ Колумбия) под руководством начальника военной полиции [17].

В этой связи следует сказать, что ещё в 1970 г. министр обороны учредил Комитет для проведения всестороннего анализа и оценки тюрем и практики применения наказаний в Вооружённых силах США. Шесть профессионалов по контролю за соблюдением законов и уголовно-исполнительной системой со всех Соединённых Штатов участвовали в этом фундаментальном исследовании. Оно привело к двум основным выводам. Один из них заключался в том, что на соблюдение режима в военных тюрьмах негативно влияли серьёзные упущения в подготовке и опыте кадров, поскольку много персонала было отправлено на службу в учреждения на временной основе, а также не было военно-учётной специальности для специалистов по исправлению. Второй вывод заключался в том, что очень мало гражданских лиц было задействовано в таких областях, как образование, социальная работа и консультирование в учреждениях второго и третьего уровней. В результате этого исследования Комитет составил тридцать пять рекомендаций, которые основываются на централизованном управлении учреждениями и подготовке кадров. В частности, он рекомендовал, чтобы персонал, назначенный на службу в тюрьмах, был надлежащим образом обучен, получил достаточный опыт и был достаточно зрелым для работы с заключёнными. Он также рекомендовал, чтобы гражданские лица задействовались в управлении тюрьмами для обеспечения большей стабильности в работе учреждений [18; 1].

Зрелость, аналитичность, решительность, наблюдательность — необходимые черты для солдат, которые несут охранную службу в штрафных казармах США. Оружие не разрешено в тюремных стенах — охранники могут использовать свой разум и приемы самообороны. Все солдаты, назначенные в штрафные казармы США, проходят дополнительную подготовку, прежде чем брать на себя ответственность по контролю. Среди курсов, которые они изучают, есть методика наблюдения за поведением осуждённых, которое может указывать на потенциальные проблемы [13].

Специалисты по исправлению должны знать, как разрешить любую спровоцированную ситуацию, независимо от того, направлена ли она на сотрудников или на другого осуждённого. Беседы при максимальном режиме безопасности не всегда являются прямыми. Чтобы выявить настроения этих осуждённых, охранники обычно задают вопросы, предполагающие открытые ответы, читают язык тела, а иногда и расшифровывают красочные метафоры, которые используют осуждённые. Человек, лишённый свободы, не будет действовать так же, как человек на свободе. Есть небольшие нюансы, которые специалисты по исправлению выявляют в поведении и, в конце концов, обеспечивают безопасную среду для всех. В то же время охранники не заменяют экспертов-психиатров. Они достаточно наблюдательны, чтобы предоставить детальную информацию специалистам в области психического здоровья, которые находятся на месте, и, в свою очередь, могут помочь психически больным заключённым [13].

Следующим видом военно-пенитенциарных учреждений является военная тюрьма. Если осуждённые военнослужащие-мужчины к длительным срокам лишения свободы отбывают наказание в штрафных казармах, то по решению Министерства обороны США с 1999 г. все военнослужащие-женщины содержатся в Военно-морской объединённой тюрьме в Мирамаре [7; 122], военно-морском округе с общевойсковым составом, который состоит из моряков, лётчиков, морских пехотинцев и солдат. Расположена тюрьма на Авиационной базе морской пехоты вблизи Сан-Диего, штат Калифорния [15], с подведомственностью Исправительному командованию Военно-морских сил в Миллингтоне (штат Теннесси). Лимит этого учреждения составляет 372 лица [15].

Аналогом военной тюрьмы, в которой отбывают наказание военнослужащие армии и военно-воздушных сил, является бриг. В бриге исполняют наказание относительно военнослужащих военно-морских и морских сил.

Таким образом, бриг — это военная тюрьма на борту судна ВМС США или береговой охраны, либо на американской военно-морской базе, или базе морской пехоты. Термин возник исторически, поскольку в качестве тюремных кораблей использовали двухпопёрные ветровые корабли, которые и назывались бригами [15].

В 1968 г. в Форт-Райли, штат Канзас, был создан Центр с системой исправительного обучения армии США. Это стало ответом на требование общественности в середине 1960-х гг. относительно того, что общество должно пытаться реабилитировать преступников в местах лишения свободы, а не просто лишать свободы. Его целью было возвращение осуждённых военнослужащих к исполнению обязанностей с улучшенными качествами и мотивацией посредством интенсивного обучения, надзора и исправительной работы. Он был определён как первый буткамп («boot camp»), или программа «краткосрочного лишения свободы» [9].

Тюрьма с системой исправительного обучения была создана в ответ на всё увеличивающееся число правонарушителей и высокий уровень безработицы (существовала нехватка рабочей силы в связи с войной во Вьетнаме) [19; 11]. В то время широко применялось в качестве наказания так называемое «увольнение с позором». Изгнанный военнослужащий лишался всех льгот и преимуществ выслуги, а также пенсии, если она была ему положена. Таких осуждённых в дальнейшем могли не взять на работу, поскольку каждому военнослужащему по завершении службы выдавалось удостоверение (сертификат) с отметкой о причине увольнения [20; 62]. Таким образом, помещение в Центр с системой исправительного обучения армии США было для военнослужащего более приемлемым вариантом, чем «увольнение с позором». С одной стороны, отбывание наказания в буткампе подвергало правонарушителей физическим и психическим факторам стресса, которые включали: марши, методы «кнута и пряника», полевые учения, длительные наблюдения и оценки общей работы, а также групповой риск, всё с акцентом на жёсткие требования выполнения [9]. С другой стороны, после отбытия срока наказания военнослужащий мог вернуться для прохождения военной службы либо трудоустроиться на нормальную работу, поскольку информация о наказаниях, не связанных с увольнением из Вооружённых сил США, имела ограниченный доступ. Да и сам работодатель не был заинтересован «выискивать» такого рода информацию, поскольку внушительная часть трудоспособного мужского населения отправлялась на фронт.

На протяжении восьминедельной программы сержанты-инструкторы строевой подготовки и специалисты по исправлению контролировали индивидуальный прогресс [19; 12].

Что касается непосредственно режима исполнения наказания, то в первую очередь следует отметить, что сегодня военно-исправительная служба организована в трёхуровневую систему, состоящую из 59 объектов, предназначенных для содержания заключённых на основании срока наказания, географического положения и программ реабилитации. Общей целью является исправление осуждённых военнослужащих, чтобы они успешно были подготовлены к возвращению на действительную военную службу или в гражданское общество [6; 1]. Руководство военной уголовно-исполнительной системы (или так называемый «Совет по исправлению») при Министерстве обороны США состоит из командиров по исправлению каждого вида Вооружённых сил и председателей соответствующих комиссий по вопросам апелляционного пересмотра уголовных дел и освобождению осуждённых военнослужащих, обеспечивает контроль и управление видами Вооружённых сил. Каждый штаб вида войск разрабатывает политику в сфере исполнения наказаний и бюджеты, а также обеспечивает надзор за учреждениями, которыми они управляют [6; 1].

Штрафные казармы США в Форт-Ливенуорте являются единственным учреждением третьего и самого высокого уровня военной уголовно-исполнительной системы, а также единственным объектом строгого режима Министерства обороны [6; 2]. Жизнь осуждённых формируется по степени режимного контроля, необходимого для минимизации риска. В штрафных казармах различают 5 видов режима: улучшенные условия, общий режим, общий внутренний режим, средний и строгий [13].

Штрафной изолятор предназначен для осуждённых военнослужащих, совершивших нарушения и отправленных для отбывания взыскания. Осуждённые могут быть изолированы в ШИЗО на протяжении 23 часов в сутки. Еда подаётся через узкие щели, и маленький проём возле подножья дверей позволяет охранникам (специалистам по исправлению) сковывать щиколотки осуждённых перед выведением их в баню или на свежий воздух. Каждый раз, когда такой осуждённый перемещается, 2 или 3

сотрудника сопровождают его. Специалисты по исправлению, на самом деле, больше общаются с заключёнными строгого режима, чем с теми, кто представляет меньший риск.

Немного больше свободы предоставляется заключённым, которые исполняют все режимные требования. Они могут смотреть телевизор и получать пищу, которая подаётся с тележки в общем отделении, а не на подносе в замкнутых камерах. Несмотря на перспективы смягчения условий содержания за примерное поведение, некоторые заключённые остаются на строгом режиме на протяжении большей части пребывания в штрафных казармах [13].

Целью персонала, которая касается всех осуждённых, является социальная реабилитация. Участки с улучшенными условиями и общего режима содержат большие открытые территории, где заключённые могут проводить свободное время. Но камеры наблюдения фиксируют каждое действие во всех камерах и углах штрафных казарм [13].

Лишение свободы в штрафных казармах не является пожизненным для большинства заключённых военнослужащих. Отсчитывая дни и годы до освобождения, осуждённые могут принимать участие в 13 программах реабилитации, которые сосредоточены на индивидуальном исправлении. Военнослужащие также могут иметь доступ к традиционным образовательным программам и курсам по различным специальностям. Программы наставничества включают плотничество, дентальное асси-тирование, графический дизайн, трафаретную печать и сварку. Также имеются курсы по вышивке, текстильному ремонту, графике. Кроме того, штат Канзас предлагает лицензирование в парикмахерском деле, и некоторые работы позволяют зарабатывать осуждённым от 14 до 80 центов в час [13].

Второй уровень является средним уровнем, который предназначен для следственно-арестованных и осуждённых военнослужащих, приговорённых к срокам до десяти лет. Большинство (65 %) военных заключённых содержатся в учреждениях второго уровня [6; 2].

В этих учреждениях доступны образовательные, профессиональные программы и программы лечения психических расстройств [18; 1]. Кроме того, некоторые объекты, такие как Военно-морская объединённая тюрьма Мирамар в Сан-Диего и Военно-морская объединённая тюрьма Чарльстон в Южной Каролине, имеют специализированные программы реабилитации лиц, совершивших преступления на сексуальной почве. Сухопутные войска управляют тремя объектами второго уровня, которые эквивалентны региональным исправительным учреждениям, Корпус морской пехоты управляет тремя тюрьмами, и Военно-морской флот США — тремя военными тюрьмами второго уровня [6; 2].

С 1999 г. Военно-морская объединённая тюрьма Мирамар была реорганизована в учреждения третьего уровня для осуждённых женщин-военнослужащих в целях оптимизации реабилитации и объединения тюремных мощностей различных видов вооружённых сил. Военно-воздушные силы не управляют учреждениями второго уровня, поэтому большинство их заключённых содержатся в двух военно-морских объединённых тюрьмах. Учреждения Сухопутных войск и Корпуса морской пехоты США укомплектованы офицерами исправительных учреждений, наряду с военным и гражданским персоналом с медицинскими, религиозными и другими специальностями [6; 2].

На объектах Военно-морского флота охранники представляют собой военнослужащих ВМФ США, состоящих на действительной службе на суше, которые не являются офицерами исправительных учреждений, но которые прошли базовый курс по исправлению перед назначением в учреждение. Кроме того, есть специалисты по исправлению из Сухопутных войск и Корпуса морской пехоты, а также правоохранителей и медицинский персонал Военно-воздушных сил. Персонал также включает гражданские кадры, которые обеспечивают долгосрочную стабильность и опыт [6; 2].

Первый уровень является самым низким уровнем в исправительной системе и используется для содержания следственно-арестованных и осуждённых военнослужащих сроком до одного года [18; 1]. Учреждения эквивалентны местным тюрьмам и имеют ограниченные программы. Военно-морской флот управляет двумя объектами, а Военно-воздушные силы — тридцатью шестью [6; 1]. Сухопутным войскам не подведомственны объекты первого уровня, но они либо используют учреждения, принадлежащие другим видам вооружённых сил, либо заключают контракты с местными тюрьмами для содержания следственно-арестованных и осуждённых военнослужащих к срокам менее 30 дней [18; 1].

Кроме того, Вооружённые силы США управляют одиннадцатью зарубежными учреждениями, которые не классифицируются в трёхуровневой системе. Там удерживаются следственно-арестованные и осуждённые военнослужащие, ожидающие перевода в учреждения на территории США. Существуют ограниченные программы в зарубежных военных тюрьмах, которые основаны на крат-

косрочном лишении свободы. Суммарный лимит осуждённых военнослужащих на территории этих учреждений составляет 618 человек, включая крупные военные тюрьмы в Мангейме, Германия (Сухопутные войска), Пхентэке, Южная Корея (Сухопутные войска), Окинаве, Япония (Корпус морской пехоты) и Гавайи (Военно-морской флот) [6; 2].

Заметим, что текущие операции США в Ираке и Афганистане вместе с прошедшими операциями на Панаме, в Боснии и Герцеговине, а также в Косово заметно усложнили и увеличили в объёме задачи по содержанию военнопленных.

В настоящее время в Ираке армия Соединённых Штатов управляет двумя местами лишения свободы, укомплектованными военнослужащими Сухопутных войск, Военно-морских и Военно-воздушных Сил и предоставляет помощь в обучении иракских кадров для работы в тюрьмах. По состоянию на 2007 г. в лагере Букка на юге Ирака было 13 800 заключённых, а в лагере Кроппер — 3 300. Ещё 34 000 заключённых рассредоточены по всей стране. Средняя продолжительность заключения составляла около одного года, но 8 000 заключённых содержались в течение более длительного срока [18; 6, 7].

Как отмечает генерал-лейтенант Дик Коди, военнослужащие, выполняющие обязанности специалистов по исправлению, нарабатывают уникальный набор навыков, способствующих поддержанию национальной и военной безопасности, гражданских властей [18; 2]. Эти навыки, полученные при управлении военными тюрьмами, приобретают решающее значение для управления пенитенциарными учреждениями США по всему миру во время военных конфликтов (для военнопленных противника) и глобальной войны с терроризмом (тюрьмы для заключённых в Гуантанамо на Кубе и в Баграме в Афганистане) [6; 4].

Несмотря на это, как отмечают американские учёные, в частности Дэвид Хассенриттер, наряду с государственной и федеральной пенитенциарными системами, военная уголовно-исполнительная система рассматривается на предмет отчуждения и перехода в частную собственность, а её будущее остаётся неопределённым [6; 4]. Это не первый случай, когда рассматривается вопрос лишения Вооружённых сил США пенитенциарной функции, в то время, как работа военных специалистов по исправлению обеспечивает не только безопасную и эффективную работу тюрем, но и командиров действующей армии соответствующими ресурсами для управления лагерями военнопленных и местами лишения свободы за пределами США. Д.Хассенриттер ставит вопрос, могут ли военные позволить потерять этот набор ключевых навыков, накопленный в ходе подготовки и опыта управления уголовно-исправительными учреждениями [6; 4].

Как мы видим, необходимость самого существования военно-пенитенциарной системы США обусловлена несколькими другими факторами, чем в странах СНГ. В то же время следует сказать, что, несмотря на то, что осуждённые военнослужащие США могут продолжить военную службу, механизм возвращения видится не столь простым, особенно относительно наказаний, предусматривающих отбывание в специальных военно-пенитенциарных учреждениях. Например, в Украине существует наказание в виде содержания в дисциплинарном батальоне (ликвидированное в Казахстане в 2009 г., а в Республике Беларусь — в 2011 г.). Отбывание этого наказания не влечёт за собой судимости. После этого солдат-срочник продолжает нести военную службу. Этот пример иллюстрирует специфику специальных видов наказаний в странах СНГ.

В то же время изначально в США специальные виды наказаний для военнослужащих не имели целью возвращение осуждённых на военную службу, когда речь шла о лишении свободы. Только лишь в июле 1950 г. инструкцией Министерства обороны были учреждены исправительные меры вместо карательных для заключённых и установлено, что осуждённые военнослужащие могут быть восстановлены на действительной службе. В октябре 1951 г. Военно-воздушные силы начали выполнять этот приказ путём учреждения Группы переподготовки на базе ВВС Амарилло в штате Техас. Девизом этого органа было «Fieri Potest: Это может быть сделано» [6; 2, 3].

Были предприняты усилия по переподготовке максимального количества заключённых, чтобы вернуть их на службу во время или после отбывания наказания. В первую очередь это касалось солдат, совершивших нетяжкие военные преступления. Те, кто были отобраны и завершили программу возвращения на службу, вернулись на действительную службу, чтобы выполнить воинскую повинность, имея возможность служить с честью и получить почётную отставку. Это программа восстановления предоставила ценный источник пополнения рядового личного состава во время войн и спасла тысячи солдат от «увольнения с позором» (увольнения с лишением прав и привилегий), которое осталось бы с ними в их гражданской жизни. Во время Второй мировой войны 42 373 из 84 245 заключённых бы-

ли возвращены на службу во время или после отбывания наказания, в то время как в период Корейской войны на службу были возвращены 4 800 из 18 653 осуждённых. Сегодня, в связи с сокращением численности военнослужащих, программа возвращения на службу очень мала, её применяют только Военно-воздушные силы США, имеющие действующий структурированный центр и программу. Остальные виды Вооружённых сил признали управление программой возвращения на службу нерентабельным из-за небольшого процента военнослужащих, вернувшихся на службу [6; 3, 4].

Одной из особенностей исполнения специальных видов наказаний в США является то, что военно-пенитенциарные учреждения подведомственны не Вооружённым силам в целом, а видам Вооружённых сил. На это, в частности, обращает внимание полковник Томас П.Эванс. Он говорит о том, что последний крупный пересмотр порядка исполнения наказаний, назначенных судом военнослужащим, произошёл в 1989 г. Результатом этого стала незначительная консолидация уголовно-исполнительных средств в рамках Министерства обороны взамен отдельного внутреннего урегулирования в каждом виде войск. Сухопутные войска были назначены центральным органом уголовно-исполнительной власти Министерства обороны США, ведающим исполнением наказаний для заключённых военнослужащих, отбывающих длительные сроки. Все другие аспекты военной уголовно-исполнительной системы остались закреплёнными за видами Вооружённых сил [18; 1].

Сегодня эта рекомендация продолжает действовать и фактически не подвергнута изменениям и пересмотрам. Сухопутные войска США управляют штрафными казармами — единственной тюрьмой долгосрочного содержания осуждённых военнослужащих Министерства обороны. Это также учреждение, в котором содержатся все военнослужащие, осуждённые на смертную казнь. Единственным исключением является, как мы уже говорили, долгосрочное содержание военнослужащих-женщин, отбывающих наказание в Объединённой военно-морской тюрьме США в Мирамаре, штат Калифорния [18; 1].

Военно-морская объединённая тюрьма Мирамар считается объединённой, поскольку она совместно укомплектована Военно-морскими силами США, Сухопутными войсками США и Военно-воздушными силами США. В 1991 г. Военно-морские силы США сократили личный состав вследствие распада Советского Союза; количество помещений для персонала по исправлению сократилось с 600 до 350. В результате сокращения численности стало необходимым объединение. Примерно в то же время в Военно-воздушных силах США прошли такие же сокращения, а в 1993 г. ВМС США и ВВС США заключили соглашение об объединении личного состава второго уровня в бригадах Мирамар и Чарльстон [18; 10]. В конце концов, Министерство обороны определило Мирамар как учреждение третьего уровня для содержания женщин-военнослужащих, и это привело специалистов по исправлению Сухопутных войск в Мирамар, что сделало его совместно укомплектованным объектом, который управляется на основании межведомственных соглашений в военной уголовно-исполнительной сфере. Объединённая военно-морская тюрьма Чарльстон прошла через аналогичное объединение в 2000 г. и на сегодняшний день укомплектована 159 моряками, 32 пилотами, 20 морскими пехотинцами и 5 армейцами. Средняя численность заключённых составляет: 43 % — ВВС США, 34 % — ВМС США, 12 % — ВМФ США, 10 % — Сухопутные войска США и 1 % — Береговая охрана США [18; 10, 11].

У Вооружённых сил США есть объединённая военная тюрьма в г. Мангейме (Германия). В этом учреждении каждый вид Вооружённых сил управляет своим личным составом по-разному, в зависимости от их соответствующих приоритетов укомплектования, и работает на основе межведомственных соглашений [18; 11].

Другим примером объединённого военно-пенитенциарного учреждения является тюрьма в Гуантанамо (Куба). Этот объект считается военным округом бригадного уровня. Он укомплектован специалистами по исправлению из Военно-морских сил США и Сухопутных войск США и выполняет многие задачи военно-исправительной системы [18; 9].

Сегодня политика Министерства обороны США в сфере исполнения наказаний относительно осуждённых военнослужащих направлена на достижение единообразия органов военной уголовно-исполнительной системы видов Вооружённых сил и на то, чтобы каждый министр вида Вооружённых сил утверждал приказы и управлял военно-пенитенциарными учреждениями, непосредственно подчиняющимися ему. Министерство обороны также предписывает видам Вооружённых сил координировать сокращение, ликвидацию или реорганизацию любого исправительного учреждения, которое на постоянной основе используется для содержания осуждённых военнослужащих, принадлежащих к разным видам Вооружённых сил, между собой и с самим Министерством обороны США [18; 1].

Список литературы

- 1 Кам'янець Т.В. Режим виконання покарання у виді обмеження волі // Право і безпека: Науковий журнал. — 2010. — № 4. — С. 172–175.
- 2 Кримінально-виконавче право: підручник / В.В.Голіна, А.Х.Степанюк, О.В.Лисодєд та ін.; за ред. В.В.Голіни і А.Х.Степанюка. — Х.: Право, 2011. — 328 с.
- 3 Сидорин В.В., Шуленов Н.А. Теоретические основы совершенствования военно-уголовного законодательства с использованием опыта зарубежных стран: Монография. — М.: Акад. ФПС России, 2000. — 194 с.
- 4 Кучер Г.И. Военные тюрьмы США // Правоведенье. — 1978. — № 5. — С. 65–73.
- 5 Конституция Соединённых Штатов Америки // [ЭП]. Режим доступа: http://ru.wikisource.org/wiki/Конституция_Соединённых_Штатов_Америки
- 6 Haasenritter D.K. The Military Correctional System: An Overview // American Correctional Association. — Virginia, USA: American Correctional Association, 2003. — 4 p. — [ЭП]. Режим доступа: <https://www.aca.org/publications/ctarchivespdf/dec03/haasenritter.pdf>
- 7 McElreath D.H., Keena L., Etter G., Stuart Jr.E. Introduction to Corrections. — N. Y.: CRC Press, Taylor & Francis Group, 2012. — 274 p.
- 8 Бельсон Я.М. Суд, прокуратура и тюрьмы в современном буржуазном государстве — М.: Типография Высш. шк. МВД СССР, 1972. — 50 с.
- 9 History of Boot Camps // Boot Camp & Military Fitness Institute Information & knowledge sharing for fitness enthusiasts & professionals // [ЭП]. Режим доступа: <http://bootcampmilitaryfitnessinstitute.wordpress.com/what-are-boot-camps/history-of-boot-camps/>
- 10 Welcome to the U.S. Disciplinary Barracks // [ЭП]. Режим доступа: <http://usdb.leavenworth.army.mil/main.htm>
- 11 Белащенко Т. Дисциплинарная и судебная практика в армии США // Зарубежное военное обозрение. — 1976. — № 7. — С. 17–22.
- 12 Army Corrections Command stands up — Fort Leavenworth Lamp – 19 October 2007 // [ЭП]. Режим доступа: http://www.ftleavenworthlamp.com/articles/2007/10/19/dod_news/dod1.txt
- 13 Doing Time at Leavenworth // About.com US Military. [ЭП]. Режим доступа: <http://usmilitary.about.com/od/justicelawlegislation/a/leavenworth.htm>
- 14 Military prison // Wikipedia, the free encyclopedia [ЭП]. Режим доступа: http://en.wikipedia.org/wiki/Military_prison
- 15 Powers R. Inside a Military Prison // US Military. [ЭП]. Режим доступа: <http://usmilitary.about.com/od/justicelawlegislation/a/navprison.htm>
- 16 Bower M. JRCF, USDB attain 100 percent scores for accreditations // The official homepage of the United States Army // [ЭП]. Режим доступа: http://www.army.mil/article/75838/JRCF_USDB_attain_100_percent_scores_for_accreditations/
- 17 Miller K.N. The Army Corrections Command: Bringing It All Together // American Correctional Association. [ЭП]. Режим доступа: <http://www.aca.org/fileupload/177/ahaidar/Miller.pdf>
- 18 Evans T.P. Should the Department of Defense Establish a Joint Corrections Command: Strategy Research Project // Carlisle, USA: U.S.Army War College, 2008. — 26 p. — [ЭП]. Режим доступа: <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a479585.pdf>
- 19 Anderson J.F., Dyson L., Burns J.C. Boot Camps: An Intermediate Sanction. — Lanham, Maryland: University Press of America, 1999. — 169 p.
- 20 Сапронов А.Т. Дисциплинарная практика в Вооруженных силах США // Военная мысль. — 1990. — № 2. — С. 61–68.

А.С.Овчаренко

АҚШ әскери-пенитенциарлық жүйесіндегі түзету мекемелері

Мақалада бас бостандығынан айыруға сотпен үкім шығарылған АҚШ әскери қызметкерлері жазасын өтейтін түзету мекемелерінің қызметі қарастырылды. Мамандандырылған жазаны орындау мекемелерінің пайда болуының кейбір тарихи кырларына назар аударылған. Оларды түрлерге бөлуге қатысты ресейлік ғалымдардың доктриналық көзқарастарына талдау жүргізіліп, АҚШ әскери-пенитенциарлық мекемелерін автордың өзіндік жіктеуі ұсынылған. Олардың қызметкерлеріне жеке назар аударылды. Әскери-түзету қызметі үш сатылы жүйе бойынша ұйымдастырылғаны, шетелдік объектілер олардан ерекше бөлінетіні туралы атап көрсетілді. АҚШ Қарулы Күштерінен пенитенциарлық қызметін алып тастау және әр түрлі әскери құрамаларда құқықтық реттеудің біртектілігі туралы көкейтесті сұрақтары баяндалды.

Correctional institutions of the military and penal system of the USA

The paper considers correctional facilities, in which the U.S. military sentenced to imprisonment by court serve their sentences. Attention is given to some historical aspects of creation of the specialized facilities of punishment execution. The doctrinal approaches of Russian scientists to their division into species are analyzed and the author's classification of the U.S. military detention facilities is proposed. Special attention is paid to their personnel. It is noted that the military correctional service is organized in a three-level system, from which the foreign objects stand apart. The problematic issues of depriving the US Armed Forces of penal function and uniformity of legal regulation in different branches of the Armed Forces are outlined.

References

- 1 Kamyayets T.V. *Law and security*: Academic periodical, 2010, 4, p. 172–175.
- 2 Golina V.V., Stepaniuk A.Kh., Lysoded O.V. et al. *Criminal and penal law*: textbook, under the editorship of V.V.Golina and A.Kh.Stepaniuk, Kharkov: Pravo, 2011, 328 p.
- 3 Sidorin V.V., Shulepon N.A. *Theoretical foundations of improvement of the military and criminal legislation using experience of foreign countries*: Monography, Moscow: Academy of BS of Russia, 2000, 194 p.
- 4 Kucher G.I. *Science of law*, 1978, 5, p. 65–73.
- 5 *Constitution of the United States of America*, http://en.wikisource.org/wiki/Constitution_of_the_United_States_of_America
- 6 Haasenritter D.K. *American Correctional Association*, Virginia, USA: American Correctional Association, 2003, 4 p., <https://www.aca.org/publications/ctarchivespdf/dec03/hassenritter.pdf>
- 7 McElreath D.H., Keena L., Etter G., Stuart Jr.E. *Introduction to Corrections*, N.Y.: CRC Press, Taylor & Francis Group, 2012, 274 p.
- 8 Belson Ya.M. *Court, prosecution office and prisons in the modern bourgeois state*. Moscow: Printing office of the higher school of the Ministry of Internal Affairs of the USSR, 1972, 50 p.
- 9 *Boot Camp & Military Fitness Institute Information & knowledge sharing for fitness enthusiasts & professionals*, <http://bootcampmilitaryfitnessinstitute.wordpress.com/what-are-boot-camps/history-of-boot-camps/>
- 10 *Welcome to the U.S. Disciplinary Barracks*, <http://usdb.leavenworth.army.mil/main.htm>
- 11 Belashchenko T. *Foreign military review*, 1976, 7, p. 17–22.
- 12 *Army Corrections Command stands up — Fort Leavenworth Lamp — 19 October 2007*, http://www.ftleavenworthlamp.com/articles/2007/10/19/dod_news/dod1.txt
- 13 *About.com US Military*, <http://usmilitary.about.com/od/justicelawlegislation/a/leavenworth.htm>
- 14 *Wikipedia*, the free encyclopedia, http://en.wikipedia.org/wiki/Military_prison
- 15 Powers R. *US Military*, <http://usmilitary.about.com/od/justicelawlegislation/a/navprison.htm>
- 16 Bower M. *The official homepage of the United States Army*, http://www.army.mil/article/75838/JRCF_USDB_attain_100_percent_scores_for_accreditations/
- 17 Miller K.N. *American Correctional Assosiation*, <http://www.aca.org/fileupload/177/ahaidar/Miller.pdf>
- 18 Evans T.P. *Should the Department of Defense Establish a Joint Corrections Command: Strategy Research Project*, Carlisle, USA: U.S.Army War College, 2008, 26 p., <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a479585.pdf>
- 19 Anderson J.F., Dyson L., Burns J.C. *Boot Camps: An Intermediate Sanction*, Lanham, Maryland: University Press of America, 1999, 169 p.
- 20 Sapronov A.T. *Military thought*, 1990, 2, p. 61–68.

Ю.В.Орел

*Открытый международный университет развития человека, Украина
(E-mail: orel1976@list.ru)*

Соразмерность санкции и экономия репрессии как принцип криминализации деяний против нормальной деятельности органов и учреждений пенитенциарной службы Украины

В статье проводится анализ соответствия деяний, посягающих на нормальную деятельность органов и учреждений пенитенциарной службы Украины, одному из уголовно-правовых системных принципов криминализации деяний — принципу соразмерности санкции и экономии репрессии. Приводится сравнительная характеристика видов и сроков наказания, содержащихся в санкциях ст.ст. 389, 390, 391–393, 395 Уголовного кодекса Украины и соответствующих статьях уголовных кодексов некоторых зарубежных стран, а также проанализирована практика назначения наказаний за их совершение в Украине. Указывается на несоответствие санкций некоторых преступлений их общественной опасности, а следовательно, на их несоответствие рассматриваемому принципу.

Ключевые слова: пенитенциарная служба Украины, практика назначения наказаний, принципы криминализации, соразмерность санкции, уголовно-правовая охрана, экономия репрессии.

В государстве, которое на конституционном уровне провозгласило себя правовым, нормальная деятельность правоохранительных органов, в том числе органов и учреждений пенитенциарной службы, приобретает особое значение, становится важнейшим гарантом соблюдения прав и свобод человека и гражданина. Но с учетом столь существенной роли сама деятельность органов и учреждений пенитенциарной службы также нуждается в охране, в том числе и с помощью уголовно-правовых средств.

Законодательная деятельность, с помощью которой очерчивается сфера борьбы с преступностью, выступает одной из главных мер, формой реализации уголовной политики. Государство, руководствуясь соображениями социальной необходимости, устанавливает уголовно-правовые нормы — запреты общественно опасных видов поведения. Законодательное установление новых уголовно-правовых запретов должно быть целесообразным, научно обоснованным, а также отвечать потребностям развития общества [1; 30, 31].

В юридической литературе проблемы уголовно-правовой охраны нормальной деятельности органов и учреждений пенитенциарной службы Украины исследовались в трудах таких ученых, как М.И.Бажанов, О.В.Брынзанская, И.С.Власов, А.П.Гель, В.И.Горобцов, Т.М.Добровольская, В.И.Егоров, Н.И.Загородников, А.И.Зубков, В.Д.Иванов, В.Е.Квашиш, А.Г.Колб, А.И.Лукашов, К.В.Мазняк, А.С.Михлин, Д.А.Назаренко, Н.А.Огурцов, А.Н.Павлухин, Е.И.Плужник, Ш.С.Рашковская, А.Л.Ременсон, В.К.Сауляк, А.М.Сокурченко, В.М.Трубников, И.М.Тяжкова, Ю.К.Шевелев и другие. Однако рассматривались или в целом проблемы уголовной ответственности за посягательство на правосудие, или ответственности за отдельные виды противодействия функционированию органов и учреждений пенитенциарной службы Украины.

Несмотря на проведенные исследования, считаем, что степень разработанности этой проблематики не может быть признана достаточной. Проблемы уголовно-правовой охраны нормальной деятельности органов и учреждений пенитенциарной службы Украины остаются нераскрытыми должным образом.

Целью статьи является анализ соответствия деяний, предусмотренных ст.ст. 389, 390, 391–393, 395 УК Украины, одному из уголовно-правовых системных принципов криминализации деяний — принципу соразмерности санкции и экономии репрессии.

В науке уголовного права были разработаны принципы криминализации — научно обоснованные и сознательно применяемые общие правила и критерии оценки допустимости и целесообразности уголовно-правовой новеллы, устанавливающей или изменяющей ответственность за конкретный вид деяний. Одними из них являются системно-правовые принципы криминализации, определяемые требованием внутренней логической непротиворечивости системы норм уголовного права либо норм уголовного и других отраслей права [2; 210].

Системно-правовые принципы делятся на общеправовые и уголовно-правовые. К уголовно-правовым системным принципам криминализации относится, в частности, принцип соразмерности санкции и экономии репрессии.

В уголовном праве справедливость принимает форму равенства граждан перед законом, соразмерности суровости наказания тяжести вины, ограничения карательных элементов наказания действительной общественной потребностью [2; 240]. Соблюдение этого принципа обеспечивает, в конечном счете, выполнение целей наказания. Их можно достичь лишь при условии справедливости и неотвратимости наказания. Санкции играют существенную роль в обеспечении справедливости наказания. Суд при назначении наказания жестко ограничен рамками предусмотренной уголовно-правовой нормой санкции и не имеет права выходить за эти рамки в сторону ужесточения наказания. Таким образом, для назначения наказания, его индивидуализации имеют значение не только перечень наказаний, их виды, но и конструкция санкции [3; 238].

За совершение преступлений, предусмотренных ст.ст. 389, 390, 391–393, 395 УК Украины, установлены достаточно суровые наказания [4]. В связи с этим возникает вопрос о соответствии санкций за совершение этих преступлений их общественной опасности. Такого соответствия, по мнению экспертов, можно достичь путем оптимального выбора структуры, содержания и вида уголовно-правовой санкции [5; 183].

Рассматривая общественную опасность преступлений против нормальной деятельности органов и учреждений пенитенциарной службы Украины, мы пришли к выводу об их повышенной степени. Специальной шкалы для установления санкций, адекватных общественной опасности, наука пока не разработала. Поэтому для проверки правильности закрепления вида и размера наказания целесообразно проанализировать законодательство других стран по этому вопросу.

Кроме этого, поскольку исследованию подлежит реально действующая, а не будущая норма, вполне справедливым является высказанное П.П. Осиповым предложение рассматривать наказание в его «реальном бытии», т.е. в соответствии с судебной практикой [6; 70].

Таким образом, считаем необходимым рассмотреть санкции уголовно-правовых норм, содержащиеся в ст.ст. 389, 390, 391–393, 395 УК Украины и соответствующих статьях уголовных кодексов некоторых зарубежных стран, а также проанализировать отечественную практику назначения наказаний за их совершение.

Уклонение от наказания, не связанного с лишением свободы. Как указывает О.В.Брынзанская, в ст. 389 УК Украины прослеживается принцип установления более тяжкого наказания за уклонение от отбывания менее тяжкого наказания, который распространен в уголовном законодательстве зарубежных стран [7; 147, 8; 337].

В таблице 1 представлена сравнительная характеристика сроков наказания за совершение уклонения от наказания, не связанного с лишением свободы, в соответствии с уголовным законодательством Украины и некоторых других стран.

Т а б л и ц а 1

Сравнительная характеристика сроков наказания за совершение уклонения от наказания, не связанного с лишением свободы, в соответствии с уголовным законодательством Украины и некоторых других стран

Украина	Статья УК	Ч. 1 ст. 389		Ч. 2 ст. 389	
	Наказание	Исправительные работы на срок до двух лет или ограничение свободы на тот же срок		Арест на срок до шести месяцев или ограничение свободы на срок до трех лет	
Беларусь	Статья УК	Ст. 418	Ст. 417	Ст. 419	Ст. 416
	Наказание	Арест на срок до трех месяцев	Штраф или арест на срок до шести месяцев	Арест на срок до трех месяцев	Арест на срок от трех до шести месяцев или ограничение свободы на срок до двух лет
Литва	Статья УК	Ст. 243			
	Наказание	Штраф или арест			
Польша	Статья УК	Ст. 244			
	Наказание	Лишение свободы на срок до трех лет			
Эстония	Статья УК	Ст. 329			
	Наказание	Денежное взыскание или тюремное заключение на срок до одного года			

При этом хочется отметить, что в уголовных кодексах некоторых зарубежных стран за злостное уклонение от отбывания наказаний, не связанных с лишением свободы, предусматривается возможность замены назначенного судом наказания более суровым, причем в некоторых из них такая замена вообще является единственной формой реализации уголовной ответственности. Так, в частности, Общая часть УК Российской Федерации (далее — УК РФ) предусматривает возможность замены одного вида наказания другим в случае злостного уклонения от его отбывания. Закон предусматривает подобные последствия при злостном уклонении от уплаты штрафа (ч. 5 ст. 46 УК РФ), обязательных работ (ч. 3 ст. 49 УК РФ), исправительных работ (ч. 4 ст. 50 УК РФ), ограничения свободы (ч. 5 ст. 53 УК РФ). Вместе с тем за злостное уклонение от отбывания наказания в виде лишения права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью законодатель вообще не установил никаких санкций.

В УК Украины, наряду с установлением уголовной ответственности за уклонение от уплаты штрафа (ч. 1 ст. 389 УК Украины), также предусмотрена возможность, в случае его неуплаты, в зависимости от размера штрафа, и отсутствия оснований для рассрочки его выплаты, замены неуплаченной суммы штрафа наказанием в виде общественных работ, исправительных работ или лишения свободы (ч. 5 ст. 53 УК Украины). Такая замена неуплаченной суммы штрафа применяется тогда, когда невозможность оплаты возникла по объективным причинам: отсутствие заработной платы, денежных сбережений, имущества, других доходов, на которые может быть обращено взыскание.

Что касается практики назначения наказания за совершение этого преступления, то необходимо отметить следующее. Так, при изучении 212 приговоров в отношении лиц, осужденных за уклонение от уплаты штрафа, предусмотренного ч. 1 ст. 389 УК Украины, было установлено, что наказание в виде одного года ограничения свободы является наиболее распространенным и было назначено 193 (91 %) лицам; одного года и шести месяцев ограничения свободы — 7 (3,3 %); двух лет ограничения свободы — 5 (2,4 %); шести месяцев исправительных работ — 4 (1,9 %). Также были обнаружены три случая (1,4 %) назначения наказания более мягкого, чем предусмотрено санкцией статьи, а именно общественные работы и штраф.

Анализ приговоров в отношении 47 человек, осужденных за уклонение от лишения права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью, предусмотренного ч. 1 ст. 389 УК Украины, показал, что наказание в виде шести месяцев исправительных работ было назначено 4 (8,5 %) лицам; двух лет исправительных работ — 3 (6,4 %); одного года ограничения свободы — 20 (42,6 %); одного года и шести месяцев ограничения свободы — 5 (10,6 %); двух лет ограничения свободы — 5 (10,6 %). Кроме этого, были обнаружены семь случаев (14,9 %) назначения наказания более мягкого, чем предусмотрено санкцией статьи, а именно штрафа. В отношении трех лиц (6,4 %) были вынесены оправдательные приговоры, за отсутствием в их действиях состава данного преступления.

При проведении исследования 303 приговоров в отношении лиц, осужденных за уклонение от отбывания общественных работ, предусмотренных ч. 2 ст. 389 УК Украины, было установлено, что наказание в виде одного месяца ареста было назначено 108 (35,6 %) лицам; двух месяцев ареста — 64 (21,1 %); трех месяцев ареста — 72 (23,8 %); от четырех до шести месяцев ареста — 19 (6,3 %); одного года ограничения свободы — 22 (7,3 %); одного года и шести месяцев ограничения свободы — 6 (2 %); двух лет ограничения свободы — 8 (2,6 %). Также были обнаружены четыре случая (1,3 %) назначения наказания более мягкого, чем предусмотрено санкцией статьи, а именно штрафа, общественных и исправительных работ.

При изучении судебной практики назначения наказания в отношении 265 человек, осужденных за уклонение от отбывания исправительных работ, предусмотренных ч. 2 ст. 389 УК Украины, было установлено, что суды примерно одинаково часто применяли наказание в виде одного месяца ареста — 78 (29,4 %); двух месяцев ареста — 62 (23,4 %); трех месяцев ареста — 53 (20 %); одного года ограничения свободы — 67 (25,3 %). Кроме этого, было обнаружено четыре случая (1,5 %) назначения наказания более мягкого, чем предусмотрено санкцией статьи, а именно штраф, общественные работы и исправительные работы. В отношении одного человека (0,4 %) был вынесен оправдательный приговор, за отсутствием в его действиях состава данного преступления.

Относительно санкций, предусмотренных в ст. 389 УК Украины, хотелось бы сказать, что виды и размеры наказаний, которые в них предусмотрены, на наш взгляд, необходимо оставить без изменений.

Уклонение от отбывания наказания в виде ограничения свободы и в виде лишения свободы. В таблице 2 представлена сравнительная характеристика сроков наказания за совершение уклонения от отбывания наказания в виде ограничения свободы и в виде лишения свободы в соответствии с уголовным законодательством Украины и некоторых других стран.

Т а б л и ц а 2

Сравнительная характеристика сроков наказания за совершение уклонения от отбывания наказания в виде ограничения свободы и в виде лишения свободы в соответствии с уголовным законодательством Украины и некоторых других стран

	Статья УК	Ч. 1 ст. 390	Ч. 2 ст. 390	Ч. 3 ст. 390
Украина	Наказание	Лишение свободы на срок до трех лет	Ограничение свободы на срок до двух лет или лишение свободы на тот же срок	Лишение свободы на срок до трех лет
Азербайджан	Статья УК	–	–	Ст. 305
	Наказание	–	–	Лишение свободы на срок до одного года
Беларусь	Статья УК	Ст. 415	–	Ст. 414
	Наказание	лишение свободы на срок до трех лет	–	Лишение свободы на срок до двух лет
Армения	Статья УК	–	–	Ст. 354
	Наказание	–	–	Лишение свободы на срок до двух лет
Грузия	Статья УК	–	–	Ст. 380
	Наказание	–	–	Лишение свободы на срок до двух лет
Казахстан	Статья УК	–	–	Ст. 427
	Наказание	–	–	Лишение свободы на срок до двух лет
Киргизия	Статья УК	–	–	Ст. 337
	Наказание	–	–	Лишение свободы на срок до двух лет
Латвия	Статья УК	–	–	Ст. 312
	Наказание	–	–	Лишение свободы на срок до одного года, или краткосрочное лишение свободы, или принудительные работы, или штраф
Литва	Статья УК	–	–	Ст. 242
	Наказание	–	–	Штраф или лишение свободы на срок до двух лет
Молдова	Статья УК	–	–	Ст. 319
	Наказание	–	–	Лишение свободы на срок до двух лет
Россия	Статья УК	–	–	Ч. 2 ст. 314
	Наказание	–	–	Принудительные работы на срок до двух лет или лишение свободы на тот же срок
Туркменистан	Статья УК	–	–	Ст. 208
	Наказание	–	–	Лишение свободы на срок до одного года
Эстония	Статья УК	–	–	Ст. 329
	Наказание	–	–	Денежное взыскание или тюремное заключение на срок до одного года

Как видно, за уклонение от отбывания наказания в виде лишения свободы законодательство зарубежных стран в основном предусматривает наказание в виде лишения свободы на срок от одного до двух лет, хотя и не исключается возможность назначения более мягкого наказания.

За уклонение от отбывания наказания в виде ограничения свободы ответственность предусмотрена только в ст. 415 УК Республики Беларусь и ч. 1 и ч. 2 ст. 390 УК Украины. Причем ст. 415 УК Республики Беларусь за совершение этого преступления предусматривает более суровое наказание (до трех лет лишения свободы), чем за уклонение от отбывания наказания в виде лишения свободы, что связано с широкой трактовкой уклонения от наказания как невозвращения в исправительный центр, так и побега из него.

Что касается практики назначения наказания за совершение этого преступления, то важно отметить следующее. Так, при изучении 183 приговоров в отношении лиц, осужденных за самовольное оставление места ограничения свободы, как одно из деяний, предусмотренное ч. 1 ст. 390 УК Украины, было установлено, что наказание в виде одного года лишения свободы является наиболее распро-

страненным и было назначено 133 (72,7 %) лицам; от одного года до одного года и шести месяцев лишения свободы — 12 (6,6 %); одного года и шести месяцев лишения свободы — 24 (13,1 %); двух лет лишения свободы — 9 (4,9 %); двух лет и шести месяцев лишения свободы — 3 (1,6 %); трех лет лишения свободы — 2 (1,1 %).

Анализ приговоров в отношении 17 лиц, осужденных за совершение злостного уклонения от работ, предусмотренного ч. 1 ст. 390 УК Украины, показал, что наиболее назначаемым наказанием является наказание в виде лишения свободы сроком один год — 14 (82,3 %). Также было выявлено два случая (11,8 %) назначения наказания от одного года шести месяцев до двух лет лишения свободы и один случай (5,9 %) назначения наказания в виде двух лет лишения свободы.

Что касается систематического нарушения общественного порядка или установленных правил проживания, предусмотренного ч. 1 ст. 390 УК Украины, то при исследовании 92 приговоров в отношении лиц, осужденных за совершение этого преступления, было установлено, что наказание в виде одного года лишения свободы по-прежнему остается самым распространенным и было назначено 72 (78,3 %) лицам; от одного года до одного года и шести месяцев лишения свободы — 6 (6,5 %); одного года и шести месяцев лишения свободы — 9 (9,8 %); двух лет лишения свободы — 5 (5,4 %). Случаев назначения наказания свыше двух лет лишения свободы нами обнаружено не было.

Анализируя конструкцию ч. 1 ст. 390 УК Украины и деяний, которые в ней предусмотрены, с учетом различной степени их общественной опасности, считаем возможным согласиться с мнением А.М. Сокуренько по поводу необходимости сформулировать их в отдельной специальной статье (ст. 390-1 УК Украины), которая состояла бы из двух частей [9; 49].

При этом, соглашаясь с О.В.Брынзанской, считаем необходимым для самовольного оставления места ограничения свободы, как за побег из исправительного центра, оставить наказание в виде трех лет лишения свободы. Также считаем целесообразным за совершение злостного уклонения от работ, систематическое нарушение общественного порядка или установленных правил проживания в исправительном центре снизить максимальный предел наказания в виде лишения свободы до двух лет [7; 149, 150].

По итогам проведения исследования 43 приговоров в отношении лиц, осужденных за совершение преступлений, предусмотренных ч. 2 ст. 390 и ч. 3 ст. 390 УК Украины, следует отметить, что в основном назначаемое наказание колеблется в пределах от одного до двух лет лишения свободы. При этом достаточно часто за совершение преступления, предусмотренного ч. 2 ст. 390 УК Украины, также назначается наказание в виде ограничения свободы на срок от одного до двух лет. С точки зрения общественной опасности этих преступлений считаем необходимым виды и размеры наказаний, которые в них предусмотрены, оставить без изменений.

Злостное неповиновение требованиям администрации учреждения исполнения наказаний. В таблице 3 представлена сравнительная характеристика сроков наказания за совершение злостного неповиновения требованиям администрации учреждения исполнения наказаний в соответствии с уголовным законодательством Украины и некоторых других стран.

Т а б л и ц а 3

Сравнительная характеристика сроков наказания за совершение злостного неповиновения требованиям администрации учреждения исполнения наказаний в соответствии с уголовным законодательством Украины и некоторых других стран

Украина	Статья УК	Ст. 391		
	Наказание	Лишение свободы на срок до трех лет		
Беларусь	Статья УК	Ч. 1 ст. 411	Ч. 2 ст. 411	
	Наказание	Лишение свободы на срок до одного года	Лишение свободы на срок до двух лет	
Грузия	Статья УК	Ч. 1 ст. 378		
	Наказание	Лишение свободы на срок до трех лет		
Казахстан	Статья УК	Ч. 1 ст. 428	Ч. 2 ст. 428	Ч. 3 ст. 428
	Наказание	Лишение свободы на срок от двух до пяти лет	Лишение свободы на срок от четырех до семи лет	Лишение свободы на срок от пяти до десяти лет
Молдова	Статья УК	Ст. 321		
	Наказание	Лишение свободы на срок до пяти лет		
Узбекистан	Статья УК	Ч. 1 ст. 221	Ч. 2 ст. 221	
	Наказание	Лишение свободы на срок до трех лет	Лишение свободы на срок от трех до пяти лет	

Как видим, закон установил достаточно суровые наказания в отношении лиц, совершающих это преступление. Как указывал А.С.Михлин, они являются важным звеном в цепи мер по борьбе с такой категорией осужденных, как злостные нарушители установленного законом порядка отбывания наказания [10; 51].

Что касается практики назначения наказания за совершение этого преступления, то необходимо отметить следующее. При изучении 505 приговоров в отношении лиц, осужденных за совершение злостного неповиновения требованиям администрации учреждения исполнения наказаний, было установлено, что наказание в виде одного года лишения свободы является наиболее распространенным и было назначено 337 (66,7 %) лицам. Распространенным также является назначение наказания в виде одного года и шести месяцев лишения свободы — 101 (20 %) и двух лет лишения свободы — 45 (8,9 %). Срок наказания в виде трех лет лишения свободы — 8 (1,6 %) применяется очень редко, как и любой другой срок, превышающий два года лишения свободы, — 9 (1,8 %).

При изучении судебной практики назначения наказания за совершение преступления, предусмотренного ст. 391 УК Украины, мы также встретили два случая (0,4 %) назначения наказания более мягкого, чем предусмотрено санкцией статьи, а именно ареста, и три случая (0,6 %), когда осужденным назначалось наказание ниже низшего предела, установленного в санкции ст. 391 УК Украины.

Относительно санкции ст. 391 УК Украины хотелось бы отметить, что вид и размер наказания, предусмотренные в ней, на наш взгляд, необходимо оставить без изменений. Это можно объяснить тем, что к осужденным, отбывающим наказание в виде лишения свободы за ранее совершенные преступления, необходимо применять более суровые наказания, в частности, лишение свободы в случае совершения ими новых преступлений. В связи с повышенной общественной опасностью таких осужденных их исправление и достижение иных целей наказания невозможны без изоляции от общества. Но если суд при назначении наказания осужденному, который совершил злостное неповиновение требованиям администрации учреждения исполнения наказаний, придет к выводу о возможности назначения ему более мягкого наказания, чем лишение свободы, он может воспользоваться своим правом и назначить наказание с применением ст. 69 УК Украины [11; 58].

Действия, дезорганизирующие работу учреждений исполнения наказаний. В таблице 4 представлена сравнительная характеристика сроков наказания за совершение действий, дезорганизирующих работу учреждений исполнения наказаний, в соответствии с уголовным законодательством Украины и некоторых других стран.

Таблица 4

Сравнительная характеристика сроков наказания за совершение действий, дезорганизирующих работу учреждений исполнения наказаний, в соответствии с уголовным законодательством Украины и некоторых других стран

Украина	Статья УК	Ст. 392				
	Наказание	Лишение свободы на срок от пяти до десяти лет				
Азербайджан	Статья УК	Ч. 1 ст. 317	Ч. 2 ст. 317		Ч. 3 ст. 317	
	Наказание	Лишение свободы на срок до пяти лет	Лишение свободы на срок от пяти до семи лет		Лишение свободы на срок от семи до двенадцати лет	
Беларусь	Статья УК	Ч. 1 ст. 410			Ч. 2 ст. 410	
	Наказание	Лишение свободы на срок от двух до семи лет			Лишение свободы на срок от трех до десяти лет	
Армения	Статья УК	Ч. 1 ст. 319	Ч. 2 ст. 319		Ч. 3 ст. 319	
	Наказание	Лишение свободы на срок до двух лет	Лишение свободы на срок от двух до пяти лет		Лишение свободы на срок от пяти до десяти лет	
Грузия	Статья УК	Ч. 1 ст. 378	Ч. 2 ст. 378	Ч. 3 ст. 378	Ч. 4 ст. 378	Ч. 5 ст. 378
	Наказание	Лишение свободы на срок до трех лет	Лишение свободы на срок от трех до пяти лет	Лишение свободы на срок от шести до восьми лет	Лишение свободы на срок от восьми до десяти лет	Лишение свободы на срок от десяти до пятнадцати лет
Казахстан	Статья УК	Ч. 1 ст. 429	Ч. 2 ст. 429	Ч. 3 ст. 429	Ч. 4 ст. 429	
	Наказание	Лишение свободы на срок от двух до пяти лет	Лишение свободы на срок от трех до семи лет	Лишение свободы на срок от семи до десяти лет	Лишение свободы на срок от десяти до двадцати лет или пожизненное лишение свободы	

Продолжение таблицы 4

Киргизия	Статья УК	Ч. 1 ст. 345	Ч. 2 ст. 345	Ч. 3 ст. 345
	Наказание	Лишение свободы на срок от четырех до семи лет	Лишение свободы на срок от трех до семи лет	Лишение свободы на срок от пяти до десяти лет
Латвия	Статья УК	ст. 311		
	Наказание	Лишение свободы на срок от трех до восьми лет		
Литва	Статья УК	Ч. 1 ст. 239	Ч. 2 ст. 239	
	Наказание	Лишение свободы на срок до шести лет	Лишение свободы на срок от трех до пятнадцати лет	
Молдова	Статья УК	Ст. 286		
	Наказание	Лишение свободы на срок от трех до десяти лет		
Россия	Статья УК	Ч. 1 ст. 321	Ч. 2 ст. 321	Ч. 3 ст. 321
	Наказание	Лишение свободы на срок до пяти лет	Лишение свободы на срок до пяти лет	Лишение свободы на срок от пяти до двенадцати лет
Таджикистан	Статья УК	Ч. 1 ст. 332	Ч. 2 ст. 332	
	Наказание	Лишение свободы на срок от двух до пяти лет	Лишение свободы на срок от пяти до восьми лет	
Туркменистан	Статья УК	Ч. 1 ст. 213	Ч. 2 ст. 213	
	Наказание	Лишение свободы на срок от трех до восьми лет	Лишение свободы на срок от десяти до двадцати лет	
Узбекистан	Статья УК	Ч. 1 ст. 220	Ч. 2 ст. 220	
	Наказание	Лишение свободы на срок от трех до пяти лет	Лишение свободы на срок от пяти до десяти лет	

Что касается практики назначения наказания за совершение преступления, предусмотренного ст. 392 УК Украины, то следует отметить, что суды назначают наказание в пределах санкции статьи. Однако в связи с небольшим количеством этих преступлений качественно исследовать практику назначения наказания за их совершение не представляется возможным. Вместе с тем, исследуя вопрос о соразмерности наказания за действия, дезорганизующие работу учреждений исполнения наказаний, с их характером и степенью общественной опасности, следует согласиться с мнением О.В.Брынзанской о необходимости снижения нижнего предела наказания в виде лишения свободы с пяти лет до трех лет, что основывается на положениях о наказании за смежные преступления со специальным потерпевшим (ст.ст. 345, 346, 350 УК Украины), статистических показателях и опыте зарубежных государств. Верхняя же граница наказания в виде лишения свободы за преступление, предусмотренное ст. 392 УК Украины, является вполне обоснованной и не требует изменений [7; 163, 164, 12; 554].

Также считаем справедливым предложение О.В.Брынзанской изложить ст. 392 УК Украины в новой редакции, внося терминологические изменения, а также разделив статью на три части, каждая из которых предусматривала бы разные по степени общественной опасности деяния, за совершение каждого из которых предусматривался бы разный срок лишения свободы [7; 164].

Побег из места лишения свободы или из-под стражи. В таблице 5 представлена сравнительная характеристика сроков наказания за совершение побега из мест лишения свободы или из-под стражи в соответствии с уголовным законодательством Украины и некоторых других стран.

Как видно, нижний предел наказания за побег из места лишения свободы, предусмотренный в санкции ч. 1 ст. 393 УК Украины, составляет три года лишения свободы и является самым высоким среди соответствующих уголовно-правовых норм по законодательству указанных государств. Верхний предел наказания в виде пяти лет лишения свободы, по сравнению с другими, также является самым высоким и предусмотрен также в санкции ч. 1 ст. 365 УК Республики Таджикистан и ч. 1 ст. 222 Республики Узбекистан.

Срок наказания от пяти до восьми лет лишения свободы за побег из мест лишения свободы или из-под стражи при наличии квалифицирующих признаков, предусмотренных в ч. 2 ст. 393 УК Украины, существенно не отличается от сроков лишения свободы за это преступление, которые установлены уголовными законами постсоветских государств.

Что касается практики назначения наказания за совершение этого преступления, то надо отметить следующее. Так, при изучении 192 приговоров в отношении лиц, осужденных за совершение преступления, предусмотренного ч. 1 ст. 393 УК Украины, было установлено, что наказание в виде трех лет лишения свободы является наиболее распространенным и было назначено 149 (77,6 %) ли-

цам; от трех лет до трех лет и шести месяцев лишения свободы — 7 (3,6 %); трех лет и шести месяцев лишения свободы — 13 (6,8 %); четырех лет лишения свободы — 17 (8,8 %); пяти лет лишения свободы — 3 (1,6 %). Кроме этого, было выявлено три случая (1,6 %) назначения наказания ниже нижнего предела, а именно двух лет лишения свободы.

Т а б л и ц а 5

Сравнительная характеристика сроков наказания за совершение побега из мест лишения свободы или из-под стражи в соответствии с уголовным законодательством Украины и некоторых других стран

Украина	Статья УК	Ч. 1 ст. 393		Ч. 2 ст. 393
	Наказание	Лишение свободы на срок от трех до пяти лет		Лишение свободы на срок от пяти до восьми лет
Азербайджан	Статья УК	Ч. 1 ст. 304		Ч. 2 ст. 304
	Наказание	Лишение свободы на срок до двух лет		Лишение свободы на срок от двух до шести лет
Беларусь	Статья УК	Ч. 1 ст. 413		Ч. 2 ст. 413
	Наказание	Лишение свободы на срок до трех лет		Лишение свободы на срок от двух до семи лет
Армения	Статья УК	Ч. 1 ст. 355		Ч. 2 ст. 355
	Наказание	Лишение свободы на срок до трех лет		Лишение свободы на срок до восьми лет
Грузия	Статья УК	Ч. 1 ст. 379		Ч. 2 ст. 379
	Наказание	Лишение свободы на срок до четырех лет		Лишение свободы на срок от четырех до восьми лет
Казахстан	Статья УК	Ч. 1 ст. 426		Ч. 2 ст. 426
	Наказание	Лишение свободы на срок до трех лет		Лишение свободы на срок от трех до шести лет
Киргизия	Статья УК	Ч. 1 ст. 336		Ч. 2 ст. 336
	Наказание	Лишение свободы на срок до трех лет		Лишение свободы на срок от трех до восьми лет
Латвия	Статья УК	Ч. 1 ст. 310		Ч. 2 ст. 310
	Наказание	Лишение свободы на срок до трех лет		Лишение свободы на срок до пяти лет
Литва	Статья УК	Ч. 1 ст. 241		Ч. 2 ст. 241
	Наказание	Арест или лишение свободы на срок до трех лет		Лишение свободы на срок до пяти лет
Молдова	Статья УК	Ч. 1 ст. 317		Ч. 2 ст. 317
	Наказание	Лишение свободы на срок до трех лет		Лишение свободы на срок до шести лет
Россия	Статья УК	Ч. 1 ст. 313	Ч. 2 ст. 313	Ч. 3 ст. 313
	Наказание	Принудительные работы на срок до четырех лет или лишение свободы на тот же срок	Принудительные работы на срок до пяти лет или лишение свободы на тот же срок	Принудительные работы на срок до пяти лет или лишение свободы на срок до восьми лет
Таджикистан	Статья УК	Ч. 1 ст. 365		Ч. 2 ст. 365
	Наказание	Лишение свободы на срок от двух до пяти лет		Лишение свободы на срок от пяти до десяти лет
Туркменистан	Статья УК	Ч. 1 ст. 207		Ч. 2 ст. 207
	Наказание	Лишение свободы на срок до трех лет		Лишение свободы на срок от трех до шести лет
Узбекистан	Статья УК	Ч. 1 ст. 222		Ч. 2 ст. 222
	Наказание	Лишение свободы на срок до пяти лет		Лишение свободы на срок от пяти до восьми лет
Эстония	Статья УК	Ст. 328		
	Наказание	Денежное взыскание или тюремное заключение на срок до трех лет		

Анализ приговоров в отношении 53 человек, осужденных за совершение преступления, предусмотренного ч. 2 ст. 393 УК Украины, показал, что наказание в виде пяти лет лишения свободы было назначено 35 (66 %) лицам; пяти лет и шести месяцев лишения свободы — 7 (13,2 %); шести лет ли-

шения свободы — 9 (17 %); семи лет — 2 (3,8 %). При этом случаев назначения максимального предела наказания — восьми лет лишения свободы — мы не встретили.

С точки зрения на то, что побег из мест лишения свободы или из-под стражи является одним из самых опасных деяний, посягающих на нормальную деятельность органов и учреждений пенитенциарной службы Украины, считаем нецелесообразным внесение изменений в санкции ст. 393 УК Украины.

Нарушение правил административного надзора. В таблице 6 представлена сравнительная характеристика сроков наказания за совершение нарушения правил административного надзора в соответствии с уголовным законодательством Украины и некоторых других стран.

Т а б л и ц а 6

Сравнительная характеристика сроков наказания за совершение нарушения правил административного надзора в соответствии с уголовным законодательством Украины и некоторых других стран

Украина	Статья УК	Ст. 395	
	Наказание	Арест на срок до шести месяцев	
Беларусь	Статья УК	Ст. 421	Ст. 422
	Наказание	Арест на срок до шести месяцев или лишение свободы на срок до одного года	Лишение свободы на срок до двух лет
Болгария	Статья УК	Ч. 1 ст. 272	Ч. 2 ст. 272
	Наказание	Лишение свободы на срок до шести месяцев или probation	Probation на срок один год
Казахстан	Статья УК	Ст. 431	
	Наказание	Штраф в размере до одной тысячи месячных расчетных показателей, либо исправительные работы в том же размере, либо ограничение свободы на срок до одного года, либо лишение свободы на тот же срок	
Россия	Статья УК	Ст. 314.1	
	Наказание	Обязательные работы на срок от ста восьмидесяти до двухсот сорока часов, либо исправительные работы на срок до двух лет, либо лишение свободы на срок до одного года	
Узбекистан	Статья УК	Ч. 1 ст. 226	Ч. 2 ст. 226
	Наказание	Штраф до пятидесяти минимальных размеров заработной платы или лишение свободы до двух лет	Лишение свободы на срок от двух до четырех лет

Как видно, вид и размер наказания за совершение преступления, предусмотренного ст. 395 УК Украины, более мягкие по сравнению с аналогичными уголовно-правовыми нормами некоторых зарубежных стран. При этом хотелось бы обратить внимание на то, что в ст. 421 УК Республики Беларусь, ст. 272 УК Республики Болгария, ч. 2 ст. 314.1 УК РФ и ч. 1 ст. 226 УК Республики Узбекистан предусмотрена уголовная ответственность не только за самовольное оставление лицом места жительства или неприбытие без уважительных причин в определенный срок к избранному месту жительства, но и непосредственно за нарушение правил административного надзора, т.е. за нарушение поднадзорными обязанностей и запретов, установленных правил и ограничений относительно их поведения, за что в ст. 187 Кодекса Украины об административных правонарушениях предусмотрена административная ответственность.

Что касается практики назначения наказания за совершение этого преступления, то важно отметить следующее. Так, при изучении 439 приговоров в отношении лиц, осужденных за совершение преступления, предусмотренного ст. 395 УК Украины, было установлено, что наказание в виде одного месяца ареста было назначено 134 (30,5 %) лицам; двух месяцев — 96 (21,9 %); трех месяцев — 75 (17,1 %); четырех месяцев — 53 (12,1 %); пяти месяцев — 29 (6,6 %); шести месяцев ареста — 22 (5 %). Кроме этого, мы также встретили 26 случаев (5,9 %) назначения наказания более мягкого, чем предусмотрено санкцией статьи, а именно штраф и общественные работы. Относительно 4 человек (0,9 %) были вынесены оправдательные приговоры, за отсутствием в их действиях состава данного преступления.

Исследуя санкцию ст. 395 УК Украины, считаем, что вид и размер наказания, содержащиеся в ней, не соответствуют общественной опасности этого преступления. Вместе с тем, по нашему мнению, следует согласиться с мнением Д.А. Назаренко, который указывает, что наличие в этой санкции

только одного вида наказания не дает достаточных возможностей индивидуализировать наказание за данное преступление, где каждый конкретный случай имеет свои специфические особенности [13; 181]. На наш взгляд, было бы целесообразным предусмотреть в санкциях этой статьи несколько видов наказания, в том числе более суровых, чем то, которое содержится сейчас, а именно: общественные работы на срок от ста восьмидесяти до двухсот сорока часов, исправительные работы на срок до двух лет, арест на срок до шести месяцев, ограничение свободы на срок до двух лет, лишение свободы на срок до двух лет. Такая структура санкции позволила бы суду более широко использовать принцип индивидуализации и более правильно и справедливо оценить характер и степень общественной опасности как совершенного деяния, так и личности виновного.

Подводя итоги изложенному, следует отметить, что уголовное законодательство зарубежных стран, подобно украинскому, также предусматривает достаточно суровые наказания за совершение рассматриваемых преступлений. Приведенные в таблицах 1–6 данные свидетельствуют об относительном сходстве санкций за преступления, предусмотренные ст.ст. 389, 390, 391–393, 395 УК Украины и соответствующими уголовно-правовыми нормами некоторых зарубежных стран. Анализ практики назначения наказания за их совершение свидетельствует, что суды в основном правильно подходят к определению вида и размера наказания, назначая его в пределах санкций статьи.

Вместе с тем хотелось бы указать на несоответствие санкций некоторых преступлений их общественной опасности, а следовательно, их несоответствие одному из уголовно-правовых системных принципов криминализации деяний — принципу соразмерности санкции и экономии репрессии.

Список литературы

- 1 *Тарбагаев А.Н.* Понятие и цели уголовной ответственности. — Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1986. — 120 с.
- 2 *Кудрявцев В.Н.* Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация. — М.: Наука, 1982. — 304 с.
- 3 *Карпец И.И.* Наказание: Социальные, правовые и криминологические проблемы. — М.: Юрид. лит., 1973. — 287 с.
- 4 Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25–26. — Ст. 131.
- 5 *Козаченко И.Я.* Санкции за преступления против жизни и здоровья: обусловленность, структура, функции, виды. — Томск: Изд-во Том. ун-та, 1987. — 232 с.
- 6 *Осипов П.П.* Теоретические основы построения и применения уголовно-правовых санкций (аксиологические аспекты). — Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1976. — 135 с.
- 7 *Бринзанська О.В.* Кримінальна відповідальність за злочини, що посягають на діяльність установ кримінально-виконавчої системи: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. — Київ, 2012. — 221 с.
- 8 *Хавронюк М.І.* Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: Монографія. — Київ: Юрисконсульт, 2006. — 1048 с.
- 9 *Сокурченко О.М.* Кримінальна відповідальність за ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. — Запоріжжя, 2010. — 234 с.
- 10 *Михлин А.С.* Изменения в уголовном и исправительно-трудовом законодательстве Украинской ССР (1982–1984). — Киев: РИО МВД УССР, 1985. — 60 с.
- 11 *Орел Ю.В.* Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації виправної установи: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. — Харків, 2008. — 209 с.
- 12 *Бринзанська О.В.* Дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань: співрозмірність злочину та покарання // Держава і право. — 2010. — Вип. 49. — С. 549–555.
- 13 *Назаренко Д.О.* Кримінальна відповідальність за порушення правил адміністративного нагляду: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. — Дніпропетровськ, 2008. — 220 с.

Ю.В.Орел

Санкция ұйқастығы мен қудалауды үнемдеу Украина пенитенциарлық қызметі органдары мен мекемелерінің қалыпты жұмысына қарсы әрекеттерді криминализациялаудың қағидасы ретінде

Мақалада Украинаның пенитенциарлық қызметі органдары мен мекемелерінің қалыпты жұмысына қолсұғатын әрекеттердің санкция шамаластығы мен қудалауды үнемдеу қағидалары — қылмыстық-құқықтық жүйелі қағидалардың бірі әрекетті криминализациялауға сәйкестігі бойынша талдау жасалған. Украина Қылмыстық кодексінің 389–395-б. мен кейбір шетелдік қылмыстық кодекстің сәйкес баптарында көзделген санкциядағы жаза түрлері мен мерзімдеріне салыстырмалы сипаттама келтірілген, сонымен қатар осы қылмыстардың Украинада істелгені үшін жаза тағайындау тәжірибесіне талдау жасалған. Кейбір қылмыстар санкцияларының осы қылмыстардың қоғамға қауіптілігіне әрі қарастырылып отырған қағидаларға сәйкессіздігі анықталған.

Yu.V.Orel

Proportionality of sanctions and savings of repressions as the principle of the criminalization of acts against the normal activity of the bodies and institutions of the penitentiary service of Ukraine

The article analyses the relevant acts that infringe on the normal activities of the bodies and institutions of the Penitentiary Service of Ukraine, one of the criminal legal system principles of criminalization of acts — the principle of proportionality of sanctions and savings of repressions. Comparative characteristics of the types and terms of the punishments which are contained in the sanctions of the articles 389, 390, 391–393, 395 of the Criminal Code of Ukraine and the relevant articles of the penal codes of some foreign countries is analysed, as well as the practice of imposition of the punishments for their commission in Ukraine is analysed. The inconsistency between the sanctions of certain crimes and their public danger and therefore their irrelevance of the discussed principle is denoted.

References

- 1 Tarbagaev A.N. *The concept and purpose of criminal prosecution*, Krasnoyarsk: Publishing of Krasnoyarsk University, 1986, 120 p.
- 2 Kudryavtsev V.N. *Grounds of the criminal-law prohibition: criminalization and decriminalization*, Moscow: Nauka, 1982, 304 p.
- 3 Karpets I.I. *Penalty: social, legal and criminological problems*, Moscow: Leg. lit., 1973, 287 p.
- 4 *Bulletin of the Supreme Council of Ukraine*, 2001, 25–26, 131.
- 5 Kozachenko I.Ya. *Penalties for crimes against life and health: conditionality, structure, functions, types*, Tomsk: Publishing of Tomsk University, 1987, 232 p.
- 6 Osipov P.P. *Theoretical bases of construction and application of criminal sanctions (axiological aspects)*, Leningrad: Leningrad university, 1976, 135 p.
- 7 Brinzanska O.V. *Criminal responsibility for crimes against the activity of penitentiary institutions*, dis. ... candidate of legal sciences: 12.00.08, Kiev, 2012, 221 p.
- 8 Havronyuk M.I. *Criminal legislation of Ukraine and other countries of continental Europe: a comparative analysis, problems of harmonization: Monography*, Kiev: Counsel, 2006, 1048 p.
- 9 Sokurenko O.M. *Criminal amenability for evading the punishment in the form of freedom limitation and imprisonment*, dis. ... candidate of legal sciences: 12.00.08, Zaporizha, 2010, 234 p.
- 10 Mikhlin A.S. *Changes in criminal and correctional-labor legislation of the Ukrainian SSR (1982–1984)*, Kiev: EPD MIA USSR, 1985, 60 p.
- 11 Orel Yu.V. *Criminal responsibility for malicious disobedience to the requirements of administration of attendance centre*, dis. ... candidate of legal sciences: 12.00.08, Dnipropetrovsk, 2008, 209 p.
- 12 Brinzanska O.V. *State and law*, 2010, 49, p. 549–555.
- 13 Nazarenko D.O. *Criminal responsibility for violation of rules of administrative supervision*, dis. ... candidate of legal sciences: 12.00.08, Dnipropetrovsk, 2008, 220 p.

С.А.Балтабаев

Карагандинская академия МВД РК им. Б.Бейсенова
(E-mail: baltabaev.sabyrgali@mail.ru)

К вопросу о бытовом насилии в отношении женщин

В статье рассмотрен феномен бытового насилия в отношении женщин с точки зрения тех особенностей, которые отличают его от других агрессивных действий. Автором приводится обзор результатов существующих исследований в данной области и представлен их анализ.

Ключевые слова: женщины, бытовое насилие, жертвы насилия, конфликт, правовая основа.

Актуальность темы бытового насилия очевидна. Как это ни странно, бытовое насилие является в Казахстане распространенным видом правонарушений, однако представляется сложным найти по данной тематике какие-либо сведения. Отсутствует конкретная статистика по данному виду правонарушений, нет конкретизирующих научных трудов, в которых были отражены хотя бы приблизительные реальные цифры о количестве случаев бытового насилия в Республике Казахстан.

Думается, не случайно эта тема остается не проработанной до конца, ввиду того, что мы говорим о крайне латентной и сложной теме отношений, складывающихся внутри семьи. В нашей стране, где существует в основном патриархальный уклад жизни, сложно представить себе женщин, способных откровенничать на темы семейных скандалов. Великий казахский поэт Абай Кунанбаев по такому поводу изрек следующее: «Скромность, которая происходит от слабости, не есть достоинство» [1; 62].

Еще в XV в. итальянский проповедник и общественный деятель Джироламо Савонарола (1452–1498) сказал, что «нет более вредного животного, чем человек, не следующий законам» [1; 11]. Это высказывание одинаково верно как по отношению к правонарушителю, так и по отношению к его жертве. Именно осознание своей безнаказанности «воодушевляет» семейного тирана на новые проявления его безграничной власти в семье.

Главный Закон нашего государства — Конституция — гарантирует нам защиту наших законных прав и интересов. Этой теме посвящен целый раздел под названием «Человек и гражданин». Более остальных хотелось бы обратить внимание на ст.ст. 13 и 17 Конституции Республики Казахстан, где регламентировано: «каждый имеет право на признание его правосубъектности и вправе защищать свои права и свободы всеми не противоречащими закону способами, включая необходимую оборону; каждый имеет право на судебную защиту своих прав и свобод; каждый имеет право на получение квалифицированной юридической помощи» [2]. В случаях, предусмотренных законом, юридическая помощь оказывается бесплатно. А статья 17 прямо говорит о неприкосновенности достоинства человека и о том, что никто не может подвергаться пыткам, насилию, другому жестокому или унижающему человеческое достоинство обращению или наказанию.

Как нам представляется, в этих статьях более чем расписаны права людей, могущих оказаться в ситуации с проявлением бытового насилия. Незнание законов государства, в котором вы проживаете, и нежелание защитить себя от подобных преступных проявлений и есть удобная почва для безнаказанного процветания подобного рода правонарушений, коими являются проявления бытового насилия.

В чем причины насилия в семье? Этот вопрос задают себе многие профессионалы, занимающиеся проблемой домашнего насилия. Ведь от ответа на него напрямую зависит эффективность выбранных стратегий по ранней профилактике агрессивного поведения по отношению к близким.

На наш взгляд, для получения искомого ответа следует рассмотреть феномен насилия в семье с точки зрения тех особенностей, которые отличают его от других агрессивных действий. Что именно мы имеем в виду, когда говорим о домашнем насилии?

Одна из главных принципиальных особенностей домашнего насилия состоит в том, что оно имеет системный характер, не являясь ни случайностью, ни досадным эпизодом. Системность домашнего насилия проявляется в самих принципах его функционирования: это повторяющиеся во времени инциденты (паттерн) множественных видов насилия (физического, сексуального, психологического и экономического). Наличие паттерна — также важный индикатор отличия домашнего насилия от про-

сто конфликтной ситуации. Если конфликт имеет локальный, изолированный характер, то насилие имеет системную основу и состоит из следующих друг за другом так называемых фаз насилия [3; 295]. Другими словами, в очаге конфликта обычно имеется конкретная проблема, некое противоречие интересов, которое чаще всего можно разрешить при помощи переговоров, компромиссов и взаимных уступок. В «хронической» ситуации насилия в семье поводом для агрессии является не проблемная ситуация, а интересы только одной стороны — обидчика, главной целью которого является желание контролировать и управлять поведением и чувствами другого. В результате этого подвергшийся насилию человек может получить психологические, социальные, экономические, сексуальные или физические вред, ущерб или травму.

Второе принципиальное отличие домашнего насилия от других агрессивных актов заключается в особенностях отношений между объектом и субъектом насильственных действий. В отличие от преступления, совершенного на улице незнакомцем, домашнее насилие происходит в отношениях между близкими людьми — супругами или близкими партнерами, бывшими супругами, родителями, детьми, другими родственниками, людьми, которые были помолвлены или собираются (собирались) пожениться, и т.п.

Здесь следует отметить и третью принципиальную особенность домашнего насилия. Она состоит в том, что, как показывают исследования, проведенные в разных странах мира, домашнее насилие имеет четкие очертания гендерной проблемы. Чаще всего жертвами этого вида насилия становятся именно женщины. Так, статистические данные из США и Канады, составленные на основе опросов женщин и мужчин, сведений из судебных баз данных и из полицейских отчетов, демонстрируют, что женщины являются жертвами агрессии в 90–96 % случаев домашнего насилия [4; 123]. Эти цифры подтверждаются и некоторыми другими данными. Так, например, исследования, проведенные в Шотландии, показали, что по статистике правонарушений, связанных с преступлениями против своих близких, женщины являются пострадавшими в 94 % случаев, а обидчиками — лишь в трех процентах [5; 61].

Итак, системность, особенности связей между обидчиками и пострадавшими, а также гендерный характер данного явления позволяют говорить о домашнем насилии как о специфической проблеме, имеющей свою собственную динамику, развивающейся по определенному сценарию и следующей своим собственным правилам.

Как эти правила устанавливаются? Как человек становится обидчиком? Из чего складываются представления подростков о взаимоотношениях мужчины и женщины? Как формируются у них принципы, следуя которым подростки позже будут выстраивать свои модели семейной жизни? Мы постараемся ответить на эти вопросы.

Известно, что насилие в семье оказывает множественное негативное воздействие на ребенка, вне зависимости от того, является ли он свидетелем или жертвой. Подобное насилие становится причиной травматического опыта, переживаемого им. Это выражается как в физических повреждениях, так и во вреде, который наносится его психическому здоровью. Результатом насилия могут стать серьезные физические травмы (ушибы, сотрясения мозга, переломы и т.п.), повреждения внутренних органов, развитие или обострение хронических заболеваний, нарушение физического развития [6; 6].

В целях предотвращения практики насилия в Республике Казахстан государство в лице Национальной комиссии по делам семьи и гендерной политике при Президенте Республики Казахстан (далее — Комиссия) [7] занимается регулированием вопросов гендерного равенства посредством заслушивания на своих заседаниях руководителей государственных органов, непосредственно подчиненных и подотчетных Главе государства, центральных и местных исполнительных органов; запрашивания и получения от государственных органов, организаций и должностных лиц необходимых документов, материалов и информации; требования от руководителей соответствующих государственных органов проведения проверок и служебных расследований по фактам нарушения законов, касающихся вопросов семьи и гендерного равенства; внесения предложений по проектам актов Президента Республики Казахстан, представляемых на рассмотрение Главе государства, проектам актов Правительства Республики Казахстан, затрагивающих вопросы семьи и гендерного равенства; привлечения к рассмотрению вопросов, отнесенных к ведению Комиссии, работников государственных органов, а также в качестве внештатных экспертов авторитетных и профессионально подготовленных представителей общественности для участия в подготовке заседаний Комиссии, разработке программ и проведении проверок; координирования и контролирования деятельности комиссий при акимах областей, городов Астаны, Алматы, заслушивания отчетов об их деятельности; содействия выдвижению и

утверждению кандидатур женщин на руководящие должности. А также Комиссия вправе отправить дело (поступившее обращение граждан) на рассмотрение по существу.

Члены Комиссии по приглашению могут присутствовать на заседаниях Парламента Республики Казахстан и его палат, Правительства Республики Казахстан, коллегий государственных органов по вопросам семьи и гендерного равенства.

Национальная комиссия по делам семьи и гендерной политике является консультативно-совещательным органом при Президенте Республики Казахстан.

Правовую основу деятельности Комиссии составляют Конституция и законы Республики Казахстан, акты Президента Республики Казахстан, иные нормативные правовые акты РК, а также Положение о Национальной комиссии по делам семьи и гендерной политике при Президенте Республики Казахстан.

Основными задачами Комиссии являются:

1) выработка рекомендаций по определению приоритетов, формированию и реализации комплексной государственной политики в отношении семьи, равенства женщин и мужчин с учетом региональных особенностей в контексте Стратегии развития Казахстана до 2030 г., Стратегии гендерного равенства в Республике Казахстан на 2006–2016 гг. и международных договоров по вопросам семьи и гендерного равенства, участником которых является Казахстан;

2) взаимодействие с государственными органами и институтами гражданского общества по вопросам защиты интересов семьи, реализации Декларации тысячелетия Организации Объединенных Наций, Стратегии гендерного равенства в Республике Казахстан на 2006–2016 гг.;

3) анализ вопросов состояния гендерного равенства и выработка предложений и рекомендаций государственным органам по основным направлениям гендерной политики в Республике Казахстан;

4) содействие:

– достижению гендерного равенства в экономической сфере, дальнейшему развитию предпринимательства среди женщин, повышению конкурентоспособности женщин на рынке труда;

– созданию условий для членов семьи по совмещению трудовой деятельности с домашними обязанностями и воспитанием детей;

– укреплению института семьи, достижению гендерного равенства в семейных отношениях;

– разработке комплекса мер по сохранению и укреплению здоровья, в том числе репродуктивного, мужчин, женщин и детей, повышению качества жизни;

– искоренению насилия в семье и на рабочем месте и внедрению международного опыта борьбы с насилием в отношении мужчин, женщин и детей;

– гендерному образованию и просвещению населения;

– проведению научных исследований, формированию информационной базы в целях анализа реального положения семьи, гендерного равенства в экономической, социальной, политической и культурной жизни общества;

5) рассмотрение предложений государственных органов, международных организаций и общественных объединений по проблемам, входящим в компетенцию Комиссии, подготовка соответствующих рекомендаций Президенту Республики Казахстан;

6) выработка для Главы государства рекомендаций и предложений по обеспечению соблюдения должностными лицами государственных органов требований законодательства Республики Казахстан по вопросам семьи и гендерного равенства;

7) взаимодействие со средствами массовой информации с целью более полного отражения аспектов положения семьи и гендерного равенства в Казахстане;

8) рассмотрение обращений граждан, сообщений средств массовой информации, касающихся вопросов семьи, несоблюдения гендерного равенства;

9) участие в разработке концепций, государственных и отраслевых (секторальных) программ по вопросам семьи и гендерного равенства;

10) участие в подготовке и рассмотрении проектов законодательных и иных нормативных правовых актов, направленных на улучшение положения семьи и гендерного равенства;

11) инициирование и проведение гендерно-правовой экспертизы;

12) сотрудничество с государственными органами и международными организациями, выработка предложений по реализации международных инициатив, участие в конференциях, совещаниях, семинарах по вопросам положения семьи и гендерного равенства.

Список литературы

- 1 Закон и общество / Сост. Д.Д.Туркбенбаева. — Алматы: Жеті жарғы, 1997. — 256 с.
- 2 Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 г. // http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_
- 3 Пискалова М.Д., Синельников А.С. Анатомия насилия // Социальному работнику о проблеме домашнего насилия. — М., 2001. — 321 с.
- 4 Добаши Р.Е. Женщины, насилие и социальные изменения. Лондон, 1992 г. / Пер. с англ. А.Синельникова // Социологический аспект. — 1997. — № 20. — С. 21–24.
- 5 Добаши Р.Е. Насилие против жён / Пер. с англ. А.Синельникова. — Нью-Йорк: Свободная пресса, 1979. — 187 с.
- 6 Сафонова Т.Я., Цымбал Е.И. Жестокое обращение с детьми и его последствия // Жестокое обращение с детьми: сущность, причины, социально-правовая защита. — М.: Психология и педагогика, 1993. — 123 с.
- 7 Указ Президента Республики Казахстан «О Национальной комиссии по делам семьи и гендерной политике при Президенте Республики Казахстан» от 1 февраля 2006 г. № 56 // [ЭР]. Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/U060000056_

С.А.Балтабаев

Әйелдерге қатысты тұрмыстық зорлық-зомбылықтар туралы мәселе жайлы

Мақалада әйелдерге қатысты тұрмыстық зорлық-зомбылық феномені, оны басқа агрессиялық әрекеттерден ажырату ерекшеліктері тұрғысындағы көзқарастар қарастырылған. Осы саладағы қолданысқа ие болған зерттеулер мен оларды талдау нәтижелеріне шолу жасалды.

S.A.Baltabayev

To the question about domestic violence against women

In the real article the phenomenon of domestic violence against women is considered from the point of view of those features that distinguish him from other aggressive actions. A review over of results of existent researches in this area and their analysis are brought.

References

- 1 *Law and society*, Orig. Turkbenbayeva D.D., Almaty: Zhety zhargy, 1997, 256 p.
- 2 *The Constitution of the Republic of Kazakhstan of August, 30 1995*, http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_
- 3 Pisklakova M.D., Sinelnikov A.S. *To the social worker about a problem of domestic violence*, Moscow, 2001, 321 p.
- 4 Dobash R.E. *Sociological aspect*, Transl. from English by A.Sinelnikov, 1997, 20, p. 21–24.
- 5 Dobash R.E. *Violence against wives*, Transl. from English by A.Sinelnikov, New York: The free press, 1979, 187 p.
- 6 Safonova T.Y., Cymbal E.I. *Cruelty to children: essence, reasons, social legal protection*, Moscow: Psychology and pedagogic, 1993, 123 p.
- 7 *The decree of the President of the Republic of Kazakhstan «About the National Commission for Women Affairs, Family and Demographic Policy under the President of the Republic of Kazakhstan National» of February 1, 2006 No. 56*, http://adilet.zan.kz/rus/docs/U060000056_

A.A.Biebayeva¹, A.M.Kalguzhinova², A.S.Mavlianov³

¹*Kazakh Humanities and Law University, Astana;*

²*E.A.Buketov Karaganda State University;*

³*International University of Kyrgyzstan, Bishkek*
(E-mail: ardak_22@mail.ru)

Formation of the criminal law of the Republic of Kazakhstan on the responsibility for compulsion to perform sexual acts

The article is devoted to the historical and legal review of the regulation of criminal liability for compulsion to perform sexual acts. Studying the historical development and improvement of criminal law provision, authors mark the basic legislative acts adopted during the certain periods of development of domestic legislation, considering their features. Analysis of changes and amendments to the Criminal Code the Republic of Kazakhstan, includes theoretical underpinning of the new laws of recent years.

Key words: compulsion to perform sexual acts, history of the criminal law of the Republic of Kazakhstan, Kazakh customary law, Russian criminal law, Soviet criminal law, Criminal Code of the republic of Kazakhstan of 1997, Criminal Code of the republic of Kazakhstan of 2014, punishment for compulsion to perform sexual acts.

Modern criminal situation in Kazakhstan attracts an increased interest in the study of problems of protection of sexual freedom and sexual inviolability among the most important components of personal safety. Public danger of compulsion to sexual act is that it encroaches on the sexual personal liberty by using blackmail, threat of destruction, damaging or removing property or financial or other dependence of the victim in order to force entering into sexual relations with the offender. Moreover, this crime may lead to committing other more serious crimes, such as rape or forcible sexual actions.

Reforming of the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan (adoption on July 3, 2014 of a new Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, its introduction into effect on January 1, 2015) actualizes the need to analyze the evolution and practice of provisions on liability for compulsion to perform sexual acts. Indeed, without mastering the legal existence and culture of our people, without turning them into the foundation of the state and legal system, we have our eyes closed to the past and there is a clear neglect of history lessons, the manifestation of inexcusable negligence in the knowledge of ways to make the reforms efficient and powerful.

Periodization of the history of national legislation is ambiguously laid in the literature. The differences are marked not only in the time parameters of differentiation, but also in their evaluation. We support scientists who believe that the most productive is «civilizational approach to the history of the Kazakh state and law, that, taking into account the achievement of the formational approach to the history of the state and law and typology of states, allows to consider deeply and thoroughly the state legal and social development of the nomadic Kazakh society that was in turn caused by the recognition of the multi-variant and polycentric system of the world-historical process — especially when a nomadic way of production and reproduction had been formed for centuries»[1; 3, 4].

In the regard to the said above, we will highlight the stages of development of national criminal law, depending on which basic regulations were adopted in a given period.

1) Kazakh customary law, that contains the following main sources: the oral custom — *adat* (әдет); *erezhe* — provision or guiding regulations of the Congress of *biys*; Shariah (Islamic law); judicial decisions and verdicts of the most authoritative and well-known *biys* (бидің билігі). This form of rights was the most appropriate for individual features of Kazakhs, leading a nomadic lifestyle for a long time.

The prominent researcher of the Kazakh customary law S.L.Fuks notes that in the customary law of Kazakhs in the 18th — first half of the 19th century «homogeneous crimes that were closest to the crimes not against persons but to the crimes against property were extramarital sexual intimacy, adultery, rape and the kidnapping of women. In all these cases basically not a violation of sexual freedom of women... not a violation of religious and moral requirements were prosecuted,... it comes not about the revenge of the wounded and outraged husband. The main and decisive... that determines the scope and nature of the liability for each case, determines the persons bearing the responsibility of a guilty person, since we are talking about the financial compensation — it is an attempt to compensate the damage made to the owner, to protect his proper-

ty, to approve and secure the integrity of the rights of the owner. Since a woman is first of all a property value, proprietary subject matter» [2; 186, 187].

Another researcher of the Kazakh criminal customary law T.M.Kulteleyev allocates these trespasses in an independent group of crimes in the area of family relations. Thus the scientist also notes that trespasses to the women's rights and interests are considered as socially dangerous acts against the family and property rights of men, as in the Kazakh society a woman was in full possession of a man (father, husband, brother) equally with other property.

Such customs as bride price, marriage to an underage girl, polygamy, etc. that are the trespass to the reputation and dignity of a woman, putting her in an unequal position to a man, were not considered as crimes. A number of other means of compulsion of women in the field of family relations were not considered as crimes: forcing a woman against her will to marry or to continue marital cohabitation; prohibiting a woman to marry according her wish; forcing her to divorce and so on. [3; 236]

Under such circumstances a woman did not have her right to personal liberty and integrity at all, and to sexual freedom in particular. Crimes that aim sexual freedom or actions that violate by any way existing ideas about sexual morality, are considered here mainly as an offence against the property.

For committing various crimes in the field of marriage and family relations up to the middle of the 19th century, the Kazakh customary law assigned the following punishments: death penalty, physical shameful punishment, slavery, kun (кун) and айыр (айым). From the middle of the 19th Century biys used айыр, physical shameful punishment. From the second half of the 19th Century the courts of biys hardly used physical shameful punishments, they were mostly used by the courts of kadees (mullahs), that were also engaged in family and marriage issues of Kazakhs [4; 19, 20, 51, 85, 91, 115, 179].

2) Russian criminal law. In 1731–1744 Kazakh khans took the allegiance of Russia and Kazakhstan started using Russian laws.

Provisions on liability for crimes against sexual freedom and sexual integrity were contained in different Acts. For example, in the Council Code of 1649 it was mentioned about the death penalty for military men (soldiers) who were starting the service or coming back from the service «to those who committed the sex violation to females...» [5; 273].

The legislation of Peter I said about the punishment for seduction of unmarried woman by promising to marry her, some types of voluntary and involuntary sexual intercourse and its unnatural forms («...if a man mixes with cattle and insane creature and perform a disgusting act...», «... if anyone defiles a child or man having homosexual relations with another man ...») [5; 387]. Thus the liability for sexual offenses was considered not by the secular but by the church legislation.

The Penal and Criminal Code of 1885 first codified various penal acts, marked out a special section «Crimes against the honor and chastity of women». Its article established liability for defilement of girls under 14 years of age; rape of a female over 14; kidnapping; seduction of women or girls. With respect to each of these activities there were set the appropriate qualifying circumstances [6; 117].

The Code contained a number of provisions that stated such a violent impact on human health, which forced them to act or refrain in the interests of the rapist. Thus, Article 383 of the Code fixed responsibility for the chief forcing his subordinate «... to be engaged in affairs that do not belong to his duties in the service...» Article 1548 stipulated responsibility in cases when «... there was a threat from anybody in order to force the threatened to any illegal acts...», according to Article 1584 the liability was held by «... a husband, who using his power for evil purposes or trust of the other spouse... to force them to any unlawful case or action...» [7; 15].

Criminal Code of 1903 greatly expanded the range of criminal assaults by including the two groups of crimes: a) directly related to the satisfaction of the sexual needs by the convicted (concupiscential actions, adultery...) and b) directly unrelated (procurement, pandering, inducement to lewdness...). Particular attention was paid to the protection of the interests of persons, one way or another dependent on the offender [8; 118].

The Code allocated the compulsion as a separate type of offense. Compulsion was understood as «a deliberate influence on the person through physical violence or threat of unlawful actions aimed to bring on from the person an act that violated their rights or obligations without acquiring from the enforcing person any property or property benefit» [9; 38, 39]. Compulsion that was haunting vested interests referred to property crimes and was provided by other sections of the Criminal Code.

3) Soviet criminal law. The next stage in the development of domestic criminal legislation related to the establishment of Soviet power in the territory of Kazakhstan. The first decrees on marriage and family were

adopted in the RSFSR during the second month of Soviet power. All the following Soviet state laws regarding marriage and family had a great political importance for the Kazakh women, whose position was especially powerless.

Legal basis in combating the national vestiges became the decrees of Central Executive Committee and the Council of People's Commissars of KASSR «On divorce» dated 18 December 1917, «On civil marriage» dated 19 December 1917, «On Cancellation of bride price» dated December 28, 1920; Declaration of the Rights of workers of KASSR dated October 6, 1920; the decrees of the Council of People's Commissars of KASSR «On marriage law for Kyrgyz» dated January 17, 1921 and «On punishability for the polygamy» dated November 9, 1921.

Declaration of the rights of workers of KASSR stated: «Based on the fact that society can consider itself liberated, the woman still remains enslaved, a Kyrgyz woman, who was up to this day a slave in social and family life, and at the same time a humble worker in the premises, now to consider an equal member of society, having all political and civil rights that are the heritage of the entire mass of workers» [10; 87].

Considering the following periods of domestic criminal law, it is necessary to clarify that since 1922 the Kyrgyz (Kazakh) Republic was an autonomous republic, part of the RSFSR, and had the legislation of the RSFSR on its territory.

First RSFSR Criminal Code was entered into force on June 1, 1922. In Chapter 5 of the Criminal Code, «Crimes against life, health, freedom and dignity» the section «Crimes in the field of sexual relations» has been allocated. This section included two groups of crimes: crimes related and unrelated to the satisfaction of the sexual needs by the convicted persons. The encroachments group was concerned with the components of sexual intercourse with a person under the sexual maturity age; corruption of minors; rape. The second group of crimes consisted the compositions of forced prostitution; pandering; brothels, as well as the recruitment of women for prostitution.

The introduction of the norms of criminal responsibility for violence to life, health, freedom and dignity of women contributed to the elimination of judicial and actual inequality of women and all forms of discrimination against them. However, as it was reasonably pointed out by criminologists of that time, life showed that the ban of the rape only was not enough [11; 75]. Hired labor of women had been widely used at home (maids), and vestiges of the former attitude towards women was still quite seriously manifested in public life. In particular, «the question arose about the need to protect women workers from attacks on their sexual freedom from the owners or individual officials» [12; 218].

By the resolution of the second session of the Central Executive Committee on 10 July 1923 the Criminal Code was amended by Article 169-a «Forcing a woman to have sexual relations with a person on whom the woman is financially or professionally». The sanction for the forcing was provided the same as for the rape — imprisonment for not less than three years [13; 165].

As it was fairly considered by V.F.Ivanova, «in this case the use of the concept of «forcing» was due to the need, on the one hand, of accurately expressing the essence of violent crime on the will of the victim in order to get her to sexual intercourse, and on the other hand — to distinguish it from a form of forcing the victim as compulsion, expressed in the immediate threats of physical violence against the victim or her family in case of failure to meet the requirement of the rapist and stands as one of the ways to commit rape» [7, 15]. In addition, such compulsion cases that occur in practice showed the need to include the appropriate component in the Criminal Code [12; 218].

Introduction to the criminal law of a new concept caused a lot of conflicting opinions. At the same time, «expositors did not find any difference between it and already familiar to them «forcing», preferring in the analysis of Article 77 of the Criminal Code the familiar term» [7; 17]. Problems of theoretical and practical interpretation of «compulsion» and «forcing» in the period of 1924–1926 are discussed in details by V.F.Ivanov in the thesis «Criminal legal assessment of compulsion». We only note that in the theory of criminal law and judicial practice of those years there was no consensus on this issue.

On October 16, 1924 the second session of the Central Executive Committee of the eleventh convocation at the initiative of the Central Executive Committee of the Kyrgyz (Kazakh) Autonomous Republic updated the Criminal Code of RSFSR with the ninth chapter of domestic crimes. For the Kyrgyz (Kazakh) Republic the following articles were introduced: adoption of kun, barymta, payment of bride price, forcing a woman to enter into marriage, bigamy and polygamy [13; 180, 181].

By the Decree of the Central Executive Committee of the twelfth convocation on 22 November, 1926 a new criminal law was adopted in the RSFSR. In Chapter 6 of the Criminal Code «Crimes against life, health, freedom and dignity» sexual crimes were not allocated in a separate section. A criminal liability was applied

for sexual intercourse with persons under the age of sexual maturity; corruption of minors; rape; compulsion of a woman to have sexual intercourse. Article 154 of the Criminal Code strengthened the responsibility and provided the components of compulsion not only to sexual intercourse, but also to the satisfaction of sexual desire in some form by a person in respect of whom a woman had financial or service dependent. A punishment of imprisonment for a term not exceeding five years was applied for such crime [13; 283]. In our opinion, the introduction of this supplement contributed to a better protection of sexual freedom of women from criminal encroachments.

The Commission of the Central Executive Committee for the study of work and life of women of the East published some data in the magazine «New East» showing that the number of persons convicted of forcing women into marriage, during the period from 1924 to 1927 increased from 59 to 180 people. In the first half of 1928 68 persons were sentenced for the crime [14; 167–169].

By the Decree of Central Executive Committee dated April 6, 1928, the term «domestic crimes» was replaced by «crimes constituting the vestiges of the tribal system», which became the name of the tenth chapter of the Criminal Code of the RSFSR in 1926. These crimes were distinguished from other domestic crimes. The number of crimes has been increased from nine to nineteen. Chapter was supplemented by new components: forcing a woman to continue marital cohabitation; forcing persons under the age of sexual maturity to marriage.

The Criminal Code of the Kazakh Soviet Socialist Republic was adopted by the Supreme Council of the Kazakh SSR on 22 July, 1959, and entered into force on 1 January 1960. The chapter about the crimes constituting vestiges of the tribal system has been removed. In the case of such crimes on the territory of the Republic the guilty party was convicted on an equal basis, regardless of whether they committed such crimes due to the vestiges of tribal relations or due to other causes [15; 26]. The Criminal Code of the Kazakh SSR fixed the responsibility only for forcing a woman to marriage.

It should be noted that the norm of criminal liability for compulsion of a woman to have sexual intercourse or to the satisfaction of sexual desire in a different form had been included in all criminal codes of the Union republics, except for the Kazakh, Latvian and Estonian SSR.

However, the disposition of the article was presented differently. Thus, the Criminal Code of the Ukrainian, Georgian and Moldavian Republics fixed the responsibility for compulsion to sexual intercourse. In the Criminal Code of the RSFSR, Tajik, Uzbek, Lithuanian, Azerbaijan, Kyrgyz, Armenian and Turkmen SSR containing the compulsion was an article of sexual relations or satisfaction of sexual passion in a different form, in the Criminal Code of Belorussian SSR — in a perverted form.

These codes, in addition to the Criminal Code of Azerbaijan and the Uzbek SSR set as a condition for liability the material dependence of women on the guilty party, or its dependence on service. In the the Criminal Code of Georgia, Azerbaijan, Turkmen and Moldavian republics a condition for responsibility included not only material and service dependence, but also the different dependence of the victim on her forcing party, which created a great opportunity to fight this crime. According to the Criminal Code of the Georgian and Moldavian Republic not only the presence of dependence was required, but also establishment of the fact of its application. According to V.N.Ivanova, such a clarification was unnecessary, since the very existence of such a dependence has a definite impact on the victim [16; 100].

The need to improve regulations, providing the criminal liability for violent sexual crimes, was noted by many scholars. For example, L.A.Andreyeva proposed to provide a separate component for cases of forced sexual intercourse by threats of other nature than rape [17; 156].

G.K.Kostrov, A.D.Chernyavsky and some modern scholars considered the possibility of adoption of the general rule of criminal liability for illegal forcing as an encroachment against the rights and freedoms of the individual [18; 16, 19; 21, 20; 93, 21; 49, 50].

Domestic legislator in solving this issue took the first way, i.e the way including in the criminal law of the sufficient number of specific offenses, providing for liability for certain types of compulsion (forcing).

4) The criminal legislation of the Republic of Kazakhstan. A qualitatively new stage in the development of national criminal law should be considered the period from the date of the proclamation of the state sovereignty of Kazakhstan up to the present time. Adoption of the Declaration «On the State Sovereignty of the Kazakh SSR» dated October 25, 1990 was an important milestone in the establishment of an independent state. By the law of the Kazakh SSR dated 10 December 1991 «On changing the name of the Kazakh SSR» the state was renamed as Republic of Kazakhstan [22].

Gained independence had set for Kazakhstan a number of difficult problems, the most important of them was the creation of state structures and the creation of a legal framework for political and economic

reforms. During the arrangement of its statehood Kazakhstan identified as the basic principles the rule of law and the recognition of the supreme value of human rights and freedoms. At the same the historical roots of modern statehood had been associated with the general civilization processes, and its historical path — with the general long-haul human development.

The Constitution of the Republic of Kazakhstan of 1995 proclaimed the policy of creating a democratic civil society and consolidated that the rights and freedoms belong to everyone from birth, and recognized as absolute and inalienable. Proclaimed by the Basic Law provisions are the fundamental principle of the constitutional order, forming the basis for civil society and providing every person with legally recognized and protected by the state ability to choose their behavior under the law.

This approach has identified a hierarchy of tasks of criminal law, the creation of the Special Part of the Criminal Code, the creation of a number of new offenses relating to the infringement of human rights.

It should be noted as well that on February 17, 1996 the Interparliamentary Assembly of the Commonwealth of Independent States approved the draft of the Model Criminal Code for the CIS member states. The working group for the development of the Model Criminal Code included researchers and law enforcement officials of Azerbaijan, Armenia, Belarus, Kazakhstan, Kyrgyz Republic, Republic of Moldova, Russian Federation, Tajikistan, Ukraine, Uzbekistan.

One of the main challenges for developers was to bring the criminal law into line with modern social hierarchy of values accepted in a democratic state, protection of human and civil rights. Article 147 of Chapter 7 «Crimes against the person» of the Model Criminal Code provided liability for «forcing a person to sexual intercourse, sodomy, lesbianism or other acts of sexual nature using blackmail, threatening to destroy, damage or remove property or using material or other dependence on the victim». This crime was classified as a minor offense.

Model Criminal Code was scientifically reasoned proposal, addressed to the legislative bodies of CIS countries. Not having the binding force, it served as a model for the creation of national criminal codes, the basis for the formation of the criminal law.

July 16, 1997 Criminal Code the Republic of Kazakhstan was adopted, and entered into effect on January 1, 1998. The adoption of the criminal law, based on a fundamentally new basis, was required by the life, by the awareness of the need of fundamental change of legal doctrine in the formation of new social relations. For the first time in the history of the national criminal legislation liability for compulsion to sexual intercourse, sodomy, lesbianism or other sexual acts was enshrined (Article 123 of Criminal Code of the Republic of Kazakhstan).

Disposition of Article 123 of Criminal Code had been stated as follows: «Compulsion to perform sexual intercourse, sodomy, lesbianism or other acts of a sexual nature using blackmail, threatening to destroy, damage or remove property or using material or other dependence of the victim». Sanction of the considered criminal law provided punishment in the form of a fine, correctional labor, arrest or imprisonment.

As it can be seen, Article 123 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan fully reproduced Article 147 of the Model Criminal Code. This article expanded the circle of victims committing the crime and specified measures of compulsion which the offender may apply to achieve their goal.

Comparison of the norms of the Criminal Code with the norms of the relevant chapters on the offences against the person of the Criminal Code of the Kazakh SSR allows to state that a new approach was implemented to show the line between permissible and impermissible in sexual relations. On one hand, criminal liability for any forcible sexual actions was established. On the other hand — liability for sexual acts, including sodomy, if committed by persons who have reached a certain age voluntarily committed, was excluded.

Qualitative transformation of the Criminal Code on the basis of a new approach is a distinctive feature of the criminal policy of the Republic of Kazakhstan. The basis of this approach relies on the concept of human rights and legal state, widespread and supported in the world community.

However, the adoption of the Criminal Code the Republic of Kazakhstan was not the completion of the criminal law reform. A new stage in the development of national law marked by the Concept of Legal Policy of the Republic of Kazakhstan, approved by the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated 20 September 2002 and by the Concept of Legal Policy of the Republic of Kazakhstan for the period from 2010 to 2020, approved by Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated August 24, 2009.

The concepts provide further improvement of the criminal law, since the formation and further development of criminal law lay in time and must meet a certain system requirements. The process of development of the law in general is continuous, hence, the basis for improving knowledge of any branch of the law will always exist.

Analysis of the changes and additions made to Article 123 of the Criminal Code, 1997, shows that only the sanction of the criminal law was subjected to legislative adjustments:

- term of imprisonment was increased from one year to two years (Law of the Republic of Kazakhstan «On Introduction of Amendments and Additions to Certain Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on combating crime» dated May 5, 2000);
- due to excluding of the arrest from the penal system this type was replaced by restriction of freedom; the penalty shall be calculated only in the monthly calculation indices (Law of the Republic of Kazakhstan «On Introduction of Amendments and Additions to Certain Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on the further humanization of criminal legislation and strengthening the guarantees of legality in criminal proceedings» dated January 18, 2011).

The process of formation of the legislation on liability for compulsion to perform sexual acts lasts to the present day. The next stage of the criminal law reforms related to the adoption on 3 July 2014 of the new Criminal Code of the Republic of Kazakhstan.

In general, the provisions of the Criminal Code of 1997 on Sexual Offences remain unchanged. Under the current law, all encroachments on sexual freedom and sexual integrity of the person are considered as crimes. Formal elements of compulsion to perform sexual acts, as well as other elements of sexual crimes have been left unchanged. At the same time, despite the general trend of increasing the punishment for sexual offenses (an increase of the sentence of imprisonment, the establishment of a life ban on working with children), the size and terms of all kinds of penalties for compulsion to perform sexual acts reduced. In our opinion the sanction of Article 123 of the Criminal Code the Republic of Kazakhstan corresponds to the typical degree of social danger of such crime and is in proportion to the sanctions for other sexual crimes.

Thus, existing criminal law of the Republic of Kazakhstan can be considered as a very effective tool to combat infringement of sexual freedom and sexual integrity of the person. Introduction and preservation of the element of compulsion to perform sexual acts is not accidental, it reflects the general pattern of development of Kazakh society. The trend of development of domestic criminal law is expressed in expanding the scope of punishability for violent attacks on the will of a man, explained by the value of the individual and by the need to strengthen the criminal law to protect its rights and freedoms.

References

- 1 *Ахметова Н.С., Кожажметов Г.З.* История государства и права Республики Казахстан. — Ч. 1. С древнейших времен до начала XX века. — Караганда: Изд-во КарГУ, 2001. — 334 с.
- 2 *Фукус С.Л.* Обычное право казахов в 18 – первой половине 19 века. — Алма-Ата: Наука, 1981. — 224 с.
- 3 *Культелеев Т.М.* Уголовное обычное право казахов (с момента присоединения Казахстана к России до установления советской власти). — Алма-Ата: Казахстан, 1955. — 302 с.
- 4 *Материалы по казахскому обычному праву. Сб. 1. / Под общ.ред. С.В.Юшкова.* — Алма-Ата: Изд-во АН КазССР, 1948. — 349 с.
- 5 *Российское законодательство X–XX веков. Т. 4. Законодательство периода расцвета абсолютизма.* — М.: Юрид. лит., 1986. — 512 с.
- 6 *Уголовное право. Особенная часть. Учебник для вузов / Отв.ред. И.Я.Козаченко, З.А.Незнамова, Г.П.Новоселов.* — М.: Норма, Инфра-М, 1997. — 516 с.
- 7 *Иванов В.Ф.* Уголовно-правовая оценка понуждения: Дис. ... канд. юрид. наук. — Саратов, 1986. — 196 с.
- 8 *Уголовное право. Особенная часть / Под ред. В.Н.Кудрявцева, А.В.Наумова.* — М.: Юристь, 1997. — 496 с.
- 9 *Познышев С.В.* Очерк основных начал науки уголовного права. — М., 1923. — 296 с.
- 10 *Учредительный съезд Советов Киргизской (Казахской) АССР.* — Алма-Ата: Каз. краевое изд., 1936. — 127 с.
- 11 *Жижиленко А.А.* Состав преступления по статье 169–1 УК // *Вестн. советской юстиции.* — 1924. — № 23/33. — С. 74–78.
- 12 *Яковлев Я.М.* Половые преступления. — Душанбе: Ирфон, 1969. — 234 с.
- 13 *Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917–1952 гг. / Под ред. проф. И.Т.Голякова.* — М.: Юрид. лит., 1953. — 463 с.
- 14 *Штуссер А.* Пережитки родового быта в Казахстане // *Новый Восток.* — 1929. — № 26–27. — С. 167–169.
- 15 *Булатов С.Я.* Понятие и система Особенной части уголовного права СССР и КазССР. — Алма-Ата, 1962. — 45 с.
- 16 *Иванов В.Н.* Уголовное законодательство Союза ССР и союзных республик: Единство и особенности. — М.: Юрид. лит., 1973. — 208 с.
- 17 *Андреева Л.А.* О характере принуждения при изнасиловании // *Правоведение.* — 1960. — № 2. — С. 156.
- 18 *Костров Г.К.* Уголовно-правовое значение угрозы: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — М., 1970. — 16 с.

19 Чернявский А.Д. Психическое насилие при совершении корыстных преступлений: уголовно-правовые и криминологические аспекты: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — М., 1991. — 21 с.

20 Тяжкова И.М. Ответственность за незаконное принуждение // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 11. Право. — 2006. — № 5. — С. 83–93.

21 Зиновьев И. Уголовно наказуемое принуждение // Законность. — 2007. — № 8. — С. 49–50.

22 Ведомости Верховного Совета КазССР. — 1991. — № 48–50. — Ст. 585.

А.Ә.Биебаева, А.М.Қалғұжинова, А.С.Мавлянов

Қазақстан Республикасының нәсіқұмарлық сипаттағы әрекеттерге мәжбүрлегені үшін жауаптылық туралы қылмыстық заңнамасының қалыптасуы

Мақала нәсіқұмарлық сипаттағы әрекеттерге мәжбүрлегені үшін қылмыстық жауаптылықты реттеу мәселелерін тарихи-құқықтық шолуға арналған. Қылмыстық-құқықтық норманың қалыптасуы мен жетілдірілуінің тарихи қырларын зерттей отырып, авторлар отандық заңнаманың дамуының жекелеген кезеңдерінде қабылданған негізгі нормативтік-құқықтық актілерді атап өтіп, олардың ерекшеліктерін қарастырды. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне енгізілген өзгерістер мен толықтыруларды талдау соңғы жылдардың заңнамалық жаңалықтарын теориялық тұрғыдан негіздеуді қамтиды.

А.А.Биебаева, А.М.Калғұжинова, А.С.Мавлянов

Становление уголовного законодательства Республики Казахстан об ответственности за понуждение к действиям сексуального характера

Статья посвящена историко-правовому обзору регламентации уголовной ответственности за понуждение к действиям сексуального характера. Изучая исторический путь развития и совершенствования уголовно-правовой нормы, авторы отмечают основные нормативные акты, принятые в отдельный период развития отечественного законодательства, рассматривают их особенности. Анализ изменений и дополнений, внесенных в Уголовный кодекс Республики Казахстан, включает теоретическое обоснование законодательных новелл последних лет.

References

- 1 Akhmetova N.S., Kozhakhmetov G.Z. *History of State and Law of the Republic of Kazakhstan, pt. 1. From ancient times to the early 20th century*, Karaganda: KarSU Publ., 2001. — 334 p.
- 2 Fuks S.L. *Customary law of the Kazakhs in the 18th and the first half of the 19th century*, Alma-Ata: Nauka, 1981, 224 p.
- 3 Kulteleyev T.M. *Criminal customary law of the Kazakhs (since joining of Kazakhstan to Russia before the establishment of Soviet power)*, Alma-Ata: Kazakhstan, 1955, 302 p.
- 4 *Information on the Kazakh customary law*, Col. 1, Ed. by S.V.Yushkov, Alma-Ata: AN KazSSR Publ., 1948, 349 p.
- 5 *Russian legislation X–XX centuries, vol. 4. Legislation of the period of prosperity of absolutism*, Moscow: Yurid. literatura, 1986, 512 p.
- 6 *Criminal law. The special part*, textbook for high schools, Ed. by I.Y.Kozachenko, Z.A.Neznamova, G.P.Novosyolov, Moscow: Norma, Infra-M, 1997, 516 p.
- 7 Ivanov V.F. *Criminal legal assessment of compulsion*, dis. of the cand. of legal sciences, Saratov, 1986, 196 p.
- 8 *Criminal law. The special part*, Ed. by V.N.Kudryavtsev, A.V.Naumova, Moscow: Yurist, 1997, 496 p.
- 9 Poznyshchev S.V. *Essay on the basic principles of science of criminal law*, Moscow, 1923, 296 p.
- 10 *The founding congress of Soviets of the Kyrgyz (Kazakh) ASSR*, Alma-Ata: Kazakhstan regional publ., 1936, 127 p.
- 11 Zhizhilenko A.A. *Bull. of the Soviet Justice*, 1924, 23/33, p. 74–78.
- 12 Yakovlev Y.M. *Sexual crimes*, Dushanbe: Irfon, 1969, 234 p.
- 13 *Collection of documents on the history of the criminal legislation of the USSR and RSFSR 1917–1952*, Ed. by prof. I.T.Golyakova, Moscow: Yurid. literatura, 1953, 463 p.
- 14 Shtusser A. *New East*, 1929, 26–27, p. 167–169.
- 15 Bulatov S.Y. *Concept and features of the special part of the criminal law of the USSR and the Kazakh SSR*, Alma-Ata, 1962, 45 p.

-
- 16 Ivanov V.N. *Criminal Legislation of the USSR and the Union Republics: Unity and features*, Moscow: Yurid. literatura, 1973, 208 p.
 - 17 Andreyeva L.A. *Pravovedenie*, 1960, 2, p. 156.
 - 18 Kostrov G.K. *Criminal legal meaning of a threat*, Dis. abstract ... of the candidate of legal sciences, Moscow, 1970, 16 p.
 - 19 Chernyavskiy A.D. *Psychological violence when committing an acquisitive crime: criminal law and criminological aspects*, Dis. abstract ... of the candidate of legal sciences. Moscow, 1991, 21 p.
 - 20 Tyazhkova I.M. *Bulletin of Moscow University*, Ser. 11, Law, 2006, 5, p. 83–93.
 - 21 Zinovyev I. *Zakonnost*, 2007, 8, p. 49–50.
 - 22 *Records of the Supreme Council of the Kazakh SSR*, 1991, 48–50, 585.

B.Zh.Kyzdarbekova

*Ye.A.Buketov Karaganda State University
(E-mail: kyzdarbekova@mail.ru)*

Incentives and penalties as a means of ensuring the regime of detention of suspects and defendants

The article deals with the incentives and penalties applied to suspects and accused persons during their detention. The author reveals the doctrinal approaches in determining the incentives and punishments, the views through the prism of historical development, efficiency. New approaches to the study of this problem can be expressed in theoretical statements proposed by the author, as well as in the system of proposals to improve the legislation.

Key words: the suspects and accused under detention, incentives and penalties, detention in custody, execution of a measure of restraint in the form of arrest.

The order and conditions of detention of suspects and defendants are provided with certain means which in scientific literature are called as a means of ensuring the regime of detention. Explanation of their meaning has not only theoretical, but also practical value.

Since there have not been any special scientific research on the given theme, we will base on the criminal and executive literature devoted to the means of ensuring the regime of serving the punishment in the form of imprisonment. There are many common features between the latter and the means of ensuring the regime of detention in custody. These differences are mainly caused by isolation from society and external similarity of detention in custody and execution of the punishment in the form of imprisonment.

In their research the authors deal with the problem of means of ensuring the regime of serving the punishment in the form of imprisonment, but they ambiguously open their contents. Most likely it is caused by the lack of accurate definition of means of ensuring the regime. Thus, N.A.Belayev writes that the regime, as a correction facility, is guaranteed by the system of incentives and penalties. In his opinion, the regime must provide the protection and isolation of all prisoners and constant surveillance over them, as well as separate placement, performance of duties, etc. [1; 125]. N.A.Struchkov considered the custody of convicts, surveillance over them, system of measures of incentives and penalties and rigidity of administration as the means of ensuring the regime [2; 80]. A.A.Novikov considering the matter, notes that the regime of serving the punishment established in correctional institutions is provided by the guard and surveillance over the convicts, measures of incentives and penalties, special security measures (handcuffs, a strait jacket, etc.), and also investigative operations [3; 42]. A.B.Skakov refers protection and supervision over the convicts, measures of incentives and penalties and security measures (in exceptional cases) to the means of ensuring the regime [4; 115]. Though the above-mentioned definitions have minor differences, nevertheless all of them include guard and surveillance over the convicts as well as measures of incentives and penalties into the means of ensuring the regime.

A number of scientists include other elements into the means of ensuring the regime in correctional institutions, with an attempt to classify them. For example, K.Sh. Sadreyev thinks that the main classification of means of ensuring the regime must be carried out by the subjects applying these means: activity of administration of CLC (correctional labour colony); the guard and supervision carried out by CLC personnel; activity of the amateur clubs for convicts; judicial control; departmental control; public prosecutor's supervision [5; 12]. A.I.Vasilyev, A.V.Maslikhin, V.A.Fefelov classified the means of ensuring the regime into three groups according to their legal nature. The first group includes the persuasive means of ensuring the regime: legal education of the convicts; agitation and propaganda activities; individual work with the convicts, use of incentives, public influence on the convicts, influence of the amateur clubs. The second group includes the coercive means of ensuring the regime which are used by the administration of CLC: the guard of the convicts, supervision of the convicts; application of measures of quick and preventive character; application of disciplinary measures; application of security measures. The third group includes the means of ensuring the regime which have the state and legal character. They are applied not by the administration of CLC, but the higher bodies, institutions and the organizations: departmental control; judicial control; public prosecutor's supervision [6; 10]. I.V.Shmarov divides all means of ensuring the regime into two groups: of general and

special character. Means of the general character are such measures of educational influence which provide the law-obedient behavior, observance of requirements of legality by subjects and participants of legal relations. Special means are the influence methods guaranteed by the criminal and executive legislation which provide prevention and control of crimes and offenses in correctional institutions [7; 327]. We shall note that the given classifications and criteria cover all kinds of means of ensuring the regime. We consider this approach to be reasonable.

We think that special means of ensuring the detention regime are as follows: application of measures of incentives and penalties; investigative activities; guard and supervision over the convicts; application of security measures. In the present article we will in detail consider such means of ensuring the regime as incentives and penalties.

Use of measures of incentives and penalties as a means of ensuring the regime represent the reaction of administration of a pre-trial detention center which can be either approval and stimulation of lawful behavior of the suspects and accused, or censure of their misconduct and coercion to strict observance of the rules of behaviour established by the law in the places of detention. In this case the reaction of administration has to cause in the violator understanding of the fact that the imposed penalty is a consequence of the violation. Subsequently, the legislator establishes that the penalty can be imposed no later than ten days from the date of violation detection. If there was an inspection in connection with this violation, the penalty is set from the date of its termination. As a rule, a penalty is applied immediately, but in some cases when there are any sufficient reasons, for example, necessity of a convict's convoy for carrying out the corresponding investigative actions, an illness of the prisoner, etc. — no later than a month from the date of imposing the penalty. We see this approach of the legislator as reasonable, as a significant gap between the violation and a penalty will probably decrease the educational value of the taken measures.

According to the Article 37 of the Republic of Kazakhstan Law «On the order and conditions of detention of persons in special establishments providing temporary isolation from society» the disciplinary measures in the form of reprimand or putting into isolation cell or a solitary confinement for non-performance of the established duties can be applied to the suspects and accused. It should be noted that in earlier existing legislation (The provision on a pre-trial detention, 1969) the list of penalty measures was much wider. Along with the disciplinary measures provided in the current legislation, such penalty measures were applied: warning, extra duty (cleaning the rooms), deprivation of the right within a month to buy food and to receive parcels. The legislator's refusal of these disciplinary measures is quite explainable. The practice showed that such disciplinary measure as the warning don't make due educational impact on the violator, and, therefore, is inefficient. However, as O.Mindadze correctly noted, «it doesn't mean that the person who is in custody can't be warned in case of violation of an established order, detention regime, and tactless behavior towards the personnel or other people in custody. From now the preventions of this sort have a different legal nature. They cannot be given in written forming, are not considered as penalties, are not subjects to any legal registration ...» [8; 35, 36]. Withdrawal of such disciplinary measure as the extra duty of room cleaning is connected with the recommendation of the Minimal standard rules of the treatment of prisoners according to which «the work on service in the correctional institution cannot be used as a disciplinary punishment to the convicts» (provision 1 of Article 28) [9; 76]. The disciplinary measure in the form of deprivation of the right within one month to buy food and to receive parcels was withdrawn for its inhumane character.

Unlike the earlier existing Provision of 1969 of the Republic of Kazakhstan Law «On the order and conditions of detention of persons in special establishments providing temporary isolation from society», Article 38 in detail regulates an order of application of disciplinary measures. According to the set general rules penalties are imposed by the head of administration of a place of detention or his assistant; imposing more than one penalty for one violation is not allowed; penalty is imposed with account of circumstances of committing a violation and behavior of a prisoner; before imposing of penalty the suspect and accused must give the written explanation, and in case of refusal to give it the correspondent act is drawn; penalty in the form of reprimand is imposed in an oral or written form, other penalties — in written form; the suspects and accused have the right to address with the appeal to the higher official, the prosecutor or the court. Also the Article 38 of the Republic of Kazakhstan Laws «On the order and conditions of detention of persons in special establishments providing temporary isolation from society» establishes the terms of imposing penalties.

It is necessary to pay attention to the toughening of such disciplinary measure as putting into isolation cell or a solitary confinement. Under the Provision of 1969 the suspects and accused could be placed in a

punishment cell up to 10 days, and minors up to 5 days, According to the current legislation incarceration or a solitary confinement is prolonged up to 15 days, for the minors up to 7 days.

As putting in a punishment cell or a solitary confinement are recognized as the strictest measure of punishment, the legislator in detail regulates the order of placing into them, defines the list of violations for which these disciplinary measures are applied. These violations are: 1) oppression and insult of other suspects; 2) disobedience to legal requirements of the staff in the places of detention or other persons or their insult; 3) numerous violation of the rules of isolation; 4) storage, production and consumption of alcoholic drinks; 5) storage, production and use of other subjects, substances and food forbidden to storage and use; 6) participation in gambling; 7) small hooliganism. This list is not exhaustive. The considered penalty can be imposed for the violation of order of imprisonment which are not included in the list above, if two or more disciplinary punishments as reprimand or a placement in a solitary confinement were applied to prisoners before. In this case both penalties have to be imposed in writing, and not cancelled or removed beforehand. The severity of this disciplinary measure caused the adoption of the provision by the legislator, according to which putting in a punishment cell or in a solitary confinement is carried out on the basis of the resolution of the head of administration of a place of detention and the conclusion of the health worker about the possibility of keeping the suspect or accused in a punishment cell. The latter can be explained by the fact that severe conditions of keeping in a punishment cell or in a solitary confinement can negatively influence on the health of a sick person. This fact was taken into consideration in the provision of Article 39 part 4: «The head of administration of a place of detention has the right to delay the execution of penalty in the form of a putting in a punishment cell or a solitary confinement, to reduce the term of this penalty or to release a suspect or accused taking into account medical indications or on other bases». The other bases are: repentance and the violator's promise not to make any violations from now on; rendering the help in crime investigation, etc.

Severity of disciplinary measures in the form of putting in a punishment cell or a solitary confinement, first of all, consists in conditions of keeping in them. By the general rule, the punishment cell is always solitary which is both a punitive measure and a measure of isolation and safety, especially if the act is connected with aggressive behavior [10; 172]. In the period of the sitting in a punishment cell or a solitary confinement, the prisoners are provided with an individual bed and bedding only during a sleeping time; any correspondence, appointment (except appointments to the defender), purchase of food products or necessities, obtaining letters or parcels, use of board games, newspapers, magazines and other literature is forbidden to them. Parcels are handed to the suspect and accused after the termination of their stay in a punishment cell or a solitary confinement.

We share A.V.Maslikhin and O.N.Mindadze's opinion that «... deprivation of walk, other strict measures and rules cause additional physical sufferings to persons who have not yet been found guilty by the court can be acquitted, ... moreover, the equipment and a condition of keeping in punishment cells are identical for the persons taken into custody as a measure of restraint and for the persons serving criminal penalty in the form of imprisonment. It is obvious that this system needs a change. The citizens who are held in custody before the court have to be in more favorable conditions, than the convicts. All restrictions must be reasonable; they must not cause useless and excess sufferings, and must correspond to the legal status of a citizen who is temporarily deprived of freedom». According to these scientists it is necessary to raise a question of inexpediency of taking such a strict measure of punishment as putting in a punishment cell [11; 43].

But the last statement is disputable. If the prisoner makes malicious violations of the regime in a place of detention, the most effective and expedient disciplinary measure capable to achieve the goals (to provide normal operating conditions of places of detention and maintenance order in them; to prevent crimes committed the convicts, etc.) is putting in a punishment cell or in a solitary confinement. It is necessary to notice that when disciplinary measures are used in practice, they do not take into a consideration if such penalties were imposed before. For example, there were the facts of putting in a punishment cell for 10 days of persons who had no disciplinary punishment, for tapping to the next cell, etc.

As for the humanization of conditions of keeping, we consider that it is necessary, firstly, to change the in a punishment cell: for adults — up to 10 days, for the minors — up to 5 days. Secondly, it is necessary to remove a ban to buy food and necessities. These restrictions of rights, in our opinion, contradict the legal status of the suspects and accused and the principle of Article 4 of the Republic of Kazakhstan Law «On the order and conditions of detention of persons in special establishments providing temporary isolation from society» which says that detention shouldn't be followed by the actions aiming at causing physical or moral sufferings of the suspects and accused.

It is thought that sitting in a punishment cell, granting the bedding only during sleeping time, deprivation of the right for appointments, receiving a parcel, use of board games, newspapers, magazines and other literature can have educational impact on the violator, and on other prisoners respectively — constraining and precautionary.

Penalties as means of ensuring the regime must be considered together with incentives. Only the unity of incentives and penalties as the combination of methods of persuasion and constraint are one of the important means of strengthening the discipline among the persons in custody. «Measures of ensuring the discipline, — N.A.Struchkov writes, — are made up of the incentives urged to stimulate prisoner's good behaviour, and disciplinary measures which have to be negative reaction to prisoner's inadequate behavior and warn the against the violations in the future from violations» [12, 62]. In criminal and executive literature there is an opinion that incentives and penalties belong to the stimulating norms [13; 15].

Good performance of duties, observance of an established order of detention by prisoners can act as the legal grounds for incentive legal relationship. In this case the legislator, forming the reasons of incentives for suspects and accused, establishes a certain model of their lawful treatment. It is only under these conditions that incentives can be applied to certain persons.

Prisoners' good performance of duties, observance of the established order of detention, in our opinion, designate the continuous and correct observance by the suspects and accused of the detention regime, written in the internal regulations. Moreover, good performance of duties, observance of an established order by prisoners have to be based on conscious observance of regime, rules of conduct, to be steady, to turn into a habit.

The Article 36 of the Republic of Kazakhstan Law «On the order and conditions of detention of persons in special establishments providing temporary isolation from society» contains the list of measures of incentives without broad interpretation: pre-term removal of earlier imposed penalty and permission to visit the gym, and also for other forms of leisure by the minors, suspects and accused. According to provision 2 of this article, the incentives are applied by the head of administration of a place of detention or his assistant. As we see, if the penalty was earlier imposed on a full age prisoner, only one measure of incentive can be applied — early removal of earlier imposed penalty. Thus, if the person in custody had some penalties, one of them is removed, as a rule.

The article referred above doesn't include the official commendation which was provided in earlier existing Provision on a pre-trial detention (Article 14) as an incentive. The practice showed that this measure had only moral approval of a positive act but didn't make the stimulating impact, i.e. wasn't effective. The legislator didn't provide such incentive as increase of time of walk (Article 14 of Provision of 1969). Provision 11 Article 16 of the Republic of Kazakhstan Law «On the order and conditions of detention of persons in special establishments providing temporary isolation from society» provides the lower limit of the time of daily walk (not less than one hour). Therefore, the head of a place of detention has the right to establish himself the walk time for all prisoners depending on the facilities of this place, and also taking into account specific features of different categories of the suspects or accused (for example, minor, pregnant women, etc.). At the same time the increase of time of walk to such persons shouldn't be considered as incentive.

The position of the Russian legislator who, unlike the domestic legislator, provided such measure as a monetary award for the best work, deserves attention. The latter can be applied only to those prisoners who work on production in a pre-trial detention center. This incentive measure is no doubt important for prisoners, as not all of them have opportunity to have a financial support of relatives and other persons [10; 158]. It is difficult to understand why our legislator didn't establish similar incentive. Obviously, the reason is in a weak production base of the majority of pre-trial detention centers in the republic, which doesn't allow to employ a considerable part of prisoners. In our opinion, it is possible to provide this measure of incentives in the Kazakhstan legislation. Basis for its inclusion into Article 36 of the Republic of Kazakhstan Law «On the order and conditions of detention of persons in special establishments providing temporary isolation from society» is prisoners' legitimate interest in work, which according to provision 1 of Article 26 of the Law is realized in the presence of the corresponding conditions in a place of detention.

References

- 1 *Беляев Н.А.* Цели наказания и средства их достижения. — Л.: ЛГУ, 1963. — 186 с.
- 2 *Стручков Н.А.* Советская исправительно-трудовая политика и ее роль в борьбе с преступностью. — Саратов: Саратов. ун-т, 1970. — 269 с.

- 3 Новиков А.А. Исполнение наказания в исправительно-трудовой колонии строгого режима. — М.: ВНИИ МВД СССР, 1972. — 88 с.
- 4 Уголовно-исполнительное право Республики Казахстан — Алматы: Баспа, 1997. — 256 с.
- 5 Садреев К.Ш. Режим лишения свободы и средства его обеспечения: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Казань: Казанский ун-т, 1983. — 19 с.
- 6 Васильев А.И., Маслихин А.В., Фефелов В.А. Средства обеспечения режима в исправительно-трудовых учреждениях. — Рязань: РВИИ МВД СССР, 1979. — 45 с.
- 7 Уголовно-исполнительное право: Учебник / Под ред. И.В.Шмарова. — М.: Бек, 1998. — 418 с.
- 8 Миндадзе О. Меры взыскания, применяемые к заключенным под стражу // Российская юстиция. — 1995. — № 10. — С. 35–36.
- 9 Международные соглашения и рекомендации Организации Объединенных Наций в области защиты прав человека и борьбы с преступностью: Сб. междунар. документов. Вып. 1 / Сост. В.П.Игнатов, В.К.Суворов. — М.: Академия МВД СССР, 1989. — 172 с.
- 10 Комментарий к Федеральному Закону «О содержании под стражей подозреваемых и обвиняемых в совершении преступлений» / Под ред. П.Г.Мищенко. — М.: Бек, 1996. — 234 с.
- 11 Маслихин А.В., Миндадзе О.Н. Правовое регулирование исполнения предварительного заключения под стражу: Учеб. пособие / Под ред. Н.А.Стручкова. — Рязань: РВИИ МВД СССР, 1988. — 68 с.
- 12 Стручков Н.А., Шушилов В.П. Исполнение уголовного наказания в капиталистических странах (США, Япония). — М.: Академия МВД СССР, 1978. — 86 с.
- 13 Севрюгин А.С. Критерии и показатели исправления и перевоспитания осужденных. — Рязань: РВИИ МВД СССР, 1989. — 81 с.

Б.Ж.Қыздарбекова

Ынталандыру және жазалау шаралары сезіктілер мен айыпталушыларды қамауда ұстауды қамтамасыз етудің құралы ретінде

Мақалада сезіктілер мен айыптаушыларды қамауда ұстау кезінде қолданылатын ынталандыру және жазалау шаралары талданды, көтермелеу мен өндіріп алу шараларының түсініктері айқындалып, олардың қолдану тиімділігін арттыру, көтермелеу мен өндіріп алу шаралары институтының тарихи даму кезеңі арқылы қарастырылды. Осы аталған институттың құқықтық реттелу мәселелері баяндалды. Бұл мәселені зерттеудің жаңа жолдары автормен теориялық ережелерде, сондай-ақ заңнаманы жетілдіру бойынша ұсыныстар жүйесінде көрсетілді.

Б.Ж.Қыздарбекова

Меры поощрения и взыскания как средства обеспечения режима содержания под стражей подозреваемых и обвиняемых

В статье анализируются меры поощрения и взыскания, применяемые к подозреваемым и обвиняемым в период содержания их под стражей. Автор раскрывает доктринальные подходы в определении мер поощрения и взыскания, их виды через призму исторического развития, эффективность применения. Новые подходы к исследованию проблемы правового регулирования данного института выражаются в сформулированных автором теоретических положениях, а также в системе предложений по совершенствованию законодательства.

References

- 1 Belayev N.A. *Aims and purposes of punishment*, Leningrad: Leningrad State University, 1963, 186 p.
- 2 Struchkov N.A. *Soviet correctional labour policy and its role in combatting the crime*, Saratov: Saratov University, 1970, 269 p.
- 3 Novikov A.A. *Execution of punishment in correction labour colony of high security*, Moscow: All Soviet Union Research Institute of MIA of USSR, 1972, 88 p.
- 4 *Criminal executive law of the Republic of Kazakhstan*, Almaty: Baspa, 1997, 256 p.
- 5 Sadreyev K.Sh. *Regime of imprisonment and measures of its maintenance*, Dis. abstract ... cand. legal sci., Kazan: Kazan University, 1983, 19 p.
- 6 Vasilyev A.I., Maslikhin A.V., Fefelov V.A. *Methods of regime maintenance in correction labour establishments*, Ryazan: RGS of MIA of USSR, 1979, 45 p.

- 7 *Criminal executive law*: Textbook, Ed. by I.V.Shmarov, Moscow: Bek, 1998, 418 p.
- 8 Mindadze O. *Russian justice*, 1995, 10, p. 35–36.
- 9 *International agreements and recommendations of the UN in the sphere of human rights protection and combatting crime*: Collection of international documents, volume 1, Academy of MIA, USSR; Editors V.P.Ignatov, V.K.Suvorov, Moscow, 1989, 172 p.
- 10 *Comments to the Federal Law «On the custody of the suspects and accused in crime committing»*, ed. by P.G.Mishchenkov, Moscow: Bek, 1996, 234 p.
- 11 Maslikhin A.V., Mindadze O.N. *Legal regulation of preliminary detention*, Textbook, ed. by N.A.Struchkov, Ryazan: RGS of MIA of USSR, 1988, 68 p.
- 12 Struchkov N.A., Shchupilov V.P. *Execution of penalty in capitalist countries (the USA, Japan)*, Moscow: Academy of MIA, USSR, 1978, 86 p.
- 13 Sevrugin A.S. *Criteria and indices of correction of the convicts*, Ryazan: RGS of MIA of USSR, 1989, 81 p.

АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ ПРОЦЕСС ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО И ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС

ӘОЖ 349.24

И.С.Сақтағанова

*Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана
(E-mail: Aridnis@mail.ru)*

Қазақстан Республикасындағы қызметкерлердің еңбек құқықтарының қорғалу дәрежесі

Мақалада Қазақстан Республикасында қызметкерлердің еңбек құқықтарының қазіргі таңдағы қорғалу дәрежесі қарастырылған. Авторлар Қазақстан Республикасы еңбек құқығының ерекшеліктерін ескере отырып, қызметкерлердің еңбек құқықтарын қорғауды жетілдіру бойынша ғылыми негізделген ұсыныстар мен қорытындылар жасауға тырысқан. Сонымен қатар қызметкерлердің еңбек құқықтарын қорғауды реттейтін еңбек заңнамасының нормаларын, аталған нормаларды қолдану барысында пайда болатын теориялық және практикалық мәселелерді зерттеген.

Кілт сөздер: қызметкерлердің еңбек құқықтарын қорғау, еңбек инспекциялары, жеке адвокаттар, қорғау тәсілдері, кәсіптік одақтар.

2014 жылдың 11 қарашасында Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев Қазақстанның «Нұрлы жол — болашаққа бастар жол» атты жаңа экономикалық саясатын жария етті. Бұл әлеуметтік-экономикалық жаңғыртудың басымдығын атап өтетін Жолдауына назар аударатын болсақ, мемлекет жаңа әлеуметтік-экономикалық құрылымға өтудің, келесі сатыға көтерілу кезеңін өткеруде, бұндай жағдайда қызметкерлер құқықтарының дұрыс қамтамасыз етілуі мен қорғалуы өте өзекті болып табылады [1].

Еңбек құқығының, негізінен, пайда болу себептері де әлеуметтік қатынастармен байланыстырылады. Алғашында осы құқық саласының міндеттері болып, бір жағынан, сәйкесінше шарттарды жасау кезінде тараптардың теңдігін және олардың мүдделерінің ескерілуін қамтамасыз ететін жалдамалы еңбекті қолданумен байланысты қатынастарды реттеу, екінші жағынан, экономикалық жағынан күштірек жұмыс берушіге қарағанда, экономикалық жағынан әлсіз қызметкерлерді қорғаудың қажеттілігі [2; 241]. Мемлекет өз тарапынан, әрбір адамға өзінің құқықтары мен бостандықтарының бұзылған уақытында, тіптен осы құқық бұзушылықтар ресми тұлғалармен жасалған сәтінде де мемлекеттік органдарға жүгіне отырып, оларды құқықтық қорғау құқығына кепілдік береді [3].

Қазақстанның қазіргі таңдағы жұмыс берушілері көп жағдайда өндіру нарығын кеңейту мен қамту бойынша кәсіпкерлердің бәсекелестік тартыстарының күшеюмен байланысты мәселелеріне көңіл бөледі, бұл қызметкерлердің қорғалуында оны әлсіздендіретіндей көрініс табады. Жұмыс берушінің өз бизнесінің экономикалық көрсеткіштеріне баса назар аударуы және оның шығындарын минимизациялауға тырысуы бұл қызметкерлер мүдделерінің ескерілмеуіне, олардың құқықтарының шектелуіне себепші болады. Бұл шектеулер көп жағдайда қызметкерлерге тиесілі әлеуметтік игіліктердің қысқартылуына, еңбекақының өзгеретін бөлігінде қысқаруына, жұмыс беруші тарапынан еңбек шартының заңсыз бұзуына, ҚР Еңбек заңнамасымен бекітілген жұмыс уақыты мен демалыс уақытының сақталмауы және т.б. Осының бәрі еңбек заңнамасын бұзу көрсеткіштерінің өсуіне өз ықпалын тигізеді, сәйкесінше, бұл еңбек құқықтары мен өзінің еңбек құқықтарын қорғауды қажетсінетін тұлғалар санының өсуіне әкеледі.

Қызметкерлердің еңбек құқықтарын қорғаудың мақсаты — қызметкерге оның өзінің әлеуметтік жағдайын, яғни конституциялық құқықтарын, еркін түрде қолдана алатынындай жағдай жасау. Осындай қорғаудың қажеттілігі Халықаралық еңбек ұйымының бірқатар конвенцияларында көрініс табуынан-ақ байқауға болады. Оларда аталып өткендей, қызметкер еңбек қатынастарында ең нашар қорғалатын тарабы болып табылады, сол себепті де ол қоғам мен мемлекеттің жағынан жұмыс берушіден қорғалуы қажет. Сонымен қатар 2006 ж. 15 маусымындағы Халықаралық еңбек ұйымының еңбек құқықтық қатынастары туралы сипаттамасында қызметкерлердің еңбек құқықтарын қорғау ұлттық саясат деңгейіне көтерілген болатын, сәйкесінше, оны қатысушы-мемлекеттер жетілдіруі мен жүзеге асыруы тиіс делінген [4; 35–37].

Қызметкерлердің еңбек құқықтарының қорғалу дәрежесін анықтамас бұрын, осы түсінікке анықтама беру қажет. Әр түрлі құқық салаларымен қолданылатын құқықтарды, бостандықтар мен заңды мүдделерді «қорғау» түсінігін анықтау кезінде, оны түсіндірудің бәріне ортақ тәсілдердің қолданылмауы, аталған маңызды құқықтық категориясына қатысты ортақ тұжырымдаманың болмауының өзі аталған түсінікке әр түрлі анықтамалар берудің себебі болып табылады. Аталған құбылыстың қажеттілігіне тоқталмай-ақ, құқықтарды, бостандықтар мен заңды мүдделерді қорғау құқықты қорғау сияқты түрлі мамандармен әр түрлі құқық салалары аясында ғана емес, бір саланың ішінде де бірдей қарастырылмайтынын байқауға болады [5].

Ең бастапқы көзқарастарды қолдайтындардың бірі Т.А.Нестерова қызметкерлердің «еңбек құқықтарын қорғау» мен «еңбекті қорғау» терминдерінің ажыратумен байланысты мәселеде тіптен басқаша ұстанымдарды ұстанады, біріншіден, олардың өзіндік сипатқа ие екенін негіздейді, екіншіден, аталған санаттардың анықтамаларын олардың «нәтижелері» жағынан қарастырады. Ғалымның пікірі бойынша, «еңбекті қорғау» — құқықтық жағдайлары өзгерген кезде жағымсыз салдарларды азайтуға және оларды жоюды, қатысушылардың табиғи құқықтарының бұзылуын және шектелуін тоқтату, ескерту, оларды анықтау жолымен құқықтық қатынастардың тұрақтылығын қамтамасыз ету бойынша арнайы құзыреттіліктерге ие арнаулы органдардың қызметтерінің қорытындысы; ал еңбек құқықтарын қорғау — құқыққа қатердің деңгейімен анықталатын белгілі бір сатыларда іске асатын құқықтың табиғи жағдайын сақтау мен кедергілерді жоюға, басқа біреудің ниеттерін бейнелеуге бағытталған, мемлекет күшімен қамтамасыз етілетін және құқық субъектісінің билігіндегі мүмкіндіктерді интеграциялаудың қорытындысы [6; 16, 17].

Жоғарыда берілген анықтамада қарастырылған түсініктер толыққанды автономдық санаттар болып табылатынын байқаймыз. Сонымен аталған ұғымдар ғалымдармен олардың қорытындыларымен байланыстырылады, ал «нәтиже» сияқты санат, біздің ойымызша, қорғау сияқты арнаулы белгілі бір әрекеттерді жүзеге асырған кезден бастап пайда болатын жағдайлармен сипатталады. Аталып кеткен анықтамалардың негізінде еңбекті қорғау құқықбұзушылықтардың алдын алуға және оларды жоюға бағытталған белгілі бір арнаулы органдардың қызметі нәтижесі ретінде, ал еңбек құқықтарын қорғау құқық субъектісінің қызметі болып табылады деген қорытынды жасауға болады.

Қызметкерлердің еңбек құқықтарын қорғау түсінігін аша отырып, еңбек құқықтарын қорғау құқықтық құбылыс ретінде көптеген өлшемдерге ие (мысалы, субъективті еңбек құқығының элементі ретінде, әмбебап халықаралық құқықтық категория ретінде және т.б.) екендігі туралы Т.А.Нестерованың пікірімен келіспеуге болмайды [6; 6]. Жоғарыда аталғандар А.В.Яковлеваның ғылыми еңбектерінде еңбек құқықтарын қорғау сияқты ғылыми мәселені кешенді ұғынуға қажетті келесі аспектілер тұрғысынан ғана қарастыруға итермеледі: 1) еңбек құқығының қызметі; 2) құзыретті субъектілердің қызметтері; 3) еңбек құқығының жаңа кешенді институты [2; 21, 22]. Осындай түрде қарастырған, біздің ойымызша, дұрыс.

Көптеген ғалымдар еңбекті қорғау мен еңбек құқықтарын қорғау түсініктерін синонимдер ретінде жиі қарастырса да, олардың кейбіреулері еңбек құқықтарын қорғауды еңбекті қорғаудан жеке қарастырып, тіптен бұл түсініктемелердің қажеттілігін жоққа шығарумен байланысты көзқарастар қалдырған. Бұған дәлел ретінде Т.Б.Шубинаның пікірін айтуға болады, ол өз кезегінде «еңбекті қорғау» термині тіптен керек жоқ деген көзқарасты ұстанған, себебі аталған термин құқыққорғаушылық сипатты иеленбейтін жалпы құқықтық режимді орнатуды көздейді. Құқыққорғаушылық қатынастар «еңбекті қорғау» терминімен қамтылмайды, сол себепті аталған термин заңды мәнге ие болмайды және оны реттеушілік қатынастарды сипаттау үшін қолдану дұрыс емес деп есептеген [7].

Оған қарама-қарсы пікірді Е.Н.Нұрғалиева ұстанады, оның айтуы бойынша, «еңбекті қорғау» адамдардың тұрақты және нәтижелі қызметін қамтамасыз ететін басты жағдайлардың бірі болып

табылады. Жалдамалы еңбек, жұмыс берушінің басшылығында және, ең біріншіден, оның экономикалық мүдделерін қамтамасыз етуге бағытталған, бөтен шаруашылықтың аясында жүзеге асырылатын қызметкерлердің біріккен қызметі, қорғауды қажетсінеді: 1) шамадан тыс қанаудан; 2) энергетикалық қаныққан машиналы өндіріс кезеңінде өмір мен денсаулықты қорғау. ҚР Еңбек кодексінде (ЕК) еңбекті қорғау — кешенді іс-шаралар мен құралдарды қамтитын, еңбек қызмет процесінде қызметкерлердің өмірі мен денсаулығының қауіпсіздігін қамтамасыз ету жүйесі [9].

Отандық ғалымдардың көзқарасы бойынша, еңбек құқығы жеке құқықтың да, жария құқықтың да элементтерінен көрініс табатын айырықша ерекшеліктерге ие. Бұл қызметкерлердің еңбек құқықтарын қорғау нысанындағы еңбек заңнамасын сақтау бойынша мемлекеттік бақылау және қадағалаудың жүргізілуінен байқауға болады. Мысалға, мемлекеттік еңбек инспекциясы көп жағдайда жеке құқықтық міндеттерге қарағанда, жалпы әлеуметтік міндеттерді шешеді. Мемлекеттік еңбек инспекциясының басты қызметтері бұзылған құқықтарды қорғауға өтініш білдірген белгілі бір қызметкерлердің құқықтарын қорғауға ғана бағытталмайды, сонымен қатар барлық қоғам мүшелерінің еңбек құқықтарын қорғауға да бағытталады.

ҚР Еңбек кодексінің (ЕК) 329-бабы мемлекеттік еңбек инспекциясы қызметтерінің қағидалары мен негізгі міндеттерін айқындайды: мемлекеттік еңбек инспекциясының қызметі қызметкерлердің құқықтары мен бостандықтарын сыйлау, сақтау және қорғау, заңдылық, әділдік, тәуелсіздік және жариялылық принциптері негізінде жүзеге асырылады. Мемлекеттік еңбек инспекциясының негізгі міндеттері: ұйымдарда Қазақстан Республикасы еңбек заңнамасының сақталуын мемлекеттік бақылауды қамтамасыз ету; қауіпсіз еңбек жағдайларына құқықты қоса алғанда, қызметкерлердің құқықтары мен бостандықтарын сақтауды және қорғауды қамтамасыз ету; Қазақстан Республикасы еңбек заңнамасының мәселелері бойынша қызметкерлер мен жұмыс берушілердің өтініштерін, арыздарын және шағымдарын қарау болып табылады. Байқағанымыздай, аталған бапта міндеттер жалпы әлеуметтік тұрғыдан қарстырылады және жария-құқықтық сипатқа ие [9].

Сонымен қатар қазіргі таңдағы заң ғылымдары «жазалаушы» ғана емес, «құқықты қалпына келтіруші» жауапкершіліктің жалпы превентивтік анықтамасын да көздейді. Еңбек құқығы ғылымында қызметкерлердің еңбек құқықтарын қорғау сипатындағы жауапкершіліктің «айыппұл» сипатындағы түрін қолдану мүмкіндігі қарастырылмайды. Бұл құқық бұзушыларға сәйкесінше санкцияларды қолдану жолымен олардың бұзылуын «алдын алуды» еңбек құқықтарын қорғау тәсілдері ретінде қарастыру дұрыс па деген сұрақтан туындайды.

Еңбек заңнамасын зерттей келе, аталған сұраққа оң жауапты таптық деп ойлаймыз.

Еңбек инспекциясының құқықтық мәжбүрлеудің басты тәсілі құқық бұзушыларды әкімшілік жауапкершілікке тарту болып табылады. Ешбір жағдайда да қылмыстық санкцияларды қолдануды қарастырмай, әкімшілік санкцияларды қолдануды еңбек құқықтарын қорғау ретінде қарастыру дұрыс емес. Сол себепті де еңбек заңнамасын бұзған жағдайда кінәлі тұлғаларды қылмыстық жауапкершілікке тартуды қызметкерлердің еңбек құқықтарын қорғау ретінде қарастыру жөн болар еді. Осыған байланысты жаңадан қабылданған ҚР ҚК еңбек заңнамасының бұзылуымен байланысты төрт бап, яғни 154 баптан 158 бапқа дейін, еңбек заңнамасын бұзғаны үшін қылмыстық жауапкершілік қарастырылған.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 24-бабына сәйкес, әркімнің қауіпсіздік пен тазалық талаптарына сай еңбек ету жағдайына, еңбегі үшін нендей бір кемсітүсіз сыйақы алуына, сондай-ақ жұмыссыздықтан әлеуметтік қорғалуға құқығы бар [10]. Аталған құқықтарды бұзу белгілі бір жағдайларда қылмыстық жауапкершілікке әкелуі мүмкін. Аталған қылмыс меншік нысанына қарамастан, еңбек қатынастарындағы заңдылықтың сақталуын қамтамасыз ететін қоғамдық қатынастарға қол сұғады. Еңбекті қорғау саласындағы заңдылықты бұзған жағдайдағы жәбірленуші ретінде тек қана аталған кәсіпорынның, ұйымның және мекеменің тұрақты қызметкерлері мен жұмысшылары ғана емес, сонымен қатар уақытша жұмыс істейтіндер де болуы мүмкін [11].

2007 ж. ҚР ЕК-н қабылдаумен қатар еңбек заңнамасының реформасы жүзеге асырылған болатын, бірақ, тәжірибе көрсетіп отырғандай, әлі де ҚР ЕК-ін қызметкерлердің еңбек құқықтарын қорғаумен байланысты нормалармен толықтыру қажет. Қызметкерлердің еңбек құқықтарын қорғаумен байланысты еңбек қатынастарындағы қызметкерлердің жағдайын тікелей реттеумен және оларға әсер етумен байланысты мәселелер әлі де нақты заңнамалық тұрғыда бекітілген жоқ. Оған дәлел ретінде, Қазақстан Республикасының Еңбек кодексінің негізгі ұғымдары арасында, біздің көзқарасымыз бойынша, маңызды болып табылатын, «еңбек құқықтарын қорғау», «еңбек

құқықтарын қорғау тәсілдері» сияқты түсініктемелері қарастырылмаған, бірақ еңбек құқығы ғылымында «еңбек құқықтарын қорғау» термині мен түсінігі бұрыннан бері қарастырылған [4].

Сонымен қатар ұлттық құқықтың жекелеген салаларының нормативтік-құқықтық актілерінде «құқықты қорғау» термині жиі қолданылуда. Оған дәлел ретінде 1994 ж. 27 желтоқсанында қабылданған ҚР Азаматтық кодексінің 9 және 10-баптары азаматтық құқықтарды қорғауға арналған және, біздің ойымызша, оның мағынасын толықтай ашады. «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Қазақстан Республикасының 2011 ж. 26 желтоқсандағы № 518-IV Кодексінің 2-тарауы толықтай некелік-отбасылық (ерлі-зайыптылық) құқықтарды қорғау мен жүзеге асыруға байланысты мәселелерге арналған. Азаматтық іс жүргізу кодексінің 8-бабы азаматтық іс жүргізуге қатысатын тұлғаның құқықтарын, бостандықтарын және заңды мүдделерін соттық қорғауға тоқталады. Осылардың ішінде тек қана Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 7-бабының 19-тармағында нақты құқықтарды қорғау мәселесіне көңіл бөлінген және келесідей түрде анықтама берілген: қорғау-қылмыстық құқық бұзушылық жасады деп күдік келтірілген, айыпталған адамдардың құқықтары мен мүдделерін қамтамасыз ету, күдікті, айыптауды теріске шығару немесе жұмсарту, сондай-ақ қылмыстық қудалауға құқыққа сыйымсыз түрде ұшыраған адамдарды ақтау мақсатында қорғаушы тарап жүзеге асыратын процесік қызмет.

Жоғарыда аталғандардың негізінде, неліктен заң шығарушы билікпен ҚР Еңбек кодексін қабылдаған кезде қазіргі таңда өте өзекті және қажетті «еңбек құқықтарын қорғау» аспектісіне көңіл бөлінбеген, әлде Қазақстан Республикасында еңбек құқық қатынастарының субъектілері қорғауды қажет етпейді ме деген сұрақ туындайды.

Өкінішке орай, қазіргі таңда біздің елімізде еңбек саласындағы адам құқықтары әлі де өзінің орынын таппауда деген қорытындыға келуге болады. Бірақ та олардың бұзылуы көпшілік сипатқа ие (жалақының уақтылы төленбеуі, еңбекті қорғау бойынша құқықтарды бұзу, еңбек шартын заңсыз бұзу, жалақының төленбеуі және т.б.). Оған дәлел ретінде Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының ресми сайтынан алынған ақпарат болуы мүмкін. Сонымен прокуратура органдарының тексерістері нәтижесінде Батыс Қазақстан облысында жалақы бойынша берешек мөлшері 196 млн теңгені құрады. БҚО прокуроры орынбасарының айтуы бойынша, облыс прокуратура органдарымен 2014 ж. еңбек заңнамасын сақтау бойынша 16 тексеріс өткізілген болатын, оның негізінде 3164 заң бұзушылық табылған. Қазіргі кезге дейін прокуратура органдарымен облыстың тоғыз кәсіпорынында 416 қызметкерлердің алдында 52 млн теңге көлеміндегі қарыз мөлшері анықталған [12].

Мәселен, Қызылорда облыстық прокуратурамен облыс көлемінде азаматтардың еңбек құқықтарының, еңбек заңнамасының сақталуына, оның ішінде жалақының уақтылы төлену мәселесі бойынша прокурорлық қадағалау жұмыстары үнемі жүргізілуде. Атқарылған жұмыстардың нәтижесінде 2014 ж. өткен мерзімінде 6 мекеменің 2 038 жұмысшылар алдындағы 264,6 млн теңге жалақы қарыздарының төленуі қамтамасыз етіліп, еңбек заңнамасын бұзған 4 тұлға әкімшілік жауапкершілікке тартылған. Оның ішінде 06.02.–13.02.2014 ж. аралығында 1 мекеме 12 жұмысшысына 3,2 теңге мөлшерінде («ҚызылордаАвтоТранс» ЖШС-мен 3 294 069 теңге) жалақы қарызының төленуі қамтамасыз етілген. Дегенмен, бүгінгі таңда облыс көлеміндегі 8 мекеме («Күрделі құрылыс басқармасы», «Миг-21», «Казнефтегазстрой», «Альянс Доломит «Импреза С.п.А.» АҚ-ның Қызылорда филиалы, «А.Тоқмағанбетов», «С.Сейфуллинжер» және «ҚалжанАхун» шаруа қожалығы) 1 104 жұмысшыға 45 983 599 теңге қарыз болып отыр. Сырдария аудандық прокуратурамен аудан бойынша салық басқармасынан 2013 ж. желтоқсан айында «А.Тоқмағанбетов» және «С.Сейфуллинжер» ЖШС-де 2012 ж. бері жалақы бойынша берешектердің қалыптасқаны көрсетіле отырып, олардың 2012–2013 жж. салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер бойынша тапсырылған салық есептіліктері туралы мәлімет сұратылып, нәтижесімен бұл серіктестіктер салық есептіліктерін нөлдік көрсеткішпен тапсырғандары белгілі болды. Алайда салық декларацияларын зерделеу нәтижесімен салық басқармасымен серіктестіктерде 2012 ж. бері жалақы бойынша берешектің қалыптасқанын біле тұра олармен табысталған салық есептіліктерінің шынайылығына өз бастамасымен камералдық бақылау жүргізілмегендігі анықталды. Бұл ретте аудандық прокуратураның ықпалымен ғана аталған серіктестіктермен салық органына 2012–2013 жж. міндетті зейнетақы жарналары және әлеуметтік аударымдар бойынша 7,8 млн теңге берешектері көрсетілген қосымша салық есептіліктері тапсырылған [13].

Осыдан еңбек заңнамасын сақтамаудың салдарынан қызметкерлердің мүдделеріне ғана емес, алынбаған салық түрінде мемлекеттің мүддесіне де зиян келтіріледі. Жоғарыда аталған сомалар

мөлшері прокуратура органдарымен тек қана бір бөлімшеге жасалған тексерістің нәтижесінде анықталғанын ескеру қажет.

Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің ресми интернет ресурсында көрсетілген мәліметтерге сүйенетін болсақ, 2014 ж. 1 қаңтардағы жағдай бойынша республикада жалақы бойынша берешек сомасы 738 млн теңгені құрады. Алғашқы үштікті — Алматы қаласы — 150,1 млн теңге, Қарағанды облысы — 162,2 млн теңге және Шығыс Қазақстан облысы 87,3 млн теңге мөлшерімен құрайды. Дәл осы уақытта, Қазақстан Республикасының Статистика агенттігінің мәліметтеріне сүйенсек, 2014 ж. I тоқсанында жұмыссыздардың саны 464 мың адамды құрады, ал жұмыссыздық саны 5,1 % тең болды, 2013 ж. I тоқсанына қарағанда көрсеткіш 10,4 мың адамға азайды, ал жұмыссыздық саны 0,2 % төменірек болды [14].

Аталған агенттіктің 2014 ж. қазан айында берген мәліметтеріне сәйкес, ірі және орта кәсіпкерліктер мен өнеркәсіптерге 82,3 мың адам қабылданған, әр түрлі себептер бойынша 78,4 мың адам жұмыстан шыққан. Жұмыстан шығушылар арасында тұрақсыздық себебінен жұмыстан шыққандардың саны 85,5 %, қызметкерлер саны немесе штаты қысқартылған, жұмыс беруші — заңды тұлға таратылған не жұмыс беруші — жеке тұлғаның қызметі тоқтатылған жағдайларға байланысты — 3,1 %, басқа да себептер бойынша 11,4 % құрады. Сол жылдың қазан айында жұмысқа қабылдау бойынша айналым коэффициенті — 2,5 %, жұмыстан шығару айналымы — 2,4 %, жұмыс күшінің ағылу коэффициенті — 2,1 %. Аталған кезеңде еңбек күшін алмастыру коэффициенті 105,1 % құрады. Халықаралық еңбек ұйымының (ХЕҰ) сарапшылары 2014 ж. халықаралық еңбек нарығында жұмыссыздық санының өсу тенденциясы сол қалпында сақталады: 2013 ж. өзінде жұмыссыздар саны 5 млн адамға дейін көбейді, 2016 ж. дейін аталған көрсеткіш 200 млн адамға дейін жетеді [15]. Осындай талықсытпалы сандар бір қарағанда ХЕҰ-дың жұмыс орындарының қысқаруының өсуі, болашақта еңбек шартының бұзылуы бойынша болжамдары болуы мүмкін, сәйкесінше, қызметкерлердің еңбек құқықтарын бұзу фактілерінің көбеюіне әкелуі мүмкін. Себебі жұмыс орындарының қысқаруы жұмыс беруші тарапынан еңбек шартын заңсыз бұзумен тығыз байланысты болып табылады. Мұнда жұмыс беруші өзіне ұнамайтын қызметкерлерді жұмыстан шығаратынын атап өту қажет.

Зерттеу көрсеткендей, азаматтар өз еңбек құқықтарын қорғау үшін бірінші кезекте өз басшыларына (40,7 %), сирек — кәсіподақтарға немесе кәсіподақ ассоциацияларына (20,1 %) барады. Ары қарай басымдылықтар тізімінде — жеке адвокаттар (11,4 %). Қызығы, еңбек бойынша инспекцияларға және соттарға азаматтар маңызды рөлді бөлмейді — 8 және 7,1 % сәйкесінше. Мүмкін, бір жағынан, бұл еңбек мәселелерін «тыныш» — «жақсы» жолмен шешіп үйренген біздің адамдарымыздың менталитетімен түсіндіріледі. Азаматтық қоғам институттарының (жоғарыда айтып өткен кәсіподақтарды алып тастағанда) ролі туралы айтатын болсақ, еңбек құқықтары бұзылған жағдайда оларға, мысалы, саяси партияларға, қоғамдық ұйымдарға, соның ішінде құқық қорғау және БАҚ хабарласудың тиімділігі жоғары болмайды [16].

Жоғарыда аталған статистикалық мәліметтерді ескере отырып, адам мен азаматтардың құқықтарын қорғаумен байланысты конституциялық бекітілімдердің декларативтілігін өткеру қажеттілігі туындайды. Шаралардың негізгі бағыты заң бұзушы жұмыс берушілерге мемлекеттік әсер етудің нәтижелі механизмін және қызметкерлердің еңбек аясындағы өзінің конституциялық құқықтарын өзіндік қорғау тетігін (яғни қызметкерлердің еңбек құқықтарын қорғау тәсілдерін) әзірлеумен байланысты болуы қажет.

Қызметкерлердің еңбек құқықтарын қорғауда біркелкілік пен заңды анықтамасының болмауы салдарынан бұл мәселеге қатысты құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету қиындыққа соғады. Сол себепті де еңбек құқығы субъектілері әрекеттерінің арасында байланысты орнату туралы мәселе әлі де өзекті болып отыр.

Осыған байланысты, біздің ойымызша, қазіргі таңдағы қоғамның жұмыс істейтін бөлігі қазіргі Қазақстанның дамуына сай келетін, нақты, ойластырылған еңбек заңнамасын құруды қажет етеді. Яғни қызметкерлердің еңбек құқықтарын қорғау тәсілдері туралы нормаларды қамтитын заңнама қажет. Сонымен қатар мемлекетіміз қызметкерлердің еңбек аясындағы өзіне тиесілі құқықтар мен экономикалық мүдделері үшін күресудің құқықтық мүмкіндіктерімен қамтамасыз ету қажет, яғни оларды қолданудың тиімділігіне кепілдік беретін және нақты реттейтін нормаларды дайындауға міндетті.

Қазақстан Республикасында қызметкерлердің еңбек құқықтарын қорғау жүйесі әлі де қалыптасу кезеңінде. Жоғарыда атап өткеніміздей, бұл институт әлі де толықтай қалыптасқан жоқ, бірақ оның барын еліміздің Негізгі Заңы — ҚР Конституциясынан байқауымызға болады.

Сонымен, қызметкерлердің еңбек құқықтарын қорғау мәселесі өзінің ауқымдылығымен ерекшеленетін және өзінің тұжырымдамалық негіздерінің ғылыми тұрғыда түсіндіру қажеттілігі бар, белгілі бір құқық нормаларының кең тобымен реттелінеді. Қызметкерлердің еңбек құқықтарын қорғау тетігі қазіргі таңдағы әлеуметтік-экономикалық дамуға сәйкес келуі тиіс, бұл, сәйкесінше, оларды қалпына келтірілуін жүзеге асыратын оның реттеу тәсілдерінің (өзін-өзі қорғау, кәсіптік одақтармен және соттық қорғау, еңбек заңнамасы саласындағы мемлекеттік бақылау мен қадағалау) тұжырымдамалық аспектілерін зерттеумен байланысты.

Қызметкерлердің еңбек құқықтарын қорғаудың құқықтық мәселелері сәйкесінше заңнамалық реттеуді таппағандықтан, біздің ойымызша, аталған олқылықтарды қызметкерлердің еңбек құқықтарын қорғау мәселесін қарастыратын келісімдерді, ұжымдық шарттарды немесе жұмыс берушінің локальді актілерін қабылдаумен толтыру қажет.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2014 жылғы 11 қараша // Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты. — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: www.akorda.kz
- 2 Яковлева А.В. Способы защиты трудовых прав работников (концептуальный аспект): Дис. ... канд. юрид. наук. — М., 1997. — 224 с.
- 3 Толкунова В.Н. Трудовое право: Курс лекций. — М.: ООО «ТК Вельби», 2002. — С. 422.
- 4 Нурашева Б.Ш. Защита трудовых прав работников в Республике Казахстан: юридическая сущность и приоритетная роль профессиональных союзов: Дис. ... д-ра филос. наук. — Астана, 2014. — 149 с.
- 5 Костян И.А. Защита субъективных прав и законных интересов: трудовой аспект: Моногр. — М.: Проспект, 2009. — С. 130.
- 6 Нестерова Т.А. Защита трудовых прав в России: юридическая сущность и приоритетная роль государственных органов: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. — Екатеринбург, 2005. — 43 с.
- 7 Шубина Т.Б. Теоретические проблемы защиты права: Дис. ... канд. юрид. наук. — Самара, 1997. — С. 17, 18.
- 8 Нурғалиева Е.Н. Комментарий к Трудовому кодексу Республики Казахстан. Общая и особенная части. — Алматы: Жеті жарғы, 2009. — С. 514.
- 9 Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 15 мамырдағы N 251 Кодексі // «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік-құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K070000251>
- 10 1995 ж. 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған Қазақстан Республикасының Конституциясы. — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: adilet.zan.kz
- 11 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне түсіндірме: 2 т. 1-кітап (1–174-б.). — Алматы: Изд-во «Норма-К», 2003. — 363, 364-б.
- 12 На западе РК компании задолжали работникам 52 млн тенге. — [ЭР]. Режим доступа: <http://kapital.kz/economic/28082/na-zapade-rk-kompanii-zadolzhali-rabotnikam-52-mln-tenge.html>
- 13 Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының ресми сайты // [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: <http://kzl.prokuror.kz/kaz/baspasoz/akparaty/oblystyk-prokuraturamen-enbek-zannamasynyn-saktaluyna-zhurgizilgen-prokurorlyk>
- 14 Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрлігінің ресми интернет қоры. — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: <http://www.mzsr.gov.kz/node/308010/>
- 15 Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің ресми интернет қоры. — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: http://www.stat.gov.kz/faces/homePage/newsPageSearchResult?ID_UCM=ESTAT088813&_afzLoop=18853646153318#%40%3F_afzLoop%3D18853646153318%26ID_UCM%3DESTAT088813%26_adf.ctrl-state%3D115r9hjkkt_181
- 16 «Еңбек және зейнеткерлік құқығы: Қазақстан Республикасында жұмысшылар мен жұмыс берушілер қаншалықты қорғалған» атты қоғамдық пікірді зерттеу нәтижесі бойынша талдау есебі («Еңбек нарығындағы құқықтық қорғанушылық бүгін — лайықты қарттық ертең» жобасының аясында «ЗУБР» Әлеуметтік корпоративтік қорымен жүргізілген). — 2010 ж. — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: <http://www.disable.kz/>

И.С.Сактаганова

Степень защиты трудовых прав работников в Республике Казахстан

В статье рассмотрена степень защищенности трудовых прав работников в Республике Казахстан. Учитывая особенности трудового права Республики Казахстан, авторами были предложены научно обоснованные положения и выводы по совершенствованию норм, регулирующих защиту трудовых

прав. Также в статье были рассмотрены нормы трудового законодательства по защите трудовых прав работников, теоретические и практические проблемы по применению данных норм.

I.S.Saktaganova

The level of protection of employees' labour law in Republic of Kazakhstan

In this article the degree of protection of the labor rights of employees in the Republic of Kazakhstan is considered. Taking in account the features of the labor law of the Republic of Kazakhstan, in this work scientifically based statements and conclusions on improvement of the norms regulating the protection of the labor rights were offered by the authors. Also in the article the norms of labor law on protection of the labor rights of employees and theoretical and practical problems on the application of these norms were considered.

References

- 1 *Address of the President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev. November 11, 2014*, Official site of the President of the Republic of Kazakhstan, [ER]. Access mode: www.akorda.kz
- 2 Yakovleva A.V. *Supply Under labour rights workers (Conceptual aspect)*: Dis. ... cand. law sci., Moscow, 1997, 224 p.
- 3 Tolkunova V.N. *Labour Law: Course of lectures*, Moscow, Ltd. RC Velbi, 2002, p. 422.
- 4 Nurashva B.Sh. *Security labour rights of workers in the Republic of Kazakhstan: Legal Essence and proprietary role of the professional unions*: Dis. ... Doct. of phyl. sci., Astana, 2014, 149 p.
- 5 Kostyan I.A. *Protection of subjective rights and legitimate interests: the labor dimension*, Moscow: Prospect, 2009, p. 130.
- 6 Nesterova T.A. *Protecting labor rights in Russia: legal nature and priority role of government bodies*, Dis. abstract ... Dr. of Law, Yekaterinburg, 2005, 43 p.
- 7 Shubina T.B. *Theoretical problems of protection of rights*: Dis. ... cand. law sci., Samara, 1997, 228 p.
- 8 Nurgaliyeva E.N. *Commentary to the Labor Code of the Republic of Kazakhstan. General and Special Parts*, Almaty: Zheti zhargy, 2009. — p. 514.
- 9 «The Labor Code of the Republic of Kazakhstan» *The Code of the Republic of Kazakhstan No. 251 dated May 15, 2007*, «Justice» normative legal acts of the Republic of Kazakhstan and the legal system, [ER]. Access mode: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K070000251>
- 10 *The Constitution of the Republic of Kazakhstan adopted by national referendum on August 30, 1995*, [ER]. Access mode: adilet.zan.kz
- 11 *Explanation of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan*, In 2 volumes, Book 1 (1–174 pp), Almaty: Norma-K, 2003, p. 363, 364.
- 12 *In the west of Kazakhstan companies owed to employees of 52 million tenge*, [ER]. Access mode: <http://kapital.kz/economic/28082/na-zapade-rk-kompanii-zadolzhali-rabotnikam-52-mln-tenge.html>
- 13 *The official website of the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan*, [ER]. Access mode: <http://kzl.prokuror.kz/kaz/baspasoz/akparaty/oblystyk-prokuraturamen-enbek-zannamasynyn-saktaluyna-zhurgizilgen-prokurorlyk>
- 14 *Ministry of Health and Social Development of the Republic of Kazakhstan on the official site*, [ER]. Access mode: <http://www.mzsr.gov.kz/node/308010/>
- 15 *The official website of the Ministry of Economy of the Republic of Kazakhstan, the National Statistics Committee of the Fund.*, [ER]. Access mode: http://www.stat.gov.kz/faces/homePage/newsPageSearchResult?ID_UCM=ESTAT088813&_afzLoop=18853646153318#%40%3F_afzLoop%3D18853646153318%26ID_UCM%3DESTAT088813%26_adf.ctrl-state%3D115r9hjkk_181
- 16 «The right to work and retirement: how protected workers and employers in the Republic of Kazakhstan «Public Opinion Research Report on the results of the analysis» («Legal defense in the labor market today and tomorrow at a decent old age» within the framework of the project «bison» of Corporate Social Fund), 2010 // [ER]. Access mode: <http://www.disable.kz/>

M.Zhaskairat

*Ye.A.Buketov Karaganda State University
(E-mail: mira_m15@mail.ru)*

Legal regulation of tourist services in the Republic of Kazakhstan

This article is devoted to the study of legal regulation of tourist services. We have looked into the following issues: the history of the emergence of tourism as a form of travel, economic and social preconditions for the development of tourism. Much attention is paid to definitions of the basic concepts, such as tourism services tourist product, tourist services, as well as the legal regulation of the services on the basis of a standard-for service agreement of the Republic of Kazakhstan. Finally, we provide the analysis of the existing legislation in the field of tourism services and determine the legal nature of the contract for the provision of tourism services.

Key words: service, tourism, contract, responsibility.

In the 21st century tourism, as a social phenomenon has acquired great importance not only as an opportunity to meet one of the most instant human needs, such as the need to learn by experience, but also has become one of the most innovative and promising areas of socio-economic, political, cultural and educational activities of various states. Today tourism is as profitable and equal in benefits state activity as those traditionally financially viable industries as mining, construction, automobile manufacturing, and banking. Worldwide tourism figures are sustainably high and stable regardless of circumstances. Tourism in its current understanding became a phenomenon of the XX century, as it was activated by the availability and development of the various modes of transport (e.g. cars and planes with jet engines). But mankind throughout its long history has always endeavored to travel in order to develop trade, conquest new lands, and discover resources. Indeed, people always sought to explore new lands fleeing from hunger and other hazards; sought to discover new lands to know the structure of the world. In fact, as ancient Vikings used to say, «Life is not necessary, sailing the seas is.» Moreover, the remains of the first humans (*Homo erectus*) were found in Western Europe, Africa, China and Java. This fact indicates a remarkable ability of the ancient people to travel long distances without any means of transportation. Furthermore, the invention of money by the Phoenicians and the development of trade, which began in the 4th millennium BC., can be defined as the beginning of the modern era of travel. The Phoenicians also invented writing and the wheel, therefore, they can rightly be considered the ancestors of «tourist business» [1; 125].

Travel is a term used to describe a movement of people in space regardless of the purpose of such movements. Tourism is a kind of travel. Thus, tourism (both national and international) is the product of a long historical development.

Today the touristic industry has embraced not only Europe, which is a traditional tourist center, but also the Americas, Africa, Asia and Australia.

Tourism is one of the three leading economic sectors in many countries. It is developing quite rapidly and is of great social and economic importance, as it increases local revenues; creates new jobs; develops all industries associated with the production of tourist services; develops social and industrial infrastructure in tourist centers; activates the activity centers of folk art and centers of cultural development; provides a rising standard of living of local population; increases foreign exchange earnings.

A positive impact of tourism on the economy of a state occurs only when tourism is developed comprehensively, i.e. it does not turn the country's economy into service economy. In other words, the economic efficiency of tourism suggests that tourism should develop in parallel and in conjunction with other sectors of socio-economic complex. However, even with such a long history, tourism has not acquired an unambiguous definition. There is still no consensus on the conceptual apparatus and instruments for research in the field of tourism. Tourism can be defined as a set of phenomena and relationships arising from the interaction of tourists, suppliers, local authorities and local communities. Travel and tourism are a set of related business fields. The closest occupation to tourism is distribution of tours, i.e. the work of tourist agencies. Indeed, car hire companies, railroads, buses, hotels and restaurants are all directly involved in tourism. Related business spheres also include financial institutions that fund the development of the service sector and others.

Tourism as a special case of travel has clear limitations, characteristics, and many definitions in the conceptual sense. Unlike travel tourism as a category is strongly influenced by the market and as having duality (duality) of the inner nature of the phenomenon, since tourism is both a special, massive kind of travel, and activities for the organization and implementation of these trips.

Definition and delimitation of the concepts of «tourism» and «tourism industry» still remains an open question. There is no clear systematization of the main components of demand and supply in tourism and of the tourism production statistics. Tourism is a temporary movement of people from their places of permanent residence to another country or locality within their country in their spare time in order to obtain pleasure and relaxation, recreation, guest, educational, professional or business purposes, but without taking up paid employment within the place visited. In 1963 the United Nations Conference on International Tourism in Rome addressed the issues of tourism definitions. The following definition of «tourist» was adopted there, which fully goes as follows: a tourist is a consumer of a trip, touristic product or tourism services; a temporary visitor of an area, locality, territory or country regardless of nationality, ethnicity, sex, language or religion; located in the area of not less than 24 hours, but not more than 12 months in a calendar year, or is outside their place of residence within the country and carrying out at least one overnight stay; traveling for pleasure or with educational, medical, business purposes and not to work in a place of temporary residence, paid from a local source. Diversity of the definitions of tourism can be explained by the fact that as a complex socio-economic phenomenon tourism attracts specialists from different sectors of the economy, each having its own point of view. For example, some authors emphasize the importance of tourism for travelers, others focus on the relationship between producer and consumer of tourist services, a number of experts indicates its growing importance as a business activity. In fact, existing definitions of tourism can be combined into three groups.

The first group includes definitions that characterize tourism as recreation (expanded reproduction of the physical, intellectual and emotional powers of people), as the system and the form of spending the free time by the use of services during outings and trips that combine leisure and promote human health with an increase in its overall culture and education. In particular, the Manila Declaration on World Tourism the latter is regarded as one of the outdoor activities, is a journey, committed for the purpose of knowledge of certain areas, new countries and combines a number of elements of sport. Such definitions are highly specialized in nature and cover only certain aspects of tourism and its specific features.

The second group of definitions of tourism sees it as a form of migration, relates to the act of movement, travel, overcoming space and serves as a tool of tourism statistics.

And finally, the third group of definitions describes tourism as a complex socio-economic phenomenon, reveals its content, which is expressed in the unity of the manifold properties and relations.

Thus, there are many definitions of tourism that cover its various aspects. However, absence of a unified approach to this issue not only complicates the study of tourism as a structured academic discipline, but may have adverse consequences in practical actions of subjects of tourist activity [2; 324].

The system of tourism, according to K.Kaspar, a Swiss researcher, is based on two subsystems: the subject of tourism, i.e. tourist is a consumer of tourist services with different needs and behavioral motives; the object of tourism, which consists of three elements: a tourist region, tourism enterprises and tourist organizations.

A set of enterprises of material production and of non-production sphere, ensuring the production, distribution, exchange and consumption of tourist services, the development and operation of tourism resources, as well as the material and technical base of tourism is called the tourist industry. Organizations are also involved in the process of providing tourist services. These include state and public organizational and legal structures governing and coordinating the development of tourism in a region, providing conditions (such as infrastructure, information, security, freedom of movement, access to and preservation of tourist sites, the formation of tourist image of the region, etc.) for effective functioning of tourism. Therefore, the tourism industry is a set of hotels and other accommodation, transport, catering, entertainment facilities, educational facilities, commercial, recreational and other purposes, organizations engaged in tour operator and travel agency activities, as well as institutions providing excursion services and services of guides and interpreters. These organizations form a tourism policy and take actions to meet diverse needs of people in different kinds of recreation and travel with rational use of existing tourist resources and provide high quality services for tourists at the national, regional and local levels [2; 324].

State regulation of tourism development is the impact on the state work of businesses and market conditions to ensure normal conditions for the functioning of the market mechanism, the implementation of gov-

ernment social and economic priorities and develop a common concept for the development of tourist areas. This is a complex process involving a procedure for the development of public policies regulating the development of tourism, study its goals, objectives, main directions, choice of instruments and methods of its implementation. Article 9 para. 3 of the Regulation «On tourist activity in the Republic of Kazakhstan» defines methods of state regulation of tourist activity. This includes designation of policies for the development of the tourism industry, investments in tourism; adoption of normative legal acts aimed at improving relations in the field of tourism; licensing of tourist activity in accordance with the Regulation of the Republic of Kazakhstan «About permissions and notifications»; standardization in the field of tourist activity according to the law of the Republic of Kazakhstan on technical regulation; facilitation of the hiring process in the sphere of tourism; facilitation of participation of domestic tourists, tour operators, travel agents and their associations in the international tourist programs; assistance in the promotion of the tourism product in domestic and international tourism markets; ensuring rational and efficient use, reporting and protection of tourist resources of the country [3].

The tourist industry is a set of organizations that provide various services for tour operators and travel agencies such as lodging; transportation; food stations, entertainment, education, business, health, sports, etc; as well as organizations that provide services and sightseeing guides and interpreters. The tourist industry has got a solid material and technical base, provides employment for a large number of people and interacts with all branches of state economy. More broadly, the tourism industry can be defined as an interdisciplinary complex comprising: a) passenger transportation (air, water, road, rail), with its extensive network of technical services; b) various specialized tourist enterprises and industries that do not have a pronounced character of tourism (in particular, transport engineering and automotive fuel industry, and major road construction, local industry for the production of souvenirs, food industry, many sectors of agriculture; and c) a broad scope of supplementary services used by tourists [4; 117].

In any activity the most pressing issue is the one of definitions, which allows adequately interpret the subject, object, terms of a transaction, principles and provisions of regulations. Discrepancies in the interpretation of the terms used can have dire consequences in practical actions of subjects of tourist activity. That is why the first article of the Tourism Act is devoted to basic concepts in tourism. It should be noted that the controversy surrounding tourism terminology has existed for a long time. Different versions and interpretations of key concepts have been put forward and amended repeatedly. There is a particular conflict related to the two terms «touristic» and «tourist». As Vikulova notes and it is hard to disagree with her, the term «tourist» is more familiar and convenient to use in the everyday speech. Official and final consolidation of the concept of «tourism»[5] is derived from the adoption of the Law on Tourism, which refers to the need to bring all other normative legal acts in compliance with this Law. Nevertheless, in the legal literature, some experts continue to use the term «tourist.» In this regard, one should agree with the opinion of Birzhakov who suggests an introduction of an article to the Tourism Act where the terms «touristic» and «tourist» would be set equal in importance and would have equal legal consequences [6; 56].

The Law of the Republic of Kazakhstan «On tourist activity in the Republic of Kazakhstan» dated June, 13, 2001, with the latest changes and additions from July 15, 2011, № 467-IV (hereinafter the Act) provides basic terms and their definitions, officially used in the tourism industry of the country. According to the Act, tourism constitutes a journey of individuals with the duration of twenty-four hours to one year, or less than twenty-four hours, but with an overnight stay for purposes not related to paid activity in the country (place) of temporary stay. Tourist is an individual visiting a country (place) of temporary stay for a period of twenty-four hours to one year and performing at least one overnight stay in that country with the purpose of improving health, obtaining education, doing business, sports, or religious activities and having other purposes without engaging in paid activity. In its turn, tour operator activities is entrepreneurship of individuals and (or) legal entities licensed to the activity of formation of the tourist product, its promotion and sale, as well as for the promotion and implementation of the tourism product, formed by non-residents of the Republic of Kazakhstan (hereinafter — the tour operator). Furthermore, travel agency activities is the business of physical and (or) legal entities for the promotion and implementation of the tourism product, formed by the tour operator (hereinafter — the travel agent). Finally, tourism policy of the state is a set of forms, methods and areas of influence of the state on the functioning of the tourism industry to achieve specific objectives of conservation and development of the socio-economic complex.

The main directions of Kazakhstan's tourism policy are protection of the rights of travelers; protection of the interests of domestic producers of tourism products; global support of domestic tourism, which may take the form of: a) direct investment in the formation of tourism infrastructure; b) scientific and advertising

information support to promote national tourism products in the world market; c) tax and customs privileges, stimulating investment. In fact, tourism policy of the state is based on the strategy and tactics.

Tourism Strategy works on a common vision of development of targeted programs the implementation of which requires time and considerable financial resources, whereas, tourist tactics represent specific measures and methods to achieve this goal in the specific context. Thus, the subject and object of tourism constitute the basis of its socio-economic system [1; 250].

The activity of the organizers of a touristic journey is ultimately aimed at providing comprehensive travel services to a consumer in the course of his/her journey. Therefore, it is impossible to identify particular aspects of legal regulation of tourist services without analyzing the legal regulation of tourist activity in general.

The Law of the Republic of Kazakhstan states that a tourist activity is an entrepreneurial activity of individuals or entities aimed at the provision of tourism services. Yet, the problem of definition and scope of tourist activities as a type of business has not been sufficiently reflected in science. Authors have either not investigated the subject, or have limited themselves to only stating the entrepreneurial nature of tourist activity. This may explain the use of the term «service», which, as we know, belongs to the civil category and is the subject of civil rights. The concept of «tourism activity» has several meanings both in the literature and practice [1; 250]. First, it is understood as activities of specialized organizations for the provision and organization of tourist services and products; secondly, as the occupation of tourism, recreation, sightseeing, leisure; and thirdly, as the manifestation of social policy in order to implement the rights of citizens to rest, use freedom of movement and other rights in the commission of travel. Tourism services represent services necessary to meet the needs of the tourist, provided during his travels and related to an actual trip (accommodation, transportation, meals, excursions, tourism instructors, guides (guides and interpreters), and other services provided by the contract for tourist services rendered depending on the purpose of the trip. In other words, tourist service is considered as activities aimed at meeting the needs of the tourist directly in the ongoing tour (for example, accommodation services, food, transportation, etc.). Indeed, Vikulova considers that the activities of the organization of trips and activities tourist services provision are two different concepts. Tourist activities is a professional activity of individuals and legal entities on the organization of a journey in which the travel agency is the organizer of the travel, but not the executor of services included in this trip, whereas, activities in the provision of tourist services is the work of organizations of the tourism industry. Moreover, organization of a travel is an activity in which a tourist (customer) receives via a travel company (contractor) the rights to claim for services such as transportation, hotel accommodation (rent), nutrition, etc. Thus, the travel agency cannot be executors of these services as part of the tourist activity [5].

Vinokulova believes that provision of tourist services is not regulated by the legislation of tourist activity, since they do not relate. Tourism and travel services are similar only in the fact that in both cases we are talking about entrepreneurship, which is governed by civil law [5].

Tourist activity, as noted by Pisarevsky, is covered by the civil law, which regulates relations between persons engaged in entrepreneurial activities and, therefore, it is subject to all the terms and principles of entrepreneurship [7; 111].

Tourist activity in general is uniformly defined as the activities of tourists, tourism organizers and the state. However, proper tourist services are completed by different entities (who by large are intermediaries) and not by the organizers of trips, namely the direct providers of transportation, accommodation, food, etc. Attribution of these economic entities to the tourism sector is a key issue, especially in terms of benefits and other priorities. The Tourism Act identifies the broad category of the concept of «tourism industry», but does not develop it in the next provisions, in other words, it regulates in detail only the activities of tour operators and travel agents, omitting the actual problems of regulation of tourist services.

As it was said before, both individual entrepreneurs and legal entities can act as tour operators or travel agents. The Tourism Act does not set specific requirements for organizational and legal forms of tourism organizations. Moreover, there is no indication on the commercial focus of the activity. Therefore, they can be created in any organizational and legal forms, as even non-profit legal entities established by law.

The content of the tourist activity can be considered in both narrow and wide contexts. In a narrow sense, the tourist activity is understood as activity of tour operators or direct executors of the contract for compensated provision of tourism services under Art. 683 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan. Tourist activity in the broadest sense includes, in addition to the provision of tourist services, the actions of the tour operator for the conclusion and execution of contracts with the direct executors, providing individual tourist services, and a travel agent or tour operator's action in advertising tourist services, participation in

exhibitions and fairs. Tourist activity has all the constitutive features of entrepreneurship: the focus on systematic profit, risk nature of the activity, and making a profit from the provision of services.

Tourism services constitute an activity (action) of businesses in the tourism industry and include: accommodation services, catering, transportation, excursions, guide service and other services designed to meet the needs of tourists. Tourist product is a set of tourist services required to meet the needs of a tourist during his tourist trips undertaken within a specific timeframe on a certain route. Legal relations arising in the field of tourism activities are governed by the civil law in conjunction with public law (administrative, environmental, financial, etc.). The specifics of the legal regulation of tourist services is that all legal regulation in the tourism legislation should be reflected in the contract with the tourist or the terms of the contract should not contradict them. Provision of tourist travel services is formalized through the system of contracts. Essentially, a contract providing tourist services should be regarded as the base for contractual relations of organizations engaged in tourist activities, since the obligation arising out of this agreement objectively induces them to enter into various contractual relationships with others, providing the fulfillment of the obligation to provide travel services to the consumer. Contract providing tourist services is not only the basic legal means to achieve a certain result, but also acts as a civil legal instrument protecting the rights of consumers in the exercise of tourists travel, which results in the need to do a detailed research. Different definitions of this type of agreement are used in Russian and other foreign legislations [8].

Thus, the Law «On the basis of tourist activity in the Russian Federation», (Article 6) the term «contract» qualifies as a «contract of retail purchase and sale of a tourist product», in the Civil Code. (Article 779). The German Civil Code (Article 651) calls it the contract for tourist services. The International Convention on the contract for journey (1970) uses the term «contract for the journey.» The Ukrainian law «On Tourism» applies the term «contract for the provision of tourism services» (Article 18). In practice, people use contracts for the purchase of a tourist tour, tourist service contracts. In addition, some authors suggest using the contract of sales of non-property rights [8].

If we analyze available publications, there are two most common points of view. The first is that the relationship between a tourist and the person performing tourist activities is governed by the contract of retail sale. According to the second belief, the legal form of the above-mentioned relationship is a fee-based service contract. The first view is based on the fact consumers buy the right to a range of services. We prefer the second point of view where the subject of the contract is the provision of services, to be more exact the tourist service itself. Some clarity has been made by the Supreme Court of the Russian Federation, which during its consideration of the real case pointed out that the relationship between the buyer and the tourist company is not regulated by the rules of retail sale, but according to the rules of a fee-based service agreement. Indeed, the contract on tourist services provision is one of the central issues in tourism, including international tourism. Unlike an unorganized tourist trip, which is regulated by a variety of civil and legal agreements concluded with the performers of individual tourist services, for an organized tourist trip it is enough to enter into a contract for tourist service with a person who undertakes the responsibility to provide tourist services. Considering the above-said, as well as the provisions of Chapter 33 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan, Strigunova offers the following definition: tourist services contract is an agreement whereby one party (tour operator) with a purpose of implementation of a touristic travel is obliged to provide the other party (customers who may not be the only the tourist, but also a person who acquires services are not for others) a range of services (at least two), one of which is transport or accommodation and other services, and the customer agrees to pay for them [9; 6–8].

Such contract is consensual and mutually-binding and non-gratuitous. Typically a contract providing tourist services is public. Moreover, Article 17 of the legislation on tourist activity in the Republic of Kazakhstan provides the written form of the contract. Essential terms of the contract for tourist service are set in the standard contract approved by the Government of the Republic of Kazakhstan. Each party is entitled to request amendments or cancellation of the contract due to the significant change of circumstances which become different from those at the conclusion of the contract.

A typical feature of these agreements is that paragraph 4 of Article 17 defines a substantial change of circumstances, that includes: 1) deterioration in the terms of travel, changing the timing of the trip; 2) unexpected increase in transportation tariffs; 3) the introduction of new or increase of existing tax rates and fees and other mandatory payments to the budget; 4) other grounds defined by mutual agreement.

By virtue of the provisions of Chapter 33 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan the contract performer and the customer are considered as parties to the contract. Performer in this contract is the person who is able to provide tourist services. Customer in a standard contract for tourist services is a tourist. The

contract for tourist service is designed as a typical paid services agreement. The subject of the contract is the provision of tourism services. In case of a purchase of travel services included in the tour a tourist voucher would be a supporting document to protect the rights of the tourist. The rights and obligations of the parties are envisaged in the standard-form agreement on tourist services (approved by the Government of the Republic of Kazakhstan dated October 16, 2008 № 957).

In accordance with the contract in preparing for the trip, during its commission, including transit, the consumer has the right to appeal to the consular, diplomatic and other state and tourist offices in the event of attacks on his personal safety or property; to receive all the necessary and accurate information about the rules of entry into the country (place) of temporary stay, as well as about leaving the country (place) of temporary stay and rules of staying there, especially about the law of the country (place) of temporary stay, the customs of the local population, religious rites, shrines, nature, history, culture and other tourist sites display under the special protection of the state, to know about the environment; freedom of movement, free access to tourism resources in view adopted in the country (place) of temporary stay of restrictive measures; indemnity and moral damages in the event of any breach of the Treaty on the tourist service by the Contractor in accordance with the legislation of the Republic of Kazakhstan; receive emergency medical care; assistance of public authorities of the Republic of Kazakhstan to obtain legal and other forms of assistance to foreign tourists; unimpeded access to the means of communication.

At the time of travel, including transit the customer is obliged to comply with the legislation of the country (place) of temporary stay; preserve the environment, and care for nature, history and culture in the country (place) of temporary stay; comply with the rules of entry and residence in the country (place) of temporary stay and the rules of departure from the country (place) of temporary stay in the countries of transit; follow the rules of personal safety during the whole travel.

Consumers undertaking to travel to the country (place) of temporary stay, must take preventative measures in accordance with international health regulations and other duties determined by the legislation of the country (place) stay.

Contractor is obliged to provide services under the contract properly and in timely manner; provide information on specific third parties that provide some tourist services included in the tour; for the carriage of passengers on any form of transport provide the consumer with an individual or group (for maintenance of the tourist group) carriage document (ticket), containing the names of the places of departure and destination, basic rights and duties of passengers. Three days before the start of the trip the contractor is obliged to inform the consumers in writing about the features of travel, including necessary and accurate information about the rules of entry, exit and stay in the country (place) of temporary stay, about the law and customs of the local population, religious rites, shrines, monuments of nature, history, culture and other tourist sites displayed under special protection, the environment, and the dangers they may encounter when making travel and implement preventive measures to ensure the safety of consumers; immediately inform the competent authority in the field of tourism activity and the authorized body in the field of natural and man-made disasters, as well as the family of the Consumer from the time when they knew or should have known about the emergency situation with the Consumer while traveling.

Responsibility of the parties in the paid tourist services agreement includes the following provisions. In the case of dissatisfaction in quality and (or) the volume of tourist services provisions of the Agreement upon arrival in another country or on the route Contractor shall be liable for the improper performance of the Contract. In case of impossibility of performance of the Contract through the fault of the Consumer, services are payable in full, unless otherwise provided by legislative acts or of a service agreement. In the case where the impossibility of execution of the Agreement arose due to circumstances, for which neither party does is responsible, the Customer shall reimburse the Contractor actual expenses incurred. The Contractor for all means of transport shall provide the consumer with an individual or group (for maintenance of the tourist group) travel document (ticket), which contains the name of the points of origin and destination, basic rights and duties of passengers. Responsibility for the transportation and preservation of unclaimed baggage remains with the Customer. If the Contractor has issued a ticket, baggage invoice or bill of lading accepted for shipping, but made errors, damaged or lost them, or if for any other reason it is impossible to produce, the transport contract remains in force.

The Contractor shall not be liable for damages suffered by consumers around the time of the trip due to force majeure.

The order of conclusion, modification, termination of the paid tourist services contract is governed by the general rules of civil law on the procedure for the conclusion, modification, termination of a civil con-

tract. The standard-form contract ensures that during the preparation for the trip, its commission, including transit, the consumer has the right to terminate the contract in the event of non-performance or improper performance of the Contract by the Contractor, under the conditions and in the manner provided by the legislation of the Republic of Kazakhstan. Contractor shall have the right to withdraw from the contract only if the full recovery of customer losses caused by the termination of the Agreement is secured, unless it is the fault of the customer.

Each party has the right to require changes or termination of the Agreement due to the significant change of circumstances that were considered at the conclusion of the Agreement.

References

- 1 *Квартальнов В.А.* Туризм. Ч. 3. Туризм как сектор экономики. — М.: Финансы и статистика, 2002. — 320 с.
- 2 *Дурович А.П., Кабушкин Н.И., Сергеева Т.М. и др.* Организация туризма: Учеб. пособие / Под общ. ред. Н.И.Кабушкина и др. — Минск: Новое знание, 2003. — 632 с.
- 3 Закон РК «О туристской деятельности в Республике Казахстан» (с изм. и доп. по состоянию на 29.12.2014 г.) // [ЭП]. Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1023618
- 4 *Квартальнов В.А.* Теория и практика туризма: Учебник для вузов туристского профиля. — М.: Финансы и статистика, 2003. — 671 с.
- 5 *Виклова О.Н.* Комментарий к Федеральному закону «Об основах туристской деятельности в Российской Федерации» (постатейный). — М.: Юстицинформ, 2008. — 192 с.
- 6 *Биржаков М.Б.* Введение в туризм. — СПб.: Изд. дом «Герда», 2000. — 192 с.
- 7 *Писаревский Е.Л., Губенко Н.Н.* Законодательство о туризме в Российской Федерации и за рубежом. Состояние и перспективы. — М., 2005. — 311 с.
- 8 *Сирик Н.В.* Договор оказания туристских услуг в гражданском праве России // [ЭП]. Научная библиотека диссертаций и авторефератов. Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/dogovor-okazaniya-turistskikh-uslug-v-grazhdanskompgrave-rossii#ixzz3OV34eeSc>
- 9 *Стригунова Д.П.* Понятие международного туризма // Туризм: право и экономика. — 2006. — № 2. — С. 6–8

М.Жасқайрат

Қазақстан Республикасында туристік қызметті құқықтық реттеу

Мақала туристік қызметті құқықтық реттеуге арналған. Автор келесі мәселелерді қарастырды: саяхаттың түрі ретінде туризмнің пайда болу тарихы, туризмнің дамуы үшін экономикалық және әлеуметтік жағдайлар, туризм қызметі, туристік өнім, туристік қызмет. Сонымен қатар Қазақстан Республикасының қызмет көрсету туралы шартының белгілері негізінде қызметтерді құқықтық реттеу сияқты негізгі түсініктерді анықтауға зор көңіл аударылды. Қорытындыда туристік қызмет саласындағы әрекет етуші заңнамаға талдауды ұсынып, туристік қызмет көрсету туралы шарттың заңды табиғатын анықтады.

М.Жасқайрат

Правовое регулирование туристских услуг в Республике Казахстан

Данная статья посвящена изучению правового регулирования туристских услуг. Рассмотрены следующие вопросы: история возникновения туризма как вида путешествия, экономические и социальные условия для развития туризма. Большое внимание автором уделено определению таких основных понятий, как услуги туризма, туристский продукт, туристские услуги, а также правовое регулирование услуг на основе критериев договора об оказании услуг в Республике Казахстан. В заключение приводится анализ действующего законодательства в области туристских услуг и определяется правовая природа договора на их оказание.

References

- 1 Kwartalnov V.A. *Tourism. Part 3: Tourism as a sector of the economy*, Moscow: Finance and Statistics, 2002, 320 p.
- 2 Durovich A.P., Kabushkin N.I., Sergeeva T.M. et al. *Organization of Tourism*: Tutorial, Under the general editorship of N.I.Kabushkin etc., Minsk: Novoe znaniye, 2003, 632 p.
- 3 *The Law of the Republic of Kazakhstan «On tourist activity in the Republic of Kazakhstan» (with amendments and additions as of 12.29.2014 was)*, http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1023618
- 4 Kwartalnov V.A. *The theory and practice of tourism*, a textbook for universities tourist profile, Moscow: Finance and Statistics, 2003. — 671 p.
- 5 Vikulova O.N. «*On the basis of tourist activity in the Russian Federation*», *Commentaries to the Federal Law*, Moscow: Yustitsinform, 2008. — 198 p.
- 6 Birzhakov M.B. *Introduction to turizm*, St. Petersburg: Publishing house «Gerda», 2000, 192 p.
- 7 Pisarevsky E.L., Gubenko N.N. *Legislation on tourism in the Russian Federation and abroad. Status and prospects*, Moscow, 2005, 311 p.
- 8 Ciric N.V. *Agreement providing tourist services in civil law of Russia*, Scientific Library of dissertations and disset <http://www.dissercat.com/content/dogovor-okazaniya-turistskikh-uslug-v-grazhdanskom-prave-rossii#ixzz3OV34eeSc>
- 9 Strigunova D.P. *Tourism: law and economics*, 2006, 2, p. 6–8.

L.R.Aliyeva, G.A.Ilyassova

*Ye.A.Buketov Karaganda State University
(E-mail: alievalyuda@inbox.ru)*

The order of consideration of special proceeding cases in civil process

This article is devoted to the features of disposal of legal cases of special proceeding in civil procedural law. The basic problems arising by disposal of legal cases of special proceeding are considered. The authors analyze the operating civil legislation on special proceeding as one of kinds of civil legal proceedings. The authors investigate questions of the legal nature of special proceeding, a subject of judicial activity and the list of cases of special proceeding. The various theoretical positions about considered legal relations are exposed to the analysis also in this article.

Key words: civil procedural law, special proceeding, civil procedural legislation, civil proceeding, legal facts, evidentiary facts, legal regulation, legal capacity, restoration of violated rights, notarial actions.

The special proceeding is an independent type of civil legal proceedings on the categories of the civil cases protected by the law specially referred to court competence which are characterized by lack of dispute about the right and application of special means and ways of protection in which the court by establishment of the legal facts (actions, events, states) carries out protection of the interests of citizens and organizations.

The legal regulation is possible only on the basis of the legal facts which aren't raising doubts. The realization of the subjective right for pension can take place if age of the interested person, his seniority, disability are established. For receiving inheritance it is necessary to know the facts of the related relations of a certain degree, maintenance, etc.

In the special proceeding the legal and evidentiary facts are established, and the conclusion about legal status of the citizen is sometimes drawn or other legal issues are resolved (on the basis of established facts, for example, the citizen admits it is untraceable or incapacitated or the issue of transfer of property in property of the state is resolved etc. For example, the fact of the birth of the person is the legal fact attracting legal consequences, and the fact of registration of the birth — evidentiary.

There are two orders of establishment (ascertaining) of the required facts: administrative (including notarial) and judicial. The obvious facts — the child's birth, marriage registration, etc., i.e. the facts made just before the person of appropriate authority or confirmed by official documents can make sure in administrative order. For example, the notary certifies the following facts:

- a) Findings of the citizen in the live;
- b) Findings of the citizen in a certain place;
- c) Identity of the personality of the citizen with the person represented in the photo shown by this citizen;
- d) Time of presentation to the notary of documents.

The facts unascertainable, i.e. or not being subject to official registration, or not confirmed by official documents in view of their loss, make sure in a judicial proceeding as demand research of the proofs confirming the corresponding fact. If in claim proceeding establishment of the corresponding legal fact is necessary for protection of the subjective right, in special proceeding the interest of the applicant is limited to ascertaining of the fact. The issue of the subjective rights following from the fact is resolved later, outside special proceeding [1; 144].

Because of the fact that division of vital circumstances on having legal value and legally indifferent is very conditional, the legal importance of the fact established in affairs of special proceeding has to be determined specifically by each case. For determination of the legal importance of the fact it is necessary to find out the purpose of this fact, i.e. those consequences which approach would be wished by the applicant. Therefore the fact admits legal if for achievement of the purpose pursued by the applicant it has the right-conferring value.

Besides, in special proceeding rather big circle of the evidentiary facts, i.e. such from which existence it is possible to draw a conclusion on existence (or absence) the required (legal) facts can be established. So, the fact of the birth of the person is the legal fact attracting legal consequences, and the fact of registration of

this birth — the evidentiary fact. Therefore the essence of special proceeding consists in protection of legal interests by establishment of the legal or evidentiary facts [2; 199].

In the order of special proceeding the existence or lack of the following facts of various characters is established by court:

1) Actions — for example, the facts of registration of adoption (adrogation), marriage and divorce, acceptance of inheritance, notarial actions or on refusal in their commission etc.;

2) Events — for example, the death facts in certain time and under certain circumstances, the births, accident, etc;

3) States — for example, the facts of finding of the person in maintenance, the related relations, the actual marriage relations, incapacity of the citizen, unknown absence of the citizen etc. [3; 229].

The facts obvious, i.e. made just before the person of appropriate authority or confirmed by official documents, can make sure administratively (the child's birth, death, marriage registration, divorce, etc.).

The facts unevident, i.e. or not being subject to official registration (maintenance, the actual marriage, acknowledgement of paternity, condition of being a missing person, etc.), or not confirmed by official documents in view of their loss (the facts of registration of marriage, accessory of documents of title), make sure in a judicial proceeding as demand research of the proofs confirming the corresponding fact.

Lack of interest in protection of the subjective right causes absence in special proceeding of dispute about the right. The law obliges the court in case of emergence in special proceeding of the dispute on the right subordinated to judicial authorities, to leave the statement without consideration and to suggest interested persons to resolve dispute in the claim order. So, for example, on the case of establishment of the fact of the maintenance necessary for receiving inheritance, in case of initiation of dispute by other successors it is necessary to leave the statement for establishment of the fact without consideration, and to explain to interested persons that they can resolve dispute in the claim order.

The impossibility of permission in special proceeding of dispute about the right doesn't mean «indisputability» of this type of legal proceedings in general. In some cases and in special proceeding the disputes which are, however, not disputes on the right, but disputes on the fact can be resolved [4; 350].

However the concept and essence of special proceeding, and also category of the cases referred to special proceeding in science of civil procedural law is debatable. The questions of the legal nature of special proceeding, the subject of judicial activity and the list of cases of special proceeding belong to theoretical problems of special proceeding.

In chapter 30, in subsection 4 of Civil Procedural Code of the Republic of Kazakhstan general provisions of special proceeding and the considered cases in this type of proceeding are expressed.

Investigating the question of the legal nature and essence of special proceeding scientists of procedural law come to various conclusions [3; 223].

The main emphasis is placed on indisputable nature of the cases referred to special proceeding (A.A.Melnikov).

The main attention is paid to the purpose of the procedural activity of court directed on protection of the interests of citizens and the organizations (R.F.Kalistratova) protected by the law.

Emphasis is placed to the subject of special proceeding, consisting in establishment of the legal fact or state, and also control of legitimacy of actions of bodies of notariate and registration of acts of civil status. (V.P.Volozhanin).

Also in the order of special proceeding the legal and evidentiary facts are established, and the conclusion about legal status of the citizen is sometimes drawn or other legal issues are resolved (on the basis of established facts, for example, the citizen admits as whereabouts unknown or incapacitated or the issue of transfer of property in property of the state. is resolved).

The cases of special proceeding are considered by courts by the general rules of civil legal proceedings with the withdrawals and additions established by the civil procedural legislation [5].

The general principles of civil process — legality, optionality, directness etc. are applied and in special proceeding. The cases of special proceeding take place the same stages of civil process, as a case of claim proceeding. The same rules of proof, maintaining the protocol, pronouncement of judgments etc. extend to cases of special proceeding.

The lack of dispute about the right predetermines peculiar features of procedural forms of special proceeding. There are no parties (the claimant and the respondent). The person initiating proceedings of special proceeding is called as an applicant.

The interested persons are involved in participation in the cases of special proceeding (citizens, organizations, financial bodies, social welfare authority, etc.). The third parties don't participate in cases of special proceeding.

The impossibility of permission in special proceeding of dispute about the right and absence of the claim non-use of typical claim institutes is caused: recognition and refusal of the claim, agreement of lawsuit, security for a claim, counterclaim, etc.

The list of the cases considered as special proceeding is defined by the procedural law. The cases concern to them:

- 1) about establishment of the facts having legal value;
- 2) about recognition of the citizen as whereabouts unknown and about the announcement of the citizen the dead;
- 3) about recognition of the citizen as partially incapacitated or incapacitated;
- 4) about compulsory hospitalization of the citizen in a psychiatric hospital;
- 4-1) about restructuring of the financial organizations and organizations entering into bank conglomerate as the parental organization and not being the financial organizations;
- 5) about bankruptcy of legal entities and individual entrepreneurs;
- 5-1) about rehabilitation of legal entities;
- 5-2) about double-quick rehabilitation of legal entities;
- 6) about recognition of movable thing unpossessed and recognition of the right of municipal property for real estate;
- 7) about establishment of abnormalities of civil registration;
- 8) according to complaints to notarial actions or refusal in their commission;
- 9) about restoration of the rights on the lost securities to bearer and to order securities (procedure to declare lost documents void);
- 10) about adoption of the child;
- 11) about recognition of the organization which is carrying out extremism or terrorist activity on the territory of the Republic of Kazakhstan and (or) other state extremist or terrorist, including about establishment of change of the name by it, and also about recognition of the informational materials imported, made and (or) extended to territories of the Republic of Kazakhstan, extremist or terrorist;
- 11-1) about exclusion of the foreigner or stateless person out of borders of the Republic of Kazakhstan for violation of the Republic of Kazakhstan legislation;
- 12) about recognition of production of foreign mass media extended on territories of the Republic of Kazakhstan containing information contradicting acts of the Republic of Kazakhstan, illegal.

Also consideration and other cases of special proceeding can be provided by the law.

This group of cases is considered by the judge individually. Concerning separate categories of cases of special proceeding the law accurately defines a circle of interested persons according to statement of whom legal proceedings can be excited.

The structure of the persons participating in special proceeding differs from structure of the persons participating in claim proceeding. As in cases of special proceeding there is no dispute about the right, there are no parties also (claimants and respondents), and the third parties. Only applicants and interested persons participate.

The prosecutor is obliged to participate in consideration and disposition of some cases of special proceeding by law.

Having summed up the results it is possible to draw a conclusion that special proceeding is one of types of civil legal proceedings. Already the name indicates existence of the specific signs characterizing special proceeding.

In science of civil process there isn't a lot of the special works of monographic character devoted to research of problematic issues in special proceeding. Essence of special proceeding and differences of special proceeding from other types of civil legal proceedings it is complicated since contains in the civil procedural legislation few norms devoted to general provisions of special proceeding. So far less attention of essence of special proceeding, in comparison with was paid what attention was paid to consideration of categories of special proceeding.

Special proceeding as a type of civil legal proceedings is devoted to consideration of civil cases on which it is necessary to confirm in a judicial proceeding existence or absence of the legal facts or circumstances on which emergence, change or the termination of personal or property rights of citizens depends.

In special proceeding also civil cases on which it is necessary to confirm existence or absence of the indisputable right are considered (establishment of the fact of possession and using of real estate, cases of restoration of the rights on the lost securities to bearer or to order securities, cases of restoration of the lost proceeding). In these cases protection of the right can't be carried out in a claim order as there is no dispute about the right and the interested person to anybody doesn't impose any requirements.

In special proceeding cases on which the court establishes the legal status of the citizen are considered: the citizen admits incapacitated in one case or is limited by the capable; minors appear completely capable (emancipation), and in others — the dead or is unknown the absent [3, 368].

In the cases of special proceeding dispute about the fact which demands judicial confirmation as not always the fact established by court is obvious is possible, and concerning its existence there are inconsistent proofs, opposite judgments.

At considering of the case in order of special proceeding the court has to be convinced of existence or not existence of the facts by check and comparison of the available proofs, identification of contradictions in judgments of interested persons. Thus, dispute about the fact in special proceeding is possible if dispute about the fact didn't turn into dispute about the right [6; 218].

The rules of claim proceeding of an order of judicial proceedings of claim cases in most part are the general rules and are applied at trial of other civil cases. The special proceeding isn't an exception.

The cases of special proceeding are considered in court of the first instance by rules of claim proceeding with the withdrawals and additions established by the civil and procedural legislation. The activities of court of the first instance for consideration and disposition of civil cases, protection of the violated rights and interests protected by the law find the expression in special acts which are called as resolutions of the first instance court.

These resolutions have to meet the requirements of a civil procedural form at which non-compliance lose the legal importance.

The civil procedural law, establishing certain requirements to the form and content of judicial resolutions, creates the general model of the judicial resolution into which then the concrete conclusion of court on a case in point «fits».

The resolution of the first instance court represents the law-enforcement act of judicial authority which is taken out in the course of consideration and disposition by court of the first instance of a civil case structure, the contents and order of removal of which are strictly defined by the civil procedural law.

Thus the law provides the exact list of civil cases which trial has some specifics and, therefore, has a number of differences (insignificant character) from an order of trial of claim cases [3; 91].

The norms of Civil Procedural Code, regulating an order of maintaining protocols of court session, requirements imposed to the judgment (legality and validity), check of legality and validity of judicial resolutions, extend and on the cases of special proceeding [5].

By production of special proceeding the principles of civil procedural law are used by court, they define what have to be judicial proceedings of civil cases to correspond to ideals of legality, justice and truth. The basic principles of civil legal proceedings which are important guarantees of justice on civil cases:

- principle of legality;
- principle of implementation of justice only court;
- principle of independence of judges;
- principle of publicity;
- principle of an oral proceedings;
- principle of equality of participants;
- principle of directness of judicial examination;
- principle of competitiveness; etc.

At the same time due to the absence of the parties and dispute about the right in this type of proceeding action of the principle of competitiveness is shown to a lesser extent, than in the claim proceeding. The principle of the free exercise of material and procedural rights by the parties to legal proceedings works also not fully, as in special proceeding aren't applied such typical for claim proceeding institutes as the settlement agreement, recognition of the claim, refusal of the claim, security for a claim.

In case of dispute subordinated to court about the right, the court takes out ruling about consideration of the case as claim proceeding. In the order of claim proceeding case is considered in a place of its excitement. Need of implementation of requirements of form and content of the statement of claim, in the time estab-

lished by court is explained to the applicant and other interested persons. In case of objections of interested persons the court can submit the case to other court by rules of territorial jurisdiction.

In case of non-execution of ruling of court in due time the statement is left without consideration, and their right for presentation of the claim in accordance with general practice is explained to interested persons.

Due to the absence in similar cases of the party (i.e. the claimant), the person who appealed to court with the statement is called as the applicant. Citizens, the organizations, the trade-union organizations, mental health medical institutions which address for protection of the interests can be applicants. Excitement in court of cases of special proceeding happens not presentation of the claim concerning the specific respondent and submission of the statement of claim, and to confirm with filing of application with a request this or that circumstance having legal value or to confirm the indisputable right.

Persons who are allocated with the right for an appeal to the court can be carried to number of applicants. For example, in article 302 of Civil Procedural Code the right for an appeal to the court with the statement for recognition of the citizen is limited by the capable or incapacitated is provided to family members, close relatives (parents, children, brothers, sisters) irrespective of accommodation, joint with them, to custody and guardianship agencies, to psychiatric and psychoneurological institution [5].

As applicants various groups of citizens and the organizations, the trade-union organizations, psychiatric medical institutions which address for protection of the interests depending on concrete category of cases of special proceeding can also appear in court. Such procedural position in the basic is held by citizens and the organizations, whose rights and interests are directly infringed by the judgment on case.

Such applicants can be, for example, the citizen for whom the established legal fact generates certain rights; members of the family of the citizen recognized restrictedly as the capable; the direct participant of notarial proceedings (the citizen or the organization) to whom it is refused commission of notarial action or which is made incorrectly etc.

Attraction or the admission in process for special proceeding of interested persons happens by ruling of court in which the bases determined by facts of the case are given. The court is obliged to recruit interested persons which list is concretized depending on category of cases of special proceeding, and also facts of the case.

Interested persons in cases of special proceeding — it is the same participants of civil process, limits of validity of the judgment on any concrete case when the judgment can affect the rights and legitimate interests of these persons can potentially have impact on the subjective rights and which duties that as a result can cause a duty of commission of any decisions by them or change their legal status.

Depending on degree of interest it is possible to allocate citizens who have direct material and legal interest. There are, for example, the actual holders of the document in procedure to declare lost documents void; the citizen concerning whom the issue of restriction of capacity or recognition is resolved by the incapacitated; parents (parent) on cases of establishment of adoption (adrogation), etc.

As interested persons the civil registry office which refused to make corrections to the made record, the state notary or the notary who is engaged in private practice, the made notarial actions or refused his commission, savings bank in procedure to declare lost documents void, military registration and enlistment office on cases of establishment of the fact of accessory of the certificate of wound at the front, the holder of the document to bearer for procedure to declare lost documents void, representatives of public authorities, etc. are also attracted by court.

Attraction in process of participants for special proceeding happens at the request of the applicant, at the initiative of court or the interested person. An important guarantee of the correct hearing of cases of special proceeding is participation in them of the prosecutor and state bodies.

The prosecutor as in the form of initiation of proceedings can participate in cases of special proceeding, and going into the begun case for making the conclusion.

The participation of state bodies obligatory in consideration of some cases:

- Cases of recognition of the citizen it is limited capable or about recognition of the citizen by the incapacitated.
- Cases of recognition recovered the capable.

In special proceeding in which there are no parties, the third parties can't take part.

However by hearing of cases of special proceeding it is impossible to confirm at the same time existence of the fact and the right of the interested person which follows from this fact [3; 7].

At the solution of a question of the statement reception or examination of a case on its merits as special proceeding existence of dispute on the right which is subject to settlement in other court will be established, the court has to refuse reception of such statement or stop proceeding.

If the dispute on the right subordinated to general jurisdiction court is established, the court has to take out ruling about leaving of the statement without consideration in which has to explain to the applicant and other interested persons their right to resolve dispute in the order of claim proceeding. It isn't casual that at establishment of uniform (universal) procedural model of administration of justice on civil cases separate withdrawals of rather procedural regulations of consideration and settlement of cases of special proceeding by general jurisdiction court are provided in Civil Procedural Code.

In this regard it is possible to speak, first, about existence in such proceeding of a specific subject of judicial protection, secondly, about possibility of application of special means and ways of its protection. This hypothesis, in particular, can be confirmed with that a procedural security measure in cases of special proceeding is the statement which unlike the claim doesn't contain material legal requirements. Therefore the person appealing to court with the statement for consideration of the case in order of special proceeding is called as the applicant, and all other persons recruited in process — interested persons. There are no third parties, there are no parties — the claimant and the respondent, therefore, isn't present also possibility of application of claim institutes.

As shows the analysis, the disagreements existing in the doctrine on a subject of judicial protection in cases of special proceeding concerned only some categories of the civil cases considered in order of special proceeding.

References

- 1 *Казанцев В.И., Казанцев С.Я.* Гражданский процесс: Учебник для студентов. — М.: Изд. центр «Академия», 2003. — 240 с.
- 2 *Гражданский процесс: Учебник / Под ред. д-ра юрид. наук, проф. М.Л.Викут.* — 270 с.
- 3 *Баймолдина З.Х.* Гражданское процессуальное право Республики Казахстан. Ч. 2. — Алматы: КазГЮА, 2011 — 450 с.
- 4 *Гражданский процесс: Учебник.* — 3 изд., перераб. и доп. / Под ред. В.А.Мусина, Н.А.Чечина, Д.М.Чечот. — М.: ПБОЮЛ Гриженко Е.М., 2001. — 544 с.
- 5 Кодекс Республики Казахстан от 13.07.1999 N 411-І «Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан» // [ЭР]. Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/K990000411_
- 6 *Гражданский процесс: Учебник для вузов / Под ред. проф. М.К.Треушников.* — М.: Изд. дом «Спарк», 1998. — 309 с.

Л.Р.Әлиева, Г.А.Ілиясова

Азаматтық іс жүргізудегі ерекше сот өндірісі бойынша істерді қарастыру тәртібі

Мақала азаматтық іс жүргізу құқығындағы ерекше сот өндірісі бойынша істерді қарастырудың ерекшеліктеріне арналған. Ерекше сот өндірісі бойынша істерді қарастыру кезінде туындайтын негізгі мәселелер қарастырылды. Авторлар азаматтық сот ісін жүргізудің бір түрі ретінде ерекше өндіріс туралы қолданыстағы азаматтық заңнамаға талдау жүргізді, сондай-ақ ерекше сот өндірісінің құқықтық табиғаты, сот қызметінің пәні мен ерекше сот өндірісі бойынша істердің тізімі туралы сұрақтарды зерттеді. Сонымен қатар қарастырылатын құқықтық қатынастар туралы доктриналық ілімдер де жан-жақты талданды.

Л.Р.Алиева, Г.А.Ильясова

Порядок рассмотрения дел особого производства в гражданском процессе

Статья посвящена особенностям рассмотрения дел особого производства в гражданском процессуальном праве. Рассматриваются основные проблемы, возникающие при рассмотрении дел особого производства. Авторы анализируют действующее гражданское законодательство об особом производстве как одном из видов гражданского судопроизводства. Исследуются вопросы о правовой природе особого производства, предмете судебной деятельности и перечне дел особого производства. Также в статье подвергаются анализу различные доктринальные положения о рассматриваемых правоотношениях.

References

- 1 Kazantsev V.I., Kazantsev S.Ya. *Civil process*, studies. for the student, Moscow: Publishing center «Akademiya», 2003, 240 p.
- 2 *Civil process*: Textbook, under an edition of the doctor of jurisprudence, professor of M.L.Vikut, 270 p.
- 3 Baimoldina Z.Kh. *Civil Procedural Law of the Republic of Kazakhstan*, Almaty: KazSJA, 2011, 450 p.
- 4 *Civil process*, textbook, 3rd edition, processed and added, under edition V.A.Mussina, N.A.Chechina, D.M.Chechot, Moscow: PBOYUL Grizhenko E.M., 2001, 544 p.
- 5 *Code of the Republic of Kazakhstan of 13.07.1999 N 411-I «Civil Procedural Code of the Republic of Kazakhstan»* http://adilet.zan.kz/rus/docs/K990000411_
- 6 *Civil process*: Textbook for higher education institutions, under the editorship of the prof. M.K.Treushnikov, Moscow: Spark publishing house, 1998, 309 p.

M.T.Ilyasova, A.S.Nurzhanova

*Ye.A.Buketov Karaganda State University
(E-mail: alija7777@mail.ru)*

International legal regulation of transboundary environmental pollution

This article deals with the problems of transboundary pollution of environment which currently acquired global significance. These environmental problems pose a real threat to the external environmental security of the country, consideration of which requires an immediate solution. The Provisions of the Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal, Helsinki Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes, norms of the Water Code of the Republic of Kazakhstan dated July 9, 2003, providing for the concept of «transboundary waters».

Key words: transboundary pollution, hazardous waste, transboundary waters, international rivers.

The concept of ecological safety of the Republic of Kazakhstan, 2004–2015 [1;4], notes: «Transboundary environmental problems include issues of water allocation, pollution of transboundary waters, air and soil, movement of hazardous technologies, materials and waste, the development of cross-border mineral deposits, preservation of unique natural complexes.» The solution of transboundary environmental problems, which pose a real threat to the external environmental security is ensured by joint actions of neighboring countries in the framework of international agreements. National legislation plays important role in the regulation of cross-border pollution. However, as a rule, this role will be derived from the adoption and consolidation of relevant international legal rules.

The regulation of transboundary pollution by the norms of international law, in our opinion, requires setting up and solving a number of problems. First, the legal qualifications of this phenomenon as lawful or unlawful is necessary. As a defining characteristic of the illegality of transboundary pollution should be considered as the presence of damage. Theory and practice of international law qualify as wrongful any significant damage to one state by the acts in the territory or under the control of another state. This is evidenced by customary international law, the current understanding of state sovereignty, the implementation of which must not infringe the legal rights of other states.

In relation to the environment it is most clearly expressed in the Stockholm Declaration (1972), where, in accordance with the Principle 21 is noticed: «The state has, in accordance with the UN Charter and the principles of international law, the sovereign right to use its own resources in accordance with its own policies on the environment and the duty to ensure that activity within its jurisdiction does not cause damage to other states or areas under its national jurisdiction.» Some of the decisions of international tribunals show the wrongfulness of such activity.

Second, another important issue is to find the source of transboundary pollution — the causer of transboundary damage. International law provides the methodology and means of identifying one or more sources of pollution, which caused the damage. Violation of such fundamental principle of international law as the principle of not causing damage entails the international responsibility of the causer of the damage.

However, the finding the fact of damage as the result of transboundary pollution and identification of the source of pollution is not always indicative of direct intent to damage of the causer. It is known that environmental damage can occur as a result of legal actions of one or more states. In this case, we can talk about the absolute liability, especially if the transboundary harm is the result of legitimate use of so-called high-risk sources.

As professor V.A.Vasilenko notes, «...in international law, there is no universally accepted legal norms providing the obligation to compensate the damage, which was caused without guilt. This problem is solved by means of special agreements, providing the duty to compensate damage caused by a certain sources of increased danger» [2; 175]. From this it follows that the best way of development of international law, which will provide liability and compensation for transboundary pollution is the development of the Convention's norms. Conventional regulation is characteristically for the international legal regulation of transboundary pollution. In November 1979, at the European high-level meeting on the environment in Geneva, the Convention on transboundary air pollution on long distances was adopted. It was the first agreement in the international practice, which provided comprehensive regulation of interstate cooperation in transboundary air

pollution and united most of the industrialized countries of Europe and North America. This Convention is difficult to assess unambiguously. The one of disadvantages of this international act is the absence of specific agreements regarding the scope and terms of the reduction of transboundary agreed pollutants.

The problem of transboundary movements of hazardous waste is the one of the problems of rapid industrial development. The amount of hazardous waste, generated in developed countries, each year varies, but continues to grow. Transboundary movement of hazardous waste means any movement of hazardous wastes or other wastes from an area under the national jurisdiction of one state to or through an area under the jurisdiction of another state or to or through an area not under the national jurisdiction of any state, if such transportation affects at least two states.

Due to the large amount of hazardous waste disposal in industrialized countries, the legislation on hazardous waste management was adopted; it regulates the entire process (from the production of hazardous waste prior to final disposal) to ensure the environmentally based using of hazardous and other wastes. New processes are aimed at the reduction of waste amount. However, the problem of safe using and disposal of hazardous waste is currently still relevant. Currently significantly increased costs for the using and safe disposal of hazardous waste. These costs, coupled with restrictions on the using of facilities for the disposal of hazardous waste force many private producers to save material resources needed for the cost of the safe use and disposal of waste by exporting hazardous wastes to countries with unstable economies and less stringent laws in the field of environmental protection. Therefore the majority of transboundary movements of hazardous waste take place between industrialized countries in accordance with domestic law. In connection with the advent of the present challenges of the export of hazardous waste and the illegal trade in hazardous waste, developing countries have become «a dumping of waste.»

Held in June 1992 UN Conference on Environment and Development in Rio de Janeiro adopted the Declaration on Environment and Development — the list of principles relating to the global environment and development. Rio Declaration contains the basic principles of ecologically correct behavior of the international community and the states at the present stage. From the point of view of the United Nations and the participants, based on these principles of national internal and external environmental policies should conform to national and international environmental law order. The Declaration sets out the objectives for which these principles were proclaimed. The main of them is the establishment of a new and equitable cooperation on a global scale by establishing new levels of cooperation among nations and peoples, the definition of prospects of development of international environmental law, the development of national legislation in the field of the environment and the establishment of measures, which might be useful to maintain a favorable state of the environment and its restoration. In accordance with the Principle 2 of the Declaration of Rio de Janeiro, it emphasizes that states, in accordance with the UN Charter and the principles of international law, the sovereign right to exploit their natural resources to conduct their own policies on the environment and development, are responsible for that activities and control that this activity does not cause damage to the environment in other countries or areas beyond national jurisdiction. This principle confirms the Principle 21 of the Stockholm Declaration and expresses the further development of the relationship to the environment. Rio de Janeiro Declaration in 1992 can be defined as the basis for cooperation on transboundary movement. The success of the Declaration of Rio de Janeiro in the creation of international law on the protection of the environment will be determined by how the principles contained in it, will be implemented by states and will remain reflected in state practice. Thus, customary law obliges states to cooperate in the field of environmental protection and control over transboundary pollution.

In 2003, Kazakhstan joined the Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal, which made it possible to establish new rules for the declaration of hazardous waste, prevent their subsequent entry into the territory of the republic under the guise of recycled materials and products. The Basel Convention was adopted on March 22, 1989, by 116 countries, entered into force on May 5, 1992, it is composed of 29 articles and 6 applications. The main objective of the Convention is to protect human health and the environment from the adverse effects that may be caused by the production, management and transboundary movements of hazardous and other wastes. In the pursuit of this goal, the Convention establishes a regime which is based on the following principles:

- reduction of hazardous waste to a minimum (the principle of minimization of hazardous wastes);
- if it is inevitable, to remove the hazardous wastes as close as possible to the source of production of the waste (principle of proximity removal);
- the export of hazardous waste is prohibited in Antarctica and in countries that have prohibited the import of hazardous wastes by national legislation;

– hazardous wastes that are exported illegally or legally exported hazardous waste that cannot be removed in a safe way in the country of destination must be re-imported into the state of export.

Analyzing the provisions of this Convention, it should be noted that one of the biggest controversies in the development of the Basel Convention related to the definition of «hazardous waste». Firstly, instead of adopting a definition of hazardous waste, Convention accepts a wide range of them, so there are 45 categories of wastes that are hazardous in the Convention. To qualify them as hazardous, these categories of wastes should express one or more hazardous characteristics such as flammability, oxidation, toxicity. Second, if the waste is considered hazardous in accordance with the national legislation of the country of export, import or transit, waste will be treated as hazardous under this transboundary movement of all states included in the process of transportation [3; 134].

In 2000, Kazakhstan joined the Helsinki Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes (1992), which allows to form a uniform legal approaches to solving problems of rational use and protection of transboundary rivers. This accession was caused by the fact that Kazakhstan is one of the water-scarce countries of the Eurasian continent. Of the total surface water resources, about half is formed outside the country, one-third goes through Kazakhstan to neighboring states. Currently, due to the increase of cross-border impact on international rivers, the tendency of reduction of natural surface water resources is observed in our country. The very definition of «international river» was first given in Art. 5 of Treaty of Paris of May 30, 1814, that defines an international river as a river flowing through the territory of two or more states. In the legal literature on international law of rivers this definition has a complement — «and having access to the sea» [4; 5, 6].

International rivers are subdivided into the open the border rivers. Open international rivers are those that have the freedom of navigation for commercial vessels of all nations of the world. Border rivers throughout, or in part, are the boundary between two countries and, as a rule, are subject to border regime.

In Barcelona Statute of 1921, in the Art. 1 is given the term «navigable waterway of international importance», which is all natural navigable waterway section, the channel is shared and crossed by different states.

Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes (1992) first introduced the concept of «transboundary waters». Later, the term «transboundary waters» was given in the Article. 15 of the Water Code of the Republic of Kazakhstan dated July 9, 2003. Transboundary waters are any surface or ground waters which mark, cross the border between two or more states or are located on the borders. Under the watercourse system refers to not only the surface, but also underground water, forming a unitary whole and normally flowing to one output. International watercourses have parts, which are located in different states. The regime of watercourses defined by the agreement of the states, to the territory of which they are associated. Each state has the right to participate in the agreement. States are obliged to use the watercourses so as to provide them the necessary protection. They are obliged to participate in the protection of watercourses in an equitable manner, cooperate to achieve this goal [5; 139]. Transboundary water management is complex relationships associated not only with the conditions and procedures for the use of interstate water, but also with the occurrence and termination of the right of the transboundary water objects and subjects use, establishing the rights and obligations. The object of water use in the country is the specific water bodies and water sources, and subject to transboundary water is the river, parts of which are located in different states. Consequently, the subjects of water management of transboundary rivers are the states, on which territory the transit river flows.

The rights and responsibilities of these water consumers in the unity constitute the content of the right of transboundary rivers management. They are defined by the agreements of the states that, in turn, determine the amount and conditions of the right of use of transboundary rivers. The main purpose of transboundary water management is to comply with such a regime of water objects, which would provide a comprehensive rational use of water, their economic use, protection, improvement of qualitative state, as well as to prevent harmful effects on water bodies, i.e., prevent, control and reduce pollution of waters causing or capable of causing transboundary effects. According to the Art. 1 of the Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes 1992, transboundary impact means any significant adverse effects arising from changes in the conditions of transboundary waters caused by human activity, the physical source of which is situated wholly or partly in an area under the jurisdiction of a hand, to the environment — in an area under the jurisdiction of the other side. These effects on the environment include effects on human health and safety, flora, fauna, soil, air, water, climate, landscape and historical monuments or other physical structures or the interaction among these factors; they also include effects on

cultural heritage or social economic conditions resulting from alterations to those factors [5; 141]. Since joining the Convention, the Government of the Republic of Kazakhstan signed a number of bilateral agreements with the Russian Federation, with the Government of the Kyrgyz Republic, with the Government of the Republic of Uzbekistan, with the Government of the People's Republic of China. These agreements of Kazakhstan, regarding transboundary waters, leave no doubt that at the international level, Kazakhstan is ready to cooperate fully with its neighbors to ensure rational use and protection of these waters. Kazakhstan is ready to take responsibility for the unilateral actions of national water and other organizations, if such actions cause damage to a neighbor. Similar commitments are for the contractual partner of Kazakhstan.

These agreements do not take into account the need to regulate international relations in the national use of the spillway area of transboundary rivers. It is known, for example, that if the upper reaches of the rivers are in the mountains, the reckless felling of forests and other vegetation can lead to flooding suffered by the inhabitants of the lower reaches of the river. Another situation — the parties have mountains, if they need water, they can try to speed up the natural melting of glaciers and snowfields, applying blackening of them (such experiments were conducted in the Tien Shan mountains on the Chinese side). But if these measures will lead to flash floods on the border rivers, it cannot be regarded as an internal affair of the party that caused the floods. Apparently, these cases should be negotiated in advance in bilateral agreements of countries related to the use and protection of transboundary rivers. International law knows the problem of water relations in the complex, as the unity of water that forms the entire transboundary river basins, including tributaries, and not only them, but also the catchment areas. This is clearly written in the so-called «Helsinki Rules», adopted by the International Law Association in 1994, the texts of the agreements contain a reference to the «activity» on the one hand, which leads to damage and loss from a neighbor. At the same time, however, the ability of illegal inactivity, which can lead to negative consequences, is ignored. We must assume that this omission is the omission of agreements. But improper activity (or inactivity) of organizations responsible for the operation of facilities is only one aspect of the matter. Harmful effects can occur regardless of the operating structures, primarily as a result of delayed transfer of important water resources information. The agreements provide for the obligation of the parties to exchange such information, but do not say anything about the responsibility of the party because of the slowness (in providing information) which damaged the other side. We must assume that any sanctions would be appropriate in these cases. Moreover, if one side did not systematically provide the other side for the necessary information, even if it did not lead to damages and losses, such carelessness should entail certain sanctions against the faulty part. If to support this point of view, we must recognize the need to conclude special agreements (or preparation of special protocols), which would determine the objectivity, the amount, time and procedure for the exchange of information between water treaty partners.

Thus, in accordance with the Art. 143 of the Water Code of the Republic of Kazakhstan mechanism of international cooperation in the use and protection of transboundary waters provides for the restoration of ecological systems disturbed by transboundary impact, the joint financial and technical participation in the management, regulation and protection of transboundary water cooperation with neighboring countries in the field of unification of the legal framework, creating uniform monitoring systems, the development and implementation of joint programs for the protection and restoration of transboundary water and related environmental systems, attraction of funds of international organizations for these purposes, creating, if necessary, international bodies for the management of transboundary waters for the joint implementation of interstate and intergovernmental agreements on the use and protection of transboundary waters, ratified by Kazakhstan, joint scientific and technological research to solve water problems et al. [6; 12] The ecological basis for international cooperation in the use and protection of transboundary waters should include compensation liability for damage caused by the guilty side, resulting from transboundary impact. New, higher demands on the organization and management of modern water management, rational, economical use and strict protection of available water resources have found legal consolidation in the Water Code of the Republic of Kazakhstan. Due to the fact that now the Republic of Kazakhstan is a sovereign state, there is need to include in the Code the special provisions on the regulation of the use of waters located on the territory of several states, and with the border waters. These provisions are reflected in the Water Code of the Republic of Kazakhstan.

Based on the foregoing, we believe that the most effective means of legal regulation of transboundary pollution are preventive measures, i.e. legal measures to prevent such pollution. Preventive measures are the most appropriate and are playing an increasing role in protecting the environment as the means of national as well as international law. Thus, today there is a system of international rules governing the different types of

cross-border pollution. Overall, however, the existing rules do not fully meet modern environmental requirements, the current level of science and international cooperation. In our opinion, the further development of international legal regulation of transboundary pollution should follow the path detailing and concretization of norms contained in international treaties, conventions. To succeed in the fight against cross-border pollution, a combination of factors, both objective and subjective (arms control, mutual trust and cooperation in the relations of states). In order to prevent the elimination of environmental threats with cross-border nature, there is the need to solve transboundary water problems by promoting initiatives of Kazakhstan to join the Central Asian states to the Helsinki Convention, as not all countries in the region have joined it and therefore did not take measures to ensure the use of the flow of transboundary waters in a reasonable and equitable manner, avoid the potential transboundary impact of the release of hazardous substances, the implementation of the principle of «polluter pays». A special role in this problem belongs to legal scholars through deep theoretical study of the problem of transboundary pollution, development a set of legal means and mechanisms of its limitations, development of practical recommendations.

References

- 1 Концепция экологической безопасности Республики Казахстан на 2004–2015 годы от 3 декабря 2003 г. // Казахстанская правда. — 2003. — 10 дек.
- 2 Василенко В.А. Ответственность государств за международное правонарушение. — Киев: Вища шк., 1976. — 267 с.
- 3 Международное эколого-правовое сотрудничество: Учебник. — Алматы: Данекер, 2001. — 250 с.
- 4 Сборник документов по международному праву. Т. 4 / Под общ. ред. Е.А.Идрисова. — Алматы: САК, 1995. — 321 с.
- 5 Гурьев С.А., Тарасова Н.И. Международное речное право. — М.: Междунар. отношения, 1993. — 265 с.
- 6 Водный Кодекс Республики Казахстан от 9 июля 2003 г. № 481 // [ЭП]. Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/K030000481_

М.Т.Илиясова, А.С.Нуржанова

Қазақстан Республикасында қоршаған табиғи ортаның трансшекаралық ластануын құқықтық реттеудің мәселелері

Мақала қоршаған табиғи ортаның трансшекаралық ластануының мәселелеріне арналған, ол қазіргі таңда ғаламдық маңызға ие. Аталмыш экологиялық мәселе мемлекеттің экологиялық қауіпсіздігіне шынайы сыртқы қауіп төндіреді, оларды қарастыру дереу шешімді талап ететіндігі дәлелденген. Қауіпті қалдықтарды трансшекаралық тасымалдау мен оларды жою үшін бақылау туралы Базельдік Конвенцияның ережелері, трансшекаралық су ағындары мен халықаралық көлдерді қорғау мен пайдалану туралы Хельсинкиде қабылданған Конвенцияның, «трансшекаралық сулар» түсінігін қарастыратын 2003 ж. 9 шілдеде қабылданған Қазақстан Республикасының Су кодексінің нормалары талданды.

М.Т.Ильясова, А.С.Нуржанова

Проблемы правового регулирования трансграничного загрязнения окружающей природной среды в Республике Казахстан

Статья посвящена проблемам трансграничного загрязнения окружающей природной среды, которые приобрели в настоящее время глобальное значение. Отмечено, что данные экологические проблемы представляют реальную внешнюю угрозу экологической безопасности страны, их рассмотрение требует безотлагательного решения. Анализируются Положения Базельской Конвенции о контроле за трансграничной перевозкой опасных отходов и их удалением, Хельсинской Конвенции об охране и использовании трансграничных водотоков и международных озер, нормы Водного кодекса Республики Казахстан от 9 июля 2003 г., предусматривающего понятие «трансграничные воды».

References

- 1 *Kazakhstanskaya Pravda*, 2003, 10 Dec.
- 2 Vasilenko V.A. *Responsibility of states for internationally wrongful acts*, Kiev: Vishcha shkola, 1996, 267 p.
- 3 *International Environmental Law Cooperation: textbook*, Almaty: Daneker, 2001. — 250 p.
- 4 *Collection of Documents on International Law*, vol. 4, under general ed. of E.A.Idrisov, Almaty: SAC, 1995, 321 p.
- 5 Guriev S.A., Tarasov N.I. *International river right*, Moscow: Intern. relationship, 1993, 265 p.
- 6 *Water Code of the Republic of Kazakhstan dated July 9, 2003, № 481*, http://adilet.zan.kz/rus/docs/K030000481_

ӘОЖ 347.5

Ғ.Ө.Серім

*Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы
(E-mail: gainee88@mail.ru)*

Зиян келтіру салдарынан туындайтын міндеттемелердегі зиян келтірушінің және жәбірленушінің кінәсі

Мақалада азаматтық-құқықтық жауапкершілікке тартудың негізіне алынатын зиян келтіру қағидасы мен кінә қағидасы деп аталатын екі түрлі тұжырымның айырмашылықтары, артықшылықтары мен кемшіліктері қарастырылды. Зиян келтіру салдарынан туындайтын міндеттемелер бойынша азаматтық құқық ғылымындағы «кінә» ұғымына қатысты әр түрлі көзқарастарға талдау жүргізілді. Соның нәтижесінде автор зиян келтірушінің кінәлі жауапкершілік қағидасын қолдай отырып, деликтілік құқықтық қатынастағы тараптардың кінәсі осы міндеттемелердің құқықтық табиғатына қарай кеңірек көрініс табады және өзіне тән ерекшеліктерге ие болады деген қорытынды жасайды.

Кілт сөздер: кінә, азаматтық-құқықтық жауапкершілік, зиян келтіру, зиян келтірушінің кінәсі, жәбірленушінің кінәсі, жәбірленушінің әрекеті, деликтілік міндеттемелер.

Ұзақ уақыт бойы «кінә» ұғымы туралы, «кінә» мен «құқыққа қайшы әрекет» ұғымдарының ара қатынасы туралы ғылыми даулар толастамай келеді, сонымен бірге кейбір авторлар кінәнің белгілері мен құқыққа қайшы әрекет ұғымының белгілерін ұқсастырып қарастырады. Мамандардың көпшілігі «кінә» ұғымына қатысты мынадай әділетті шешімге келді: кінә — жалпықұқықтық категория болғаны үшін ол барлық құқық салаларында бірдей мәнге ие болуы керек. Бұл мәселедегі айырмашылықтар ежелден бастап екі басты тұжырымдамада көрініс тапқан, олардың негізінде зиян келтіру қағидасы мен кінә қағидасы жатыр.

Бірінші қағиданың жақтастары бір ғана фактінің бар екенін таныған және танып келеді: ол — зиян келтіру фактісі, оған сәйкес шарт талаптарының орындалмағандығы үшін, тіпті дүлей күштің нәтижесінде туындайтын барлық зардап келтіру тәуекелі борышқорға (зиян келтірушіге) жүктелетін болған.

О.А.Красавчиков пен М.Я.Шиминова кінәсі болмаса да жауапкершіліктің болатындығын дәлелдейтін бірнеше теориялардың бар екендігін айтып кетеді: «екі бастама теориясы», «ерекшелігі бар кінәлі бастама теориясы» және «объективті кезең теориясы» [1; 45; 2]. Аталған теориялар оның ынталандырушы сипатына, заңның терминологиясы мен жәбірленушінің мүдделерін қорғау қажеттілігіне кінәсіз сілтемесіз-ақ жауапкершіліктің болуын ақтайды және оны жауапкершіліктен туындаған кінәге байланыссыз шығынды өтеу міндеттілігі деп атады. А.М.Белякованың көзқарасы бойынша, «кінә қағидасы азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің негізі бола отырып, дәйекті түрде жүзеге асырылуы қажет» [3].

Кінә қағидасының жақтаушылары зиян келтіру фактісін шарттық немесе деликтілік міндеттеме туындауының алғышарты деп ойлайды, яғни кінәлі құқыққа қайшы әрекет үшін ғана борышқор, зиян келтіруші жауапкершілікке тартылуы керек.

Бұл даулар қазақстандық азаматтық құқық ғылымында да талқыға түсті. Республикадағы нарықтық қатынастардың дамуына орай Қазақстанның азаматтық құқық саласында азаматтық-құқықтық қатынастарға зиян келтіру қағидасына үлкен мән беру қажеттілігіне байланысты сұрақтар жиі туындай бастады. Бұл бағытты жақтаушылардың тұжырымдамасы бойынша, азаматтық-

құқықтық жауапкершіліктегі ең басты нәрсе — ол бұзылған құқықты қалпына келтіру, оның негізгі функциясы — басқа құқық салаларындағыдай жазалау емес, келген шығынның орнын толтыру. Сонымен қатар құқық бұзушының жасалған өзінің құқық бұзушылығына қатысты психикалық көзқарасы ешкімді аландатпауы керек, бұл жерде бұзушылық фактісінің өзі және оның құқыққа қайшылығы маңызды орынға ие болады. Ю.Г.Басиннің пайымдауынша, ҚР Азаматтық кодексінің (АК) 359-бабында көрсетілген «кінә» ұғымының мінез-құлықтық аспектісі орындалуға тиісті міндеттемеге қатысты борышқордың субъективті қатынасын былай сипаттайды: «Құқық бұзушы міндеттеменің бұзылуына жол бермейтіндей барлық тиісті іс-шараларды қолданбады» [4].

Біздің пікірімізше, азаматтық құқықта, әсіресе деликтілік құқықтық қатынастарда «кінә» ұғымынан үзілді-кесілді бас тартуға болмайды. Біз зиян келтірушінің кінәлі жауапкершілік қағидасын бекіткен заң шығарушының бағытына толығымен қосыламыз (АК 917-б.). Зардаптардың орнын толтыруға қатысты кінәлінің мінез-құлық аспектісінің де өзінің субъективтік жақтары бар, себебі, біріншіден, өзінің құқыққа қайшы әрекетінің салдарын көру мүмкіндігі бар және, екіншіден, олардың алдын алу мүмкіндігі бар.

Жоғарыда айтылғандар азаматтық құқықтық қатынастардағы «кінә» ұғымына қатысты сұрақтар бойынша әлі де бірегей көзқарастың жоқ екендігін дәлелдейді. О.А.Красавчиковтың пікірі бойынша, бұл азаматтық-құқықтық әдебиеттердегі зиян келтірудің үш түрін (кінәлілік, субъективті-кездейсоқтық және объективті-кездейсоқтық) нақты, айқын бөліп көрсетпеудің нәтижесі [1; 149].

Біздің көзқарасымыз бойынша, 1889 ж. неміс ғалымы Гирке айтқан мынадай тұжырымдама дұрыс: «Егер зиян келтіруші кінәлі болмаса, жәбірленушінің кінәсі одан да аз» [5]. Бұл пікірді М.К.Сүлейменов те қолдайды: «Егер бұрындары субъективтік жауапкершілік қағидасы жеке тұлғалардың мүдделерін қорғауға арналған болса, қазір оларға қарсы әрекет етіп тұр, ал объективтік жауапкершілік қағидасы жеке тұлғаларды және олардың игіліктерін қорғап жүр» [6].

Біздің ойымызша, Гиркені сынай отырып жазған И.А.Покровскийдің тұжырымы да ақылға қонымды: «Көшеде келе жатып сіз өзіңізді нашар сезіне бастадыңыз, талып бара жатып, дүкеннің терезесін сындырып қойдыңыз...». Осыған ұқсас жағдайларда қандай этикалық түсінік бойынша тұлғаны істеген әрекеті үшін жазғыра аламыз? Гиркенің жоғарыда айтқан: «Егер зиян келтіруші кінәлі болмаса, жәбірленушінің кінәсі одан да аз» деген пікірімен қанағаттанып қоюға болмайды. Осы түсінік бойынша кез келген көлденең жүргіншіні «Менің кінәм не?» деген сұрағына «Сен, әрине, кінәлі емессің, бірақ зардап шегушінің саған қарағандағы кінәсі одан да азырақ» деп жауап беру арқылы теңдей құқықта жауапкершілікке тарта беруге болар еді [7].

Егер кінәлілер болмаса, әділетті сұрақ туындайды, даудың мәні не және шындық қайда? Бұл сұрақтардың мағынасын шынайы түсіну үшін қарастырылып отырған қағидалардың әрқайсысының артықшылықтары мен кемшіліктерін атап өтейік.

Зиян келтіру қағидасының артықшылығы — ол кредитордың (жәбірленушінің) мүддесін максималды түрде қамтамасыз етеді, ал кемшілігі — ол бұны кінәсіз тараптың (борышқордың) есебінен жасайды. Әңгіме шарттық жауапкершілік туралы болғанда зиян келтіру қағидасы сөзсіз үйлесім табады, әсіресе кәсіпкерлік міндеттемелер аясында, өйткені «кінәсіз жауапкершілік кәсіпкерлікке тән тәуекелділікке сүйенеді», ал деликтілік жауапкершілік үшін ол тиімсіз болады. Себебі деликтілік міндеттемелер азаматтық құқықтық қатынастардың ерекше түрі, өйткені олар шарттан емес, бір тұлғаның екінші тұлғаға зиян келтіру фактісінен туындайды. Осыған байланысты деликтік міндеттемелердің жария-құқықтық қатынастармен ортақ тұстары көп, өйткені оның туындау негізі болып деликт (құқық бұзушылық) есептеледі, бұл жағдайда деликтік (азаматтық-құқықтық) және жария (қылмыстық-құқықтық және әкімшілік-құқықтық) құқықтық қатынастар бірдей туындай бермейді. Сондықтан да кінә қағидасынан толығымен бас тарту дұрыс болмаған болар еді [8].

Деликтілік-құқықтық қатынастағы кінә қағидасының артықшылығы — ол жәбірленген тараптың ғана мүлктік мүдделерін қорғап қоймай, кінәсі жоқ зардап келтірушінің де игіліктерін қорғайды. Ал кемшілігіне келетін болсақ, ол бұны жәбірленуші тараптың арқасында жүзеге асырады.

Деликтілік міндеттемелер кезіндегі кінәсіз жауапкершіліктің шарттық жауапкершіліктен айырмашылығы — оның қолданылу аясы тар. ҚР Азаматтық кодексінде қайнар көзі қауіп-қатер болып табылатын шығын үшін жауапкершіліктен басқа, алдын ала тергеу, тану органдары, сот пен прокуратурадан келетін шығын үшін жауапкершілік көрсетілген (923-б.).

Кінәсіз келтірілген шығын үшін жауапкершілікті кімге жүктеу туралы дауды шешу — құқықтың басқа салалық институттарында да қолданылып жүр. Біріншіден, бұл — сақтандыру институты, соның ішінде қайғылы жағдайлардан сақтандыру секілді түрі. Екіншіден, әлеуметтік қорғау

институты, ол, егер жәбірленуші (кредитор) кінәсіз келтірілген зиян нәтижесінде мемлекет тарапынан қандай да бір әлеуметтік жеңілдік, жәрдем ақша немесе басқа да көмек көрсетілетін азаматтардың категориясына жататын болса, осы институт өз жұмысына кіріседі. Үшіншіден, құқық бұзушылық арқылы келтірілген зиянның орнын толтыру үшін құрылған әр түрлі мемлекеттік және мемлекеттік емес қорлар. Тағы бір айтып өтетін жайт, әлемдік құқық қолдану тәжірибесінде мұндай институттар өздерін салыстырмалы түрде тиімді жағынан көрсетті. Бірақ деликтілік құқықтық қатынастағы жәбірленушінің (кредитордың) мүліктік мүдделерін қорғау құралы ретінде ғалымдармен аталмағанымен, үшіншісін қоспағанда біздің республикамызда олардың барлығы жұмыс жасайды.

Деликтілік міндеттемелер табиғатына қарай ерекше болғанымен, олар азаматтық-құқықтық қатынастардың бірі болып табылады. Сондықтан да деликтілік міндеттемелердегі зиян келтірушінің кінәсінің қылмыстық құқықтағы және әкімшілік құқықтағы кінәмен ортақ тұстары көп деп айтатын болсақ, деликтілік-құқықтық қатынастағы тараптардың кінәсі осы міндеттемелердің құқықтық табиғатына қарай кеңірек көрініс табады және өзіне тән ерекшеліктерге ие болады.

Біріншіден, мысалы, Қылмыстық кодексте қылмысты саралау үшін, жазалау шарасының нысанын таңдау үшін кінә түрінің орны ерекше болса, азаматтық заңнамада зиянның туындау себебі мен оны өтеуге тиісті шығын көлемі зиян келтіруші кінәсіне тәуелді болмайды. Біздің ойымызша, мұндағы бір ерекшелік — моральдік зиян үшін өтемақы төлеу, яғни осындай өтемақының көлемін анықтау кезінде зиян келтіруші кінәсінің түрі ескеріледі.

Екіншіден, азаматтық заңнамаға сәйкес (ҚР АҚ 917-б. 2-т.), зиян келтіруші әрдайым өзінің кінәсіздігін дәлелдемейінше кінәлі болып есептеледі.

Үшіншіден, азаматтық құқықтағы шығынды өтеу міндеттемесі жоғарыда айтып өткендей, оны кінәсіз келтіргендігі үшін де туындайды (ҚР АҚ 931-б. 1-т.; 923-б. 1-т.; 922-б. 1-т.).

Төртіншіден, жекелеген жағдайларда келтірілген зиянды өтеу міндеттемесі тікелей зиян келтіруші кінәсіне байланысты емес, нәтижесінде жәбірленушіге зиян келтірген бұзақының тәртібіне қатысты жауапты тұлғаның психикалық қатынасына байланысты болады. Мысалы, кішкентай балалар немесе сотпен әрекет қабілетсіз деп танылған тұлғалармен келтірілген зиян үшін жеткілікті түрде бала тәрбиесіне көңіл аудармаған ата-ана немесе әрекетке қабілетсіз тұлғаның жүріс-тұрысы үшін дұрыс бақылау жүргізбеген қорғаншы жауапкершілікте болады.

Бесіншіден, кінә деликтілік жауапкершіліктің субъективті бөлігі болып саналғандықтан, ол жеке тұлғаларға ғана емес, заңды тұлғаларға да тән құбылыс.

Алтыншыдан, деликтілік жауапкершіліктің бөлігі ретіндегі кінәнің тағы бір ерекшелігі — ол зиян келтірушінің келтірілген зиянға қатысты психикалық қатынасын сипаттап қана қоймай, зардаптың келуіне әкеліп соқтырған өзінің жүріс-тұрысына қатысты жәбірленушінің де психикалық қатынасын сипаттайды. Сонымен азаматтық заңнамаға сәйкес, соңғының кінәсі мен оның түрлеріне келесілер тәуелді болады: шығынды өтеу қажеттілігінің бар-жоқтығы, осындай шығынның көлемі (Азаматтық кодекстің 935-б. 1, 2-т.).

Жетіншіден, деликтілік міндеттемелердегі «кінә» ұғымы зиян келтіруші мен жәбірленушінің ғана психикалық қатынасын сипаттап қоймай, мысалы, соңғы қажеттілік жағдайларына дейін жеткізген үшінші тұлғалардың да психикалық қатынасын сипаттайды.

Заңнамалар кінә категориясының табиғатын әрдайым ескере бермейді, сондықтан да субъектіге (зиян келтірушіге немесе жәбірленушіге) қатысты «кінә» ұғымын қолдану бірнеше міндетті талаптармен байланысты болады: объективті жағдайлар (әрекеттің құқыққа қайшылығы) және субъективті жағдайлар (мысалы, 14 жасқа жету). Нақтырақ айтсақ, бұл Азаматтық кодекстің 935-бабында «кінә» категориясы және жәбірленушіге қатысты оның формаларын белгілейтін категорияларды қолдану кезінде көрсетілген.

Жалпы ережеге сәйкес «кінә» дегеніміз — құқыққа қарсы әрекет және оның зиянды нәтижелері үшін осы әрекетті жасаған тұлғаның психикалық қатынасы. Соған сәйкес, «кінә» субъективті категория ретінде, оның түрлері — «қасақана ойластыру» және «үлкен абайсыздық» заң құқық бұзушылық деп таныған әрекеттерді ғана сипаттай алады. Өзінің құқықтары мен мүдделерінің зиян келуіне әкеп соқтырған жәбірленушінің әрекетін (осындай әрекеттермен мемлекеттік немесе қоғамдық мүдделерге зиян келетін жағдайларды қоспағанда) құқыққа қайшы деп санауға болмайды.

Жәбірленушінің әрекеті заңға қатысты, заңмен қорғалатын мүдделерге қатысты теріс пиғылынан емес, керісінше, оның көзқарасы бойынша, ізгілікті болып көрінгісі келгендіктен, туындайтын әр түрлі мотивтердің нәтижесі болуы мүмкін. Мысалы, емделмейтін СПИД, туберкулез немесе онкологиялық аурулармен ауыратын адам ұзақ уақыт бойғы жан азабынан арылу үшін немесе

туысқандары мен жақын адамдарын материалдық шығындардан арылту үшін поездың астына түсіп қайтыс болады. Жәбірленушінің мұндай қылығы қоғаммен сыналатын және аморальді қылық болып есептелгенмен, аталған әрекет үшін қандай да бір заңды жаза алып қалу қорқынышы бар деп тыйым салынуға жатпайды. Сондықтан да, біздің ойымызша, жәбірленушінің өз құқықтары мен мүдделеріне зиян келтіруге әкеп соқтырған әрекетіне қатысты психикалық қатынасын «кінә» және оның түрлері категориясына жатқызуға болмайды.

«Жәбірленушінің кінәсі» категориясын қолдануға оның құқық бұзушылық әрекеті жағдайларында, нақтылай айтсақ, қажетті қорғаныс шегінен асып кету немесе жәбірленушінің құқыққа қарсы әрекеттерінің арқасында туындаған соңғы қажеттілік жағдайында шығын келтіру кезінде жол беріледі. Қажетті қорғаныс шегінен асып кетушілік кезіндегі сияқты, егер жәбірленуші соңғы қажеттілік жағдайын тудырмаған болса, зиян келтірушімен бағасы төменірек мүдделерге, бұл жағдайда жәбірленушінің мүдделеріне зиян келтіру арқылы құқықпен қорғалатын құны бағалы игіліктер мен мүдделерді сақтау қажеттілігі де туындамас еді.

Кінә өзінің құқыққа қайшы әрекеті мен оның зиянды нәтижелеріне қатысты тұлғаның психикалық қатынасы ретінде жеке тұлғаның саналы түрде жасаған өнімі болып есептеледі. В.А.Тархов былай деп дұрыс жазады: «Кінә нақты жағдайларға байланысты тұлғаның саналы жасаған әрекеті деп есептейтін болсақ, әрекетке қабілетсіз тұлғалардың кінәсі туралы сөз қозғаудың қажеті де жоқ. Кішкентай балалар жәбірленуші ретінде де, жауапты тұлға ретінде де кінәлі бола алмайды» [9]. Өкінішке орай, мұндай тұжырымдама заңда көрсетілмек тұрмақ, соттық тәжірибеге де кері әсерін тигізеді. Мысалы, Қазақстан Республикасы Жоғары Сотының Азаматтық істер бойынша алқасының Қаулысында жәбірленуші жас балаға қатысты «жәбірленушінің кінәлі іс-әрекеті», «жәбірленушінің үлкен абайсыздығы» сияқты категориялар қолданылған.

Коллегия Л-ның шағымы негізінде К-дан материалдық және моральдік шығынды өтеу туралы азаматтық іс бойынша Алматы қаласының Түркісіб аудандық сотының шешімін және Алматы қалалық сотының азаматтық істер бойынша алқасының ұйғарымдарының дәлелді түрде күшін жойды. Өзінің шешімін Алқа былай деп түсіндіреді: алдыңғы екі сот қарауында басқа жағдайлармен қоса қозғалыс қауіптілігіне көз жеткізбей жатып автобустан жүгіріп түсіп, автомобильдің астында қалып, мүгедектік алған баланың іс-әрекеті ескерілмеген. Сонымен қатар Л-ның бұл қылығын, коллегия анықтағандай, кінәлі деп есептеуге болмайды, себебі ол өзінің зиян келтіруші әрекеті үшін жауапкершілік субъектісі болатындай жасқа жетпеген (14 жас). Егер тіпті жәбірленушінің кінәсі туралы сөз қозғалғанның өзінде, қоғамдық көлікті қолдану кезіндегі және жолдың келесі бетіне өту кезіндегі қауіпсіздік ережелерінің сақталу тәртібін үйретпеген ата-ананың кінәсі туралы айтылу керек.

Ойлау функциясы іс-әрекеттің мақсатын құрудан тұрады, өзінің іс-әрекеттерін алдын ала ой жүзінде құрастыру, олардың нәтижесін алдын ала білу арқылы адам өз қызметін және жүріс-тұрысын саналы түрде реттей алады. Осыған сәйкес ҚР Азаматтық кодексінің 935-бабында қолданылған «кінә» құқықтық категориясының ережелері тек саналы іс-әрекет субъектілеріне, яғни заңи жауапкершілік ала алатын субъектілерге (есі дұрыс, 14 жасқа толған тұлғалар), таралады. Сонымен бірге өзінің жеке құқықтары мен мүдделеріне зиян келуіне әкеп соқтырған жәбірленушінің іс-әрекеті импульсивті түрдегі, ақылға сай емес, санасыз жасалған, қажеттіліктер мен эмоцияға сүйенген іс-әрекет болуы мүмкін.

Ақылға қонымсыз іс-әрекет — айналада болып жатқан оқиғаларға дұрыс баға бере алмайтын, сәйкесінше өзінің мінез-құлқына басшылық жасай алмайтын және соның нәтижелері үшін өз-өзіне есеп бере алмайтын тұлғаларға тән болады. Мұның себептері көп, олар объективті немесе субъективті сипатта болады.

Біздің ойымызша, өзінің іс-әрекеттерін басшылыққа алу қабілеттілігін жоғалтатындай адамның психофизиологиялық күйге түсуінің объективті себебі — кенеттен болатын жағдайлар мен өзгерістерден келіп шығатын экстремалды кезеңдер. Бірақ барлық азаматтар белгілі бір жүріс-тұрыс ережесін, техника қауіпсіздігін сақтауға міндетті. Алайда жоғарыда айтып өткен жағдайлар адамның санасы мен мінез-құлқына әсер ететін күрделі аффектогенді қоздырғыштар болғандықтан, мұндай сәттерде адамнан саналы әрекеттерді талап ету мүмкін емес. Сондықтан да мұндай жағдайда адам инстинктивті түрде болатын қауіп-қатерден қашуға тырысып, оның өзіне зиян келетіндей қандай да бір іс-әрекетке жол берген болса, ол әрекет шынымен де білместіктен жасалған іс-әрекет болып танылуы керек.

Субъективті сипаттың факторлары (себептері) болып нәтижесінде азамат өз әрекеттері үшін жауап бере алмайтын және оларға басшылық жасай алмайтын жағдайлар жатады: созылмалы психикалық ауру, уақытша психикалық ауытқушылық, ақыл-естің кемдігі немесе басқа да психикалық ауру түрлері. Одан басқа, саналы іс-әрекетке жатпайтын себептер ретінде стресс, шамадан тыс жүдеу, фрустрация және т.б. танылады. Бұл аталған жағдайлардың барлығы экстремалды ситуацияларды ғана орын алады, олардың әрқайсысы жеке аффектогенді қоздырғыш бола алады және адамды қауіпсіздік талап ететін адекватты әрекетті таңдау қабілетінен айырады.

Тұлғаның ақылға қонымсыз әрекеттерінің мотиві барлық кезде түсінікті бола бермейді, олар адамның қажеттілігі, құмарлығы, гипнотикалық сендіру, фрустрациондық жағдай немесе т.б. болуы мүмкін. Біздің жағдайымызда құмарлық деп адамның неге құмар екендігі, оның мақсаттары және нені қалайтындығы өзіне түсініксіз болатын жеткіліксіз түрдегі санасыз қажеттілікті айтамыз.

Гипнотикалық сендіру ұзақ уақыт бойы ақылға қонымсыз күйде болуы мүмкін, бірақ олар «жок жерден» құрастырылған жасанды сипатта болады.

Фрустрация нәтижесінде адамның мотивациясын толығымен өзгеріске ұшырататындай жағдайлар туындайды. Фрустрациялық жағдайдың көрініс табу деңгейі әр түрлі ситуацияларда адамды өзінің игіліктері мен мүдделеріне зиян келтіруге апаратындай күшті фактор ретінде әсер етеді.

Осылайша жоғарыда айтылғандарды қорытындылайтын болсақ, өзінің жеке мүдделері мен игіліктеріне зиян келтірген жәбірленушінің іс-әрекеті саналы түрде емес, білместіктен де жасалуы мүмкін.

ҚР Азаматтық кодексінің 935-бабында көрсетілген жәбірленушінің «кінәсі», «қасақана ойластыру» және «үлкен абайсыздық» сияқты құқықтық категорияларды қолдану — осы нормалар әрекет шеңберінде қамтылатын адамдар тобының санын едәуір азайтады. Ал бұл өз кезегінде, осындай зиянды нәтижелерге бас болған жәбірленушінің мүліктік қиындықтарын оған тәуелсіз жағдайларға байланысты шығынның алдын ала алмаған кінәсі жоқ зиян келтірушіге жүктейді. Мұндай шешім заңи жауапкершіліктің негізгі бастамасы болып табылатын әділеттілік қағидасына қайшы келеді.

Кінә — құқыққа қайшы әрекеттердің белгісінің бірі, онсыз құқық бұзушылық та болмайды. Алайда жәбірленушінің өз әрекетін зиянды деп есептеуі және осындай зиян келтіргені үшін оны жауапты деп тану жеткіліксіз. Ол үшін жәбірленушінің психикалық қатынасы оның іс-әрекеттері арқылы көрініс табуы қажет (әрекет немесе әрекетсіздік). Біздің ойымызша, құқыққа қарсы әрекеттің орнын кінә ауыстыра алмайды, себебі олар әр түрлі құқықтық категориялар. П.С.Дагель «жәбірленушінің кінәсі» терминінің нақты емес екендігін айта келе, бұл терминмен «жәбірленуші әрекетінің субъективтік жағы ғана емес, әрекеттің тұтас өзі түсіндіріледі» деп қате жазылғандығын дәлелдейді [10].

Заңи жауапкершілік негізі болып құқық бұзушылықты құрайтын субъективтік және объективтік элементтері бар әрекет саналады. «Заң, әрекет, жауапкершілік — бір-бірімен тығыз байланысты ұғымдар. Бұл үштіктің орталығы болып адамның әрекеті есептеледі. Осы жерде ғана әрекеттің мотивтері мен жеке тұлғаның нақты мүдделері көрініс табады; ол құқықтық нормалармен реттеледі және ол заң негізінде жағымды немесе жағымсыз баға алады. Осыған сүйене отырып, адамның өз әрекеттері үшін жауапкершілік пайда болады», — деп В.Н.Кудрявцев шынайы атап өткен [11].

Айтқандардан шығатын қорытынды, өзі келтірген шығынды өтеу немесе оның көлемін азайту жағдайларына қатысты жәбірленуші әрекетінің объективтік және субъективтік белгілерін анықтау негізінде ҚР Азаматтық кодексінің 935-бабында көрсетілген «жәбірленушінің әрекеті» терминін қолданған дұрыс.

Заңнамада бірқатар деңгейде аталған мәселені шешуге тырысу жолдары көрсетілген. Соған дәлел ретінде ҚР Қылмыстық іс-жүргізу кодексінің 40-бабы 4-тармағында былай жазылған: «Егер тану, алдын ала тергеу және соттық қарау кезінде тұлға ерікті түрде шындықтың ашылуына кедергі келтіру арқылы осы зиянның келуіне үлкен үлес қосқан болса, заңсыз ұстау, қамау, үй қамауында ұстау, лауазымынан уақытша аластату, мамандандырылған арнайы медициналық мекемеге жатқызу, жазғыру, медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану арқылы тұлғаға келтірілген зиян өтелуге жатпайды. Бұл жағдайда жәбірленушінің өз әрекетіне қатысты психикалық қатынасы емес, оған келтірілген зиянды өтеуге өзінің қылығы (ерікті түрдегі өзіне жалған кінә тағу) кедергі келтіреді.

ҚР Азаматтық кодексінің 928-бабында, 930-бабының 1-тармағының 2-бөлімінде нақты бір жағдайларда әрекетке қабілетсіз немесе өз әрекеті арқылы зиян келгенін түсінуге қабілетсіз

тұлғаларды да мүліктік жауапкершілікке тартуға жол береді. Сәйкесінше, ол да жәбірленуші ретінде өзінің қылығы нәтижесінде келген мүліктік шығындар үшін жауаптылықта болады.

Осылайша, жәбірленушінің өзінің әрекеті немесе әрекетсіздігінің нәтижесінде келген шығын үшін жауапты тұлғаны анықтау барысында (зиян келтіруші немесе жәбірленуші) соңғысының өз әрекетіне қатысты психикалық қатынасы емес, әрбір нақты жағдайда мүліктік жауапкершіліктің кімге және қандай көлемде жүктелетінін зиян келтірушінің кінәлілік немесе кінәсіздік ара қатынасында анықтайтын оның психикалық қызметінің сыртқы көріністері болуы керек.

Жоғарыдағыларды қорытындылай келе, біздің топшылауымызша, қылмыстық немесе әкімшілік құқықтағы, сондай-ақ шарттық құқықтағы кінәнің құрылымын деликтілік құқықтық қатынасқа ауыстыра салуға жол берілмейді. Деликтілік құқықтық қатынастағы «кінә» ұғымы ерекше мәнге ие, ол мүліктік шығындар жүктелетін тұлғаны дәл анықтауға, әлеуметтік әділеттілікке қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Красавчиков О.А. Возмещение вреда, причиненного источником повышенной опасности. — М.: Юрид. лит., 1966. — С. 145.
- 2 Шминова М.Я. Имущественная ответственность за моральный вред // Советское государство и право. — 1970. — № 1. — С. 118–122.
- 3 Белякова А.М. Имущественная ответственность за причинение вреда. — М.: Юрид. лит., 1979. — С. 10.
- 4 Басин Ю.Г. Ответственность за нарушение гражданского-правового обязательства: Учеб. пособие. — Алматы: Әділет Пресс, 1997. — С. 30.
- 5 Германское право: Гражданское уложение / Пер. с нем. Ч. 1. Науч. ред. В.В.Залесский; Пер.: Н.Г.Елисеев, А.А.Лизунов, Н.Б.Шеленкова; Введ.: В.Бергман, Е.А.Суханов. — М.: МЦФЭР, 1996. — С. 486.
- 6 Сулейменов М.К. Ответственность за нарушение сроков исполнения договорных обязательств. — Алма-Ата: Наука, 1971. — С. 67.
- 7 Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. — М.: Статут, 1998. — С. 288.
- 8 Шиктыбаев Т.Т. Вина причинителя и потерпевшего в деликтных обязательствах. — [ЭР]. Режим доступа: <http://pravo.zakon.kz/122988-vina-prichinitelja-i-poterpevshego-v.html>
- 9 Тархов В.А. Гражданское право. — Уфа: РИО БашГУ, 1998. — С. 275.
- 10 Дагель П.С. Проблемы вины в советском уголовном праве // Учёные записки ДВГУ. — 1968. — Вып. 21, Ч. 1. — С. 78.
- 11 Кудрявцев В.Н. Закон, поступок, ответственность. — М.: Наука, 1986. — С. 76.

Г.О.Серим

Вина причинителя вреда и потерпевшего в обязательствах, возникающих вследствие причинения вреда

В статье рассматриваются различия между основными концепциями принципа причинения и принципа вины, которые лежат в основе привлечения к гражданско-правовой ответственности, их преимущества и недостатки. Проанализированы различные мнения, существующие в науке гражданского права в отношении понятия «вины» в обязательствах, возникающих вследствие причинения вреда. Подчеркивается важное значение принципа виновной ответственности. На этом основании автор пришел к выводу, что вина в деликтных правоотношениях, исходя из правовой природы этих обязательств, проявляется намного шире и имеет свои специфические особенности.

G.O.Serim

The fault of trespasser and injured person in tort liabilities

In this article considered problems of fault of the causer of harm according to obligations owing to infliction of harm. Authors of research defined concepts of fault in civil law, its forms, made the analysis objective and subjective parts. The main purpose of research consists in designation of new approaches to formation and establishment of fault as conditions of a civil responsibility, and also clarification of value of this phenomenon in the scheme of conditions of civil responsibility. The designated purposes will allow to resolve the significant issues of theoretical character concerning fault and have to find the corresponding application in jurisprudence.

References

- 1 Krasavchikov O.A. *Compensation of the harm done by a source of increased danger*, Moscow: Yuridicheskaya literatura, 1966, p. 145.
- 2 Shiminova M.Ya. *Soviet State and Right*, 1970, 1, p. 118–122.
- 3 Belyakova A.M. *Property responsibility for infliction of harm*, Moscow: Yuridicheskaya literatura, 1979, p. 10.
- 4 Basin Yu.G. *Responsibility for violation of the civil-legal obligation: Manual*, Alma-Ata: Adilet Press, 1997, p. 30.
- 5 *German right. P.1 The Civil code*, Transl. from German, vol. 1, scientific edit. V.V.Zaleskiy, transl. N.G.Eliseev, A.A.Lizunov, N.B.Shelenkova; introduction: V.Bergman, E.A.Sukhanov, Moscow: International center of financial and economic development, 1996, p. 486.
- 6 Suleymenov M.K. *Responsibility for violation of dates of performance of contractual obligations*, Alma-Ata: Nauka, 1971, p. 67.
- 7 Pokrovsky I.A. *Main problems of civil law*, Moscow: Statute, 1998, p. 188.
- 8 Shiktybavev T.T. *The fault of trespasser and injured person in tort liabilities*, [ER]. Access mode: <http://pravo.zakon.kz/122988-vina-prichinitelja-i-poterpevshego-v.html>
- 9 Tarkhov V.A. *Civil law*, Ufa: RIO BashGU, 1998, p. 275.
- 10 Dagal P.S. *Scientific notes of DVGU*, 1968, 21, 1, p. 78.
- 11 Kudryavtsev V.N. *Law, act, responsibility*, Moscow: Nauka, 1986, p. 76.

Ж.Р.Темирбеков

*Казахский гуманитарно-юридический университет, Астана
(E-mail: zhalgas.mail@gmail.com)*

Проблемы правового государства в постсоветской юридической науке: некоторые аспекты

В статье показаны некоторые особенности формирования и развития политико-правовых мыслей о правовом государстве. В частности, автор рассматривает идеи некоторых видных философов античности, а также представителей казахстанской и русской политико-правовой мысли конца XIX – начала XXI в., внесших определенный вклад в развитие теории правового государства на постсоветском пространстве. Автор отмечает, что правовое государство включает в себя весь комплекс институтов, связанных с воплощением в Основном Законе государства системы высших правовых ценностей, признание и обеспечение прав и свобод человека, закрепление основ демократической организации системы власти и социального согласия.

Ключевые слова: правовое государство, гражданское общество, демократия, Конституция, права и свободы человека, правовые ценности, идеи о правовом государстве.

Право и государство тесно связаны между собой. Государство применяет право во всех сферах своей повседневной деятельности. В свою очередь, нормы права санкционируются государством. Что касается правового государства, то это особый тип взаимоотношений государства и права. Чтобы лучше осмыслить значение понятия «правовое государство», можно обратиться к истокам, первопричинам возникновения данного феномена.

О правовом государстве и его принципах в философии древности

Первые политико-правовые мысли о правовом государстве как о государственном устройстве, осуществляющем деятельность на основе норм права, стали появляться еще в Древнем мире. Существенное влияние на развитие теоретических представлений и практики формирования зачатков правовой государственности были оказаны посредством политико-правовых мыслей и институтов Древней Греции и Рима. Мысль о важности объединения силы и права в Афинском государстве высказывал древнегреческий архонт Солон, который являлся одним из семи видных греческих мудрецов.

Основное направление поиска таких философов античности, как Сократ, Платон, Демокрит, Аристотель и другие связано с устремлением к более справедливым и совершенным формам общественной жизни. Древние мыслители последовательно отстаивали идеи о том, что государственность вообще существует лишь там, где правят справедливые законы. Они пытались найти такое соотношение между государственной властью и правом, которое бы привело к гармоничному функционированию общества, где закон обязателен как для людей, так и для государства.

«По Аристотелю, — пишет С.Ф.Ударцев, — правда, справедливость выше закона, который есть попытка применения справедливости к отдельным случаям. Справедливость универсальна и неизменно совершенна. Поэтому не надо абсолютизировать применение закона, наоборот, когда необходимо — следует обращаться к справедливости вообще, устраняя неудачные случаи приближения к ней в несправедливых законах» [1; 9].

Наряду с Аристотелем, одним из видных философов, рассуждавших об основах правового государства, является древнегреческий мыслитель Сократ. А.Д.Адамбекова описывает взгляды Сократа следующим образом: «Сторонник демократии греческий мыслитель Сократ (436–338 гг. до н.э.) обсуждал вопрос о соотношении количества и качества законов с их соблюдением и роли в этом нравственных регуляторов и воспитания. Он приходил к выводу, что соблюдение законов зависит не от их количества и совершенства, а прежде всего от воспитания граждан. «...Добродетель возрастает не на основании законов, а путем ежедневных упражнений, — писал он, — большинство людей воспринимает те нравы и обычаи, в которых каждый из них воспитан. Многочисленные и точно составленные законы служат признаком плохой организации города; только чтобы ставить преграды преступлениям, вынужден город создавать многочисленные законы» [2; 33, 34].

Один из древних подходов к определению государства через связь его с правом можно найти в трудах Цицерона. В труде «О государстве» он отметил, что государство (*res publica*) есть результат

деятельности народа как «соединения многих людей, связанных между собой согласием в вопросах права и общностью интересов» [3; 197]. «Что есть государство? Чьим достоянием оно является?» — спрашивал Цицерон. И сам же пытался дать ответ: достоянием народа, понимаемым не как «любое соединение людей, собранных вместе каким бы то ни было образом», а как «соединение многих людей, связанных вместе между собою согласием в вопросах права и общностью интересов». Государство, отмечал Цицерон, с точки зрения его взаимодействия с правом проявляет себя как «общий правопорядок». Что касается права, то он его отождествлял с разумом и справедливостью. Цицерон был убежденным сторонником естественного права. Он считал, что права и свободы человека не устанавливаются и не даруются кем-то и по чьему бы то ни было велению или желанию, а принадлежат ему с рождения. Используя понятие «истинного закона», Цицерон рассуждал о нем как о «разумном положении, соответствующее природе, распространяющееся на всех людей, постоянное, вечное, которое призывает к исполнению долга приказывая; запрещая, от преступления отпугивает...» [4; 418]. Ценным в плане развития идей, составивших впоследствии базис теории правового государства, служит сформулированный Цицероном принцип, согласно которому «под действие закона должны подпадать все», а не только «избранные граждане». Ценным является сформулированное им положение, согласно которому всякий закон должен «кое в чем убеждать, а не ко всему принуждать силой и угрозами». Также Цицерон призывал к борьбе за свободу и справедливость, к «законосообразности», человеколюбию, гуманистическому отношению государственной власти как к свободным гражданам, так и к рабам [5; 139].

В естественно-правовой концепции Сенеки божественный по своему характеру «закон судьбы» играет роль того права, которому подчинены все человеческие правила, в том числе государство и законы. Естественное право Сенеки здесь является и природным фактом, и необходимым императивом разума. Разум, как факт и норма природного порядка, присутствует и в человеческом мире как части мирового целого. Не противоречие человеческих отношений божественному началу основывается на разуме: человеческий разум является частью божественного духа. Весь мир, по мнению Сенеки, — государство со своим правом, признание которых — вещь необходимая и разумная. Гражданами этого государства являются все люди, хотя бы они этого или не хотят. Если же говорить об отдельных государственных образованиях, то они появляются случайно и не представляют какой-либо ценности для всего человеческого рода. Они лишь значимы для ограниченного числа людей. Разумность и понимание «закона судьбы» (божественного духа, естественного права) проявляются в том, чтобы, противодействуя случайной принадлежности к какому-либо «малому государству», признать важность всемирных законов и следовать им [6; 507].

Одним из ярких представителей политико-правовой мысли Древнего Востока был Конфуций. Согласно философии Конфуция, право должно основываться на нравственности. Именно совершенствование нравственности служит в качестве лучшей дороги к высокому правосознанию, а значит, добровольному соблюдению людьми законодательства. Конфуций считает, что если человек с детства воспитывается уважать социальные нормы и обычаи, то необходимость в государственной охране законов будет сведена к минимуму. «Основы права, по Конфуцию, должны укрепляться и защищаться, прежде всего, путем усвоения людьми нравственных норм, ритуала и этикета и обеспечиваться всей системой сложившихся устойчивых и справедливых общественных отношений» [7; 50].

Похожие мысли были и у других римских стоиков: у Эпиктета — раба, отпущенного на волю, и императора — Марка Аврелия Антонина.

Эпиктет отмечал важность личного нравственного совершенствования и прилежного исполнения той роли, которая определена каждому его судьбой. Его философия выделяется критикой богатства и осуждением рабства. Он считал, что рабство является безнравственным. «Чего не желаешь себе, не желай и другим, — поучал Эпиктет, — тебе не нравится быть рабом — не обращай и других в рабство. Раз ты не можешь обойтись без услуг рабов, ты, прежде всего, сам раб, — как не уживаются друг с другом добродетель и порок, так и свобода и рабство» [8; 15].

Марк Аврелий развивал идею «представления о государстве с равным для всех законом, управляемом согласно равенству и равноправию всех, и царстве, превыше всего чтящем свободу подданных» [6; 519]. В труде «К самому себе» он рассуждает, что в силу общего всем людям духовного начала все мы — разумные существа. «Если это так, — рассуждал император-стоик, — то и разум, повелевающий, что делать и чего не делать, тоже будет общим; если так, то и закон общий; если так, то мы граждане. Следовательно, мы причастны какому-нибудь гражданскому устройству, а мир подобен Граду. Ибо кто мог бы указать на какое-нибудь другое общее устройство, которому был бы причас-

тен весь род человеческий? Отсюда-то, из этого Града, и духовное начало в нас, и разумное, и закон» [6; 520]. В.С.Нерсисянц пишет: «Дух целого, полагал Марк Аврелий, требует общения, но не хаотического, а соответствующего стройному порядку мира. Отсюда вытекает и повсеместное в мире «подчинение и соподчинение», а среди людей («наиболее совершенных существ») — «единомыслие», достижению чего и служит стоическая философия. Некоторые идеи греческих и римских стоиков (в частности, отстаиваемый ими индивидуализм, а также естественно-правовые положения) оказали влияние на взгляды римских юристов» [9; 88].

К числу наиболее известных юристов периода ранней империи принадлежали Папиниан, Гай, Павел, Модестин и Ульпиан. Дигесты Юстиниана содержат пространные выдержки из написанных ими сочинений.

Понятие права юристы понимали, подобно Цицерону, как стоическую идею мирового, общего закона природы. Согласно мнению Цельса, с которым соглашаются многие римские юристы, право — это искусство добра и справедливости (*ars boni et aequi*) [10; 83]. Правосудие, уточнял Ульпиан, есть «познание божественных и человеческих дел, наука о справедливом и несправедливом» [10; 17].

Из изложенного выше следует, что юристы в то время пока не разделяли право и нравственность. Подобно другим последователям стоицизма, они принимали за источник права мировой божественный разум.

В структуре права Римской империи юристы делили право на две части: публичное и частное. Частное право, в свою очередь, составляли право народов (*ius gentium*) и право граждан (*ius civile*). Философской основой права народов было естественное право (*ius naturale*) [11]. Естественное право, по рассуждениям римских юристов, распространяется как на людей, так и на животных. К нему относятся брак, создание семьи, а также воспитание детей. В соответствии с концепцией естественного права все рождаются свободными. Важно отметить, что право народов было адаптировано к практике, поэтому философские принципы естественного права не всегда соблюдались [11]. К праву народов относятся правила, определенные мировым разумом для людей. Римляне используют такое право в своих отношениях с соседними государствами и покоренными народами. Правом народов считаются ведение войны, рабство, международная торговля, основание царств и другие определения. Цивильное право, или право граждан, регулирует отношения возникающие в среде свободных римлян. Цивильное право, как указывал Гай, является «собственным правом государства». Источниками данного права, по мнению Папиниана, являются решения плебеев, законы, декреты принцепса, постановления сената и «мнения мудрых» [12; 17].

По нашему мнению, такая классификация на права народов и права граждан, существовавшая в римской юриспруденции, имела своей целью оправдание рабства, агрессивных войн, а также неравенства покоренных народов по отношению к римлянам.

С.Ф.Ударцев считает: «Несколько иное определение естественному праву давал юрист Павел: естественное право — то, что всегда является справедливым и добрым». Римский юрист Гай к естественному праву относил установления «естественного разума», являющиеся общими для всех людей. Такие их широкие по смыслу трактовки, видимо, давали потенциально большие возможности рассматривать естественное право и как основу деятельности государства» [1; 9].

Таким образом, можно отметить, что недостаточно оформленные мысли о правовом государстве появились уже в античном мире, а теоретическое развитие концепции и доктрины правового государства происходило при переходе от феодализма к капитализму и в последующий период.

Некоторые идеи о правовом государстве в русской политико-правовой мысли

А.И.Радищев, Н.Г.Чернышевский, П.И.Пестель, Н.М.Муравьев, Д.И.Писарев, А.И.Герцен и некоторые другие мыслители являются одними из видных представителей русской политико-правовой мысли, в трудах которых развивались идеи соблюдения закона и его обязательности для всех.

Юристы предоктябрьского периода создали фундамент российской доктрины правового государства. Ими являлись Г.Ф.Шершеневич, С.А.Котляревский, Н.М.Коркунов, С.А.Муромцев, П.И.Новгородцев, Б.Н.Чичерин и другие. Большинство из них являлись представителями либеральной мысли. Странники либеральной мысли России во второй половине XIX в. стремились преобразовать Российскую империю на лад европейского развития.

Права и свободы личности, политический плюрализм, светская форма общества, общее избирательное право, парламент, правовое государство и верховенство закона в тот момент были основными идеями либеральных доктрин.

Наиболее яркой фигурой либеральных мыслителей того времени является Б.Н.Чичерин. Он был обладателем необычайной широты научных интересов, поэтому некоторые его работы в области права до сих пор актуальны. Б.Н.Чичерин считал, что в реализации общественных преобразований государство обладает приоритетом и выступал за парламентский и конституционный строй. Полагая, что право определяет область свободы человека, Чичерин придерживался взглядов, что начала права следуют из природы человеческой личности и регулируют взаимные отношения свободы разумных существ. Подобно нравственности — это начало формальное. Его содержание определяется экономическими отношениями. Эти отношения, в свою очередь, только тогда держатся на твердой почве, когда ограничиваются обязательными определениями права. Тут есть взаимодействие, в котором право выступает господствующим началом, так как устанавливает общеобязательные формы.

Еще одним видным представителем либерального правоведения и социологической школы права являлся С.А.Муромцев. Он представлял под правом правовой порядок, который считается совокупностью субъективных прав, надежно защищающих систему и структуру существующих общественных отношений. Согласно своей теории социальной защиты, С.А.Муромцев был сторонником того, что юридическая защита есть основное отличительное свойство права. Она защищает фактические отношения от произвола. Юридические нормы формируют важнейший фактор правопорядка, так как выступают векторами действия органов и лиц, которым доверено осуществлять юридическую защиту отношений: суда, административных властей, субъектов гражданских прав. Но полномочия власти, определяющие нормы, не могут быть абсолютными. Они выполняют свою функцию совместно с другими институтами, которые соответственно, оказывают влияние на формирование правового порядка.

В.Гессен в посвященной правовому государству работе попытался раскрыть сущность государственности такого типа и ее основные отличительные черты. В соответствии со взглядами этого известного ученого, государство через законы обязывает и связывает не только подчиненных ему граждан, но также (посредственно или непосредственно) и само себя. Закон налагает определенные обязанности на граждан, предоставляя некоторые права правительству; но одновременно закон налагает определенные обязанности на государство, предоставляя гражданам права. «Государство, в лице своей правительственной власти, так же подчинено закону, как каждый, в отдельности, гражданин», [13; 117] — считал Гессен. По мнению Гессена, этот принцип реализуем только при условии обособления власти, другими словами, только в условиях конституционного государственного строя.

Хотелось бы отметить, что в советской государственно-правовой науке идея правового государства принималась за буржуазную концепцию. После развала социалистической системы и в период перестройки наблюдались серьезные изменения во взглядах на государство и право, наметились новые взгляды на оценку их роли и места в политической системе общества.

После «раскрытия железного занавеса» в российской политико-правовой мысли идеи правового государства испытали на себе влияние международного права, например, по мнению М.Н.Марченко, «правовое государство и его теория не могут и не должны хотя бы в малейшей мере игнорировать требования международного права, отражающие и защищающие в том числе и его национальные ценности и интересы» [14; 9].

Общеизвестным является факт, что базисом в процессе создания правового государства выступает гражданское общество. В связи с этим интересно мнение известного российского ученого-юриста Ф.Н.Раянова, который считает, что формирует правовое государство прежде всего «государствообразующий народ», который является носителем суверенитета и главным источником власти [15].

В.С.Нерсисянц полагает, что состояние экономического развития государства напрямую связано с его типом. Например, в соответствии с его суждением, «классическое правовое государство как идеальный тип соответствует развитому индустриальному обществу» [16; 637]. Мысли С.А.Комарова о правовом государстве также имеют похожий «экономический» оттенок. По его мнению, правовое государство — «это государство, устранившее эксплуатацию человека человеком» [17; 163, 164].

Таким образом, в российской политико-правовой мысли о правовом государстве в постсоветскую эпоху явно заметно влияние новых условий, в которых оказалась Россия. Международное право, принципы рыночной экономики и капитализма внесли свои коррективы в идеи о том, каким должно быть российское правовое государство.

Подытоживая, хотелось бы процитировать Н.В.Мамитову, которая, на наш взгляд, наиболее точно сформулировала подход к правовому государству российских ученых:

«Большинство ученых (российских. — *Ж.Т.*) сходятся на том мнении, что правовое государство — это не нравственный идеал, а вполне самостоятельное юридическое понятие. Правовое государство должно строиться на двух основных принципах:

1. Наиболее полное обеспечение прав и свобод человека и гражданина, создание для личности режима правового стимулирования.

2. Наиболее последовательное связывание с помощью права государственной власти, формирование для государственных структур режима правового ограничения» [18; 15].

На основании научного потенциала прошлого и настоящего, опыта построения и деятельности правового государства в современных демократических и развитых государствах отечественная наука о государстве и праве, а также политико-правовая мысль очертили контуры казахстанского правового государства в нашем многонациональном обществе.

Некоторые идеи о правовом государстве в казахстанской политико-правовой мысли

Научное изучение понятия «правовое государство» в нашей республике началось до провозглашения независимости Республики Казахстан.

В казахстанской юридической науке на заре независимости над темой правового государства работали такие видные ученые, как С.С.Сартаев, Ю.Г.Басин, М.Т.Баймаханов, С.Ф.Ударцев, М.А.Сарсембаев, В.А.Малиновский, Л.М.Вайсберг и другие.

Одним из первых казахстанских исследователей, изучавших феномен правового государства, является С.Ф.Ударцев. Концепцию правового государства ученый описывает следующим образом: «Концепция правового государства исходит из «связанности», определенности деятельности государства не любым правом, а правом определенного качества (не всякое государство, соблюдающее законы, является правовым). Правовое государство предполагает новый уровень права, иное соотношение различных видов нормативных юридических актов (верховенство закона), более точное и тонкое «выявление», «фиксацию» права законодательством, надежное регулирование правом в интересах общества, структуры, функций и оптимальных пределов деятельности государства, а также создание юридических гарантий против различных негативных явлений в государственном аппарате (коррупции, злоупотреблении властью и т.д.). Правовому государству соответствует право, принципы которого дополняются основополагающими идеями о разрешенности всего, что не запрещено законом, и о взаимной ответственности физических, юридических лиц и государства» [19; 32].

Казахстанские ученые отмечают важность демократизации общества на пути построения правового государства. В частности, В.А.Малиновский пишет: «Демократизация, повсеместное внедрение принципов, структур и форм самоуправления представляют собой в нашей стране как раз тот фундамент, на котором только и можно сформировать правовое государство» [20; 45].

Приверженцем первичности демократизации является также Э.Сапарбекова: «... демократия есть основа правового государства, суть демократического принципа заключается в создании условий для полноценного участия граждан в управлении делами государства и привитии гражданам навыков политической работы и чувства ответственности за свои действия» [21; 193].

Другие казахстанские ученые, З.К.Аюпова и С.Н.Сабикинов, считают, что «демократическим правовым государством является государство, признающее, обеспечивающее и охраняющее (гарантирующее) права и свободы человека, гражданина; государство, основанное на принципе разделения властей, демократически образуемых, функционирующих в режиме строгого и неуклонного соблюдения законности в условиях развитой, стройной правовой системы и высокого правового сознания граждан, при верховенстве Конституции и других законов» [22; 148].

Очень интересна мысль о роли демократии в правовом государстве А.У.Бейсеновой: «Построение правового государства необходимо начать с восстановления изначальной сути права, его роли в обществе, с возвращения ему демократических традиций. Суть правопонимания в правовом государстве состоит в том, что право и власть исходят от народа, истинным создателем права является демократическое общество, а государство осуществляет необходимые действия по изданию правовых актов и их реализации. Государство не создает законы, а издает их, выполняя волю народа в лице Верховного Совета. Правовому государству нельзя приписывать роль законодателя. Государство — лишь механизм реализации закона, оно их не порождает, как кажется на первый взгляд, поскольку Совет — орган государственной власти. Да и вообще, право ведь несводимо к закону. Право — творчество масс, а закон — одна из его форм, санкционированная государством. Вот когда функциональная связь между правом, государством и народом не нарушена, законы носят правовой характер, ре-

жим законности совпадает с объективно требуемым правопорядком, суды осуществляют законное правосудие, а государственная политика приобретает прочную правовую основу» [23; 34, 35].

Ю.Г.Басин придает большое значение наличию у правового государства следующих свойств: а) соответствие всех законов положениям Конституции; б) безусловное верховенство закона над всеми подзаконными актами; в) верховенство актов высших органов над актами органов подчиненных; г) непосредственное действие актов без их дублирования, изложения или иных форм доведения по вертикальным каналам до исполнителей [24; 58–89].

По М.Г.Шайғалиеву, в правовом государстве положениям концепции легизма тоже есть место. Он считает, что эффективное проведение правовой реформы всегда связано с возрастанием роли законов в деятельности государства. Следовательно, одной из задач проводимой в Казахстане правовой реформы является законодательное закрепление принципов, обеспечивающих верховенство закона. Республика Казахстан, провозглашая себя демократическим и правовым государством, проявила приверженность принципу верховенства Конституции. Механизм конституционного регулирования стоит над всеми ветвями власти, определяя правовые границы властных полномочий. Анализ Основного Закона страны показывает, что идея верховенства пронизывает все содержание Конституции Республики Казахстан [25; 39].

Ж.Д.Бусурманов считает: «Оно (правовое государство. — Ж.Т.) чувствительно к таким понятиям и принципам, как законодательно-ограничительные меры, пределы, границы, которые носят универсальный и интернализированный характер и которыми руководствуются все субъекты права. В таком государстве право всеми уважается и соблюдается потому, что право — носитель идей справедливости и гуманности, оно выражает меру свободы» [26; 217].

Некоторые казахстанские ученые считают, что правовое государство — это такое государство, где наряду с развитой правовой системой и эффективной судебной властью также существует социальный контроль над политикой и государственными органами [27; 62].

По мнению других представителей казахстанской науки, важным признаком правового государства является непосредственно действенный механизм реализации прав и свобод человека. Например, по мнению М.А.Шакенова, одним из основных ценностей правового государства выступает «высокий уровень эффективности правового регулирования» [28; 19]. Схожего мнения придерживается А.К.Нуржанова — «...правовое государство характеризуется не столько формальным закреплением тех или иных принципов (формальное равенство), сколько созданием конкретных правовых механизмов, обеспечивающих баланс публичного и частного интересов, приближающих человека, гражданина к фактической реализации максимума правовых возможностей наравне с другими индивидами, предоставляя менее защищенным категориям субъектов правовую и социальную защиту со стороны государства» [29; 96].

То, что реализация такого принципа правового государства, как верховенство закона является важным и для экономического развития, подчеркивает В.А.Жакенов. Он отмечает, что над производителем должна стоять со стороны государства лишь одна сила — закон. Тогда производитель будет чувствовать себя в большей безопасности [30; 66]. Согласно Б.Д.Исееву: «Экономическая основа правового государства — это производственные отношения, базирующиеся на равноправных и в одинаковой мере защищенных юридически формах собственности: государственной, коллективной, частной акционерной, кооперативной и других» [31; 67].

Считаем актуальным определение, которое дал правовому государству видный казахстанский ученый А.А.Матюхин: «Нынешнее понимание правового государства — это не совсем то, что было в начале становления правового государства, как защищающего при помощи закона определенные интересы, тем более что первоначально правовое государство выступает как полицейское государство. Оно возникает как государство, обеспечивающее прежде всего защиту частной собственности, которая объявляется священной и неприкосновенной. Только позднее, после работ достаточно большого количества мыслителей, мы можем реально утверждать об изменении ориентиров понимания правового государства как основного инструмента, средства и формы защиты прав, свобод и интересов личности. Правовое государство в современных условиях рассматривается и как социально ориентированное или социальное государство» [32; 134, 135].

Заключение

Подытоживая изложенное выше, можно отметить, что большинство ученых-юристов сходятся во мнении, что в правовом государстве не человек создан для государства, а государство для человека, — таков главный принцип их отношений.

Приоритет человека перед государством позволяет осознать место человека в гражданском обществе. Это место не определяется государством, оно неотъемлемо принадлежит человеку и реализуется в меру его способностей и инициативы. Гражданское общество тем и отличается от общества тоталитарного типа, что оно развивается на основе саморегулирования, т.е. не принуждается к тотальной регламентации со стороны государства. Правовое государство регулирует поведение человека только в определенной мере — так, чтобы не затронуть его свободу и обеспечить общественные интересы.

Обязанность государства соблюдать и защищать права и свободы человека и гражданина состоит в создании условий для их реализации и механизма для их защиты. Обеспечение таких условий и защита прав и свобод человека и гражданина входят в функции всех органов государственной власти и органов местного самоуправления.

В правовом государстве все ветви власти, все звенья государственного механизма служат главной цели — обеспечению прав и свобод человека и гражданина. Во всех случаях их столкновения с принципом целесообразности при решении того или иного вопроса приоритет должен отдаваться правам и свободам человека.

Поэтому эффективное развитие человеческих ресурсов и, как следствие этого, устойчивая конкурентоспособная экономика могут иметь место только в правовом государстве.

Правовое государство включает в себя весь комплекс институтов, связанных с воплощением в Основном Законе государства системы высших правовых ценностей, признание и обеспечение прав и свобод человека, закрепление демократической организации системы власти, социального согласия.

На заре независимости Концепция правового государства была принята нашей страной как доктрина, на которой основывается государственное устройство. Она послужила толчком к прогрессивному направлению в развитии страны, к формированию конкурентоспособного государства. Векторы экономического и политического развития Республики Казахстан были определены в соответствии с Концепцией правового государства.

Дальнейшее совершенствование Концепции правового государства в Республике Казахстан отражено в Стратегии «Казахстан–2050». Она интегративна — объединяет наиболее оптимальные экономические, политические и гуманистические положения. Реализация Концепции правового государства позволяет сформировать сильное государство и устойчивую экономику.

Список литературы

- 1 Ударцев С.Ф. Правовое государство: смысловые грани доктрины (из истории философии права) // Науч. тр. ВШП «Адилет». — 2001. — № 1. — С. 9.
- 2 Адамбекова А.Д. О природе права и правового государства // Вестн. КазНУ им. аль-Фараби. — 2010. — № 3. — С. 33–34.
- 3 Протасов В.Н. Теория права и государства. Проблемы теории государства и права. Вопросы и ответы — М.: Новый Юрист, 1999. — 240 с.
- 4 Марченко М.Н. Теория государства и права. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Проспект, 2004. — 640 с.
- 5 Цицерон. Диалоги. О государстве. О законах. — М.: Наука, 1966. — 386 с.
- 6 Антология мировой философии. — М.: Мысль, 1969. — Т. 1, Ч. 1. — 936 с.
- 7 Ударцев С.Ф. Древнейшие теоретические и практические модели защиты основ права // Материалы I Междунар. Иссук-Кульского юрид. форума. — Бишкек: Кыргызская гос. юрид. акад. при Правительстве Кыргызской Республики, 2013. — С. 50.
- 8 Афоризмы Эпиктета: Пер. с гр. В.Г.Алексеева. — СПб., 1891. — 71 с.
- 9 Нерсесянц В.С. История политических и правовых учений. — М.: Изд. группа НОРМА–ИНФРА, 1998. — 736 с.
- 10 Дигесты Юстиниана. — М.: Статут, 2002. — Т. 1. — 584 с.
- 11 Безбородов Ю.С. Истоки международного права. От jus naturale к jus gentium // [ЭП]. Электронная юридическая библиотека «ЮристЛиб». Режим доступа: http://www.juristlib.ru/book_7569.html
- 12 Лейст О.Э. История политических и правовых учений. — М.: Зерцало, 2000. — 688 с.
- 13 Енгибарян Р.В. Теория государства и права. — М.: Юрист, 1999. — 261 с.

- 14 *Марченко М.Н.* Теория правового государства в системе других государственно-правовых теорий // Государство и право. — 2011. — № 8. — С. 14–22.
- 15 *Раянов Ф.М.* Теоретические и практические проблемы формирования правового государства в России // [ЭР]. Правовое государство: теория и практика. — 2010. — № 2(20). Режим доступа: http://www.pravgos.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=254:2013-06-03-06-05-08&catid=60:2011-08-11-08-13-28&Itemid=67
- 16 *Нерсесянц В.С.* Проблемы общей теории права и государства. — М.: Норма-Инфа. М., 1999. — 832 с.
- 17 *Комаров С.А.* Общая теория государства и права. — СПб.: Юрид. центр «Пресс», 2001. — 352 с.
- 18 *Мамитова Н.В.* Соотношение правового и конституционного государства в теоретических концепциях России XX века // История государства и права. — 2002. — № 3. — С. 13–15.
- 19 *Ударцев С.Ф.* Правопонимание и формирование правового государства (к проблеме эволюции государства) // Известия АН КазССР. — Сер. общественных наук. — 1989. — № 5. — С. 32.
- 20 *Малиновский В.А.* Правовое государство и непосредственная демократия // Известия АН КазССР. Сер. общественных наук. — 1989. — № 5. — С. 45.
- 21 *Сапарбекова Э.* Демократия и правовое государство // Вестн. КазНУ им. аль-Фараби. — 2008. — № 1. — С. 193.
- 22 *Ибраева А.С.* Идея правового государства как новая парадигма цивилизованного общества // Вестн. КазНУ им. аль-Фараби. — 2000. — № 2. — С. 148.
- 23 *Байсенова А.У.* Правовое государство: власть, государство, право // Известия АН КазССР. Сер. общественных наук. — 1989. — № 5. — С. 34–35.
- 24 *Басин Ю.Г.* Реализация концепции правового государства в гражданско-правовом регулировании общественных отношений // Известия АН КазССР. Сер. общественных наук. — 1989. — № 5. — С. 58–59.
- 25 *Шайғалиев М.Г.* Казахстан на пути к демократии и правовому государству // Вестн. КазНУ им. аль-Фараби. — 2005. — № 4. — С. 37–41.
- 26 *Бусурманов Ж.Д.* Евразийская концепция прав человека. — Алматы: КазГЮУ, 2006. — 481 с.
- 27 *Турлаев А.В., Шәкірова А.Б.* Қазақстанда азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекет қалыптастырудың ерекшеліктері // Вестн. Караганд. ун-та. Сер. Право. — 2013. — № 4(72) — С. 59–65.
- 28 *Шакенов М.А.* Научная конструкция правового социального демократического государства // Право и государство. — 2013. — № 1(58) — С. 17–19.
- 29 *Нуржанова А.К.* Предпринимательство несовершеннолетних: актуальные вопросы // Вестн. Караганд. ун-та. Сер. Право. — 2011. — № 2(62) — С. 90–96.
- 30 *Жакенов В.А.* Перестройка хозяйственного механизма и правовое государство // Известия АН КазССР. Сер. общественных наук. — 1989. — № 5. — С. 66.
- 31 *Исеев Б.Д.* Правовое государство и гражданское общество // Вестн. ЕНУ им. Л.Н.Гумилева. — 2005. — № 5. — С. 67.
- 32 *Матюхин А.А.* Этапы становления и актуальные вопросы правового государства (Вступительное слово) // Науч. тр. ВШП «Адилет». — 2003. — № 1. — С. 134–135.

Ж.Р.Темирбеков

Кеңес дәуірінен кейінгі заң ғылымындағы құқықтық мемлекет мәселелері: кейбір қырлары

Мақалада құқықтық мемлекет туралы саяси-құқықтық ілімдердің қалыптасуы мен дамуының кейбір ерекшеліктері қарастырылды. Атап айтқанда, автор көрнекті көне философтардың ойларын және кеңес дәуірінен кейінгі кезеңде құқықтық мемлекет теориясына белгілі үлес қосқан, XIX аяғы – XXI ғасырдың басындағы кейбір қазақстандық және ресейлік саяси-құқықтық ой өкілдерінің пікірлерін зерттеді. Оның ойынша, құқықтық мемлекет — Ата Заңда жоғары құқықтық құндылықтарды нақтылы түрде көрсетуден, адам құқықтары мен бостандықтарын танудан және орындаудан, мемлекеттік билікті ұйымдастырудың демократиялық негіздерін және әлеуметтік келісімді бекітуден көрініс табады.

Zh.R.Temirbekov

Problems of law-based state in post-soviet jurisprudence: some aspects

This article discusses some of the features of the formation and development of political and legal thought of law-based state. In particular, the author considers the ideas of some prominent philosophers of antiquity as well as some representatives of the Kazakh and Russian political and legal thought of the late XIX — beginning of the XXI century, who made definite contribution to the development of the theory of law-based state in post-Soviet space. The author notes that the law-based state includes the whole range of institutions related to the embodiment in the Basic Law — the system of higher legal values, recognition and enforcement of human rights and freedoms, strengthening the foundations of a democratic system of government organization and social cohesion.

References

- 1 Udartsev S.F. *Scientific works of HSL «Adilet»*, 2001, 1, p. 9.
- 2 Adambekova A.D. *Bull. of Al-Farabi KazNU*, 2010, 3, p. 33–34.
- 3 Protasov V.N. *Theory of law and state*, Moscow: Novyi Yurist, 1999, 240 p.
- 4 Marchenko M.N. *Theory of state and law*, 2nd ed., Moscow: Prospekt, 2004, 640 p.
- 5 Cicero. *Dialogues*, Moscow: Nauka, 1966, 386 p.
- 6 *Anthology of world philosophy*, Moscow: Mysl, 1969, 1, 1, 936 p.
- 7 Udartsev S.F. *Proceedings of the I International Issyk-Kul legal forum*, Bishkek: Kyrgyz State Law Academy under the Government of the Kyrgyz Republic, 2013, p. 50.
- 8 *Aphorisms of Epictetus*, St. Petersburg, 1891, 71 p.
- 9 Nersesyans V.S. *History of political and law doctrines*, Moscow: Norma-Infra, 1998, 736 p.
- 10 *Digests of Justinian*, Moscow: Statut, 2002, 584 p.
- 11 Bezborodov U.S. *Sources of international law. From jus natural to jus gentium*, Electronic law library «JuristLib», http://www.juristlib.ru/book_7569.html
- 12 Leist O.E. *History of political and law doctrines*, Moscow: Zertsalo, 2000, 688 p.
- 13 Engibaryan R.V. *Theory of state and law*, Moscow: Yurist, 1999, 261 p.
- 14 Marchenko M.N. *State and law*, 2011, 8, p. 14–22.
- 15 Rayanov F.M. Law-based state: theory and practice, 2010, 2(20), http://www.pravgos.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=254:2013-06-03-06-05-08&catid=60:2011-08-11-08-13-28&Itemid=67
- 16 Nersesyans V.S. *Problems of general theory of state and law*, Moscow: Norma-Infra, 1999, 832 p.
- 17 Komarov S.A. *General theory of state and law*, St. Petersburg, 2001, 352 p.
- 18 Mamitova N.V. *History of state and law*, 2002, 3, p. 13–15.
- 19 Udartsev S.F. *Izvestia of AS KazSSR*, Ser. of Social Sciences, 1989, 5, p. 32.
- 20 Malinovskii V.A. *Izvestia of AS KazSSR*, Ser. of Social Sciences, 1989, 5, p. 45.
- 21 Saparbekova E. *Bull. of Al-Farabi KazNU*, 2008, 1, p. 193.
- 22 Ibraeva A.S. *Bull. of Al-Farabi KazNU*, 2000, 2, p. 148.
- 23 Beisenova A.U. *Izvestia of AS KazSSR*, Ser. of Social Sciences, 1989, 5, p. 34–35.
- 24 Basin U.G. *Izvestia of AS KazSSR*, Ser. of Social Sciences, 1989, 5, p. 58–59.
- 25 Shaigaliev M.G. *Bull. of Al-Farabi KazNU*, 2005, 4, p. 37–41.
- 26 Busurmanov Zh.D. *Eurasian concept of human rights*, Almaty: KazGUU, 2006, 481 p.
- 27 Turlaev A.V., Shakirova A.B. *Bull. of Karaganda State University*, Ser. Law, 2013, 4(72), p. 59–65.
- 28 Shakenov M.A. *Law and state*, 2013, № 1(58), p. 17–19.
- 29 Nurzhanova A.K. *Bull. of Karaganda State University*, Ser. Law, 2011, 2(62), p. 90–96.
- 30 Zhakenov V.A. *Izvestia of AS KazSSR*, Ser. of Social Sciences, 1989, 5, p. 66.
- 31 Iseev B.D. *Bull. of L.N.Gumilyov ENU*, 2005, 5, p. 67.
- 32 Matukhin A.A. *Scientific works of HSL «Adilet»*, 2003, 1, p. 134–135.

I.E.Iskakova

*Ye.A.Buketov Karaganda State University
(E-mail: indianacan@mail.ru)*

The concept of freedom of conscience and its constitutional and legal basis

This article discusses new approaches to issues of freedom of conscience, its legal basis and various constitutional and legal aspects. Author considers the current condition of freedom of conscience, and position of religion in Kazakhstan, based on a large factual material. The author made an analysis of the legal acts, regulating the activities of religious organizations in the Republic of Kazakhstan.

Key words: freedom of conscience, interfaith relations, religious association, freedom of religion, secular state.

New approaches to issues of freedom of conscience, its conceptual apparatus, the main features and elements of the legal basis and the content, various constitutional and legal aspects have appeared over the past twenty years. These issues are reflected in varying degrees in the works of contemporary Russian legal scholars: S.A.Avakyan [1], M.V.Baglai [2], A.I.Barmenkov [3], S.A.Buryanov [4], V.V.Klochkov [5], M.G.Kirichenko [6], V.A.Kuroedov [7], A.S.Lovinyukov [8], F.M.Rudinsky [9] and others.

Great scientific value and practical interest are studies and publications on this theme of a number of well-known Kazakh scientists. These are the works of Artemiev A.I. [10], G.K.Bilyalova [11], E.K.Kubeev [12], R.A.Podoprighora [13], A.N.Sagindykova [14], G.S.Sapargaliev [15], J.F.Trofimov [16].

Methodological approaches in addressing modern problems of human rights, including freedom of conscience, are marked in the works of the President of the Republic of Kazakhstan N.A.Nazarbayev. In the basic works of the head of state is contained a number of fundamental ideas and positions on interfaith relations, human rights, freedom of conscience, freedom of religion and religious associations, on the development of Kazakhstan as a secular state. Fundamentally important place is given to the development of democracy and human rights.

In our country has been accumulated rich and varied experience of realization of freedom of conscience, legal guarantees faithful implementation of legislation on freedom of religion. However, under the new conditions it's required further development of the legal freedom of conscience. Freedom of conscience — one of the most important human and civil rights, enshrined in the international instruments and legislation of many countries. In international acts and legal standards are usually given such wording: «Freedom of thought, conscience and religion.» The concept of this freedom is defined in the international legal acts on human rights. In The Universal Declaration of Human Rights (Art. 18), in the International Covenant on Civil and Political Rights (Art. 18), this right is proclaimed it as the right to freedom of thought, conscience and religion. Similar provisions are contained in the European Convention on Human Rights (Art. 9), the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (art. 5), the UN Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief (art. 1) and in the Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the OSCE (Art. 9.4).

In a number of regional and international acts this right is worded differently. Thus, in the American Declaration of the Rights and Duties of Man it is spoken about the right to religious freedom and religious practices, and in the American Convention on Human Rights about freedom of conscience and religion. African Charter on Human and Peoples' Rights guarantees freedom of conscience and the free practice of religion. The broadest definition is given in the Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe and the Concluding Document of the Vienna meeting of representatives of States — the participants of OSCE, which uses the term «freedom of thought, conscience, religion and belief.»

The content of freedom of thought, conscience and religion is revealed in the article 18 of the Universal Declaration of Human Rights and Article 18 of the International Covenant on Civil and Political Rights. It includes the following freedoms: a) adopt a religion or belief of his choice; b) to have a religion or belief; c) to change religion or belief; d) manifest religion or belief, either alone or in community, public or private, in teaching, practice, worship; d) to worship or to perform religious rites and ritual; e) ensure the religious and moral education of their children, parents or legal guardians in accordance with their beliefs. Similar el-

ements are included in the content of freedom of thought, conscience and religion, and in other international instruments listed above [10, pages 12–13].

Article 22 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan provides: «Everyone has the right to freedom of conscience» [17].

Freedom of conscience is a difficult multifaceted concept, which has the legal and ethical aspects. Definition of the concept of freedom of conscience as ethical categories must comply with at least the following requirements: it must include the objective conditions of freedom of conscience and moral responsibility of the person for their activities (the subjective factor of freedom of conscience), correspond to the historical nature and are subject to significant impact.

Constitution of the Republic of Kazakhstan proclaims the right to freedom of conscience — guaranteed opportunity to profess any faith or not to profess any religion. Freedom of conscience is manifested in an action in accordance with their beliefs to implement the cult rites administered to promote values of faith or distributing anti-religious views by all legal means to obtain training and education in the clerical schools, etc. The right to freedom of conscience, according to the Constitution of the Republic of Kazakhstan shall not specify or limit universal human and civil rights and responsibilities before the state [17]. Therefore, freedom of conscience is first and foremost the legal status of citizens.

The right of citizens of our country to freedom of thought, or confession of any religion is based on the Constitution of the Republic of Kazakhstan [17], the Civil Code of the Republic of Kazakhstan [18], the Law of the Republic of Kazakhstan «On Religious Activity and Religious Associations [19] Law of the Republic of Kazakhstan» On non-profit organizations «[20], and other legislative acts of the Republic, as well as international instruments on the rights and freedoms of man and citizen, recognized by the Republic of Kazakhstan. This follows directly from Sec. 1, Art. 4 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan: «The current law in the Republic of Kazakhstan are the norms of the Constitution, relevant laws, other regulations, international agreements and other obligations of the Republic of Kazakhstan [17]. It is important to note that according to para. 3 of Art. 4 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan «international treaties ratified by the Republic shall have priority over its laws and are directly applicable when the international treaty that its application requires the promulgation of a law» [17].

The right to freedom of opinion stems directly from Sec. 1, Art. 5 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan: «In the Republic of Kazakhstan shall recognize ideological and political diversity» and Sec. 1, Art. 22 — «Everyone has the right to freedom of conscience» [17]. Legal basis of freedom of conscience implies a certain relation of the state to its citizens according to their atheistic and religious views. This is the ratio of the relevant legal provisions. In legal terms, freedom of conscience is regarded as a legal institution, ie as a set of legal rules governing social relations that arise in the implementation of this freedom.

During the implementation of the legal norms, which constituent institution of freedom of conscience, arise and terminate certain legal relations in which the participants are endowed with subjective rights and legal responsibilities. With regard to the subjective rights (i.e rights belonging to a particular person), also used the term «freedom of conscience» (for example, you can say, «my right of freedom of conscience»). Thus, freedom of conscience in the legal sense, may be regarded as objective right (Liberty of Conscience Institute) and as a subjective right (the right to freedom of conscience).

It should be noted that the concept of freedom of conscience is an ambiguous concept, which has a number of aspects, shades, meanings and the elements. Thus, A.S.Lovinyukov highlights in the notion of freedom of conscience 10 interconnected structural elements: 1) the right to practice any religion; 2) the right to perform religious rites; 3) the right to change one's religion; 4) the right not to profess any religion; 5) the right to promote religion; 6) the right to conduct atheistic propaganda; 7) the right to charity; 8) The right to religious education; 9) cultural and educational religious activities; 10) equality before the law for all citizens, regardless of their attitude to religion [8; 26].

Institute of freedom of conscience is a totality of legal norms fixing the right of every citizen to profess any religion or no religion, the right to worship and the right of atheist propaganda, as well as establishing a system of special safeguards actually enforce these rights

Among these provisions should be distinguished constitutional law, administrative law, criminal law and family law, and the special role are played by the constitutional norms, because they have the highest legal force and they identified the most essential features of the Institute of freedom of conscience. This is and the meaning of «freedom of conscience».

Several studies separated the concept of «freedom of conscience» from the concept of «freedom of religion». First, in their opinion, it is reduced to the right to be a believer or an atheist. The second — to the right

of citizens to choose any religion, to create religious communities and so on. At the heart of the constitutional concept of freedom of conscience in Kazakhstan are laid provisions on relation of the state to religion and the church, on freedom of conscience. According to the theoretical and legal aspect this concept is based on the jurisprudence developed by the doctrine of subjective rights of citizens.

Subjective right is a kind, a measure of possible behavior of a competent person. In addition, there is always a subjective right entitled to something for an object that represents a certain value in the material, political and other respects.

The right to freedom of conscience is one of the subjective rights which is enshrined and guaranteed. The meaning and significance of the subjective right is to provide every citizen with the use of one of the most important spiritual values - freedom of conscience. The right to freedom of conscience has an important place in the structure of the legal status of a citizen. First of all, we note, that it is one of the basic constitutional rights. Constitutional rights are a kind of subjective rights of citizens. In contrast to the subjective rights, which are enshrined in the current legislation, the rights fixed in the Constitution, provide the opportunity to use the most valuable social benefits, determining the root of the human condition. They reflect the most essential, basic communication and the relationship between society and the individual, and realized high commonality and a large stability. These rights are permanent and are not settled by repeated implementation. They still feature in that they mediate relations and communications of citizens not to each other, or with individual state agencies, and the state as a whole. These features of the constitutional rights apply to the subjective right of freedom of conscience.

The constitutional freedom of conscience is the personal fundamental right of a citizen. An important feature of personal rule is that they:

a) guarantee individual freedom, ie, unimpeded select different behaviors of the citizen in the field of moral relations, life and private life, if this behavior is not contrary to the rule of law and the principles of universal morality;

b) individuate the identity of the citizen, contribute to the manifestation of the best spiritual interests, abilities, aptitudes and individual characteristics;

c) determine the most significant aspects of the situation of the person in relation to law and order.

In the personal rights individual interest, the scope of moral-home, private life are object to constitutional protection; citizen as a person stands at the forefront here. In addition, personal constitutional rights embodies in admissibility of unlawful use of violence against the person.

This provision has great importance for the understanding of the constitutional freedom of conscience, which acts as an important aspect of personal liberty of the citizen. The implementation of freedom of conscience is connected with all the constitutional rights and duties. Any constitutional freedom, including freedom of conscience, is ultimately aimed at ensuring the well-known material or spiritual benefits. Furthermore, it presents certain options, i.e. suggests an alternative to the well-known and, therefore, must consist of at least three rules to ensure: a) a measure of possible behavior in a certain direction; b) a measure of possible behavior in the opposite direction; c) selecting between these two rights.

Unlike other personal rights the constitutional freedom of conscience is not a single subjective right, and the set — more precisely, a system of subjective rights, and each of them has the legal aspects, consists of specific powers. The content of this constitutional freedom is not got a unique solution in science.

Legal institution of freedom of conscience is structurally very complex, consists of a large number of subjective rights, mainly administrative, specifying constitutional norms. Analysis of the constitutional law on freedom of conscience allows you to select the basic rights: 1) to confess any religion or no religion; 2) religious worship. Each of them has its own forms of implementation. The right to practice any religion or no religion realized by citizens for life, constantly. The right to religious worship is carried out periodically and is often associated with the emergence of state-legal, administrative, legal, and other, industry, legal relations.

The right to confess any religion or no religion provides unavailability undue coercion of the conscience of man, eliminates illegal interference in the scope of his spiritual life, provides a free choice. It is the most essential aspect of freedom of conscience as a social good [6; 34].

The right to practice any religion is ensured equality of all religions before the law and the lack of privileges granted to any one of the religious confessions in the Republic of Kazakhstan. The right implies the possibility to change the faith, to join another religious confession, the citizen can be a member of only one religious-cult association.

If we consider a single right to profess any religion or no religion in terms of its structure, it is possible to distinguish ordinary powers. Firstly, the right to affirmative action, that is, to use the social benefits associated with the possibility of choosing between religion and atheism and the absence of unlawful coercion of the conscience of man. Secondly, the right — petition addressed to all citizens around the state bodies, officials, public organizations and individuals and assumes a legal obligation to respect that right, not to hinder its implementation. Third, the law — a claim that is the ability to appeal the illegal actions of subjects of public relations to the relevant authorities.

Under the law of worship it is meant the right of citizens without disturbing public order and the rights of others, individually or together with co-religionists freely perform religious rites and ceremonies. This right, as an integral part of public-legal institution of freedom of conscience, and has its own structure — a significant number of branch subjective rights. But overall this is one of the most important rights fixed constitutional norm and implemented in the form of authority.

Entitlement, the right of use is that believers are given the opportunity to perform religious rites and ceremonies. Right — the requirement assumes all others respect this right — not to interfere with the rites, if they do not go beyond the legal limit, and the right — a claim — the possibility of protection through petitions, complaints to the relevant public authorities

Free practice of devotions is ensured as long as it does not violate public order; does not infringe on the rights of citizens; does not harm the health of the population. Features of legal guarantees of constitutional freedom of conscience, primarily related to the complete secularization of law and legal relations in society. Religion has no effect on the capacity and capability, ie, on the extent of political, labor, property, housing, family and other rights of citizens. The system of legal guarantees of freedom of conscience consists of state-legal, administrative — legal, criminal law and civil law guarantees. Unlike other personal constitutional rights, a special role in this case (in addition to state-legal) play an administrative and legal guarantees.

State-legal guarantees are, first, the constitutional norms on freedom of conscience; second, the activities of public authorities, aimed at the implementation of these standards, create the appropriate conditions.

Administrative law, criminal law, civil law guarantees are the conditions and means of ensuring the protection of freedom of conscience, provided the relevant branches of law (for example, criminal and administrative responsibility for violation of legislation on religious cults).

Freedom of conscience is an important spiritual benefit, a significant socio-political value, an element of personal freedom. Its implementation is an essential aspect of the development of democracy, secularism in Kazakhstan. Different approaches to the definition of freedom of conscience, its main features and elements, which are discussed in this section, are not limited only to the legal aspects. As Buryanov noted, the right of everyone to freedom of conscience is a legal dimension of freedom of ideological choice (including its religious form, as one of many possible, as well as the change has already made the choice), the backbone in the system of human rights. Without the realization of this right other human rights lose much of the actual content, while remaining declaration. Implementing the right to freedom of conscience, man realizes himself, makes sense and defines their place in life [4; 24].

Freedom of conscience has two aspects. One is the freedom of moral and ethical views of human (i.e., what constitutes good and evil, virtue or villainy, good or bad deed, honest or dishonest behavior, etc.). Hence, by the way, common notions of decency and conscience rights. There is a certain ideal standard, which can be weighed against each individual. Another aspect of freedom of conscience is precisely the inner (spiritual) ability of the person to choose a similar ideal and worship him. Freedom of religion is the ability to believe in the existence of such an ideal, not as someone from the others, and in the form of an unusual (divine) being not only the most honest, just, humane, but also think about the moral purity of each of us, helping us to choose the true path, the holding of the bad things, adjusts to help your neighbor. As such beings belong to all the best qualities — it brings, and even identifies freedom of religion with freedom of conscience [1; 9].

The implementation of freedom of conscience requires legal guarantees. The legal basis for the realization of freedom of conscience stands Constitution. The Constitution of the Republic of Kazakhstan defines the status of religious freedom and legal safeguards. Constitutionally — legal status of religious freedom its embodiment got in the sections II «Man and the Citizen» of the Basic Law of Kazakhstan, Article 22 states: «1. Everyone has the right to freedom of conscience. 2. The right to freedom of conscience must not specify or limit universal human and civil rights and responsibilities before the state» [17].

In Kazakhstan society the democratic elements were formed that make up the content of the principle of freedom of conscience. The proclamation of the 1995 Constitution of the Republic of Kazakhstan as secular

state (Article 1) refers to the fact that in the country there is no official state religion, and none of the beliefs are not recognized as binding or preferred. State is equally tolerant to Islam and Orthodoxy, to other faiths [12; 148].

In accordance with the Constitution of the Republic of Kazakhstan religions, their laws and dogmas, religious associations, operating in Kazakhstan, have no right to influence the policy of the state, on the political system, the activities of state bodies and their officials. Secularism of Kazakhstan ensured the separation of religious associations from the state. It also means that public authorities should not allow illegal interference in the affairs of religious communities and religious groups to impose on the functions of state bodies. In addition, the state should not fund religious organizations.

Further, the secular nature of Kazakhstan is expressed in that is not allowed political parties based on religion. It says on the avoidance of political parties based on religion. This does not imply the idea that form political parties based on religion is not prohibited. Although this provision is not contained in the Constitution, it goes without saying. The fact is that if the party's activity on religious grounds is prohibited, and it is impossible to create such parties. Such parties are not subject to registration in the state bodies. And not registered parties are not legitimate.

Recognizing the illegal activities of political parties based on religion, the Constitution of the Republic of Kazakhstan has consistently argued the secular character of the state. After all, political parties are to conduct political work to implement policy. Since the state is separated from religion, religious groups should not interfere in state policy, in the affairs of state. This should be interpreted as restricting the rights of religious dogma that nothing to do with politics do not have, and should serve only meet the religious needs of the faithful. Citizens, regardless of the religion practiced, enjoy political rights. Both believers and clergy can be elected to public authorities as citizens, not as representatives of the respective denominations.

The establishment and activity of religious organizations whose goals and activities, aimed at overthrowing the constitutional order, violation of the integrity of the Republic, undermining the security of the state, inciting religious hatred are forbidden. Separation of religion and state means that it is impossible to teach religious dogmas in public schools. With this principle it is incompatible involvement of religious organizations and their representatives in any activity of any public body, government agency, such as the consecration opened public institutions (schools, libraries, clubs, etc.), businesses, their products, and so on., as well as placing them in those or other signs of religious symbols.

Genuine democratic character of relations between the state and religious organizations, the fullness of the implementation of freedom of conscience in Kazakhstan are particularly evident in terms of independent Kazakhstan. In the country all relations between the state and religion are governed by the laws and the Constitution. At the same time, every citizen has the right to freedom of conscience, the implementation of which must not specify or limit its universal human and civil rights and responsibilities before the state. Question of faith or atheism — is a private matter of everyone.

In modern Kazakhstan there is a multi-religious society. After gaining its independence, the Republic, in fact, is a revival of religion, increases the number of believers. The state has created all the conditions to meet the needs of their religious believers. In our country in peace and harmony with Muslims live followers of Orthodoxy, Catholicism, Protestantism, Judaism, Buddhism and other religions. In our country there is the largest number of religious buildings in the Central Asian region. And we are on an equal footing as mosques and churches and temples, synagogues, houses of worship and other religious buildings belonging to the widest range of denominations.

Respect of Kazakh people to other faiths, tolerance and mutual understanding have become a consolidating and unifying factor, the main condition for sustainable development of the state and to ensure social stability in our country.

In Kazakhstan there are no conflicts and confrontation between people on the basis of religion. Develop constructive forms of relationships between state and religious associations, as well as between different religions.

As shown by the results of a series conducted in 2013, opinion polls, about 90 % of citizens assess the religious situation in the country as well. State policy in the sphere of inter-religious relations support 86 % of the citizens.

In our opinion, these figures indicate the effectiveness of state action in the field of religion, which contribute to the stabilization of the religious situation in the country and are widely supported in society. However, today we must understand that the maintenance of interfaith harmony requires not one-off and ongoing efforts by both the state and the civil society, especially religious communities themselves [21].

In conclusion, we note that many facts indicate that in the sovereign Kazakhstan relations of religious organizations and the state are constantly evolving.

It is expanding dialogue and contacts of believers and non-believers for genuine democratic development of Kazakhstan. Under the influence of the democratic process and relevant to all problems, including the problem of the future of Kazakhstan, believers and unbelievers can not find understanding. And this process is irreversible.

In Kazakhstan the main principle is the separation of religious associations from the state in all its manifestations. At the same time, the republic by declaring itself a secular state, does not dismissive of guaranteeing the implementation of freedom of conscience [11; 155]. Constitutional and legislative regulation of the implementation of this law citizens conforms to generally accepted norms of international law on freedom of conscience and religion. Considering the current stage of development of Kazakhstan in the context of this problem, we emphasize that it is accompanied by complex processes in the spiritual life of the community, a large increase in religious communities as traditionally practiced religions and non-traditional. The state should enforce religious laws. At the same time it is necessary to study trends in religious movements, comprehensive work to neutralize the negative phenomena in the religious environment. Freedoms, including freedom of conscience, must have legal guarantees.

The main conclusion of this article is that the state provides the objective conditions for freedom of conscience. Manifestation of genuine freedom of conscience does not depend on the number of its carriers, it appears meaningful action oriented people, humanity as a whole. Freedom of conscience in the legal sense, we consider as objective right (Freedom of Conscience Institute) and as a subjective right (the right to freedom of conscience). An important element of freedom of conscience is the principle of the equality of believers and non-believers, without which it is virtually impossible. Freedom of Conscience Institute is a totality of law recognizing the right of every citizen to profess any religion or no religion. It should be noted that the constitutional freedom of conscience — the fundamental right of private citizens. Unlike other personal rights of constitutional freedom of conscience — not a subjective right, but a set of subjective rights, and each of them has the legal aspects, consists of specific powers.

Thus, the concept of freedom of conscience can be formulated as: freedom of conscience — a constitutional legal norms of the secular state, which regulates a set of subjective rights and provides an opportunity to practice any religion or no religion.

References

- 1 *Авакьян С.А.* Свобода вероисповедания как конституционно-правовой институт // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 11 «Право». — 1999. — № 1. — С. 3–22.
- 2 *Баглай М.В., Туманов В.А.* Малая энциклопедия конституционного права. — М.: БЕК, 1998. — 519 с.
- 3 *Барменков А.И.* Свобода совести в СССР. — М.: Политиздат, 1979. — 247 с.
- 4 *Бурьянов С.А.* Правовые основания, сущностное содержание и гарантии свободы совести // Государство и право. — 2001. — № 2. — С. 21–26.
- 5 *Клочков В.В.* Религия, государство, право. — М.: Политиздат, 1978. — 263 с.
- 6 *Кириченко М.Г.* Свобода совести. — М.: Политиздат, 1990. — 134 с.
- 7 *Куроедов В.А.* Религия и церковь в советском обществе. — М.: Политиздат, 1984. — 253 с.
- 8 *Ловинюков А.С.* Свобода совести (анализ, практика, выводы) // Государство и право. — 1995. — № 4. — С. 24–36.
- 9 *Рудинский Ф.М., Шапиро М.А.* Свобода совести и религий: международно-правовые пакты и национальное законодательство // Государство и право. — 1992. — № 5. — С. 10–23.
- 10 *Артемьев А.И.* Еще раз к вопросу о свободе совести и веротерпимости, или с чем мы входим в 21 век // Саясат. — 2001. — № 3 — С. 44–47.
- 11 *Билялова Г.К.* Духовность, религия и свобода совести в казахстанском обществе // Саясат. — 2000. — № 1. — С. 62–64.
- 12 *Кубеев Е.К.* Основы конституционного строя — ведущий институт конституционного права Республики Казахстан: Учеб. пособие. — Караганда: Изд-во КарГУ, 2000. — 147 с.
- 13 *Подопригора Р.А.* Государство и религиозные объединения: проблемы и перспективы // Саясат. — 2000. — № 1. — С. 69–71.
- 14 *Сагиндыкова А.Н.* Конституционное право Республики Казахстан: Курс лекций. — Алматы: Жеті жарғы, 1999. — 336 с.
- 15 *Сапарғалиев Г.С.* Конституционное право Республики Казахстан: Учебник. — Алматы: Жеті жарғы, 1998. — 336 с.
- 16 Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 г.) (с изм. и доп. по состоянию на 02.02.2011 г.) // [ЭР]. Режим доступа: <http://online.zakon.kz/>

17 Трофимов Я.Ф. Государственно-церковные отношения в современном Казахстане. — Алматы: Эдилет Пресс, 1997. — 127 с.

18 Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть), принят Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 г. (с изм. и доп. по состоянию на 29.12.2014 г.) // [ЭР]. Режим доступа: <http://online.zakon.kz/>

19 Закон Республики Казахстан от 11 октября 2011 г. № 483-IV «О религиозной деятельности и религиозных объединениях» (с изм. и доп. по состоянию на 29.09.2014 г.) // [ЭР]. Режим доступа: <http://online.zakon.kz/>

20 Закон Республики Казахстан от 16 января 2001 г. № 142-II «О некоммерческих организациях» (с изм. и доп. по состоянию на 29.12.2014 г.) // [ЭР]. Режим доступа: <http://online.zakon.kz/>

21 [ЭР]. Режим доступа: http://www.din.gov.kz/rus/press-sluzhba/doklady_i_vystupleniya/

И.Е.Ысқақова

Ар-ождан бостандығының түсінігі және оның конституциялық-құқықтық негіздері

Мақалада ар-ождан бостандығына қатысты конституциялық-құқықтық аспектілер мен құқықтық негіздемелер кеңінен қарастырылған. Автор фактілік жағдайларға сүйене отырып, ар-ождан бостандығы жағдайын, Қазақстандағы діни ахуалды зерделеген. Сонымен қатар Қазақстан Республикасының діни бірлестіктердің қызметін құқықтық реттеуге қатысты нормативтік-құқықтық актілерді жан-жақты талдаған.

И.Е.Искакова

Понятие свободы совести и ее конституционно-правовые основы

В статье рассмотрены новые подходы к вопросам свободы совести, ее правовым основаниям и различным конституционно-правовым аспектам. Автор на основе большого фактического материала рассматривает современное состояние свободы совести и положение религии в Казахстане. Сделан анализ нормативно правовых актов, регулирующих деятельность религиозных объединений в Республике Казахстан.

References

- 1 Avakyan S.A. *Bull. of Moscow University*, Ser. 11, Pravo, 1999, 1, p. 3–22.
- 2 Baglai M.V., Tumanov V.A. *Small Encyclopedia of constitutional law*, Moscow: BEK, 1998, 519 p.
- 3 Barmenkov A.I. *Freedom of conscience in the USSR*, Moscow: Politizdat, 1979, 247 p.
- 4 Buryanov S.A. *State and right*, 2001, 2, p. 21–26.
- 5 Klochkov V.V. *Religion, state and right*, Moscow: Politizdat, 1978, 263 p.
- 6 Kirichenko M.G. *Freedom of conscience*, Moscow: Politizdat, 1990, 134 p.
- 7 Kuroyedov V.A. *Religion and Church in Soviet society*, Moscow: Politizdat, 1984, 253 p.
- 8 Lovinyukov A.S. *State and law*, 1995, 4, p. 24–36.
- 9 Rudinski F.M., Shapiro M.A. *State and law*, 1992, 5, p. 10–23.
- 10 Artemyev A.I. *Sayasat*, 2001, 3, p. 44–47.
- 11 Bilyalov G.K. *Sayasat*, 2000, 1, p. 62–64.
- 12 Kubeev E.K. *Foundations of Constitutional Order — a leading Institute of Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan: Textbook*, Karaganda: KarSU Publ., 2000, 147 p.
- 13 Podoprighora R.A. *Sayasat*, 2000, 1, p. 69–71.
- 14 Sagindykova A.N. *Constitutional law of the Republic of Kazakhstan: Lectures*, Almaty: Zheti Zhargy, 1999, 336 p.
- 15 Sapargaliyev G.S. *Constitutional law of the Republic of Kazakhstan: Textbook*, Almaty: Zheti Zhargy, 1998, 336 p.
- 16 *The Constitution of the Republic of Kazakhstan (adopted at the national referendum on 30 August 1995) (as amended as of 02.02.2011)*, <http://online.zakon.kz/>
- 17 Trofimov Ya.F. *Church-state relations in modern Kazakhstan*, Almaty: Edilet Press, 1997, 127 p.
- 18 *The Civil Code of the Republic of Kazakhstan (General Part), adopted by the Supreme Council of the Republic of Kazakhstan on 27 December 1994 (as amended as of 12.29.2014)*, <http://online.zakon.kz/>
- 19 *Law of the Republic of Kazakhstan dated October 11, 2011 № 483-IV «On Religious Activity and Religious Associations» (with amendments and additions as of 09.29.2014)*, <http://online.zakon.kz/>

20 *Law of the Republic of Kazakhstan dated January 16, 2001 № 142-II «On noncommercial organizations» (with amendments and additions as of 29.12.2014)*, <http://online.zakon.kz/>

21 http://www.din.gov.kz/rus/press-sluzhba/doklady_i_vystupleniya/

K.Z. Tokubayev

*Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov
(E-mail: tkz55@mail.ru)*

Signs of organized crime according to the Criminal code of the Republic of Kazakhstan and foreign countries

In article criminal activity of organized groups, in particular economic relations of mercenary and mercenary-violent character which define a subject of criminal interest and accordingly encroachment are considered.

Key words: organized criminal group, organized prostitution, attack, planning criminal activities.

An organized group is a stable organization with a hierarchical structure and its own rules of conduct, formed in order to obtain material benefits of crime.

Features of an organized criminal group:

1. Stability. This feature characterizes the degree of development of the same organized criminal group in the process of crime and improve their action against her revelations [1; 130].

2. Hierarchically organized structure. This means that a certain orderliness organizing a criminal group in terms of the relationship between the parties, as well as the relationship of leadership and subordination. In the course of the criminal activities of the group for the individual participants are fixed constant functions related to the direct fulfillment of crimes (performing unit); the governance of the group (organizational and managerial); ensuring the existence and functioning of the group (providing organizational unit). Analysis of the functional role of the members of an organized group allows you to identify the place and role of each participant in the implementation of criminal activity and specific crimes. When this becomes essential characteristic of action for the implementation of a function, i.e. decision on exactly what has been done and how.

However, in an organized criminal group, the place and role of each participant can be understand only in relation to its actions with other members. Therefore, the establishment of such links is required in the investigation of organized crime. In addition, the destruction of an organized criminal group — is, first of all, the destruction of relationships within the group. It can be identified due to the formation and development of the group communication and interaction management.

The important role in the investigation of organized criminal activity has linkages management, which are fundamental and are divided into vertical and horizontal. Pyramidal character of the structure of an organized criminal group for expression vertical linkages — in the form of subordination relations, when performers (lower unit) are subject to the organizer group (high unit), and horizontal — in the form of coordination between members of the same level. Moreover, the conditions for the existence of large groups (organizations, communities) dictate the need to comply with strict secrecy, so the members of such an organization can know only a limited number of participants in the group. However, the whole group act as a single mechanism, and all the participants are connected with each other, interact to solve any specific criminal purposes. For example, if the group begins to increase its sphere of influence and affect the interests of other organized group, in this confrontation involve all members of the group. Therefore, the establishment and analysis of the relationships of interaction within the group reveals all the participants of the criminal community.

3. The presence of informal norms of behavior and responsibility. They contain more or less elaborate system of sanctions and rewards. More often than not — it is a mixture of the laws of the criminal world «criminals» with the rules of criminal activity and the shadow economy.

4. Existence of financial insurance fund («common fund»).

5. Relation with other organized groups. It can be on the following basis: neutral relationship; relationship of subordination-domination; a state of war. Most organized crime groups tend to expand their activities. At the same time, stronger and larger groups tend to subdue the weak. Relationship of subordination-domination are of two types. In the first case, an organized group of transferring part of their received by criminal means of income (from 10 to 50 %) the leadership of the other group, while continuing to independently carry out their criminal activities (criminal association) [2; 13]. In the second case, the group is

included in the structure of the other group as a slave, a relatively independent education and begins to carry out criminal activities on the instructions of the organizers of this association (criminal organization). However, self-organized groups are not always ready to unite with others.

Classification of organized criminal groups can be made on various grounds. Thus, the formation distinguish from ordinary orientation, operating in the field of economic relations, mixed. In turn, the first divided into the formation of the traditional type, operating without a hard power pressure (for example, dealing with drug trafficking), and the formation of a gangster type that focus on military methods (banditry and so forth.).

Formation of economic orientation are divided into groups of closed and open-ended. The first did not go beyond that criminal activity; they are in one or two of economic or financial structures. The second uses every opportunity to expand their criminal influence.

With regard to the relationship with corrupt individuals are divided into groups having such communication and do not have.

Depending on the area covered by distinguished local (operating in the same region), inter-regional and international organized crime groups.

Modus operandi by organized groups are very diverse. The structure of their criminal activity contains several elements: the base — the main direction of its criminal objectives; auxiliary — the crimes that are associated with the preparation for the basic activities (e.g. software group for smuggling weapons); side — a crime that complement the core activities (e.g., carrying and possession of a weapon during robbery); atypical — crimes that are not provided the basic intent group and its members are committed under the influence of any particular circumstances (hooliganism, rape, and so on) [3; 170]. Naturally, for criminological characteristics of organized criminal activity are important basic offense. In this regard, it is necessary to consider the main activities of organized criminal groups. These include:

1. Drug industry (selling drugs, illegal manufacture of drugs; drugs smuggling).
2. Illicit trafficking in weapons
3. The theft and smuggling of vehicles.
4. Organized criminal attack on goods.
5. Organized forms of illegal migration.
6. Organized prostitution.
7. Organised criminal attacks on cultural objects or works of art.
8. Computer crime (illegal receipt of funds with the use of computers; unauthorized access to electronic information, which can serve as a source for crime, theft of computer software, the distribution of software viruses).
9. Illegal wildlife trade (according to the article about poaching — harvesting bear bile, reindeer antlers, skins of wild animals, snake venom, and so on).
10. The criminal attacks on strategic commodities (control exports of raw materials and energy resources, the most favorable import goods; smuggling of energy, metals, ores, rare metals, forests, as well as the theft of non-ferrous metals).
11. The criminal attacks in the fuel and energy complex (the pressure to choose from exporters strategically important raw materials, the formation of sales prices, sales volumes, distribution of currency and ruble funds derived from exports).
12. The smuggling of hazardous waste.
13. The criminal assault on the consumer market.
14. The penetration of criminal structures in the financial system (theft, bribery, currency transactions, theft of precious metals and stones from the field of mining, processing and trading with them, smuggling, production and sale of counterfeit money, state securities and foreign currency).

Considering the mechanism of organized crime, it must be assumed that this activity goes through several stages:

- Collection, analysis and evaluation of information on the relevant area of social or economic life of society with a view to possible application of criminal intentions;
- Development of technology crime;
- Preparation for the implementation of criminal activities and measures for its protection;
- The implementation of criminal activity;
- The adoption of measures to conceal the criminal activity and its traces.

At the heart of the criminal activities of organized groups laying the economic relations that are greedy-selfish and violent nature that determine the subject of interest and criminal assault, respectively. A typical subject of a criminal assault are money, securities, jewelry, valuable industrial products and raw materials, antiques, advanced technology and production equipment scarce, expensive items of mass consumption, and so forth.

Thus, valuable properties are the main subject of the criminal interest of modern criminal activity. For these properties, criminal groups go to extreme measures, committing murder, terrorist acts and other grave offenses. At the same time, they are arrogantly, insolently. For example, during a raid of six members of an organized criminal group in the office of the company «Makkonen» criminals opened to avoid the use of firearms. As a result of firing from both sides were killed one person and wounded four.

In the sphere of interests of organized criminal groups are gradually coming and intellectual values. Abduction of intellectual activity, computer software, computer information is increasingly becoming a source of income.

In addition, recently the subject of criminal interests of organized groups are positions of high authority in the government, management, law enforcement system. These interests are realized either in the form of the establishment of appropriate links of corruption (such bonds have more than a third of organized criminal groups) or by «push» for these positions his henchmen.

Since the beginning of the democratization process of socio-economic relations in the country and the weakening of trade barriers among the subjects of a criminal interest in organized groups began to meet those who have not had a broad criminal trafficking. For example, increasingly began to appear land, buildings and structures; means of production; jewelry with artistic and historical value; documents which are equivalent to the value of money, criminal services.

Taking into account provisions of the Criminal Law Plenum of the Supreme Court adopted a resolution «On the practice of courts of law on liability for OCG» (1997). «On some issues of application of legislation on liability for OCG and other crimes committed in complicity» (2001) that should be followed by law enforcement in their activities.

In the Special Part of the Criminal Code of Republic of Kazakhstan in the chapter «Criminal offenses against public safety and public order», in Article 263 describes the concept of crimes that are considered as «organized crime groups».

Art. 263 states: «Create a guide criminal association, as well as the creation of union leaders or other members of organized groups (criminal organization) or coordination of existing criminal acts independently organized groups (criminal organizations) in order to commit one or more offenses — are punishable by imprisonment for a term of twelve to fifteen years with confiscation of property» [4].

Public danger of an organized criminal group (community) is that actions infringe on the basic provisions of the civil security on the system of public administration, as well as to life and property.

The attack — one of the essential characteristics of an organized criminal group (community) directly specified in the law.

In criminal law, the attack is an aggressive wrongful act committed by any criminal purpose and create a real and present danger of immediate use of violence as a means of achieving this goal. Attack in OCG can be expressed in a variety of forms and perform a variety of purposes, and is usually accompanied by either violence or threat of violence, most often — physical violence. The attack is characterized by a length of time.

In the OCG's attack can be used not only physical but also psychological violence in the form of threats of violence to the victim immediate physical violence. In this case, there is still an attack of mental abuse victims, even if the victim did not have the physical violence on them.

The object of an organized criminal group (community) in the criminal law is usually called a basis of public safety. Despite some differences in terminology that is used at most authors defines the object of an organized criminal group (community) as a set of social relations that provide safe existence and freedom of legitimate activities of government, public enterprises, institutions, organizations and individuals. However, this is the whole concept of social security.

The legislator has designed this criminal law that in p. 1, 2, 3 of the Art. 263 Criminal Code has provided independent penal offense.

The objective side p. 1 of the Art.263 Criminal Code characterized by the following steps:

a) the establishment of an organized criminal group;

b) management of an organized criminal group. Actus reus is in p.2 of the Art. 263 of the Criminal Code, is to create a criminal community (criminal organization); guide criminal community (organization) or

its structural subdivisions; the creation of an association of organizers, leaders or other representatives of organized criminal groups.

The objective side of p. 3 of the Art. 263 of the Criminal Code provides for participation in a criminal association (criminal organization) or in an association of organizers, leaders and other representatives of organized criminal groups.

Creation as an organized criminal group, as well as a criminal association and these criminal organizations involves activity directed at their organization (recruiting people, the acquisition of weapons, the development of criminal purposes, etc.).

Manual of criminal groups specified in the Criminal Code st.263 suggest activities such as developing plans for criminal activity, allocation of responsibilities, funds the organization of security.

The creation of an association of organizers, leaders or other representatives of criminal groups suggests their union, the distribution of spheres of influence, the development of plans of joint activities. This represents an increased danger to the public, as it creates a criminal group with the highest degree of organization.

Participation in a criminal association (criminal organization), an association of organizers, leaders or other representatives of organized criminal groups is to produce and specific crimes related to serious or very serious crimes, participation in gatherings, assignments, assignments leaders of a criminal organization.

The notion of an organized criminal group, the criminal community (criminal organization) is given by the legislator in p.3 of the Art.31 Criminal Code.

Composition of the crime is formal. The crime is considered as a finished from the inception of an organized criminal group, criminal association or union organizers, leaders or other representatives of organized criminal groups.

Public Safety as an object of an organized criminal group (community), as a kind of collective term includes various components: life, health, property, the normal operation of enterprises, institutions and organizations, etc. Because of the legal nature of OCG has a complex object, not reducible to any of its constituent elements. In this context of the thesis criticizes the view expressed in the literature that the object of an organized criminal group (community) is a property.

Thus, the main object of an organized criminal group (community) is a public safety as a system of social relations that ensure safe living conditions of institutions, enterprises, organizations and individuals [5; 63].

As the additional objects of specific offenses of this kind can serve individual relationships or group of related relations of the system.

On the objective side, OCG is a complicity in the crime, possessing all its features.

Based on the meaning of the law, a gang is defined as a stable armed groups or organized armed groups of two or more persons who had previously united to commit one or several armed attacks on individuals or organizations.

OCG acts as a stable criminal organization that is different from other kinds of participatory qualitative characteristics. Under the criminal organization should be understood persistent association that organized to commit crimes, having managers and subordinates, where the distribution of responsibilities carefully thought out.

Thus, OCG as a form of group crime, characterized by multiple participants, the direct participation of each of them in enforcement actions which constitute the objective side of the same elements of a crime; implementation of malice joint participation of all persons united in the OCG to perform intelligent functions to the application of direct physical effort [6; 90].

OCG is a variety of crimes committed in complicity it characterized by:

- Planning criminal activities;
- The distribution of roles between the partners in the process of committing a crime;
- Stability of the composition of the group — and the coordination of their actions;
- Constancy of the forms and methods of criminal activity;
- Duration, and the number of crimes committed.

These signs indicate that the stability as a quality to which provides guidance in the legal characterization of an organized group.

Definition of organized crime was given in the US Department of Justice and the FBI in 1975 for use in special programs to combat with it. According to this definition, «organized crime is an activity of any group of persons whose main occupations involve a violation of criminal laws in order to obtain illegal income, as well as the opportunity to engage in racketeering and, where necessary, complex financial manipulations.» It

should be noted that organized crime in many US states define differently, but the bottom line is reduced to one — to the existence of the organization(s) established subculture in it and to engage in criminal business. At the same time, definitions often contain elements that characterize not organized crime as a social phenomenon, but penal signs, causing the concept of organized crime. In particular, the State of California under the organized crime means an act committed by two or more persons for a long time. A similar crime occurs in Italy and Japan. In other countries, it is not expressed in the form of the Mafia. For example, the specialists of Germany, noting the exceptional public danger of organized crime, describe it as a stable organized groups engaged in various kinds of selfish and violent crimes [7].

References

- 1 Яблоков Н.П. Криминалистика: Учебник для вузов. — М.: БЕК, 1995. — 701 с.
- 2 Филиппов А.Г., Волынский А.Ф. Криминалистика: Учебник. — М.: Спарк, 1995. — 543 с.
- 3 Резван А.П., Субботина М.В. Криминалистическая методика расследования отдельных видов преступлений: Учеб. пособие. — В 2 ч. — М.: НМЦ ГУК МВД России, 2002. — 232 с.
- 4 Уголовный кодекс Республики Казахстан (с изм. и доп. от 07.11.2014 г.) утратил силу // [ЭР]. Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/K970000167_
- 5 Растегаев А.А. Анализ общеуголовной корыстной преступности // Методика анализа преступности. — М.: Инфо-М, 1986. — 231 с.
- 6 Устинова Т.Д. Уголовная ответственность за бандитизм. — М.: Интел-Синтез, 1997. — 192 с.
- 7 Преступность в зарубежных государствах (сравнительный анализ) // [ЭР]. Режим доступа: <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=12290>

Қ.З.Тоқыбаев

Қазақстан Республикасының және шетелдердің Қылмыстық кодекстері бойынша ұйымдасқан қылмыстың белгілері

Мақалада ұйымдасқан топтардың криминалдық қызметі қарастырылған, атап айтқанда, криминалдық мүдде пәнін және соған тиісті қол сұғушылықтың пәнін анықтайтын, пайдакүнемдік және пайдакүнемдік-күштеу сипатындағы экономикалық қатынастар жан-жақты талданған.

К.З.Токубаев

Признаки организованной преступности по Уголовному кодексу Республики Казахстан и зарубежных стран

В статье рассмотрена криминальная деятельность организованных групп, в частности, экономические отношения корыстного и корыстно-насильственного характера, определяющие предмет криминального интереса и соответственно посягательства.

References

- 1 Yablokov N.P. *Forensics*, textbook for university, Moscow: BECK, 1995, 701 p.
- 2 Filippov A.G., Volynskiy A.F. *Forensics*: textbook, Moscow: Spark, 1995, 543 p.
- 3 Rezvan A.P., Subbotina M.V. *Forensic technique investigation of certain types of crime*: Manual in 2 parts, Moscow: NMC GAM Russian Interior Ministry, 2002, 232 p.
- 4 *Criminal Code of Republic of Kazakhstan (as amended from 07.11.2014)*, http://adilet.zan.kz/rus/docs/K970000167_
- 5 Rastegaev A.A. *The method of analysis of crime*, Moscow: Info-M, 1986, 231 p.
- 6 Ustinova T.D. Criminal liability for OCG, Moscow: Intel-Sintez, 1997, 192 p.
- 7 *Crime in the foreign states (the comparative analysis)*, <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=12290>

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

- Abdakimova, M.Yu.** — Senior teacher of department of the constitutional and international law, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Aliyeva, L.R.** — Senior teacher of department of the civil and labor law, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Altynbassov, B.O.** — Candidate of juridical sciences, Associate professor, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana.
- Alzhanova, A.N.** — Master of law, Senior teacher, Karaganda State Medical University.
- Amandykova, S.K.** — Doctor of law science, Professor, Dean of law faculty, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana.
- Amirov, N.K.** — Candidate of juridical sciences, Associate professor, «Turan» University, Almaty.
- Ayupova, Z.K.** — Doctor of law science, Professor of the chair of International law, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty.
- Baltabayev, S.A.** — Candidate of juridical sciences, Department of the Research Institute, B.Beisenov Karaganda Academy of MIA.
- Bazarova, G.** — Master of law, PhD doctoral candidate, South-West University «Neofit Rilsky», Blagoevgrad, Bulgaria.
- Belova, G.** — Candidate of jurisprudence, Associate professor, Dean of the faculty of History-fledged, South-West University «Neofit Rilsky», Blagoevgrad, Bulgaria.
- Biyebayeva, A.A.** — Candidate of juridical sciences, Associate professor, Kazakh Humanities and Law University, Astana.
- Bozhkarauly, A.** — Candidate of juridical sciences, Associate professor, Department of the constitutional and international law, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Burlakov, L.N.** — Candidate of economic sciences, Associate professor of «Public administration and public service», Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Astana.
- Complak, K.** — Doctor of law science, Professor school of Law, Administration and Economy, Wrocław University, Poland.
- Пыасова, М.Т.** — Associate professor, Department of the civil and labor law, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Пыасова, G.A.** — Candidate of juridical sciences, Associate professor, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Iskakova, I.E.** — PhD doctoral candidate, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Kalguzhinova, A.M.** — Master of Law, Senior teacher, Department of criminal law and criminology, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Kubeyev, Ye.K.** — Doctor of law science, Professor, Rector, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Kussainov, D.O.** — Doctor of philosophy science, Professor of the chair of socio-humanitarian disciplines, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty.

- Kuzdarbekova, B.Zh.** — Candidate of legal sciences, Associate professor of the criminal law and criminology, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Marin, N.** — PhD doctoral, Deputy dean law and history faculty South-West University «Neofit Rilsky», Blagoevgrad, Bulgaria.
- Mavlianov, A.S.** — Candidate of juridical sciences, Associate professor, Department of the international law, International University of Kyrgyzstan, Bishkek, Kyrgyzstan.
- Musilimova, K.S.** — Candidate of juridical sciences, Professor the constitutional and international law, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Nurysheva, T.S.** — Candidate of juridical sciences, Associate professor of «Public administration and public service», Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Astana.
- Nurzhanova, A.S.** — Master of law, Department of the civil and labor law, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Orel, Yu.V.** — Candidate of juridical sciences, Associate professor of department of jurisprudence, Nikolayev Interregional Institute of human development of higher educational establishment the «Open International University of human development «Ukraine», Ukraine.
- Ovcharenko, A.** — Full-time postgraduate student, National Academy of Prosecution of Ukraine, Kiev, Ukraine.
- Raikhanova, K.K.** — Master of law, Senior teacher of department of theory and history of state and law, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Saktaganova, I.S.** — Candidate of juridical sciences, Associate professor, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana.
- Serim, G.O.** — Candidate PhD doctoral, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty.
- Temirbekov, Zh.R.** — Master of law, Candidate PhD doctoral, Kazakh Humanities and Law University, Astana.
- Tokubayev, K.Z.** — Candidate PhD doctoral, B. Beisenov Karaganda Academy of MIA Republic of Kazakhstan behalf.
- Turlaev, A.V.** — Candidate of juridical sciences, Associate professor, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Ualieva, Zh.** — Master of law, Candidate PhD doctoral, South-West University «Neofit Rilsky», Blagoevgrad, Bulgaria.
- Yerzhanova, F.A.** — Candidate of juridical sciences, Associate professor, Department of the constitutional and international law, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Zhaskairat, M.** — Candidate of juridical sciences, Associate professor, Ye.A.Buketov Karaganda State University.